

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie

Mgr. et Mgr. Barbora Janáková Kuprová

Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec od poloviny 18. do konce 19. století. Poznatky získané propojením tradičních a pokročilých metod historické demografie a metod historické sociologie.

The population in the Central Bohemian manor of Škvorec from the middle of the 18th to the end of the 19th century. Knowledge gained using traditional and advanced methods of historical demography and methods of historical sociology.

Dizertační práce

Vedoucí práce: Doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc.

Praha, 2020

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně, a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 11. listopadu 2020

.....
podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucí mé dizertační práce Doc. RNDr. Ludmile Fialové, CSc. za podnětné připomínky a cenné rady. Díky patří také Arcibiskupství pražskému za zpřístupnění fondů farních a děkanských úřadů, v nichž jsou uloženy prameny týkající se obyvatelstva panství Škvorec a pracovníkům Státních oblastních a okresních archivů za vstřícný přístup a zpřístupnění i některých nezpracovaných fondů. V neposlední řadě děkuji své rodině za trpělivost a podporu, bez které by tato práce nejspíše dokončena nebyla.

Obyvatelstvo na středočeském panství Škvorec od poloviny 18. do konce 19. století.

Abstrakt

Cílem práce je analyzovat reprodukční chování (sňatečnost, porodnost, ženskou i mužskou plodnost, úmrtnost) a sociální strukturu vybraných skupin obyvatelstva panství Škvorec v 18. a 19. století. Panství Škvorec nacházející se na území dnešního Středočeského kraje bylo ve studovaném období významnou zemědělskou oblastí. Ke zjištění počtu narozených, oddaných a zemřelých byla použita úplná jmenná excerpce církevních matrik. Kromě klasických historicko-demografických metod (především metody rekonstrukce rodin a následného výpočtu demografických ukazatelů z rodinných listů) byly k analýze dat využity i pokročilé statistické metody (analýza přežívání, Coxův regresní model). Tyto přístupy jsou v české historické demografii nové a přinášejí badatelům mnoho výhod, které jsou v práci představeny. Vývoj přirozené měny na panství je komparován se situací v úhrnu českých zemí a podrobněji pak s vývojem ve vybraných venkovských a městských lokalitách. Výsledná zjištění z velké části odpovídají vývoji pozorovanému v českých zemích. Pomocí vybraných redukčních koeficientů je pro období let 1760–1859 odhadnut také počet obyvatel panství. V neposlední řadě je v práci na základě studia soupisů duší věnována pozornost domácnostem ve farnosti Tuklaty. Struktura a velikost těchto domácností odpovídá západoevropskému modelu rodiny.

Klíčová slova: přirozená měna, sociální analýza, metoda rekonstrukce rodin, analýza přežívání, Coxova regrese, panství Škvorec.

The population in the Central Bohemian manor of Škvorec from the middle of the 18th to the end of the 19th century.

Abstract

The aim of this study is to analyze the reproductive behavior (nuptiality, natality, female and male fertility, mortality) and the social structure of selected groups of the population of the Škvorec manor in the 18th and 19th century. The Škvorec manor which is located in the territory of today's Central Bohemia was an important agricultural area in given period. The complete nominal excerpts from parish registers were used to find numbers of all births, marriages and deaths. In addition to traditional historical-demography methods (especially the family reconstitution method and subsequent calculation of demographic indicators from family leaves), advanced statistical methods (survival analysis, Cox regression model) were also used for data analysis. These approaches are new in Czech historical demography and bring many advantages, which are presented in the work. The natural change of population development at the manor is compared with the Czech lands as a whole and in more detail with selected rural and urban localities. The results mostly correspond with the population development which was observed in the Czech lands. The number of inhabitants of the manor in the years 1760–1869 is estimated by using selected reduction coefficients. Last but not least, this work focuses on households in the parish of Tuklaty based on the studying of status animarum. The structure and the size of these households corresponds with the Western European family model.

Keywords: natural change, social analysis, method of family reconstitution, Survival analysis, Cox regression model, manor of Škvorec.

Obsah

Obsah	5
Seznam tabulek	8
Seznam obrázků	11
Seznam používaných zkratek	13
1. Úvod	14
1.1 Cíl práce	18
1.2 Struktura práce	21
2. Panství Škvorec	23
3. Prameny a literatura	29
3.1 Církevní matriky	29
3.2 Další prameny	33
3.2.1 Fond Velkostatku Škvorec	33
3.2.1.1 Pozemkové knihy	34
3.2.2 Fondy obecních a městských úřadů	34
3.2.3 Fondy farních úřadů	34
3.2.3.1 Soupisy duší	35
3.2.3.2 Zkoušky snoubenců	36
3.3 Základní literatura a studie využité ke komparaci	37
4. Metody	41
4.1 Excerpce matričních záznamů	41
4.2 Metoda rekonstrukce rodin	46
4.2.1 Výpočet demografických ukazatelů z rodinných listů	49
4.3 Sociální analýza	53
4.3.1 Sociální kategorie	55
4.3.2 Způsob zařazování osob do sociálních kategorií	60
4.4 Analýza rodin a domácností	61
4.4.1 Terminologie a studium rodin a domácností	62
4.5 Analýza přežívání	66
4.6 Coxův regresní model	71
4.7 Metody odhadu počtu obyvatel	74

5. Sňatečnost v letech 1760–1839	77
5.1 Počet sňatků	78
5.2 Sňatkový věk snoubenců a jejich věkové rozdíly	80
5.3 Rodinný stav snoubenců	90
5.4 Sociální původ snoubenců	92
5.5 Regionální původ snoubenců	96
5.6 Délka manželství	101
5.7 Sezónní průběh sňatečnosti	103
5.8 Shrnutí	105
6. Porodnost v letech 1730–1869 a plodnost v letech 1760–1839	107
6.1 Počet narozených dětí	108
6.2 Mrtvorozenost	111
6.3 Podíl dětí narozených mimo manželství	115
6.4 Manželská plodnost	118
6.4.1 Manželská plodnost podle věku při sňatku a podle délky trvání manželství	122
6.5 Průměrný věk rodičů při narození dítěte podle pořadí narození	127
6.6 Celkový počet dětí narozených v manželství	130
6.7 Meziporodní intervaly	132
6.7.1 Meziporodní intervaly podle vybraných vysvětlujících proměnných	133
6.8 Interval mezi sňatkem a narozením dítěte prvního pořadí	138
6.9 Sezónní průběh počtu narozených dětí	139
6.10 Sociální původ narozených dětí a jejich kmotrů	141
6.11 Shrnutí	146
7. Úmrtnost v letech 1760–1889	151
7.1 Počet zemřelých	152
7.2 Zemřelí podle věku a pohlaví	156
7.2.1 Kojenecká a dětská úmrtnost	156
7.2.1.1 Kojenecká úmrtnost	158
7.2.1.2 Dětská úmrtnost	163
7.2.2 Zemřelí podle pohlaví a věkových skupin	164
7.2.3 Průměrný věk zemřelých	166
7.3 Nehody, sebevraždy, vraždy	168
7.4 Sociální postavení zemřelých osob	169
7.5 Sezónní průběh úmrtnosti	172
7.6 Shrnutí	174
8. Změny v počtu obyvatel přirozenou měnou	178
8.1 Odhad počtu obyvatel	180
9. Využití analýzy přežívání v historické demografii	182
9.1 Možnosti využití tzv. cenzorování	184
9.2 Možnosti využití tzv. stratifikace souboru	189
9.3 Shrnutí	195
10. Domácnosti ve farnosti Tuklaty	197
10.1 Závislá pracovní síla	200
10.2 Struktura domácností podle typologie Petera Lasletta v polovině 18. a polovině 19. století	205
10.3 Shrnutí	213
11. Závěr	216
Seznam použitých pramenů	224
Seznam použitých vydaných pramenů	226

Seznam použité literatury	227
Příloha	237
Příloha ke kapitole 2. Panství Škvorec	246
Příloha ke kapitole 3. Prameny a literatura	249
Příloha ke kapitole 4. Metody	252
Příloha ke kapitole 5. Sňatečnost	258
Příloha ke kapitole 6. Porodnost a plodnost	266
Příloha ke kapitole 7. Úmrtnost	279
Příloha ke kapitole 8. Změny v počtu obyvatel přirozenou měnou	282
Příloha ke kapitole 9. Využití analýzy přežívání	282
Příloha ke kapitole 10. Domácnosti	283

Seznam tabulek

Tab. 1.1 – Počet domů a obyvatel na panství Škvorec v letech 1788, 1833, 1843, 1850, 1869 a 1880.....	25
Tab. 5.1 – Počty snoubenců a jejich průměrný sňatkový věk podle pořadí sňatku na panství Škvorec v letech 1785–1839.....	81
Tab. 5.2 – Počet snoubenců a průměrný sňatkový věk svobodných snoubenců podle sociálního postavení na panství Škvorec v letech 1785–1839.....	85
Tab. 5.3 – Věkové rozdíly u protogamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (v %).....	87
Tab. 5.4 – Věkové rozdíly u palingamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (v %).....	88
Tab. 5.5 – Snoubenci podle rodinného stavu na panství Škvorec v letech 1785–1839.....	91
Tab. 5.6 – Sociální původ svobodných ženichů a jejich partnerek (svobodných/ovdovělých nevěst) na panství Škvorec v letech 1800–1819.....	93
Tab. 5.7 – Sociální původ svobodných ženichů a jejich partnerek (svobodných/ovdovělých nevěst) na panství Škvorec v letech 1820–1839.....	93
Tab. 5.8 – Sociální původ svobodných nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1800–1819.....	94
Tab. 5.9 – Sociální původ svobodných nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1820–1839.....	95
Tab. 5.10 – Délka trvání manželství podle věku ženy při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	102
Tab. 5.11 – Měsíční index počtu uzavřených sňatků na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	103
Tab. 6.1 – Hrubá míra porodnosti na panství Škvorec a ve vybraných lokalitách českých zemí v letech 1833, 1843, 1850 a 1869.....	110

Tab. 6.2 – Vícečetné porody na panství Škvorec v letech 1730–1869.....	111
Tab. 6.3 – Mrtvorozenost na panství Škvorec v letech 1760–1869.....	114
Tab. 6.4 – Průměrný věk vdaných žen při posledním porodu na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	128
Tab. 6.5 – Průměrný věk ženatých mužů při narození posledního dítěte na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	129
Tab. 6.6 – Průměrný věk žen a mužů při narození dítěte a při narození dítěte 1. pořadí na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	130
Tab. 6.7 – Celkový počet dětí narozených v manželství podle věku ženy při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	131
Tab. 6.8 – Celkový počet dětí narozených v rodině podle délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	132
Tab. 6.9 – Coxova regrese pro proměnnou délka meziporodního intervalu na panství Škvorec v letech 1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a pro Stružinec v letech 1671–1899.....	137
Tab. 6.10 – Děti narozené do osmi měsíců po sňatku rodičů a jejich podíl z úhrnu dětí prvního pořadí podle věku ženy při sňatku a sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	138
Tab. 6.11 – Měsíční index počtu narozených dětí na panství Škvorec v letech 1730–1869	140
Tab. 6.12 – Měsíční index počtu dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech 1730–1869.....	141
Tab. 6.13 – Sociální původ narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %).....	142
Tab. 6.14 – Sociální původ kmotrů narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %).....	143
Tab. 6.15 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů a jejich kmotřenců podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %).....	145
Tab. 7.1 – Hrubá míra úmrtnosti na panství Škvorec a ve vybraných lokalitách českých zemí v letech 1833, 1843, 1850, 1869 a 1880.....	155
Tab. 7.2 – Zemřelí do 15 let podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889 (v %).....	157
Tab. 7.3– Míra kojenecké úmrtnosti a její jednotlivé složky na panství Škvorec v letech 1760–1869.....	162
Tab. 7.4 – Zemřelí podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889 (v %).....	165
Tab. 7.5 – Průměrný věk zemřelých podle pohlaví na panství Škvorec v letech 1760–1889	167
Tab. 7.6 – Sociální postavení zemřelých osob podle věkových skupin na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869.....	172

Tab. 7.7 – Měsíční index počtu zemřelých na panství Škvorec v letech 1760–1889	173
Tab. 7.8 – Měsíční index počtu zemřelých podle věkových skupin na panství Škvorec v letech 1780–1799, 1820–1839 a 1860–1879	174
Tab. 8.1 – Počet živě narozených a zemřelých a vitální index na panství Škvorec v letech 1760–1869	179
Tab. 9.1 – Počet úplných a cenzorovaných pozorování využitých pro analýzu studovaných dob trvání na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822	183
Tab. 9.2 – Počet pozorování využitých pro analýzu studovaných dob trvání podle sňatkových kohort na panství Škvorec	190
Tab. 10.1 – Počet domů a rodinných domácností a průměrný počet osob v nich žijících ve farnosti Tuklaty podle jednotlivých lokalit v letech 1748–1770	198
Tab. 10.2 – Počet domů a rodinných domácností a průměrný počet osob v nich žijících ve farnosti Tuklaty podle jednotlivých lokalit v letech 1850 a 1869.....	199
Tab. 10.3 – Závislá pracovní síla podle pohlaví a zaměstnanecké pozice ve farnosti Tuklaty v polovině 18. století a v letech 1850 a 1869.....	202
Tab. 10.4 – Závislá pracovní síla podle pohlaví a zaměstnanecké pozice v usedlostech sedláků a domkářů ve farnosti Tuklaty v letech 1850 a 1869.....	203
Tab. 10.5 – Průměrný počet závislé pracovní síly podle jejího pracovního zařazení na domy se závislou pracovní silou ve farnosti Tuklaty v letech 1748–1770, 1850 a 1869.....	204
Tab. 10.6 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748– 1770, 1850 a 1869.....	206
Tab. 10.7 – Domácnosti v lokalitách Tuklaty, Rostoklaty, Břežany a Limuzy podle typologie Petera Lasletta v letech 1750 a 1850	209

Seznam obrázků

Obr. 4.1 – Princip cenzorování historických záznamů – události v životě Jana Pekárka	69
Obr. 5.1 – Počet sňatků na panství Škvorec v letech 1760–1839	80
Obr. 5.2 – Svobodní snoubenci podle věku, pohlaví a vybraných sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1785–1839 (pětileté klouzavé průměry).....	83
Obr. 5.3 – Regionální původ mimopanských ženichů na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy).....	98
Obr. 5.4 – Regionální původ mimopanských ženichů na panství Škvorec v letech 1760–1799 a 1800–1839 (současné okresy).....	99
Obr. 5.5 – Regionální původ mimopanských nevěst na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy).....	100
Obr. 5.6 – Regionální původ mimopanských nevěst na panství Škvorec v letech 1760–1799 a 1800–1839 (současné okresy).....	101
Obr. 6.1 – Počet narozených dětí na panství Škvorec v letech 1730–1869	109
Obr. 6.2 – Podíl dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech 1730–1869	117
Obr. 6.3 – Míry manželské plodnosti mužů a žen podle věku na panství Škvorec v letech 1760–1839	119
Obr. 6.4 – Míry manželské plodnosti žen podle sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	121
Obr. 6.5 – Míry manželské plodnosti mužů podle sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	122
Obr. 6.6 – Specifické míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	124
Obr. 6.7 – Specifické míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	125

Obr. 6.8 – Míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku a podle délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	126
Obr. 6.9 – Míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku a podle délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	127
Obr. 6.10 – Délka meziporodních intervalů (v měsících) podle pořadí narozených dětí a podle sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	133
Obr. 7.1 – Počet zemřelých osob na panství Škvorec v letech 1760–1889.....	152
Obr. 7.2 – Míra kojenecké úmrtnosti na panství Škvorec v letech 1760–1869.....	159
Obr. 7.3 – Pravděpodobnost úmrtí dětí podle věku a pohlaví na panství Škvorec v letech 1760–1869.....	163
Obr. 8.1 – Počet živě narozených a zemřelých na panství Škvorec v letech 1760–1869...	179
Obr. 8.2 – Odhadovaný počet obyvatel na základě zpětné projekce, hrubých měr porodnosti a sňatečnosti na panství Škvorec v letech 1760–1869 (devítiletý klouzavý průměr)...	180
Obr. 9.1 – Doba přežití od narození do úmrtí žen a mužů, kteří alespoň jednou vstoupili do manželství na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822 (bez cenzorování).....	185
Obr. 9.2 – Doba přežití od narození do úmrtí žen a mužů, kteří alespoň jednou vstoupili do manželství na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822 (s cenzorováním).....	186
Obr. 9.3 – Doba přežití od narození do úmrtí žen a mužů, kteří uzavřeli protogamní sňatek na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822 (s cenzorováním).....	187
Obr. 9.4 – Doba přežití od vstupu do prvního manželství do úmrtí žen a mužů na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822 (s cenzorováním).....	189
Obr. 9.5 – Doba přežití od narození do uzavření prvního manželství podle jednotlivých skupin sňatkových kohort na panství Škvorec, muži.....	192
Obr. 9.6 – Doba přežití od narození do uzavření prvního manželství podle jednotlivých skupin sňatkových kohort na panství Škvorec, ženy.....	193
Obr. 9.7 – Doba přežití od uzavření prvního sňatku do narození prvního dítěte podle jednotlivých skupin sňatkových kohort na panství Škvorec.....	194

Seznam používaných zkratk

AV ČR	Akademie věd České republiky
BP	Bakalářská práce
ČČH	Český časopis historický
ČL	Český lid
ČSAV	Československá akademie věd
ČsČH	Československý časopis historický
ČSÚ	Český statistický úřad
DP	Diplomová práce
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
HD	Historická demografie
i. č.	inventární číslo
NA	Národní archiv
PřF UK	Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SOA	Státní oblastní archiv
SokA	Státní okresní archiv
řk. f. ú.	římskokatolický farní úřad

1. Úvod

Možnosti využití pramenů, které při studiu obyvatelstva novověku zpracovává historická demografie, a které jsou uloženy ve Státních oblastních archivech (sbírka matrik, fondy velkostatků) a Státních okresních archivech (fondy obcí, okresních a farních úřadů) se zdají být nekonečné. Téměř neomezené možnosti se nabízejí obzvláště dnes, kdy se nekladou v podstatě žádné meze interdisciplinárním přístupům. Naopak tento přístup je dnes velmi žádaný. Historická demografie se sama o sobě pohybuje na pomezí dvou oborů, navíc však spolupracuje s celou řadou dalších vědních disciplín. Z této součinnosti vzniká nepřehledné množství témat, otázek a možností, jak využít a zpracovat dochované prameny.

Možnosti zpracování pramenů samozřejmě závisí na způsobu pořízení zápisů (jaké informace daný zápis obsahuje) a stupni dochování (zda vůbec, v jakém množství a v jakém stavu se materiály dochovaly). Na příklad pro panství Škvorec jsou pro studované období ve Státním oblastním archivu v Praze¹ uloženy farní (římskokatolické, evangelické) a civilní matriky.² Dále jsou zde uchovány prameny z fondu *Velkostatek Škvorec*³ (pozemkové knihy, sirotčí účty, knihy kostelních účtů a další knihy vrchnostenské správy, knihy týkající se hospodaření panství, lesního úřadu apod.). Ve Státních okresních archivech Kolín⁴ a Praha-východ⁵ se nacházejí fondy *archivů obcí*⁶ (pracovní knížky, knihy čeledínů, knihy přihlášených

---

¹ Dále jen SOA v Praze.

² SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949)**. Dále jen SOA v Praze, **Sbírka matrik**.

³ SOA v Praze, **Inventáře velkostatků i. č. 66, Velkostatek Škvorec 1654–1945**.

⁴ SOA v Praze, Státní okresní archiv Kolín, dále jen SOKA Kolín.

⁵ SOA v Praze, Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem v Přemysleni, dále jen SOKA Praha-východ.

⁶ SOKA Kolín, **Archiv obce Břežany II. (1841–1946)**.; SOKA Kolín, **Archiv obce Hradešín (1892–1972)**, nezpracováno.; SOKA Kolín, **Archiv obce Limuzy (1880–1952)**.; SOKA Kolín, **Archiv obce Přišimasy (1873–1952)**, nezpracováno.; SOKA Kolín, **Archiv obce Rostoklaty (1866–1946)**.; SOKA Kolín, **Archiv obce Tuklaty (1866–1950)**.; SOKA Praha-východ, **Archiv obce Dobročovice (1874–1945)**.; SOKA Praha-východ, **Archiv obce Květnice (1882–1945)**.; SOKA Praha-východ, **Archiv obce Sluštice (1850–1945)**.; SOKA Praha-východ, **Archiv obce Třebohostice (1864–1945)**.; SOKA

a odhlášených, trestní rejstříky, seznamy cizích v obci, seznamy odvodem povinných, obecní kroniky apod.), fondy *farních úřadů*⁷ (zkoušky snoubenců, soupisy duší, knihy nalezců, farní kroniky ad.) a fondy *okresních úřadů*⁸ (sčítací operáty ad.). Je však třeba poznamenat, že ne všechny prameny jsou dochovány pro všechny lokality, nebo pro celé studované období, případně nedosahují stejné kvality.

V následujících odstavcích je uveden přehled některých vědních disciplín, se kterými historická demografie může spolupracovat a možné otázky, které z této kooperace mohou vyvstávat (alespoň v obecné rovině). Uvedený výčet není kompletním seznamem, ani jím být nemá. Cílem následujících odstavců je pouze ukázat možnosti výzkumu, který je ve své podstatě interdisciplinární, nastítnit možné otázky, a tak naznačit onu nevyčerpatelnost pramenů týkajících se obyvatelstva uložených ve státních oblastních a okresních archivech. Je třeba si uvědomit, že šíře otázek a možností využití pramenů se ještě znásobí, neboť jmenované obory samy spolupracují s dalšími vědními obory a mohou posunout výzkum ještě dále.

Pro historickou demografii se nabízí spolupráce:

- 1) s *historickou sociologií*.⁹ Zde si lze klást otázky týkající se sociální diferenciacie společnosti a s ní související otázky odlišného postavení určitých skupin obyvatelstva (svobodných matek, svobodných otců, kmotrů, svědků, dětí narozených mimo manželství apod.). Kromě toho se také nabízejí otázky týkající se obecně vývoje sociální stratifikace společnosti, otázky intergenerační a intragenerační sociální mobility, či vzájemného sociálního postavení osob v úzkém společenském kontaktu (např. kmotr-dítě, svědek-snoubenec).¹⁰
- 2) s *dějiny práva*. Tato spolupráce přináší na příklad možnosti řešení otázek spojených se změnou dědického práva a s procesem předávání usedlostí. Další specifickou problematikou je manželské právo. Zcela obecně se pak nabízí otázka, zda zavedení nového zákona, nařízení či ustanovení bylo důvodem ke změně chování nebo zda bylo jeho odrazem.¹¹
- 3) se *sociálními dějinami*. Zde se nabízí velmi široké možnosti spolupráce ve využití zmiňovaných pramenů, na příklad otázka vztahu demografického vývoje s nástupem

---

Praha-východ, **Archiv obce Zlatá (1850–1945)**.; SOkA Praha-východ, **Archiv obce Škvorec (1808–1945)**, nezpracováno.; SOkA Praha-východ, **Archiv městečka Úvaly (1850–1945)**.; Obce Hodov, Horka a Skřivany nemají vlastní archiv.

⁷ SOkA Kolín, **Děkanský úřad Hradešín (1662–1959)**.; SOkA Kolín, **Farní úřad Tuklaty (1669–1951)**, nezpracováno.; SOkA Praha-východ, **Farní úřad Sluštice (1754–1953)**.; SOkA Praha-východ, **Farní úřad Úvaly (1795–1954)**.

⁸ SOkA Kolín, **Okresní úřad Český Brod (1802–1956)**.

⁹ Historická sociologie se etablovala jako samostatný obor, který má i svůj časopis (*Historická sociologie – časopis pro historické sociální vědy*). Nicméně hlavním tématem studia tohoto oboru jsou dlouhodobé sociální procesy, především modernizace, globalizace, civilizační procesy, utváření států a národů apod. Z toho důvodu nejsou současné studie historické sociologie v předkládané studii využívány.

¹⁰ Např. A. Velková, **Krutá vrchnost, ubozí poddaní?** Praha, 2009.

¹¹ Např. A. Velková, **Krutá vrchnost...**; H. Zeitlhofer, **Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald, 1640–1840**. Wien, 2014.; V. Procházka, **Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století**. Praha, 1963.; B. Kuprová, **Historický pohled na postoje společnosti ke svobodným matkám a jejich dětem v českých zemích**. Praha, 2013. Diplomová práce FF UK (Dále jen B. Kuprová, **DP FF**).

protoindustrializace, nebo konkrétněji otázka populačního vývoje ve srovnání s cenami obilí, či jiných komodit.¹²

4) s *historickou antropologií*. Zde se lze obecně zabývat demografickými jevy jako indikátory postojů a hodnot novověké společnosti.¹³

5) se *stavební historií*. Spolupráce s tímto oborem umožňuje klást si otázky týkající se vzhledu a stavebních změn jednotlivých domů ve spojení s jejich obydleností, počtem domácností v jednom domě a strukturou těchto domácností.¹⁴

6) s *genderovými studii*. Tento obor je v posledních letech velmi populární a ve spojitosti s historickou demografií si může klást na příklad otázky týkající se postavení žen jako tzv. hlav domácnosti či postavení vdov a vdovců ve společnosti.¹⁵ V historické demografii se lze zabývat i z pohledu genderových studií typicky mužskými či ženskými rolemi ve společnosti (vojáci, porodní báby).

7) s *dějiny každodennosti*. Rekonstruované rodiny umožňují nejen sledovat specifické etapy v životě společnosti jako celku či určitých skupin obyvatelstva,¹⁶ ale i sledovat konkrétní rodiny či osoby a jejich osudy.¹⁷ Jejich životní dráhy lze přitom zkoumat pomocí mnoha pramenů, na příklad ohlášek snoubenců, obecních či farních kronik, čeledních knížek.

8) s *dějiny kriminality*.¹⁸ Záleží na dochovaných pramenech, ale i výše zmíněné prameny uložené v SOA a SOKA lze využít ke sledování některých kriminálních činů, především těch méně závažných (přestupky, krádeže apod.).

9) s *historií sociální péče*. V rámci této spolupráce se lze věnovat mimo jiné problematice nalezenců a jejich umístování do pěstounské péče, stejně jako odchody seniorů či postižených osob do panských špitálů.¹⁹

10) s *historií lékařství*. Zde se nabízí na příklad problematika porodních babiček a jejich zkoušení či znalost uváděných příčin úmrtí a četnost jejich výskytu, spojená na příklad se studiem ohledacích lístků.

¹² Např. H. Zeitlhofer, *Besitzwechsel und sozialer Wandel...*; J. Křivka, *Vývoj hospodářské a sociální diferenciacce na Litomyšlsku: Příspěvek k selským dějinám XVI.–XVIII. století*, Praha, 1950.; J. Pekař, M. Ryantová (Eds.), *Kniha o Kosti: kus české historie*. Praha, 1998.

¹³ Např. R. van Dülmen, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století), I. díl*. Praha, 1999.

¹⁴ Např. K. Podroužek, et al., *Metodika dokumentace lidové architektury: certifikovaná metodika*. Ústí nad Labem, 2015.; R. Kuprová, *Obraz rustikální zástavby škvoreckého panství na podkladě písemných pramenů 18. století*. Diplomová práce, FF Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Ústí nad Labem, 2010.

¹⁵ Např. M. Skořepová, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání)*. HD 35/2011, s. 1–31.; A. Velková, *Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*. In: M. Vojáček (Ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha, 2007, s. 321–340.

¹⁶ Např. R. van Dülmen, *Kultura a každodenní život... I. díl*; M. Lenderová, T. Jiránek, M. Macková, *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2011.

¹⁷ Např. J. Čechura, *Neklidný život obyčejné ženy: Johana Peřková (1703–1745)*. Praha, 2015.; Osudy více osob, resp. rodin v jedné lokalitě sledoval na příklad J. Petráň, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. Praha, 2012.

¹⁸ Např. D. Tinková, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004.

¹⁹ Např. M. Halířová, *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice, 2012.

S jinými vědními disciplínami udržuje historická demografie spolupráci poněkud jiné povahy. Jde na příklad o *paleografii*,²⁰ bez jejíž znalosti nelze většinu dat z pramenů vůbec získat nebo *genealogii*. Metoda rekonstrukce rodin užívaná v historické demografii především ke studiu plodnosti je ve svém základu velmi podobná genealogickým postupům. Tato skutečnost umožňuje na příklad využívání genealogických programů či příruček k historicko-demografickému studiu.²¹

Mimo jiné propojení historické demografie s problémy a otázkami jiných vědních oborů vedlo k posunu od „tradičního“ deskriptivního cíle historické demografie k cíli explanačnímu. Stále více v historické demografii sílí tendence k odhalování vztahů mezi více jevy či různými charakteristikami populace a k definování faktorů, které ovlivňovaly demografické chování historických populací.²² Za tímto účelem jsou často používány pokročilé statistické metody.

Je zřejmé, že otázek a možností výzkumu je opravdu velké množství. Předkládaná práce si samozřejmě ani zdaleka neklade za cíl postihnout všechny nastíněné otázky. Vzhledem k náročnosti zpracování jednotlivých pramenů a následných databází se práce omezuje z tohoto pohledu pouze na velmi úzký okruh otázek. Studie primárně zachycuje vývoj přirozené měny obyvatelstva (sňatečnost, plodnost a úmrtnost) na panství Škvorec v 18. a 19. století a navazuje tak na předchozí závěrečné práce autorky věnované stejné lokalitě.²³ Dále se práce věnuje sociální analýze vybraných skupin obyvatelstva (kmotrů, narozeným dětem, snoubencům a zemřelým osobám) a struktuře a velikosti domácností. Vzhledem k tomu, že historickou sociologii lze v té nejjednodušší podobě pojímat jako disciplínu, jež pro svou analýzu využívá historická data (primární z původních pramenů nebo sekundární z již publikovaných historických prací),²⁴ propojuje předkládaná práce alespoň z části možnosti studia historické demografie a historické sociologie.

V průběhu výzkumu samozřejmě vyvstává mnoho dalších otázek, které směřují k dalším oborům. Tyto otázky však většinou zůstávají vzhledem k širší problematice a náročnosti zpracování pouze ve formě hypotéz (např. otázky související s počtem nalezených svěřovaných do rodin na panství Škvorec – do jakých rodin byly děti svěřovány z hlediska stáří pěstounů, stáří a počtu vlastních dětí?, mohla mít pěstounská péče vliv na ekonomické postavení rodiny

²⁰ I. Ebelová, *Klíč k novověké paleografii = Schlüssel zur Paläographie der Neuzeit*. Praha, 2015.; Z. Hledíková, J. Kašpar, I. Ebelová, *Paleografická čítanka*. Praha, 2014.

²¹ Např. J. Peterka, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*. Praha, 2006.; E. Šebesta (Ed.), *Popis obyvatelstva hlavního města Prahy z roku 1770 I., Staré město*. Praha, 1933.; B. Kuprová, *Využívání genealogických programů v historické demografii. Případová studie: panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století*. HD 38/2014, s. 157–177.; V. Černý, *Genealogie a historická demografie? Teoretické a praktické možnosti výzkumu sítě sociálních vztahů na příkladu jihočeské vesnice*. HD 42/2018, s. 153–176.

²² Např. D. S. Reher et al., *Agency in Fertility Decisions in Western Europe During the Demographic Transition: A Comparative Perspective*. *Demography* 54/2017, p. 3–22.; L. Pozzi, D. R. Fariñas, *Infant and child mortality in the past*, *Annales de démographie historique*, 129/2015, p. 55–75.

²³ B. Kuprová, *Děti narozené mimo manželství na přelomu 18. a 19. století na panství Škvorec*. Praha, 2011. Bakalářská práce PíF UK (Dále jen B. Kuprová, BP); B. Kuprová, *Vývoj obyvatelstva na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století*. Praha, 2013. Diplomová práce PíF UK (Dále jen B. Kuprová, DP PíF); B. Kuprová, *DP FF*.

²⁴ G. Delanty, E. F. Isin (Eds.), *Handbook of Historical Sociology*, s. 1–6.

pěstounů?; otázky související s mechanismem kmotrovství – za jakých okolností a jak se kmotři starali o své nezletilé svěřence?; otázky související s ovdověním osob – jaké byly další osudy vdovců a vdov v případě, že neuzavřeli další sňatek? mohly vdovy stát v čele domácnosti, jak dlouho, za jakých podmínek?).

1.1 Cíl práce

Cílem práce je pomocí databáze vzniklé primárně na základě excerpce církevních matrik popsat a (alespoň částečně) vysvětlit vývoj přirozené měny obyvatelstva na panství Škvorec. Vývoj sňatečnosti a plodnosti je zpracován pro období let 1760–1839, vývoj porodnosti pro léta 1730–1869 a vývoj úmrtnosti v letech 1760–1889. Analýza plodnosti je zpracována na základě metody rekonstrukce rodin. Vývoj přirozené měny obyvatelstva na panství je průběžně srovnáván s vývojem v celých českých zemích²⁵ a zároveň s výsledky jiných historicko-demografických studií, které jsou zaměřeny na podobné období nebo prostředí (farnost Lochenice a Libčany), případně využívají k analýze stejných metod (Budyně nad Ohří, Jablonec nad Nisou).²⁶ Nepředpokládá se přitom, že by demografický vývoj na panství Škvorec byl nějak výrazně odlišný od vývoje běžně pozorovaného v celých českých zemích.

Databáze vytvořená na základě excerpce matričních záznamů obsahuje také informace o sociálním postavení všech osob zde uvedených. To znamená u záznamů o narozených nejen sociální původ dětí a jejich rodičů, ale i kmotrů a u záznamů o sňatcích nejen snoubenců, ale i jejich rodičů a svědků. Předcházející závěrečné práce autorky se věnovaly sociálnímu postavení narozených dětí, snoubenců a kmotrů dětí narozených mimo manželství.²⁷ V předkládané práci jsou tyto analýzy dále rozšířeny. Sociální postavení svobodných snoubenců, včetně vzájemného sociálního postavení, je zpracováno pro období let 1800–1839. Pro vybraná období (1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869) je analyzována sociální struktura narozených dětí, jejich kmotrů a porovnání sociálního původu těchto duchovně příbuzných osob. Ve stejných obdobích je pak zkoumáno sociální postavení zemřelých osob.

Na základě počtu obyvatel panství Škvorec zjištěného při sčítání lidu v roce 1869 a přirozeného přírůstku/úbytku zjištěného na základě excerpovaných záznamů o narozených

²⁵ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1998.; L. Dokoupil et al., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999.; L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích v letech 1754–1914*. Praha, 1965.

²⁶ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701–1850*. In: Ústecký sborník historický 1985. Ústí nad Labem, 1985, s. 143–239.; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *An Analysis of the Birth Intervals of Married Women in Jablonec nad Nisou from the 17th to 19th Century: A Contribution to Research of Fertility Patterns*. Demografie 57/2015, s. 319–337.; K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *Aplikace analýzy přežívání na případě individuálních historických dat. Případová studie: Manželské kohorty v Jablonci nad Nisou v 18. století*. Historická demografie 39/2015, s. 181–201.; V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784–1900*. HD 30/2006, s. 67–143.; A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914)*. HD 24/2010, s. 114–175.; A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914)*. HD 35/2011, s. 217–262.; A. Šikulová, *Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914)*. HD 37/2013, s. 23–49.

²⁷ B. Kuprová, *BP*, s. 34.; B. Kuprová, *DP PŘF*, s. 42–43.; B. Kuprová, *DP FF*, s. 59–63, 66–69.

a zemřelých osobách na panství je pomocí několika přístupů (předpoklad stabilní úrovně porodnosti/sňatečnosti, pravděpodobný vývoj úrovně porodnosti/sňatečnosti, zpětná projekce, projekce vycházející z počtu obyvatel v roce 1788) odhadnut počet obyvatel v letech 1760–1869. Počet obyvatel je pro panství Škvorec totiž až do roku 1850 znám pouze na základě soudobé literatury v letech 1833 a 1843,²⁸ neboť se na panství nedochoval žádný vrchnostenský soupis obyvatelstva. Dostupný je pouze počet obyvatel vybraných lokalit panství Škvorec ze soupisů duší. Tyto soupisy jsou však značně mezerovité, v žádném roce se nedochovaly pro celé panství, a navíc, alespoň prozatím, nebyla určena spolehlivost všech soupisů.

Dále práce charakterizuje ve vybraných letech strukturu a velikost domácností/domů na základě výše zmíněných soupisů duší. Soupisy bohužel byly dochovány pro různé obce v různých letech a v různé šíři,²⁹ proto není možné analyzovat domácnosti v jeden rok na celém panství. Z toho důvodu byly k analýze vybrány pouze soupisy z farnosti Tuklaty, díky kterým si lze udělat představu o tom, jak zde (a přeneseně pak na celém panství Škvorec) vypadaly domácnosti v polovině 18. a polovině 19. století. Struktura domácností v polovině 18. století ve farnosti Tuklaty je komparována se situací na panství Horní Police³⁰ a struktura domácností v polovině 19. století se situací na panství Šťáhlavy.³¹ Předpokladem přitom je, že tato analýza potvrdí zařazení farnosti Tuklaty, a tím přeneseně i celého panství Škvorec, k západoevropskému modelu rodiny, ve kterém jsou nejvíce rozšířeným typem rodinného uspořádání úplné rodinné domácnosti (tedy domácnosti samostatně žijícího manželské páru s dětmi) a relativně velké početní zastoupení najímané pracovní síly (především čeledi) v jednotlivých domácnostech.

Předkládaná práce si navíc klade za cíl obohatit české historicko-demografické bádání o přístupy, které jsou zatím používány převážně v zahraničních studiích. Analýza plodnosti se tak věnuje nejen plodnosti žen, ale i mužů (podle věku při sňatku a podle věku při narození dítěte). Tato analýza se začíná (především na současných datech) ve větší míře objevovat v demografických studiích od 90. let 20. století.³² Mužskou plodnost jako důležitou součást výzkumu plodnosti populace zmiňuje ve své práci na příklad i *Li Zhang*.³³

Dále je v této práci pozornost zaměřena na využití statistických metod, které jsou v české demografii využívány zatím, až na výjimky,³⁴ pouze na současná demografická data. Historická data jsou u nás prozatím zpracovávána především pomocí tradičních metod historické

²⁸ Viz kapitola 2. *Panství Škvorec*.

²⁹ Viz kapitola 3.2.3 *Fondy farních úřadů*.

³⁰ M. Pražáková Seligová, *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba?* Praha, 2015.

³¹ A. Velková, *Krutá vrchnost...*

³² Např. C. Bledsoe, S. Lerner, J. I. Guyer, *Fertility and the Male Life Cycle in the Era of Fertility Decline*. Clarendon, 2000. Na českých datech např. L. Rabušic, B. Chromková Manea, **Řekni, kde ti muži jsou? O chybějících mužích ve studiích reprodukce**. Sociální studia 4/2011, s. 47–66. Pro historické populace např. F. F. Payeur, *Âge et fertilité masculine: une analyse biodémographique*. Dissertation, Faculté des études supérieures, Montréal, 2008.

³³ L. Zhang, *Male Fertility Patterns and Determinants*. London, New York, 2011, s. 6–7.

³⁴ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *Aplikace analýzy...*; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *What Stood behind the Length of the Birth Intervals in the Past: Case Study of Jablonec nad Nisou (Czech Lands) from 17th to 19th Century*. Washington, 2016. Příspěvek na konferenci Population Association of America 2016.

demografie (základní popisná statistika, metoda rekonstrukce rodin).³⁵ Důvodem je především poměrně časově náročná příprava dat ke zpracování a náročnost některých výpočtů. Moderní statistické metody a softwary (na příklad v práci využitý statistický software SAS (verze 9.4)) však mohou při zpracování historických dat výrazně pomoci. To vysvětluje narůstající počet zahraničních studií využívajících tento typ analýzy. Mezi nejčastěji využívané metody přitom patří analýza přežívání, Coxova regrese a logistická regrese.³⁶

O možnosti využití analýzy přežívání na historická data se v zahraničí hovoří již od 90. let 20. století.³⁷ Historická data jsou dokonce pro zmíněné metody mnohdy vhodnější než současná data, na která jsou tyto metody běžně používány. Pomocí matričních zápisů lze totiž rekonstruovat a sledovat individuální životní dráhy, ke kterým je v současné době přístup omezen ochranou osobních dat.

Moderní statistické metody přitom přinášejí do historické demografie velké množství výhod. Kromě jednoduššího zpracování dat a možnosti detailnějšího třídění lze na příklad analyzovat více proměnných, které se dají studovat i v závislosti na jiných proměnných (nejen samostatně), anebo lze za pomoci cenzorování využít k analýze i nekompletní záznamy.³⁸

V předkládané práci je představeno využití analýzy přežívání a Coxovy regrese. Analýza přežívání umožňuje modelovat časování událostí v životě jedinců. V předkládané práci je tato metoda využita z několika důvodů. Jednak je na základě analýzy přežívání ukázáno, že pokročilé statistické metody mohou být využity i na data historická, že výsledky těchto metod odpovídají výsledkům klasických historicko-demografických metod, a že je vhodně rozvíjejí. Navíc je ukázáno, že pomocí tzv. cenzorování lze využít k analýze i neúplná data a relevantně tak „rozšiřovat“ databáze vstupující do jednotlivých analýz. Tato skutečnost je pro historickou demografii, která se běžně potýká s početně omezenými databázemi, velkým přínosem.

Coxova regrese je v této práci aplikována na analýzu meziporodních intervalů. Ta patří mezi běžnou část historicko-demografických studií, které jsou založeny na metodě rekonstrukce rodin.³⁹ Nicméně většinou se analýza omezuje pouze na jednoduchou popisnou statistiku podle pořadí narozených dětí. Díky Coxově regresi se lze studiu meziporodních intervalů věnovat daleko detailněji.

³⁵ Např. L. Dokoupil et al., **Přirozená měna...**; L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**

³⁶ Např. G. Sandström, L. Vikström, **Sex Preference for Children in German Villages during the Fertility Transition**. *Population Studies*, 69/2015, p. 57–71.; M. Breschi, et al., **Fertility Transition and Social Stratification in the Town of Alghero, Sardinia (1866–1935)**. *Demographic Research*, 30/2014, p. 823–852.

³⁷ Např. D. Courgeau, E. Lelièvre, **Event History Analysis in Demography**. Clarendon, 1993.; G. Alter, P. Bourdelais. **L'event history analysis en démographie historique. Difficultés et perspectives**. *Annales de démographie historique* 2/1998, p. 25–35.

³⁸ Tyto výhody podrobněji zmiňuje např. G. Sandström, L. Vikström, **Sex Preference...**, s. 60. Využití na českých historických datech bylo ukázáno v K. Hulíkové Tesárkové, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **What Stood...**

³⁹ Např. L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**; P. Mužík, **Obyvatelstvo města Domažlice v letech 1651–1830**. *SAP* 36/1, 1986, s. 103–207.; V. Wowková, L. Fialová, **Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800**. *Demografie* 34/1992, s. 223–234.

Výsledky zjištěné pro obyvatelstvo panství Škvorec při využití analýzy přežívání a Coxovy regrese jsou komparovány s výsledky pro Jablonec nad Nisou,⁴⁰ neboť se jedná o jedinou lokalitu v českých zemích, na kterou byly tyto metody již aplikovány.

1.2 Struktura práce

V předkládané dizertační práci je nejprve představeno panství Škvorec. Dřívější studie autorky popis panství roztříštily, na tomto místě jsou všechny informace sjednoceny. Panství je tak poměrně komplexně charakterizováno. Následující kapitola se věnuje použitým pramenům, především církevním matrikám, ale i soupisům duší či zkouškám snoubenců. Zároveň jsou zde představeny studie, jejichž výsledky byly komparovány se zjištěními pro panství Škvorec.

Čtvrtá kapitola popisuje metody využití při excerpci a analýze dat. V první části kapitoly je věnována pozornost metodě jmenné excerpcce. Druhá část poměrně podrobně seznamuje s metodou rekonstrukce rodin, jsou zde charakterizovány i jednotlivé demografické ukazatele. Další podkapitola pak představuje metody sociální analýzy a detailně seznamuje s používanými sociálními kategoriemi. Čtvrtá část metodické kapitoly se věnuje postupům při analýze rodin a domácností na panství Škvorec. Následující části pak stručně seznamují s analýzou přežívání, Coxovým regresním modelem a metodami odhadu počtu obyvatel.

Pátá, šestá a sedmá kapitola pak postupně popisuje základní demografické procesy na panství Škvorec. Nejprve je věnována pozornost různým charakteristikám procesu sňatečnosti (vývoj počtu sňatků, věk, rodinný stav, sociální a regionální původ snoubenců, délka manželství a sezónnost sňatků), která je analyzována v letech 1760–1839. Další kapitola charakterizuje porodnost v letech 1730–1869 a plodnost v letech 1760–1839. Prostor je tedy věnován jak počtu narozených dětí, podílu dětí narozených mimo manželství, mrtvorozenosti či sezónnosti narozených dětí, tak manželské plodnosti žen a mužů, průměrnému věku rodičů při narození dítěte, celkovému počtu narozených dětí v rodině či prvoporodním intervalům. Velmi podrobně je věnována pozornost meziporodním intervalům. Nejen jejich délce, ale i vybraným vysvětlujícím proměnným, které mohly dobu mezi narozením dvou po sobě jdoucích dětí ovlivnit. Pozornost je zaměřena i na sociální původ narozených dětí a jejich kmotrů. Sedmá kapitola je pak věnována procesu úmrtnosti v letech 1760–1889. Analyzován je zde jak počet zemřelých osob a sezónní průběh úmrtnosti, tak skladba zemřelých podle věku či sociální postavení zemřelých osob. Speciální pozornost je zde zaměřena na dětskou a kojeneckou úmrtnost a nepřírozené příčiny úmrtí, tedy nehody, sebevraždy a vraždy. V rámci všech těchto tří kapitol je vývoj obyvatelstva na panství Škvorec komparován se situací v úhrnu českých zemí a s vývojem ve farnosti Lochenice, Libčany a ve městě Budyně nad Ohří. V případě meziporodních intervalů ještě s hodnotami zachycenými pro město Jablonec nad Nisou.

Osmá kapitola je věnována přirozenému přírůstku/úbytku obyvatel a odhadům počtu obyvatel na panství Škvorec od poloviny 18. století do roku 1869. Následující kapitola se pak

---

⁴⁰ L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **An Analysis...**; K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **What Stood...**

zaměřuje na využití analýzy přežívání v historické demografii. Představeny jsou zde možnosti a výhody využití cenzorování a stratifikace souboru.

Poslední desátá kapitola se zaměřuje na velikost a strukturu domácností a domů na farnosti Tuklaty v polovině 18. a polovině 19. století. Tuklatské domácnosti jsou komparovány v prvním období s domácnostmi na panství Horní Police a ve druhém s domácnostmi na panství Štáhlavy.

Každá z analytických kapitol je uzavřena krátkým shrnutím, které vyzdvihuje hlavní výsledky analýzy. Závěr pak shrnuje práci komplexně a naznačuje možnosti dalšího studia.

2. Panství Škvorec

Obyvatelstvo panství Škvorec bylo autorčiným badatelským zájmem již v předcházejících závěrečných studentských pracích. Všechny tyto práce logicky obsahují kapitolu popisující panství,¹ studie na sebe vzájemně odkazují a přidávají nové informace, popis panství je z toho důvodu poměrně dost roztržštěn. Tato kapitola předcházející popisy shrnuje a přidává k nim ještě další informace především z historie panství.

První zmínky o panství Škvorec souvisejí s výstavbou hradu ve Škvorci, který byl vystavěn v 70. letech 13. století jako šlechtické sídlo *Domaslava ze Škvorce* jednoho z purkrabích Pražského hradu. Zajímavostí je, že hrady ve Škvorci a v nedalekých Říčanech byly koncem 13. století jedinými šlechtickými sídly jihovýchodně od Prahy, všechny ostatní hrady byly královské.² *Domaslav* však pravděpodobně přídomek *ze Škvorce* dlouho nevyužíval. Písemně je doložen pouze jednou v listině ze 14. července 1279, která vymezovala hranice vesnice Kostelec.³ Po smrti *Domaslava* přešel hrad patrně do vlastnictví krále, anebo jiného rodu, majitelé však nejsou až do poloviny 14. století známi. Od této doby vystřídal panství Škvorec několik vlastníků. Od poloviny 14. do poloviny 15. století jsou jako majitelé uváděni *Olbramovici*,⁴ v letech 1442–1532 pak *pánové z Klinštejna* a dále v 16. století *Smiřičtí ze Smiřic*,⁵ kterým byl v roce 1621 majetek konfiskován. *Albrecht z Valdštejna* v roce 1622 celé

¹ B. Kuprová, **BP**, s. 6–9.; B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 10–11.; B. Kuprová, **DP FF**, s. 12–15.

² A. Sedláček, **Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl patnáctý**. Praha, 1998, s. 224–225.

³ J. Emler, **Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II (1253–1310)**. Praha, 1882, s. 507.

⁴ *Josef Č. Vykoukal* ve své Památné knize městyse Škvorce uvádí, že od počátku 15. století bylo soudobé panství zadlužováno a vystřídal několik majitelů/věřitelů až *Mikuláš ze Škvorce* prodal 29. 9. 1462 [!] škvorecký hrad se dvorem, vsí a poplužními statky *Čeňkovi z Klinštejna* (J. Č. Vykoukal, **Památní kniha městyse Škvorce založena roku 1855**. Škvorec, 2010, s. 3).

⁵ *Jindřich Škvorecký z Klinštejna* roku 1532 prodal *Zikmundovi Smiřickému ze Smiřic a na Hrubé Skále* „hrad Škvorecký se stejnojmenným městysem a městysem Ouvalským, pustým hradem Květnicí i se vsí, celé vsi Přišimasy a Dobročovice, pak podíly a nájmy v Tuklatech, Břežanech, Mrzkách, Radešíně,

soudobé panství Škvorec prodal *Karlovi z Lichtenštejna*.⁶ Šlechtickému rodu *Lichtenštejnů* pak patřilo celé panství spolu se sousedními panstvími Kounice, Uhříněves a Kostelec nad Černými lesy až do konce patrimoniální správy.⁷

Třicetiletá válka zasáhla panství Škvorec poměrně výrazným způsobem, řada vesnic byla vypálena. Po válce se panství obnovovalo jen velmi pomalu, v některých vesnicích se život dokonce vůbec neobnovil. Na příklad na území zaniklé vesnice Žáky dnes leží les Vidrholec, z vesnic Hodov a Hostýn zůstaly jen hospodářské dvory.⁸ Berní rula v roce 1654 uvádí na celém panství 154 gruntů a chalup, z toho 93 pustých.⁹ Časovou náročnost obnovy panství dokazuje i Tereziánský katastr, který zná na panství Škvorec v roce 1713 pouze 158 gruntů a chalup.¹⁰

Ve 14. století k panství náležela vesnice Zlatá, Sibřina, Květnice (s tvrzí), část Úval, rytířská tvrz Hostýn a farní osada Hradešín.¹¹ Na panství docházelo nejen ke střídání majitelů, ale i k mnoha územním změnám. K panství byla připojována další území, jiná území byla zase prodávána či vyměňována. K poslední územní změně došlo v první polovině 18. století. Dne 14. srpna 1723 byly k panství připojeny vesnice Zlatá (odprodána pravděpodobně v průběhu 15. století), vesnice Třebohostice s pivovarem, ovčínem, dvěma mlýny, vesnice Sluštice spolu s tvrzí a poplužním dvorem. Všechny tři vesnice dříve náležely k panství Nupaky.¹² Územní konzistence panství Škvorec ve studovaném období výrazně ulehčuje práci se zpracovávanými prameny a zároveň umožňuje snadné sledování populačních trendů. Všechny lokality jsou přitom sledovány i po rozpadu vrchnostenské správy.

Po celé sledované období let 1730–1889 je v práci analyzováno 16 lokalit náležejících panství – Břežany II.,¹³ Dobročovice, Hodov, Horka, Hradešín, Květnice, Limuzy, Přišimasy, Rostoklaty, Skřivany, Sluštice, Škvorec, Třebohostice, Tuklaty, Úvaly a Zlatá. *Františkem Palackým* jsou Škvorec a Úvaly označovány jako městečka, Zlatá, Hodov a Hostýn jako místa se starou tvrzí a Hradešín, Sluštice, Tuklaty a Rostoklaty jako farní osady.¹⁴ Na panství se nacházelo celkem sedm dvorů – šest z nich bylo součástí obcí (Břežany, Hostýn, Květnice,

---

Jinonicích, Butovicích, Kamenné Lhotě a Vrátkově“ (J. Č. Vykoukal, **Památní kniha městyse Škvorce...**, s. 5).

⁶ A. Sedláček, **Hrady, zámky...**, s. 224–227. J. Č. Vykoukal uvádí, že k prodeji došlo již v roce 1614 a o konfiskaci majetku rodu *Smířických* nemluví vůbec (J. Č. Vykoukal, **Památní kniha městyse Škvorce...**, s. 8).

⁷ SOA v Praze, **Inventáře velkostatků...**, s. 2.

⁸ SOA v Praze, **Inventáře velkostatků...**, s. 2.

⁹ **Berní rula svazek 18. Kraj Kouřimský I.** Praha, 1952, s. 161–167, 177. Hodov v Berní rule uveden není, neboť se jednalo o dominikální dvůr.

¹⁰ NA, **Tereziánský katastr i. č. 1668. Kouřimsko, panství Škvorec, rustikální fasse.**; NA, **Tereziánský katastr i. č. 1707. Kouřimsko, panství Plaňany, rustikální fasse.** Hodov není v Tereziánském katastru uveden, neboť se jednalo o dominikální dvůr.

¹¹ J. Č. Vykoukal, **Památní kniha městyse Škvorce...**, s. 1–2.

¹² SOA v Praze, **Inventáře velkostatků...**, s. 2.

¹³ Římské číslo dvě je součástí úředního názvu obce od roku 1960, kdy zanikl okres Český Brod a tyto Břežany byly přiřazeny k okresu Kolín, ke kterému již jedny Břežany náležely (ty nejsou součástí sledovaného panství). V předkládané práci, stejně jako v předchozích pracích věnujících se panství, je používáno historického označení Břežany.

¹⁴ F. Palacký, **Popis království Českého.** Praha, 1848, s. 236.

Limuzy, Sluštice a Škvorec) a jeden byl samostatnou lokalitou (Hodov).¹⁵ Škvorec byl na městečko povýšen roku 1497 *Vladislavem II. Jagellonským*, zároveň mu bylo uděleno právo pořádat páteční týdenní a výroční trhy. Škvorec si však ponechal spíše vesnický charakter, nebyl zde dokonce vystavěn ani kostel (první kostel zde byl postaven až v polovině 18. století¹⁶). Úvaly byly povýšeny na městečko v roce 1490 (první kostel zde byl postaven ve 20. letech 18. století).¹⁷

Tab. 1.1 – Počet domů a obyvatel na panství Škvorec v letech 1788, 1833, 1843, 1850, 1869 a 1880

Lokalita	Počet domů					Počet obyvatel				
	1788	1833	1843	1869	1880	1833	1843	1850	1869	1880
Břežany	41	101	101	66	70	465	465	461	571	678
Dobročovice ¹	18	25	25	30	28	224	224	411	297	290
Hodov ²	4	3	3	2	2	26	26	.	21	48
Horka ³	10	12	12	18	19	84	84	.	117	105
Hradešín	18	43	43	54	58	288	288	345	352	364
Květnice ⁴	15	21	21	23	25	201	201	.	248	207
Limuzy	24	33	33	25	29	305	305	329	308	330
Přišimasy ⁵	30	37	37	42	45	285	285	656	317	419
Rostoklaty	22	27	27	37	45	226	226	244	282	350
Skřivany ⁶	17	28	28	33	37	166	166	.	215	262
Sluštice ⁷	32	45	45	51	58	382	382	529	395	460
Škvorec	68	107	107	121	127	867	876	914	966	1021
Třebohostice	17	33	33	38	40	203	203	210	253	249
Tuklaty	31	34	34	37	40	297	297	329	351	431
Úvaly ⁸	42	100	100	87	95	459	459	530	797	935
Zlatá	10	17	17	18	18	124	124	.	108	128
Celkem	399	666	666	682	736	4602	4611	4958	5598	6275

Poznámky: ¹ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Květnice.

² V letech 1850 jsou data uvedena v rámci obce Úvaly.

³ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Přišimasy.

⁴ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Dobročovice.

⁵ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Horka a Skřivany.

⁶ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Přišimasy.

⁷ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Zlatá.

⁸ V roce 1850 jsou data včetně počtu obyvatel obce Hodov.

⁹ V roce 1850 jsou data uvedena v rámci obce Sluštice.

Zdroj: J. Schaller, *Topographie...*; J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen...*; F. Palacký, *Popis království...*; *Retrospektivní lexikon...*; *Historický lexikon...*

¹⁵ SOA v Praze, **Inventáře velkostatků...**, s. 2.

¹⁶ J. Č. Vykoukal uvádí, že se škvorecký „chrám“ začal stavět v roce 1755. Dokončen byl však až po roce 1765. Farář *František Vejda* se však údajně v roce 1778 nedohodl s knížetem *Františkem Lichtenštejnským*, a tak se škvorecký kostel nestal kostelem farním. Fara zůstala v Hradešíně (J. Č. Vykoukal, **Památní kniha městyse Škvorce...**, s. 65–67, 75).

¹⁷ K. Kuča, **Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VII. díl.** Praha, 2008, s. 281–282, 987–989.

Všechny sledované lokality jsou pro lepší představu zvýrazněny na soudobé mapě z 2. vojenského mapování, tzv. *Františkova*, v letech 1836–1852 (příloha č. 2.1) a na současné mapě (příloha č. 2.2).

Jednotlivé lokality byly co do počtu obyvatel různě velké. V 18. století a v první polovině 19. století však není jednoduché zjistit přesný počet obyvatel. Více či méně pravidelné konskripce obyvatelstva sice na území českých zemí probíhaly již od roku 1754, pro panství Škvorec se však žádná z nich nedochovala. Počet obyvatel a/nebo počet domů lze však pro vybrané roky (1788, 1833 a 1843) najít v soudobé literatuře.¹⁸ Po roce 1850 lze pak počet obyvatel zjistit pomocí *Retrospektivního lexikonu obcí ČSSR 1850–1970* a pomocí *Historického lexikonu obcí ČR 1869–2005*.¹⁹ Zjištěné počty domů a obyvatel pro jednotlivé lokality jsou uvedeny v tabulce 1.1.

Do roku 1849 náleželo panství Škvorec ke Kouřimskému kraji.²⁰ Dne 26. 6. 1849 se staly základní správní jednotkou tzv. politické okresy. Dne 1. 1. 1850 byly navíc změněny historické kraje českých zemí.²¹ Od začátku roku 1850 tak patřilo v té době již bývalé panství Škvorec (dne 7. 9. 1848 byl schválen zákon o zrušení poddanství a robotních břemen a zároveň byla zrušena veřejná správa vykonávaná patrimoniálními úřady²²) do Pardubického kraje, podkraje Kostelec nad Černými lesy a do okresu Český Brod. Od 12. 5. 1855 pak patřily lokality bývalého panství k Pražskému kraji.²³ Krajská správa byla 23. 10. 1862 zrušena²⁴ a bývalé panství Škvorec tak náleželo politickému okresu Český Brod.²⁵ Dnes se studované lokality nacházejí na území okresů Praha-východ a Kolín ve Středočeském kraji.

Území panství Škvorec bylo významnou zemědělskou oblastí. Součástí panství byl pivovar, výsadní krčmy, několik mlýnů a chmelnice.²⁶ Až do konce první poloviny 19. století se zde nevyskytovala žádná manufaktura nebo jiný průmyslový podnik. Na území se ani nenalézala žádná významná naleziště nerostných surovin. Teprve od roku 1841 se v Úvalech začala těžit železná ruda.²⁷ Od konce 19. století však byly lokality na bývalém panství Škvorec bydlištěm mnohých průmyslových dělníků z okolí a agrární výrobu provozovala jen část obyvatelstva.²⁸

¹⁸ J. Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen*. Prag und Wien, 1788, s. 302–323.; J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen. Zwölfter Band, Kouřimer Kreis*. Prag, 1844, s. 202–208.; F. Palacký, *Popis království...*, s. 236.

¹⁹ *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970*. Praha, 1978, s. 102, 106, 108, 160, 166 a 168.; *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011*. <https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015/>

²⁰ O tom se ve své knize zmiňuje i *Bohuslav Balbín*, který zároveň vzpomíná Úvaly jako rodné městečko *sv. Prokopa*, Hostýn jako rodnou vesnici *pražského arcibiskupa Arnošta*, Květnici jako první sídlo rodiny *Maternů* a nebezpečný les Vidrholec (B. Balbín, *Krásy a bohatství české země*, s. 212–214).

²¹ Z. Hledíková, J. Janák, J. Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 283, 518–519.

²² F. Čapka, *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha, 2010, s. 488.

²³ Š. Mleziva, *Retrospektivní přehled územních jednotek a územních celků od roku 1850 do současnosti*. Praha, 2010, s. 274.

²⁴ K. Malý et al., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 2010, s. 208.

²⁵ Š. Mleziva, *Retrospektivní přehled...*, s. 274.

²⁶ SOA v Praze, *Inventáře velkostatků...*, s. 2.

²⁷ K. Kuča, *Města a městečka...*, s. 989.

²⁸ O. Brož, V. Sommer (Eds.) *Úvaly jindy a nyní*. Úvaly, 1929, s. 80.

Již v 18. století, a pravděpodobně i dříve, však ovlivňovaly život místních obyvatel významná dopravní spojení. Panstvím procházela důležitá silnice vedoucí z Prahy do Vídně, na které byly po vydání silničního patentu dne 6. 5. 1727 zřízeny stanice pro obchodníky. Na této trase od roku 1749 jezdil pravidelný týdenní spoj mezi Vídní a Řeznem, tzv. diligence.²⁹ Ještě větší vliv pak pravděpodobně přinesla stavba a následný provoz železniční tratě (tzv. dráhy Olomoucko-pražské). První vlak projel na této trati 20. 8. 1845 ve směru z Olomouce do Prahy.³⁰ Již samotná stavba, která započala v průběhu 40. let 19. století, ovlivnila život místních obyvatel, především Úval, kde byla postavena nejstarší drážní budova na této trati.³¹ Jak je možné sledovat i z matričních záznamů, na panství přišla řada specialistů (stavitelé náspů, drážní inspektoři, strážní apod.). Během stavby a následného provozu se na železnici vyskytlo poměrně velké množství nehod a úrazů,³² což ovlivnilo úmrtnostní poměry při nejmenším z hlediska skladby příčin smrti.

Na panství Škvorec bylo přibližně od 20. let 19. století svěřováno do výchovy poměrně velké množství dětí ze *Zemské porodnice a nalezince v Praze*. Tato skutečnost pozoruhodná nejen z pohledu demografie, ale i sociologie, dějin každodennosti, dějin sociální péče a dalších oborů, je o to zajímavější, že je odhalitelná pouze z dochovaných historických pramenů (církvní matriky, fond *Zemská porodnice a nalezinec Praha (1789–1951)* uložený v Národním archivu v Praze, Seznam nalezenců 1848–1937 uložený ve fondu *Děkanského úřadu Hradešín* v SOkA Kolín, Kniha nalezenců 1846–1864 uložená ve fondu *Farního úřadu Sluštice* v SOkA Praha-východ). V žádné soudobé ani současné literatuře o panství Škvorec není o této praxi zmínka. Předkládaná studie s fondem Zemské porodnice nepracuje, i přestože by se jednalo jistě o velmi poutavý výzkum, a především v kombinaci s církevními matrikami, kde byly často zemřelé děti uváděny spolu s přiděleným číslem známky, které odpovídalo číslu nalezeneckého protokolu, by byly výsledky více než zajímavé. Analyzován prozatím nebyl ani soupis/kniha nalezenců ze SOkA. Jediným pramenem pro zjištění informací o nalezencích jsou pro tuto chvíli tedy církevní matriky.

V matrikách zemřelých, ve kterých je zachycena pravděpodobně největší část svěřovaných dětí, přitom bylo v letech 1823–1889 zaznamenáno 1 628 úmrtí nalezenců (nebo také svěřenců, sirotků, příp. prážat) z Prahy.³³ To je 8 % všech zemřelých v letech 1760–1889. Tento podíl naznačuje, že počet svěřovaných dětí na panství Škvorec opravdu nebyl zanedbatelný.³⁴

²⁹ M. Hlavačka, *Cestování v éře dostavníků*. Praha, 1996, s. 23 a 62.

³⁰ O. Brož, V. Sommer (Eds.) *Úvaly...*, s. 85.

³¹ O. Brož, V. Sommer (Eds.) *Úvaly...*, s. 85.

³² V matrikách zemřelých je na příklad jako příčina úmrtí uvedeno: v roce 1846 „spadl z parovozu a byl rozmačkán“, v roce 1847 „zamačkán blíž Tuklat dvěma stroji parníma an do sebe vrazily“, v roce 1849 „zadusila se párou kamenného uhlí“ (SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 3) nebo v roce 1886 „zakrvácení vnitřní následkem přejetí na dráze“ (SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 11).

³³ O úmrtnosti nalezenců z hlediska pohlavně-věkové struktury v letech 1823–1869 viz B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 87–88.

³⁴ Na skutečnost, že nebylo panství Škvorec z tohoto pohledu zcela výjimečné, ukazuje na příklad počet opatrovaných dětí na sousedním panství Kostelec nad Černými lesy. Ve vesnici Bulánka, které mělo na konci 19. století necelých 300 obyvatel, měli v průběhu jednoho desetiletí v péči 420 odložených dětí.

Nicméně záznamy o osobách původně z nalezince v Praze lze najít i v jiných matrikách. Původní sirotci/nalezenci vystupují, i když v daleko menší míře, zhruba od 40. let 19. století, také jako rodiče narozených dětí³⁵ (později i jako babičky, či kmotři). V pozici rodiče se lze přitom setkat i s nalezenci vychovanými v okolních panstvích.³⁶ V matrikách oddaných v letech 1760–1839 explicitně žádný nalezenec nevystupuje. Ke sňatkům výše zmíněných rodičů pravděpodobně docházelo až po roce 1839. Otázkou je, do jaké míry je možné v matrikách narozených a oddaných všechny nalezence odhalit, neboť zde již není informace o původu „z pražského domu nalezenců“ pravděpodobně vždy uvedena.

Vzhledem k tomu, že o svěřování dětí z nalezince do péče venkovských pěstounských rodin rozhodl dvorský dekret již 18. 9. 1788,³⁷ je otázkou, zda byly opravdu sirotci na panství Škvorec vychováni až od 20. let 19. století nebo zda je předtím z matričních záznamů nelze odhalit. Hodnoty kojenecké úmrtnosti a podíly zemřelých dětí v nejmladším věku na panství Škvorec (kapitola 7.2.1) by však spíše naznačovaly, že se s výchovou sirotek na panství opravdu začalo až v 19. století. Tato praxe mohla souviset na příklad s nástupem nového faráře, neboť nové pěstouny pomáhali získat především právě místní duchovní.³⁸ Jako pravděpodobnější se však jeví souvislost s vydáním zvláštního cirkuláře v roce 1806, který sliboval, že pokud se pěstounům podaří vychovat dva nalezence, přičemž alespoň jeden z nich musí být chlapec, pak jejich vlastní syn nebude muset nastoupit vojenskou službu.³⁹

(M. Červinková-Riegrová, **Ochrana chudé a opuštěné mládeže. Rozhledy po lidumilství v Evropě.** Praha, 1887, s. 271).

³⁵ Na příklad viz příloha č. 2.3.

³⁶ Zajímavým je zápis z roku 1865, kdy jsou oba rodiče narozeného dítěte nalezenci z Prahy, byť pouze matka byla vychována na panství Škvorec (příloha č. 2.4).

³⁷ M. Halířová, **Sociální patologie...**, s. 117.

³⁸ M. Halířová, **Sociální patologie...**, s. 131.

³⁹ D. Tinková, **„Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti.** HD 27/2003, s. 169.

3. Prameny a literatura

Pro tzv. protostatistické období jsou nejdůležitějším pramenem pro výzkum přirozené měny obyvatelstva církevní matriky. Svůj význam však neztrácejí ani v období statistickém. Na panství Škvorec se nedochovaly soupisy obyvatelstva¹ a pravděpodobně ani soupisy poddaných.² Z toho důvodu jsou v této práci základním pramenem právě farní matriky. Pro doplnění rekonstrukce rodin jsou v předkládané práci využity zkoušky snoubenců dochované ve větší míře od počátku 19. století. Dále jsou v práci zpracovány i mezerovitě dochované soupisy duší, na jejichž základě je postavena především analýza velikosti a struktury domácností.

3.1 Církevní matriky

Zpracovávané církevní matriky jsou uloženy v SOA v Praze.³ Celkem bylo (alespoň z části) excerpováno 64 římskokatolických a 11 evangelických knih.⁴ V současné chvíli jsou již všechny matriky volně přístupné v digitalizované formě na webovém portálu

---

¹ V SOKA Kolín a Praha-východ jsou dochována až sčítání lidu z let 1900 a 1910.

² Ve fondu *Velkostatek Škvorec* v SOA v Praze žádné soupisy poddaných dochovány nejsou. Nabízí se ještě jedna varianta, kde by mohly být tyto soupisy uloženy, totiž Moravský zemský archiv v Brně, kde jsou uloženy dokumenty centralizované lichtenštejnské správy vzniklé po roce 1848 – fond *Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice (1580–1924)*. Tento fond však není dosud zpracován a není tedy zpřístupněn.

³ SOA v Praze, **Sbírka matrik...**

⁴ Některé z excerpovaných knih (nebo jejich části) byly excerpovány při přípravě databáze pro bakalářskou a diplomovou práci (B. Kuprová, **BP.**; B. Kuprová, **DP PŘF**). Přesto bylo při přípravě dizertační práce (doplnění databáze narozených dětí v letech 1730–1749 a 1850–1869, databáze sňatků v letech 1760–1779 a 1820–1839 a databáze zemřelých osob v letech 1760–1779 a 1870–1889) nutné excerpovat záznamy z 57 římskokatolických a 5 evangelických knih. V současné chvíli je v SOA v Praze uloženo pouze 21 římskokatolických, 6 evangelických knih a 4 knihy vzniklé na obecním úřadě, které prozatím nebyly ani částečně excerpovány.

ebadatelna.soapraha.cz.⁵ Nejstarší matrika dochovaná pro některé lokality panství Škvorec (Dobročovice, Limuzy, Rostoklaty, Skřivany, Škvorec a Úvaly) je tripartitní matrika⁶ Český Brod, i. č. 1, která obsahuje údaje o křtech, sňatcích a pohřbech v letech 1632–1674.⁷ Naopak nejmladší přístupné římskokatolické matriky umožňují pro některé lokality studovat narozené do roku 1910,⁸ oddané do roku 1942⁹ a zemřelé do roku 1943.¹⁰ Přístupné civilní a evangelické matriky umožňují studium narozených ještě o několik let dále.¹¹ Za celé panství lze však podle inventáře SOA v Praze narozené studovat pouze v letech 1663–1876 (s výjimkou Hodova¹² a Hradešína¹³), oddané v letech 1664–1887 (s výjimkou Hodova) a zemřelé v letech 1690–1898 (s výjimkou Hodova, Rostoklat a Tuklat¹⁴).

Do poloviny 18. století byly studované matriky vedeny na třech římskokatolických farách (Hradešín, Tuklaty a Říčany¹⁵). V roce 1755 nově vznikla fara Sluštice, kam byly z fary Říčany převedeny vesnice Dobročovice, Květnice, Sluštice, Třebohostice a Zlatá. Matriky všech lokalit panství Škvorec tak byly opět vedeny na třech farách, tentokrát však na faře Hradešín, Sluštice a Tuklaty. V roce 1784 byla založena nová fara v Úvalech, pod jejíž správu bylo převedeno městečko Úvaly (z fary Hradešín). O rok dříve navíc v návaznosti na tzv. toleranční patent¹⁶

⁵ Webové stránky uváděné v předchozích pracích www.actapublica.eu již matriky uložené v SOA v Praze neobsahují. Jsou zde dostupné pouze matriky z Moravského zemského archivu v Brně a z Niederösterreich nördlich der Donau v Rakousku.

⁶ Církevní události – křty, sňatky, pohřby – jsou evidovány v jednotlivých oddílech jedné knihy.

⁷ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Český Brod, i. č. 1.

⁸ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 8 (lokality Hodov, Úvaly); SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 16 (lokality Tuklaty); SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 26 (lokality Hradešín).

⁹ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika oddaných, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 37 (lokality Dobročovice, Květnice, Sluštice, Třebohostice, Zlatá).

¹⁰ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 33 (lokality Horka, Hradešín, Přišimasy, Skřivany, Škvorec).

¹¹ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, ok. ú. Český Brod, i. č. 1 (lokality Břežany, Dobročovice, Horka, Hradešín, Limuzy, Přišimasy, Rostoklaty, Skřivany, Škvorec, Úvaly). Narození jsou zde evidováni do roku 1922. SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, ev. f. ú. Kšely, i. č. 16 (lokality Břežany, Rostoklaty). Narození jsou zde evidováni do roku 1918.

¹² Nejstarší dostupnou matrikou pro Hodov se zdá podle inventáře být tripartitní matrika Hradešín, i. č. 1 (vedená pro léta 1734–1773). Nicméně záznamy o narozených v letech 1730–1733 jsou prokazatelně zapsány v matrice Tuklaty, i. č. 3. Lokalita Hodov však není zaznamenána v popisu knihy. Jedná se o malou lokalitu, která snadno může uniknout pozornosti. V roce 1788 zde byly pouze 4 domy (viz tab. 1.1), v roce 1900 pouze 2 domy a 54 obyvatel (**Seznam míst v království českém**. Praha, 1907, s. 55). Je tedy možné, že i v předchozích letech utekl Hodov evidenci SOA a záznamy o narozených, oddaných a zemřelých v této lokalitě obsahují některé z místních matrik.

¹³ Dostupné římskokatolické matriky dovolují zkoumat narozené v Hradešíně pouze do roku 1865, viz dále v této kapitole.

¹⁴ Dostupné římskokatolické matriky dovolují zkoumat zemřelé v Rostoklatech do roku 1887 a v Tuklatech dokonce pouze do roku 1865, viz dále v této kapitole.

¹⁵ Fara Říčany ležela na sousedním panství Uhřetěves.

¹⁶ Toleranční patent byl vydán 13. 10. 1781 a povoloval kromě římskokatolické církve i státem uznávané augšpurské a helvétské vyznání. Zároveň patent umožnil vést těmto církvím své vlastní matriční knihy, které však nebyly prozatím uznávány jako veřejné listiny. Veřejnoprávní platnost tyto matriky získaly až tzv. Provizorním nařízením z 30. 1. 1849 (V. Hradecká, **Matriky v průběhu staletí**. <<http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/matriky-v-prubehu-staleti/>>).

vznikla evangelická fara v Kšelicích.¹⁷ Od roku 1784 tedy byly zpracovávány církevní matriky vedeny na čtyřech římskokatolických farách (Hradešín, Sluštice, Tuklaty a Úvaly) a jedné evangelické faře (Kšely).

Jazykem zpracovávaných knih byla po většinu sledovaného období čeština. Latina byla používána pouze do počátku 80. letech 18. století. Němčina se vyskytovala v matrikách pouze v několika knihách pro různá kratší období. S německými a latinskými výrazy se však v zápisech lze setkávat více méně v průběhu celého sledovaného období. Výrazy, užívané především pro sociální postavení¹⁸ a příčiny úmrtí, byly včleněny do jinak česky psaného zápisu.

Nemanželské děti byly ve studovaných matrikách zapisovány chronologicky s dětmi narozenými v manželství. Jedinou výjimku tvoří matrika Sluštice, i. č. 1 (narozené v letech 1754–1770), kdy byly děti narozené mimo manželství zaznamenávány na konci knihy ve zvláštním oddíle. Zcela zvláštním případem je pak *Matrika nemanželských dětí z let 1734–1769*, která není uložena v SOA v Praze, ale v SOKA Kolín ve fondu *Děkanského úřadu Hradešín*. Z toho důvodu nebyla tato matrika v rámci předcházejících studií¹⁹ zpracována a počet dětí narozených mimo manželství, a tedy ani celkový počet narozených dětí, tak v letech 1750–1769 není v těchto studiích kompletní. Vzhledem k tomu, že i v době využívání této zvláštní matriky, byly některé nemanželské děti zaznamenány v „běžných“ matrikách, nebyl dříve důvod domnívat se, že nějaké děti chybějí. Zdálo se pouze, že počet nemanželských dětí byl na panství v těchto letech poměrně nízký, a že nařízení zapisovat děti narozené mimo manželství v letech 1756–1784 do zvláštních oddílů nebo knih²⁰ nebylo na místních farách (s výjimkou fary Sluštice) dodržováno. V rámci této studie byly chybějící děti do databáze doplněny. Celkem bylo v této knize zapsáno 106 dětí narozených v lokalitách náležejících panství, které se narodily svobodným matkám (v letech 1750–1769 se jednalo o 54 dětí).²¹

Ve zvláštních oddílech matrik narozených byly v některých případech (především v 18. století) uváděny mrtvě narozené děti a křty osob židovského původu. Ani tady však nelze hovořit o praxi, která by byla dodržována po celé zkoumané období.

V průběhu excerpcí bylo zjištěno, že pro tři lokality není možné sledovat události pomocí matričních zápisů do konce studovaného období – matriky zemřelých pro Tuklaty jsou v SOA v Praze uloženy prozatím pouze do roku 1866 (dle inventáře do roku 1865, ale matrika Tuklaty, i. č. 6 obsahuje ještě záznamy pro rok následující), matriky zemřelých pro Rostoklaty do roku 1887 a matriky narozených pro Hradešín do roku 1865.

¹⁷ Fara Kšely ležela na sousedním panství Kounice.

¹⁸ *Sociální postavení* bylo zvoleno v předkládané práci jako souhrnné označení pro „povolání“ osoby uvedené v matričním zápise, např. sedlák, domkář, bednář, kovář, žebrák. V tabelovaných církevních matrikách je pro sociální postavení používáno označení *stav*, případně *stav a charakter neb řemeslo jeho*. Termín sociální postavení je možné též nahradit označením *sociální status* či *sociální pozice*. Jednoduše řečeno jde o místo člověka v sociální hierarchii (*Filosofický slovník*, Praha, 2009, s. 302).

¹⁹ B. Kuprová, **BP.**; B. Kuprová, **DP FF**.

²⁰ J. Peterka, **Cesta k rodinným kořenům...**, s. 96.

²¹ Zároveň byly v této knize zaznamenány tři křty nalezených/odložených dětí. Ukázka viz příloha č. 3.1.

V případě obce Tuklaty byl tento problém zaznamenán již při zpracování předchozí studie, kde byla úmrtnost sledována do roku 1869.²² V této práci tedy chyběly pro kompletní zpracování zemřelých v Tuklatech tři roky. Vzhledem k tomu, že se jednalo o poměrně malou lokalitu (v posledních pěti letech excerpovaného období 1862–1866 zde umíralo v průměru 13 osob ročně), byla excerpce ukončena rokem 1866 a chybějící hodnoty byly zanedbány. V předkládané práci však již chybí poměrně dlouhé období (23 let), proto je vhodné se alespoň pokusit dohledat informace o zemřelých v chybějících letech. Možnost získat alespoň nějaké informace o zemřelých v těchto letech teoreticky nabízejí dva typy pramenů – průvodní listinný materiál a indexy k matrikám.²³ Průvodní listinný materiál obsahuje jednotlivé listy o církevních událostech, podle kterých byly záznamy do matriky zapisovány. Tyto listy nejsou dochovány pro všechny záznamy, a právě pro potřebné roky tento materiál k dispozici bohužel není.²⁴ Nelze je tedy využít k doplnění potřebných informací o zemřelých (ani narozených) osobách. Indexy²⁵ k matrikám zemřelých však k dispozici jsou.

Excerpovány tedy byly navíc indexy k matrikám zemřelých v Tuklatech pro léta 1867–1889 (Tuklaty, i. č. 21 a 22).²⁶ Zpracovávané indexy jsou vzájemně duplicitní, Tuklaty, i. č. 21 obsahuje záznamy pro léta 1826–1879 a Tuklaty, i. č. 22 záznamy pro léta 1801–1949. Struktura těchto indexů je však jiná, v indexu Tuklaty, i. č. 21 je do konce 70. let 19. století uváděno pouze jméno a příjmení zemřelého, jeho bydliště, rok úmrtí a číslo stránky odkazující na matriku zemřelých. Přibližně od roku 1877 jsou záznamy širší, tabelované. Připravené kolonky mají obsahovat jméno a příjmení zemřelého, stav (tato kolonka však obsahuje různé informace, u některých osob je uveden rodinný stav, u některých věk, nikdy ne obojí), místo (místo bydliště), číslo domu, datum úmrtí a číslo strany v matrice zemřelých, kde je uveden celý zápis o úmrtí. V indexu Tuklaty, i. č. 22 jsou od začátku uváděny tabelované záznamy se stejnými kolonkami jako v případě předcházejícího indexu. Do kolonky stav je však někdy uváděn i sociální status zemřelého (místo rodinného stavu či věku).

V případě zemřelých v Rostoklatech chybí v matrikách do konce sledovaného období dva roky. Výsledky by pravděpodobně nebyly těmito chybějícími záznamy ovlivněny (v posledních pěti letech excerpovaného období 1883–1887 zde zemřelo v průměru 9 osob), nicméně i přesto byla databáze doplněna o počty zemřelých z indexů (Tuklaty, i. č. 21 a Tuklaty, i. č. 22).²⁷

Excerpované indexy obsahují i seznamy zemřelých pro jiné lokality panství i mimo panství. V roce 1867 byly pro kontrolu úplnosti indexů porovnány počty zemřelých v lokalitě Břežany uvedených v indexu a v matrice. Počty souhlasí. Lze tedy předpokládat, že alespoň co do počtu

²² B. Kuprová, **DP PŘF**.

²³ Oba typy pramenů jsou součástí fondu **Sbírka matrik...**

²⁴ Na faře Tuklaty jsou dochovány listinné materiály pouze pro narozené v letech 1948–1951 a materiály označené jako *různé* pro roky 1925–1951. Pro farnost Hradešín jsou dostupné pouze listinné materiály pro oddané v letech 1839–1861.

²⁵ Vedení abecedních seznamů událostí zaznamenaných v matrice, tedy *indexy*, nařizoval dvorský dekret z roku 1790 (V. Hradecká, **Matriky...**).

²⁶ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, index zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 21.; SOA v Praze, **Sbírka matrik**, index zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 22. Excerpce v letech 1867–1869 potvrdila předpoklad z předchozí studie. V těchto třech letech dle indexu zemřelo v Tuklatech celkem 30 osob.

²⁷ Celkem v těchto letech zemřelo v Rostoklatech 19 osob.

zemřelých osob se podařilo zpracovávanou databází doplnit. Z hlediska věku a rodinného stavu (příp. sociálního postavení) je však databáze v letech 1867–1889 pro Tuklaty a v letech 1888–1889 pro Rostoklaty nekompletní. Zároveň nejsou pro osoby zemřelé v dané době a lokalitě známy žádné další bližší informace. V matrikách zemřelých je v této době již u dětí běžně dostupná informace o obou rodičích (včetně rodného jména matky), u vdov informace o zemřelém manželovi a rodném příjmení.²⁸ Osoby excerpované z indexů bylo tedy obtížné připojit ke správné rodině v rámci rekonstrukce rodin (s jistotou se to podařilo pouze u tří osob dospělého věku).

V případech chybějících záznamů narozených pro obec Hradešín (1866–1869) však není možné databázi doplnit ani pomocí indexu k matrice, neboť ten je pravděpodobně součástí matriky, která buď není prozatím odevzdána, nebo se z nějakého důvodu nedochovala. Lokalita Hradešín patří mezi menší lokality, za poslední pět let excerpovaného období (1861–1865) se zde narodilo v průměru 16 dětí za rok. Výsledky by tedy neměly být absencí narozených výrazně ovlivněny.

3.2 Další prameny

Pro panství Škvorec se kromě církevních matrik dochovalo velké množství dalších pramenů. Tyto prameny jsou uloženy v SOA v Praze (fond Velkostatku Škvorec), v SOKA Kolín a v SOKA Praha-východ (fondy farních, děkanských, obecních a městských úřadů). Je třeba poznamenat, že fondy farních a děkanských úřadů jsou sice uloženy ve státních okresních archivech, ale jedná se o depozitum. Archivní materiál náleží do majetku pražského arcibiskupství, proto bylo nutné arcibiskupství požádat o schválení k nahlížení do těchto materiálů a práci s nimi.²⁹ Ne všechny prameny jsou však ke studiu demografického či sociálního chování místního obyvatelstva použitelné. Následuje stručné seznámení se jmenovanými fondy a popis pramenů, které v nich jsou uloženy, a které byly v rámci této práce alespoň částečně využity.

3.2.1 Fond Velkostatku Škvorec

Fond Velkostatku Škvorec obsahuje několik typů písemností³⁰ – *knihy a účty veřejné správy* (knihy patentů, sirotčí účty, knihy kostelních účtů, účty pálenek a lihovarů ad.), *knihy dominikálních práv a vlastního hospodaření* (bilance a účetní uzávěrky, knihy lesní apod.), *knihy lesního úřadu* (knihy příjmů a výdajů, provozní spisy ad.), *pozemkové knihy* (v tom i knihy dominikálních mlýnů, hospod a chalup, knihy odhadů a smluv), *mapy a plány*.

²⁸ Blíže viz kapitola 4.1 *Excerpce matričních záznamů*.

²⁹ Schválení požadavku o práci s jmenovanými prameny je k této práci přiloženo (příloha č. 3.2).

³⁰ Kompletní seznam pramenů dochovaných v rámci fondu Velkostatek Škvorec 1654–1945 je uveden v jeho inventáři (SOA v Praze, **Inventáře velkostatků...**).

3.2.1.1 Pozemkové knihy

Z hlediska studia otázek týkajících se demografického a sociálního chování obyvatelstva jsou z fondu velkostatku využitelné především pozemkové knihy, které jsou pro lokality panství Škvorec dochovány přibližně od konce 17. do konce 19. století. Tyto knihy, jednoduše řečeno, obsahují záznamy o převodu a prodeji pozemků a jiného nemovitého majetku a práv, (a) nebo povinností s nimi spojených.³¹ Na základě tohoto pramene lze do určité míry analyzovat sociální stratifikaci obyvatelstva, jeho sociální mobilitu, strategie převodů dědictví a částečně i složení domácností ad.³² Předkládaná práce si neklade za cíl podrobně využívat tyto knihy, nicméně v případně nejasností při rekonstrukci rodin bylo využito některých zápisů uvedených v těchto knihách.

3.2.2 Fondy obecních a městských úřadů

Obce jako samosprávné jednotky vznikly v roce 1850 na základě zákona ze dne 17. 3. 1849, kdy byla zrušena dosavadní panství a nejnižší jednotkou správy se staly právě obce.³³ Ve fondech jednotlivých obecních a městských úřadů jsou tak dostupné materiály pouze pro konec sledovaného období. Z toho důvodu nejsou v předkládané práci tyto prameny prozatím využívány. Nicméně se zde nachází celé množství materiálů, které by mohly být do budoucna využity k analýze dílčích otázek o životě místního obyvatelstva ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století. A to i přestože materiály uložené v jednotlivých obecních úřadech jsou velmi rozdílné povahy a vznikly v různých letech, resp. se pro různé roky dochovaly. Nikdy tedy nelze sledovat v jedné době pomocí jednoho typu pramene všechny škvorecké lokality. Jsou zde uloženy na příklad obecní kroniky, trestní rejstříky, matriky příslušníků obcí, knihy domovských listů, seznamy odvodem povinných, seznamy vydaných čeledních knížek, knihy přihlášených a odhlášených, seznamy cizích v obci ad.

3.2.3 Fondy farních úřadů

Ve fondech farních úřadů je dochováno mnoho zajímavých materiálů, které mohou sloužit jako podklad pro studium demografického (ale i sociálního) chování. Opět jsou však tyto prameny dostupné pro jednotlivé farnosti v různém rozsahu a pro různé časové období – farní kroniky, zkoušky snoubenců, soupisy duší, knihy nalezců, knihy biřmovaných ad. Všechny tyto prameny by si zasloužily hlubší pozornost a jistě by přinesly mnoho zajímavých zjištění. Značně by se tím však rozšířil výzkum, zejména pokud jde o sociální skladbu a životní strategie společnosti. K tomu však kapacita této studie nedostačuje. Z toho důvodu je v rámci předkládané práce využita pouze část dochovaných soupisů duší a částečně také zkoušky snoubenců.

³¹ E. Maur, **Základy historické demografie**. Praha, 1978, s. 67.

³² Většinu těchto otázek řešila *Alice Velková* právě na základě kombinace studia pozemkových a matričních knih (A. Velková, **Krutá vrchnost...**).

³³ F. Čapka, **Dějiny zemí...**, s. 492.

3.2.3.1 Soupisy duší

Soupisy duší, někdy také označované jako *status animarum*, jsou jedním z nejvýznamnějších pramenů historické demografie pro studium jednotlivých rodin, resp. domácností. Vedení soupisů duší bylo nařízeno pro pražskou arcidiecézi v roce 1605, tzv. pražskou synodou. Ve větší míře byly však vedeny až od 20. let 17. století. Účelem těchto soupisů bylo kontrolovat náboženské vyznání obyvatelstva. Výhodou soupisu duší je, že na rozdíl od soupisu poddaných, které vznikaly v rámci agendy vrchnostenských kanceláří a které se pro panství Škvorec pravděpodobně nedochovaly, se v nich zaznamenané obyvatelstvo z velké části překrývá s obyvatelstvem evidovaným v matričních knihách. Zaregistrovány jsou v nich všechny přítomné osoby, nikoli pouze osoby podřízené vrchnosti.³⁴

Pro jednotlivé farní obvody, ke kterým patřily lokality panství Škvorec, byly dochovány většinou neucelené řady soupisů duší. Mezerovitě jsou dochované soupisy pro farní úřad Tuklaty v letech 1748–1770 a následně pro dva roky v polovině 19. století.³⁵ Pro farní úřad Sluštice jsou opět mezerovitě dochovány soupisy v letech 1861–1877.³⁶ Pro farní úřad Úvaly je dochována ucelená řada soupisů v letech 1859–1868.³⁷ Pro děkanský úřad Hradešín byly dochovány pouze soupisy duší ze dvou let 1872 (zde však z panství pouze pro obce Hradešín a Škvorec) a 1874 (pouze pro obec Hradešín).³⁸

V nejstarších soupisech nejsou obyvatelé řazeni abecedně, také domovní čísla tehdy ještě neexistovala (byla zavedena až v roce 1771), takže obyvatelé nemohli být řazeni ani podle nich. Soupisy vzniklé převážně v 50. a 60. letech 18. století jsou poměrně stručné a uvádějí pouze jméno a příjmení hlavy domácnosti, jména členů této domácnosti a jejich rodinný, příp. pracovní vztah k hlavě domácnosti. U čeledí a jiných pomocných sil, které byly součástí domácnosti, je však často uvedeno pouze křestní jméno. Obdobná je především v 50. letech situace i u podruhů. Naopak pokud se v domácnosti vyskytovalo sekundární rodinné jádro je u muže často uvedeno pouze jméno a příjmení, nikoli už však rodinný vztah k hlavě domácnosti. Zdá se, že tyto soupisy byly každý rok zhotovovány znovu od začátku, nedocházelo tedy k žádným úpravám v soupisech z předešlého roku.

Soupisy z druhé poloviny 19. století jsou řazeny podle domovních čísel a jsou podrobnější. V zápisech je uvedeno jméno, příjmení a sociální postavení hlavy domácnosti, jména, a až na výjimky příjmení, všech členů domácnosti a jejich rodinný, či pracovní vztah k hlavě domácnosti. U všech osob (až opravdu na pár výjimek) je také uveden věk a náboženské vyznání. Uváděny jsou děti od jednoho roku věku, v několika málo případech i mladší (uvedený

³⁴ E. Maur, *Základy...*, s. 58.

³⁵ Konkrétně léta 1748, 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767, 1770 a následně roky 1850, 1869 (SOkA Kolín, **Farní úřad Tuklaty (1669–1951), soupis duší pro roky 1748, 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767, 1770, 1850 a 1869**, bez i. č.).

³⁶ Pro rok 1861 je však dochován pouze soupis pro obec Sluštice. Následně jsou pak dostupné soupisy pro celou sluštickou farnost pro léta 1862–1864 a 1866–1871 a pro roky 1873 a 1877 (SOkA Praha-východ, **Farní úřad Sluštice (1754–1953), soupis duší pro léta 1861–1873**, bez i. č.).

³⁷ SOkA Praha-východ, **Farní úřad Úvaly (1795–1954), soupis duší**, i. č. 5.

³⁸ SOkA Kolín, **Děkanský úřad Hradešín (1662–1959), soupis duší 1872 a 1874**, bez i. č.

věk $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$). Podle počtu dětí mladších jednoho rok se však nezdá, že by byly tyto děti uvedeny všechny.

Z podoby záznamů (škrty a poznámky psané tužkou)³⁹ je zřejmé, že soupisy v polovině 19. století se zhotovovaly tak, že soupis z předešlého roku byl upraven podle změny situace v jednotlivých domácnostech a následně byl podle poznámek sestaven nový přehlednější soupis pro aktuální rok. V soupisu z jednoho roku lze tedy teoreticky získat rozlišitelné informace ze dvou po sobě jdoucích let.

3.2.3.2 Zkoušky snoubenců

Knihy zkoušek snoubenců, někdy také označované jako prohlášení či prohlášky snoubenců, jsou na panství Škvorec dochovány pro jednotlivé farnosti v různých (většinou neúplných) obdobích. Pro děkanský úřad Hradešín jsou zkoušky snoubenců dochovány od počátku 19. do poloviny 20. století. Pro farní úřad Sluštice a Tuklaty jsou knihy o zkoušení snoubenců dochovány od poloviny 18. do počátku 20. století a pro farní úřad Úvaly jsou dochovány od poloviny 19. do počátku 20. století.⁴⁰

Výhodou prohlášek snoubenců je, že zaznamenávají i snoubence, jejichž sňatek byl uzavřen mimo studovanou lokalitu. Podle místa bydliště lze tedy dohledat i osoby, které se z panství odstěhovaly a z matriční evidence tak vymizely. Tento typ pramene je tedy vhodný i ke studiu mechanického pohybu obyvatelstva.⁴¹ V předkládané práci byly však prohlášky snoubenců použity pouze jako doplnění rekonstrukce rodin. Knihy zkoušek snoubenců tedy nebyly excerpovány zdaleka všechny a ani nijak systematicky. Sňatečnost je v předkládané práci sledována v letech 1760–1839. Pro toto období šlo v případě potřeby využít k doplnění rekonstruovaných rodin knihy zkoušek snoubenců z děkanského úřadu Hradešín v letech 1809–1837 a z farních úřadů Sluštice a Tuklaty po celé studované období, zatímco z farního úřadu Úvaly naopak žádné.⁴²

V průběhu sledovaného období byly zkoušky snoubenců zapisovány větnou formou.⁴³ V ideálním případě lze ze zápisu zjistit datum zkoušek; jméno, příjmení, rodinný stav, věk, místo bydliště a znalost náboženství obou snoubenců; u snoubenců je uváděn sociální status, pokud již měli vlastní, nebo jméno, příjmení a sociální postavení otce, u ovdovělých snoubenců je poznamenáno, kdy zemřela jejich předešlá manželka;⁴⁴ u svobodných snoubenek je uváděno

³⁹ Příloha č. 3.3.

⁴⁰ SOKA Kolín, **Děkanský úřad Hradešín (1662–1959), zkoušky snoubenců**, i. č. 34.; SOKA Praha-východ, **Farní úřad Sluštice (1754–1953), zkoušky snoubenců**, i. č. 19, 20.; SOKA Kolín, **Farní úřad Tuklaty (1669–1951), zkoušky snoubenců pro léta 1746–1824, 1806–1824, 1824–1848**, bez i. č.; SOKA Praha-východ, **Farní úřad Úvaly (1795–1954), zkoušky snoubenců**, i. č. 14, 15.

⁴¹ E. Maur, **Základy...**, s. 60.

⁴² Ke studiu sňatečnosti využíval tento materiál např. P. Jančárek, **Sňatky v Zubrnících v 19. století (Zpráva o archivním průzkumu)**. HD 18/1994, s. 167–178.

⁴³ Od 40. let 19. století pak byly zkoušky zapisovány do předem připravených tabulek.

⁴⁴ Ve většině případů však není uvedeno přesné datum. Přestože některé informace jsou snadno převeditelné na konkrétní datum (na příklad „po Vánocích na sv. Štěpána“), jiné (na příklad „den před sv. Duchem“) lze převést na konkrétní datum pomocí publikace *Historická chronologie* (M. Bláhová, **Historická chronologie**. Praha, 2001.), nelze určit přesné datum úmrtí partnera u všech. V případě informace „před sv. Jířím“ by bylo potřeba zavést nějaký předpoklad, který by se musel dodržovat

jméno, příjmení a sociální pozice otce, u ovdovělých snoubenek pak jméno, příjmení, sociální status zemřelého manžela a datum, kdy zemřel;⁴⁵ případné překážky k uzavření manželství; data ohlášek; jméno zkoušejícího kněze; jména, rodinný stav a sociální postavení svědků.

3.3 Základní literatura a studie využití ke komparaci

Metoda rekonstrukce rodin zpracovávaná v této práci vychází především z publikace *Louise Henryho a Alaina Bluma* s názvem *Technique d'analyse en démographie historique* z roku 1988.⁴⁶ Tato publikace je rozdělena do pěti částí, v nichž jsou přehledně a srozumitelně popsány metody zpracování různých typů pramenů, resp. jejich kombinací i s názornými ukázkami výpočtů jednotlivých demografických ukazatelů. První kapitola je věnována možnostem analýzy jedinečných soupisů (např. soupis domácností ve Florencii z roku 1427, u nás převoditelné na příklad na soupis obyvatelstva podle víry z roku 1651). Následující dvě kapitoly jsou věnovány zpracování dat z farních matrik, nejprve jsou popsány metody nevyužívající rekonstrukce rodin, následně pak metody s využitím této rekonstrukce. Další kapitola se věnuje možnostem kombinace analýzy církevních matrik a cenzů a poslední kapitola se věnuje možnostem zpracování souvislých soupisů obyvatelstva (soupisy poddaných, soupisy duší apod.). Třetí nejdelší kapitola popisuje nejprve zásady rekonstrukce rodin, tj. tvorbu rodinných listů, následně podrobně popisuje výpočty demografických ukazatelů z rodinných listů, postupně pro jednotlivé procesy přirozené změny obyvatelstva. Tato kapitola je pro předkládanou práci stěžejní.

Základní historicko-demografickou literaturou dostupnou v češtině jsou *Základy historické demografie*, jejichž autorem je *Eduard Maur*.⁴⁷ V jeho práci vzhledem k roku vydání (poprvé vyšla v roce 1978) chybí možnosti zpracování dat za využití moderní výpočetní techniky nebo moderních statistických metod. I přesto jde o práci velmi přínosnou, která velmi přehledně uvádí jak možné prameny využitelné pro historickou demografii, tak základní pojmy a metody analýzy historických populací, včetně stručného úvodu do metody rekonstrukce rodin.

Zjištěné výsledky demografické analýzy pro panství Škvorec jsou porovnávány s údaji uváděnými pro celé české země a podrobněji pak (pokud to lze) s Budyní nad Ohří, s farností Lochenice, Libčany a s Jabloncem nad Nisou. Závěry analýzy struktury domácností jsou srovnávány s panstvím Horní Police a panstvím Štáhlavy.

Vývoj v českých zemích je popsán v několika historicko-demografických pracích. V této práci bylo využito především publikací *Přirozená změna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*,

---

u všech takto obecných informací (na příklad, že šlo o jeden den před daným „datem“). Každopádně by určení přesného (nebo víceméně přesného) data úmrtí manžela/manželky bylo poměrně dost časově náročné. Z toho důvodu nejsou tyto informace (alespoň prozatím) využity k analýze délky trvání vdovství.

⁴⁵ Platí to stejně jako v předešlé poznámce.

⁴⁶ L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse en démographie historique*. Paris, 1998.

⁴⁷ E. Maur, *Základy...*

*Dějiny obyvatelstva českých zemí a Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914.*⁴⁸ První z uvedených prací vznikla jako výstup rozsáhlého výzkumu uskutečněného v 90. letech 20. století. Jak název napovídá, zabývá se studie hlavními rysy populačního vývoje českých zemí v 17. a 18. století, včetně regionálních rozdílů. Druhá publikace zachycuje demografický, sociální a částečně i hospodářský vývoj obyvatelstva na území Čech od příchodu prvních obyvatel až do konce 20. století. Z demografického hlediska se analyzovaným obdobím zabývá především kapitola *Století demografické statistiky*, jejíž autorkou je *Ludmila Fialová* a částečně i kapitola *Nový demografický režim* napsaná *Pavlou Horskou*. Poslední ze jmenovaných publikací velmi podrobně popisuje český populační vývoj spolu s vývojem ekonomickým od roku 1754 až do roku 1914.

Studie zpracovávající vývoj ve farnosti Lochenice⁴⁹ a v Budyni nad Ohří⁵⁰ byly využity ke komparaci již v předešlé studii,⁵¹ bylo proto logickou volbou ve srovnání pokračovat. Je však třeba připomenout důvody výběru těchto lokalit a zároveň přiblížit důvody nově vybrané lokality farnosti Libčany.⁵²

Farnosti Lochenice a Libčany byly v mnoha ohledech panství Škvorec podobné, jednalo se o zemědělské oblasti ležící blízko velkého města, konkrétně Hradce Králové. Dá se tedy předpokládat, že obyvatelstvo všech lokalit mělo podobné ekonomické podmínky. Sledované období (farnost Lochenice 1784–1900, farnost Libčany 1784–1914) navíc z velké části odpovídá období analyzovanému pro panství Škvorec. Farnost Lochenice však měla ve srovnání s panstvím Škvorec výrazně méně obyvatel, ve 30. letech 19. století žilo ve farnosti Lochenice přibližně 1 300 obyvatel⁵³ a na panství Škvorec ve stejné době zhruba 4 600 obyvatel (tab. 1.1). Mimo jiné i z toho důvodu byla mezi srovnávané lokality přidána ještě farnost Libčany, kde v roce 1833 žilo přes 3 500 obyvatel.⁵⁴ Z metodologického hlediska jsou práce o farnosti Lochenice i Libčany klasickými historicko-demografickými studii založenými na excerpci církevních matrik, které analyzují základní demografické ukazatele. Nevyužívají tedy metodu rekonstrukce rodin a nevěnují se tak studiu plodnosti obyvatelstva.

Z posledně zmiňovaného důvodu byla ke komparaci využita analýza zpracovaná pro Budyni nad Ohří. Tato práce patří k nemnoha studiím analyzujícím lokalitu českých zemí založenou na metodě rekonstrukce rodin. Díky této studii lze porovnat nejen výsledky analýzy plodnosti založené na této metodě, ale zároveň také porovnat vývoj plodnosti ve venkovském a městském prostředí. Budyně totiž měla již ve sledovaném období status města, nicméně co do počtu obyvatel nešlo o příliš velké město. V roce 1843 zde žilo přibližně 1 250 obyvatel,⁵⁵ tedy

⁴⁸ L. Dokoupil et al., *Přirozená měna...*; L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*; L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*

⁴⁹ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*

⁵⁰ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*

⁵¹ B. Kuprová, *DP PřF*.

⁵² A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, A. Šikulová, *Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany...*

⁵³ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 74

⁵⁴ A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, s. 228.

⁵⁵ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 144.

přibližně čtvrtina obyvatel, která ve stejné době žila na panství Škvorec. *Ladislav Dušek* se nejpodrobněji ze všech českých studií založených na metodě rekonstrukce rodin věnuje prvoporodním a meziporodním intervalům. Neanalyzuje pouze délku těchto intervalů, ale porovnává délku podle vybraných sňatkových kohort a interval mezi sňatkem a prvním porodem navíc analyzuje podle věku ženy při sňatku. Období studia plodnosti (1701–1850) se navíc překrývá s obdobím, ve kterém je analyzována plodnost na panství Škvorec (1760–1839). Autor srovnává výsledky i se zahraničními studiiemi. Po jeho vzoru je tedy možné alespoň z hlediska plodnosti do komparací zařadit i lokality francouzské⁵⁶ nebo britské.⁵⁷

Pro analýzu plodnosti byl mezi srovnávané studie přidán ještě Jablonec nad Nisou. Jedná se opět o městské prostředí. V Jablonci však žilo výrazně více obyvatel než v Budyni. K roku 1843 je zde evidováno přibližně 3 200 obyvatel.⁵⁸ Na základě úplné jmenné excerptce matričních záznamů a následné rekonstrukce rodin vznikla pro tuto lokalitu poměrně velká databáze obsahující 2 366 rekonstruovaných rodin, u kterých je známo minimálně datum sňatku.⁵⁹ Tato manželství byla uzavřena v letech 1650–1872. Poslední manželský pár, pro který je známo ještě alespoň narození prvního dítěte, uzavřel sňatek v roce 1870. Tuto časově náročnou část práce zpracovala v 80. a 90. letech 20. století *Valburga Wowková*.⁶⁰ První studie na základě této databáze vyšla v roce 1992 a byla zaměřená na studium plodnosti.⁶¹ Na další zpracování čekala databáze Jablonce nad Nisou poměrně dlouho, nicméně v letech 2015–2019 bylo publikováno či prezentováno několik prací založených právě na těchto datech.⁶² Tyto studie poprvé na česká historická data aplikovaly pokročilé statistické metody při analýze meziporodních intervalů – analýza přežívání, Coxova regrese. Zmiňované studie byly pro komparaci s výsledky analýzy délky meziporodních intervalů na panství Škvorec a s výsledky analýzy vybraných dob trvání studovaných především za účelem představení možností využití metody analýzy přežívání vybrány právě kvůli použitým metodám. Studované období navíc pokrývá analyzované období plodnosti na Škvorecku.

S výjimkou sociální skladby snoubenců, zemřelých na tuberkulózu a zemřelých cizinců na farnosti Lochenice a sociálního původu snoubenců ve farnosti Libčany není součástí jmenovaných prací analýza sociální struktury obyvatelstva ani struktury domácností. Pro

⁵⁶ Např. E. Gautier, L. Henry, **La population de Crulai, paroisse normande**. Paris, 1958.

⁵⁷ Např. E. A. Wrigley et al., **English Population History from Family Reconstitution 1580–1837**. Cambridge, 1997.

⁵⁸ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**, s. 36.

⁵⁹ Jedná se o všechny rodinné listy spadající do kategorií, které Henry označuje MF a MO. Blíže viz kapitola 4.2 *Metoda rekonstrukce rodin*.

⁶⁰ Originály rodinných listů jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích.

⁶¹ V. Wowková, L. Fialová, **Plodnost vdaných žen...**

⁶² K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **An Analysis...**; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **What Stood...**; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Determinants of the Length of Birth Intervals in the Past and Possibilities for Their Study a Case Study of Jablonec nad Nisou (Czech Lands) from Seventeenth to Nineteenth Century**. *Journal of Family History* 43/2018, s. 127–156.; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, **The 'High Infant Mortality Trap': the Relationship between Birth Intervals and Infant Mortality – the Example of Two Localities in Bohemia between the 17th and 19th Centuries**. *The History of the Family* 25/2020, p. 94–134.

srovnání výsledků zjištěných na panství Škvorec v rámci těchto analýz musely být vybrány jiné studie.

Struktura domácností na panství Škvorec v polovině 18. století je porovnána s výsledky pro panství Horní Police v roce 1771. V souhrnné práci *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba?* se Markéta Pražáková Seligová zabývá demografickými, sociálními a rodinnými poměry na panství Horní Police především na základě studia poddanských seznamů (doplňovaných o informace z církevních matrik).⁶³ Vzhledem k výběru pramene autorka analyzovala pouze část populace, která je poddaná místní vrchnosti, na panství Škvorec je zkoumána celá populace (na základě studia soupisu duší). Databáze pro panství Horní Police obsahuje v letech 1709–1729 přibližně 400 manželských párů. Do analýzy struktury domácností pro rok 1771 však vstupuje zhruba 500 domácností. Studie obsahuje i velmi podrobnou analýzu životních cyklů obyvatelstva na panství. Tato část práce pak poměrně logicky využívá spíše mikrohistorický přístup a sleduje životní osudy osob narozených v roce 1714 od jejich narození až po stáří.

Škvorecké domácnosti v polovině 19. století jsou komparovány s výsledky analýzy domácností panství Štáhlavy založené na seznamu obyvatelstva k předpisu daně z hlavy v roce 1820. Alice Velková se ve své rozsáhlé studii *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?* zaměřuje na analýzu změn české venkovské společnosti v 18. a 19. století, resp. na vývoj jejích rodinných a společenských struktur, na základě dochovaných pramenů pro panství Štáhlavy.⁶⁴ Do analýzy struktury domácností vstupuje téměř 500 pozorování. V rámci studie je však domácnostem věnována spíše okrajová pozornost. Stěžejní části práce se zabývají držbou poddanských usedlostí (především v souvislosti se změnami v dědickém právu) a problematikou životního cyklu venkovského obyvatelstva (sociální mobilitě, čelední službě, období stáří apod.).

---

⁶³ M. Pražáková Seligová, *Život poddaných...*

⁶⁴ A. Velková, *Krutá vrchnost...*

4. Metody

4.1 Excerpce matričních záznamů

Zápisy o narozených (v letech 1730–1869), oddaných (v letech 1760–1839) a zemřelých (v letech 1760–1889) na panství Škvorec byly vypisovány pomocí metody úplné jmenné excerptce.¹ Tato metoda byla zvolena vzhledem ke svým výhodám, které jednoznačně vyváží její časovou náročnost. K velkým přednostem tohoto druhu excerptce patří především možnosti detailnějšího třídění dat a následné analýzy většího množství ukazatelů, než jaké nabízí zpracování databáze vzniklé na příklad na základě tzv. čárkovací metody.² K dalším kladům

---

¹ Databáze narozených dětí v letech 1750–1849 vznikla při zpracovávání bakalářské práce (B. Kuprová, **BP**). Databáze oddaných v letech 1780–1819 a zemřelých osob v letech 1780–1869 vznikla při zpracovávání diplomové práce (B. Kuprová, **DP PĚF**). Tyto databáze byly pro potřeby dizertační práce doplněny o některé chybějící charakteristiky (sociální postavení a jména kmotrů manželských dětí apod.). Zároveň došlo k úpravě některých dat, u kterých byla v průběhu přípravy dizertační práce odhalena chyba. Jednalo se na příklad o chybné zařazení dítěte mezi ne/manželské děti. Takovým příkladem jsou případy, kdy v matrice narozených byla u dítěte uvedena čárka v kolonce nemanželský, přestože struktura zápisu tomu vůbec neodpovídala (otec byl řádně zaznamenán bez jakékoli poznámky o legitimizaci či přihlášení). Zápis tak byl při excerptci vyhodnocen jako chyba faráře z nepozornosti (k takovým situacím opravdu v několika málo případech došlo) a dítě bylo zařazeno mezi manželské děti. Rekonstrukce rodin nicméně následně ukázala, že se opravdu jednalo o dítě nemanželské, neboť rodiče uzavřeli sňatek těsně po narození dítěte. Naopak se vyskytovaly i případy, kdy byly děti v matrice narozených zaznamenány jako nemanželské (otec se k dětem přihlásil), nicméně ve skutečnosti se děti narodily krátce po svatbě rodičů. Z demografického hlediska se tedy jednalo o děti manželské. Dalším detailem, který vedl k úpravě původní databáze byly mrtvě narozené děti, které byly zaznamenány pouze v matrikách zemřelých. Posledním bodem bylo případné nové odhalení duplicitních záznamů, které nebyly na první pohled patrné. Všechny tyto tři případy však nebyly početně nijak zásadní (snad až na mrtvě narozené děti v některých letech). Jedinou zásadní úpravou se tak stalo doplnění databáze o děti narozené mimo manželství zaznamenané v matrice nemanželských dětí uložené ve fondu Děkanického úřadu v SOKA Kolín (viz kapitola 3.1).

² Jednotlivé druhy excerptce jsou popsány na příklad v publikaci *Eduarda Maura* (E. Maur, **Základy...**, s. 76–79).

této metody excerpce patří poměrně snadná (mechanicky, ne však časově) kontrola dat, která umožňuje vyhledat a eliminovat zdvojené zápisy, které by mohly ovlivňovat výsledky analýzy. Tato výhoda se velmi osvědčila, což bylo prokázáno již při zpracování předcházejících prací, kde bylo odhaleno celkem 2 170 záznamů jako duplicitních.³ Nová excerpce už příliš duplicitních záznamů neobjevila (jen 86). Celkem se tedy ve sledovaných obdobích objevilo 2 256 zdvojených (případně ztrojených) záznamů,⁴ tj. 5 % všech excerpovaných zápisů. Dalším důvodem k výběru této metody excerpce byl následný záměr využít metodu rekonstrukce rodin, která vyžaduje konkrétní individuální záznamy. Tomuto záměru odpovídá i časový rozsah excerpce.⁵

Záznamy pro všechny lokality panství Škvorec a pro každý rok sledovaného období byly z církevních matrik přepisovány do programu MS Office Excel, kde byla data následně tříděna a dále zpracovávána.

Matriční záznamy ve všech typech knih (kniha narozených, oddaných, zemřelých) se v průběhu sledovaného období poměrně výrazným způsobem vyvíjely, především co se týče množství uváděných informací. Na počátku 18. století jsou zápisy o všech církevních událostech zaznamenávány větnou formou. Tato forma zápisu je stručnější ve srovnání s tabelovanými zápisy v pozdější době. Nicméně těsně po zavedení rubrik, které byly nařizeny dvorským dekretem ze dne 6. 10. 1770,⁶ byly zápisy v matrikách mnohdy ještě stručnější než na počátku 18. století. Teprve postupem času informace uvedené v rubrikovaných záznamech přibývaly.

---

³ Problematika duplicitních záznamů je podrobně sepsána v bakalářské a diplomové práci (B. Kuprová, **BP**, s. 15.; B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 16–17). Pro shrnutí je jen třeba poznamenat, že za většinou zdvojených záznamů stojí od roku 1785 nevizitované matriky Hradešín, i. č. 2 (narození v letech 1774–1802) a Hradešín, i. č. 24 (zemřelí v letech 1774–1802), které byly vedeny jako duplicitní k několika dalším matrikám. Ač by se na první pohled mohlo zdát, že jejich excerpce nebyla nutná, bylo prokázáno, že nebyla zcela zbytečná. V případě matriky Hradešín, i. č. 24 je situace zřejmější. V této matrice jsou do roku 1790 jako v jediné zapisování zemřelí v lokalitě Horka, a i některé další zápisy jsou vedeny pouze v této matrice a ve vizitovaných matrikách uvedeny nejsou (nepočítaje některé informace, které jsou v matrice Hradešín, i. č. 24 uvedeny navíc). Za dalším velkým počtem duplicitních záznamů stojí problematika evangelických matrik. Až do tzv. Provizorního nařízení z 30. 1. 1849, jehož vydáním byla oficiálně zrušena praxe hlášení evangelických církevních událostí římskokatolickým farářům, kteří následně měli povinnost zapisovat tyto události do svých matrik (V. Hradecká, **Matriky...**), by se mohla zdát excerpce těchto matrik jako zbytečná. Nicméně opak je pravdou. I v první polovině 19. století byly nalezeny zápisy, které byly zaznamenány pouze v evangelických matrikách.

⁴ Číslo však nemusí být ještě konečné, neboť při další práci se záznamy se občas podaří prokázat duplicitu, která není na první pohled patrná (špatná čitelnost záznamu, zdvojení ve dvou po sobě jdoucích letech apod.).

⁵ Henry doporučuje, aby byli narození excerpováni nejméně 30 let před prvním sňatkem a nejméně 30 let po prvním sňatku. Dále je doporučováno excerpovat matriky zemřelých za delší časové období než matriky narozených (L. Henry, A. Blum, **Technique d'analyse...**, s. 65). Základem pro metodu rekonstrukce rodin v předkládané práci jsou sňatky uzavřené v letech 1760–1839, proto jsou narození excerpováni v letech 1730–1869 a zemřelí v letech 1760–1889.

⁶ E. Maur, **Vývoj matričního zápisu v Čechách**. HD 6/1972, s. 46. V pražské arcidiecézi, pod kterou patřily i sledované fary, bylo nařízení uvedeno dekretem ze 7. 11. 1770. Rubriky byly na faře Hradešín a Sluštice využívány od roku 1770, přestože nařízení vstoupilo v platnost až o rok později. Na farnosti Tuklaty byly rubriky využívány od roku 1771.

Zápisy o křtech obsahovaly na počátku 18. století datum křtu; jméno narozeného dítěte; jméno, příjmení a sociální postavení otce (ve 30. a 40. letech 18. století pouze výjimečně, spíše ve význačnějším postavení otce); jméno matky (v případě nemanželské dítěte i její příjmení); panství, ke kterému byly rodiče poddáni, případně poznámku, že jsou svobodní, resp. nepoddáni; jména, příjmení, příp. sociální status nebo místo bydliště kmotrů a jméno křtícího kněze. V takovém případě byly až na jméno kněze excerpovány všechny informace uvedené v zápise. Na konci sledovaného období (60. léta 19. století) byly zápisy už poměrně obsáhlé a přinášely další informace. V ideálním případě zápis v matrice obsahoval datum a místo narození a křtu; jméno a pohlaví narozeného dítěte; jména a příjmení rodičů; sociální postavení otce (v případě nemanželského dítěte sociální status matky); jména, příjmení, sociální postavení a místo původu prarodičů dítěte ze strany otce i matky, někdy dokonce jméno, příjmení a sociální pozice některého z pradědečků; náboženské vyznání; panství, ke kterému byly rodiče poddáni (případně poznámku, že poddáni nebyly); jména, příjmení, sociální postavení a místo bydliště kmotrů; jméno a příjmení křtícího kněze; jméno a příjmení porodní báby; případně nějakou další poznámku (úmrtí dítěte, legitimizace apod.).

Kvalita a množství informací zaznamenaných v matrice v čase kolísala. Nicméně obecně se dá říci, že rodné příjmení matky se v záznamech o narození manželského dítěte uvádělo zhruba od počátku 90. let 18. století, informace o prarodičích přibližně od 20. let 19. století a ve 40. letech téhož století pak přibývala informace o pradědečcích (otcích babiček). Od 50. let 19. století se v matrikách narozených u některých zápisů objevují i (pozdější) doplňující informace týkající se narozené osoby, na příklad poznámky o prvorozenosti, úmrtí (nejen v dětském věku) či sňatku. Některé uvedené údaje jsou velmi zajímavé a kromě toho, že vypovídají o fungování určitých „právních“ aspektů tehdejší společnosti, pomáhají především k zařazení osoby do rodiny a k jednoduššímu určení životních drah jedinců. Na příklad poznámka uvedená u narozené nemanželské dcery Antonie z roku 1865 ukazuje nejen na možnost legitimizace osoby v dospělém věku, ale především pomáhá spojit osoby dvou různých příjmení do jedné rodiny. U zápisu je totiž připsána poznámka „Tento otec Jan Novák byl pak co nemanželský syn oddán pod jménem Böck (Bek) r. 1867, a na to jméno též jeho manželské dítky pokřtěny. Roku 1872 byl ale v matrice u sv. Apolináře v Praze legitimován, a tedy i jeho kopulace i jeho dítky na jméno Novák přepsány.“⁷

Do databáze narozených nebyly vypisovány pouze jména kněžích a porodních babiček. Excerptovány byly zápisy za všechny narozené děti bez ohledu na jejich náboženské vyznání, s výjimkou šesti zápisů o křtech dospělých konvertujících Židů.

Záznamy o sňatcích obsahovaly na panství Škvorec v 60. letech 18. století datum a místo sňatku; většinou data ohlášek; jméno a příjmení oddávajícího; jméno a příjmení ženicha; bydliště a sociální postavení ženicha v případě, že již měl vlastní, jinak (většinou v případě svobodných, resp. neženatých ženichů) jméno, bydliště a sociální status (není uveden vždy) jeho

⁷ Příloha č. 4.1. U narození dalšího dítěte v roce 1865 se z připsané poznámky ukazuje, že Jan Böck byl legitimován otcem Václavem Novákem filiantem v Malé Psece č. 10. (SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 21.)

otce; jméno nevěsty; jméno, příjmení, bydliště a sociální postavení (ne vždy) jejího otce (případně zesnulého manžela v případě ovdovělé nevěsty); panství, ke kterému byli snoubenci poddaní (příp. poznámka, že byli nepoddaní); jména, příjmení a sociální pozice družbů; případně poznámku o (otcovském, vrchnostenském nebo církevním) povolení k sňatku. Přibližně od roku 1784 obsahoval záznam o sňatku navíc věk, rodinný stav a náboženské vyznání obou snoubenců. Excerpovány byly všechny informace s výjimkou dat ohlášek a jména oddávajícího.

U zemřelých bylo v 60. letech 18. století uváděno datum a místo úmrtí (výjimečně i datum úmrtí); jméno a příjmení kněze, který udělil poslední pomazání; jméno a příjmení zesnulého; v případě svobodných (neženatých/nevdaných) osob jméno, případně sociální postavení otce zemřelého, v případě ženatých nebo ovdovělých mužů jejich sociální status a v případě vdaných nebo ovdovělých žen sociální postavení jejich (zesnulého) manžela; věk zemřelého; poznámka (na příklad o posledním pomazání, o násilném úmrtí nebo nehodě). Postupně byl zápis bohatší, uváděno bylo již pravidelně i datum úmrtí (zhruba od druhé poloviny 90. let 18. století⁸), od konce 40. let 19. století byl uváděn rodinný stav a náboženské vyznání zesnulého; panství, ke kterému byl zesnulý poddán (případně poznámka, že nebyl poddán); hřbitov, na kterém byl zemřelý pochován; od 80. let 18. století začala být navíc uváděna příčina úmrtí, na počátku 80. let byly uváděny pouze dvě kategorie příčiny úmrtí (přirozená a násilná smrt), přičemž od konce 80. let pak začala být uváděna konkrétnější příčina úmrtí. U vdov bylo navíc od počátku 19. století uváděno i rodné příjmení, místo jejich narození a případně i jméno jejich otce, u zemřelých dětí bylo od konce 30. let 19. století uváděno nejen jméno a příjmení jejich otce, ale i jméno jejich matky (o něco později včetně příjmení za svobodna). U zemřelých byly excerpovány všechny informace s výjimkou jména kněze, který udělil poslední pomazání, informace o posledním pomazání (ta byla vypisována pouze v případě, že nebylo poslední pomazání uděleno) a místa, kde byl zemřelý pochován.

Jako místo úmrtí se v sedmi případech vyskytuje místo, které nelze s jistotou přiřadit k žádné sledované lokalitě (pila, obora, na cestě, Vidrholec), nicméně s největší pravděpodobností byla tato místa součástí panství Škvorec. Pila se dle jiných matričních záznamů vyskytovala v Úvalech, *Vidrholec* (obora) byl dominikální les náležející panství Škvorec a částečně i panství Uhříněves. V jiném zápise zemřelých je jako místo úmrtí přímo uvedeno *Vidrholec ad Úvaly*. Cesta je jako místo úmrtí uvedeno u více zemřelých, kromě dvou případů je však vždy uvedena lokalita, které cesta náležela, nebo která byla nejbližší. V dalších dvanácti případech byla jako místo úmrtí uvedena lokalita ležící mimo panství Škvorec (Praha, Vyžlovka, Sibřina, Český Brod, Přehvozdí, Vehlovice a Krajevo ve Volyni ruské). S výjimkou muže zesnulého v Krajevu⁹ byly všechny zemřelé osoby převezeny na panství Škvorec a pohřbeny na jednom z místních hřbitovů. Všechna zmíněná úmrtí jsou zahrnuta do databáze

⁸ To je o více než 10 let později, než bylo nařízeno uvádění data úmrtí císařským patentem z 1. 5. 1781. (V. Hradecká, **Matriky...**).

⁹ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú Hradešín, i. č. 29.

zemřelých na panství Škvorec. Jedná se pouze o malý počet zemřelých, takže nedojde ke zkreslení sledovaných trendů.

Evangelické matriky byly zpočátku stručnější, ale přibližně od 60. let 19. století jsou již záznamy co do obsahu shodné s římskokatolickými matrikami. V případě matrik zemřelých jsou dokonce bohatší o datum narození zemřelé osoby (a to nejen v případě narozených dětí).

Celkem bylo z matrik narozených excerpováno 25 007 záznamů. Po vyřazení duplicitních záznamů a křtů dospělých Židů, a naopak po zařazení záznamů o mrtvě narozených dětech, které byly zaznamenány pouze v matrikách zemřelých se jednalo o 24 393 narozených dětí. Z matrik zemřelých bylo excerpováno 21 554 záznamů. Po vyřazení duplicitních záznamů, úmrtí nalezců (důvody jsou uvedeny v kapitole 7.1) a mrtvě narozených dětí se jednalo o 18 292 zemřelých osob. Z matrik oddaných bylo celkem excerpováno 2 939 záznamů. Po vyřazení duplicitních záznamů se jednalo o 2 675 sňatků.

Matriční knihy vzniklé pro lokality panství Škvorec se na první pohled zdají být co do úplnosti spolehlivé. Spolehlivost matriční evidence lze však ověřit i některými demografickými ukazateli, které nabývají v čase více méně konstantních hodnot. Jedná se o sekundární index maskulinity, tedy poměr pohlaví při narození, který by měl nabývat hodnot mezi 105–107 narozenými chlapci na 100 narozených dívek, a podíl vícečetných porodů, kde by se měl poměr porodů dvojčat vztažený k jednočetným porodům pohybovat kolem hodnoty 1:85. Na panství Škvorec dosahoval v letech 1730–1869 sekundární index maskulinity hodnoty 107 narozených chlapců na 100 narozených dívek a podíl vícečetných porodů 1:72. Vzhledem k tomu, že již v předcházející práci se podařilo prokázat, že jedné z místních rodin se pravděpodobně díky genetické predispozici rodil větší počet dvojčat, než bylo obvyklé,¹⁰ dá se i z hlediska těchto ukazatelů označit matriční evidenci jako spolehlivou. Dalším ukazatelem, který je možné použít pro kontrolu matriční evidence, je počet narozených dětí připadajících na jeden sňatek. Tento poměr dosahoval před demografickou revolucí zpravidla hodnoty 4–5.¹¹ V letech 1760–1839 připadalo na panství Škvorec na jeden sňatek přesně pět narozených dětí. I dle tohoto ukazatele lze tedy označit místní matriční evidenci jako úplnou. Zajímavé přitom je, že přestože panství Škvorec ve sledované době rozhodně nebylo uzavřenou populací, odpovídá tento poměr průměrnému počtu dětí narozených v jedné rodině. Ten v letech 1760–1839 dosahoval hodnoty 5,1 (kapitola 6.6).

I přes zjevnou spolehlivost místní církevní evidence docházelo na studovaných farách občas k opožděným zápisům církevních událostí. Někdy poměrně hodně opožděným. Dodatečný zápis křtu z roku 1775, ke kterému došlo po 32 letech byl zmíněn dříve.¹² Zde lze navíc zmínit protokol z roku 1869 prokazující úmrtí z roku 1857.¹³ Z matriční evidence tedy prokazatelně

¹⁰ B. Kuprová, **BP**, s. 27.

¹¹ E. Maur, **Základy...**, s. 124.

¹² B. Kuprová, **BP**, s. 16.

¹³ Na konci matriky je zápis protokolu ze dne 11. 7. 1869, kdy Anna Veinert spolu se svědky prokazuje úmrtí a pochování svého otce Jana Pokorného, který zemřel 14. 4. 1857 a jehož úmrtí není v matrice zemřelých zaznamenáno. Jako důkaz byl kromě svědků přítomných na pohřbu dohledán i úmrtí list zemřelého (SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 28). Celý zápis protokolu viz příloha č. 4.2.

vypadlo jedno úmrtí. Oba případy jsou však spíše výjimečné a k mnoha dalším takovým nedošlo.

4.2 Metoda rekonstrukce rodin

Francouzský historik *Louis Henry* a francouzský archivář *Michel Fleury* v roce 1956 napsali příručku pro badatele, kteří využívají ke své práci záznamy z církevních matrik.¹⁴ V této příručce poprvé představili principy a zásady metody, která je dnes známa pod označením metoda rekonstrukce rodin (*méthode de reconstitution des familles, family reconstitution method*). *Henry* prakticky vyzkoušel představenou metodu ještě téhož roku na populaci Ženevy.¹⁵ Metoda je popsána ještě v několika dalších autorových pracích, některé z nich, na příklad *Techniky analýzy historické demografie* se dočkaly vydání v několika edicích.¹⁶ Základy excerptce vedoucí k rekonstrukci rodin jsou pak podrobněji popsány v *Henryho* publikaci z roku 1976.¹⁷ Do angličtiny, na tož pak do češtiny však bohužel tato ani jiná *Henryho* metodologická práce přeložena nebyla. V angličtině si lze o metodě rekonstrukce rodin však přečíst na příklad v práci *Wrigleyho et al.*,¹⁸ v češtině pak částečně v již zmiňované publikaci *Euarda Maura*,¹⁹ nebo ve studiích, které jsou na této analýze založeny,²⁰ či některých specializovaných článcích.²¹

Metoda rekonstrukce rodin je aplikací longitudinální analýzy na data excerptovaná z církevních matrik. Původním záměrem této metody bylo studium plodnosti historických populací, následně se však ukázalo, že lze metodu využít i pro studium úmrtnosti, či sociální a geografické mobility. V předkládané práci byla tato metoda využita pro studium úrovně manželské plodnosti.²²

Postup metody rekonstrukce rodin lze rozdělit do tří relativně nezávislých fází:²³

- 1) úplná jmenná excerptce matričních záznamů
- 2) rekonstrukce jednotlivých rodin
- 3) výpočty demografických ukazatelů.

Excerptování matričních zápisů bylo popsáno výše v předcházející kapitole (kapitola 4.1). Samotnou rekonstrukci rodin lze pak přirovnat k práci genealogů se všemi jejími úskalími.²⁴

¹⁴ M. Fleury, L. Henry, *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. Paris, 1956.

¹⁵ L. Henry, *Anciennes familles genevoises. Étude démographique XVIe–XXe siècle*. Paris, 1956. Tato publikace se jako „základní kámen historické demografie“ dočkala v roce 2014 nového vydání.

¹⁶ L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...* První vydání vyšlo v roce 1980.

¹⁷ L. Henry, *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. Paris, 1976.

¹⁸ E. A. Wrigley, *English Population History...*

¹⁹ E. Maur, *Základy...*, s. 80–82, 125–132.

²⁰ Nejpodrobněji zřejmě L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 146–156.

²¹ Např. E. Maur, *Na okraj francouzských metod historickodemografického bádání*. HD 2/1968, s. 72–83.; E. Čáňová, *K problematice rekonstrukce rodin na základě matričních zápisů ve farnosti Broumov*. HD 27/2003, s. 243–250., E. Čáňová, *K problematice rekonstrukce rodin na základě matričních zápisů ve farnosti Broumov 2*. HD 28/2004, s. 203–207.

²² Stejně jako dříve v diplomové práci (B. Kuprová, *DP PřF*, s. 51–62).

²³ Toto členění již uvedla ve své práci na příklad E. Čáňová, *K problematice... (I)*, s. 246.

Historický demograf se však snaží pro studovanou oblast (v této práci pro celé panství Škvorec) zrekonstruovat všechny rodiny, které v dané oblasti rodily děti, nebo alespoň všechny manželské páry, které v dané oblasti uzavřely sňatek.

Původní postup metody rekonstruování rodin byl následující. Listy papíru (nebo kartotéční lístky), kdy každý list obsahoval jeden excerpovaný záznam o narození, sňatku či úmrtí, se třídily (Henry navrhuje přímo i postup tohoto třídění) a následně spojovaly do jednotlivých rodin.²⁵ Při zpracování této studie byl místo jednotlivých listů papíru využit genealogický program *Ihiksoft Lineage 4.0*.²⁶ Výhody tohoto programu a jeho fungování bylo popsáno v první části článku *Využívání genealogických programů v historické demografii*.²⁷ Možnosti využití jiných genealogických programů v historické demografii pak v návaznosti na tento článek popsal Václav Černý.²⁸

Po těchto dvou poměrně časově náročných fázích má historický demograf k dispozici soubor tzv. *rodinných listů* (vzhled ručně a elektronicky vytvořeného rodinného listu viz příloha č. 4.3, 4.4a a 4.4b), jejichž základem je záznam o sňatku, případně záznam o předpokládaném sňatku (takové rodinné listy vzniknou v případě, že badatel nalezne záznamy o existenci manželství, jejichž sňatek se pravděpodobně odehrál mimo sledovanou farnost). Pro panství Škvorec je záznam o sňatku výchozí událostí k vytvoření rodinného listu, proto listy se záznamem o pravděpodobném sňatku nebyly vůbec vytvářeny. Pro manželský pár, který tvoří základ rodinného listu, byla následně dohledávána data o narození a úmrtí snoubenců a o narození, sňatku a úmrtí všech jejich dětí. Rodinný list tak v ideálním případě (ne vždy se podařilo dohledat všechny zmiňované události) zachycuje průběh všech demografických událostí v životě rodiny, od jejího založení (začátek pozorování), přes narození dětí, až po její zánik úmrtím jednoho z manželů (konec pozorování).

Louis Henry popsal řadu zásad týkajících se vytváření jednotlivých rodinných listů. Některé jsou metodologické povahy a vztahují se především k následnému výpočtu demografických

---

²⁴ Pravděpodobně jedno z největších úskalí genealogů a historických demografů zmiňuje ve svých statích Eliška Čáňová. Jedná se o výskyt několika rodin stejného příjmení (E. Čáňová, **K problematice... (1)**, s. 247. a Táž, **K problematice... (2)**, s. 203.), který ještě komplikuje, především ve starším období, používání přezdívek. S příjmeními je spojena ještě jedna problematika, která rekonstrukci rodin ztěžuje a vyžaduje především hodně pozornosti a opatrnosti a tím je nestálost příjmení, resp. jeho zapisování. Na panství Škvorec se na příklad jako jedno příjmení nakonec ukázaly podoby *Taurek, Tourek, Turek; Denemark, Denemarský; Sumer, Somer, Zumr, Zummer* apod. Pravděpodobně nejnáročnější byla situace kolem příjmení *Ferstr, Ferst, Ferster, Forstr, Forst, Forster, Fořt*. Ukázalo se totiž, že se pod těmito příjmeními skrývaly dvě rodiny, nicméně psaní jejich příjmení bylo kombinováno ve všech formách.

²⁵ Blíže L. Henry, *Nouveau manuel de dépouillement...* nebo v češtině E. Maur, **Na okraj francouzských metod...**, s. 72–83.

²⁶ Autory programu jsou Václav a Jiří Krůtovi.

²⁷ B. Kuprová, **Využívání genealogických programů...**, s. 157–177.

²⁸ V. Černý, **Aktuální genealogické programy a jejich přínos pro historickou demografii (diskuzní příspěvek)**. HD 39/2015, s. 105–122. Z výsledků „uživatelského testu“, jak autor srovnání vybraných sedmi genealogických programů nazývá, vychází program *Ihiksoft Lineage* poměrně dobře. Umisťuje se do třetího místa, přičemž jako největší nevýhoda tohoto programu je v článku uvedena neschopnost programu exportovat data do souboru typu GEDCOM. Na tomto místě je třeba uvést, že se autor mylí, neboť program tento formát dat podporuje.

ukazatelů z těchto listů.²⁹ Do rodinných listů se mají zapisovat pouze děti narozené v daném manželství. To znamená, že děti narozené manželskému páru před sňatkem by se do listů zapisovat neměly. V rámci této práce byly „předmanželské“ děti do rodinných listů zapisovány, nebylo s nimi však počítáno při analýze demografických ukazatelů. Další zásada se týká dětí mrtvě narozených, nebo nouzově křtěných. Tyto děti se do rodinného listu zapisují, počítá se s nimi při analýze meziporodních intervalů, ale nevstupují do analýzy manželské plodnosti. Další zásada je možné zařadit spíše mezi požadavky technické povahy (zvýrazňování určitého typu dat apod.), které si může každý badatel částečně upravit podle sebe.

Vzniklé rodinné listy *Louis Henry* třídí podle úplnosti získaných dat do čtyř základních kategorií označených zkratkami:³⁰

- 1) MF – listy, pro které je známo datum sňatku a datum konce pozorování. Podle znalosti data narození ženy se tato kategorie dále rozděluje na
  - a) MF1 – datum narození ženy se podařilo dohledat v matrice narozených
  - b) MF2a – datum narození ženy je odvozeno od jejího věku při sňatku
  - c) MF2b – datum narození ženy je odvozeno od jejího věku při úmrtí
  - d) MF3 – datum narození ženy není známo.
- 2) MO – listy, pro které je známo datum sňatku, ale není známo datum konce pozorování. Podle znalosti data narození ženy lze opět rozlišit čtyři podkategorie, stejné jako u kategorie MF.
- 3) EF – listy, pro které není známo datum sňatku, ale je známo datum konce pozorování. Sňatek se pravděpodobně odehrál mimo sledovanou farnost.
- 4) EO – listy, pro které není známo datum sňatku ani datum konce pozorování. Manželství páru je předpokládáno podle jiných záznamů v matrikách, na příklad jsou manželé uvedeni jako rodiče narozených dětí.

Dvě z kategorií nejsou v databázi rodinných listů panství Škvorec vůbec zastoupeny. Jedná se o listy, které vznikly právě na základě výše zmíněného pravděpodobného sňatku mimo sledovanou farnost (tedy kategorie označené EF a EO). Základem pro tvorbu rodinných listů byl v této práci totiž právě pouze sňatek uzavřený ve sledované oblasti.

Je třeba poznamenat, že metoda rekonstrukce rodin je primárně určena pro uzavřenou populaci, tedy populaci s žádnou nebo pouze minimální regionální migrací. V případě takové populace totiž vzniká pouze malý počet rodinných listů, u kterých není známo datum konce pozorování (listy kategorie MO). Panství Škvorec je však sledováno v době, kdy byla regionální migrace relativně běžnou záležitostí. Panství leželo poměrně blízko Prahy, která mohla být atraktivním cílem především pro mladé lidi, kteří zde mohli snadno najít službu. Dalším důvodem k migraci mohla být skutečnost, že všechna okolní panství patřila stejné vrchnosti, totiž Lichtenštejnům. Dá se předpokládat, že stěhování za hranice panství, na příklad z důvodu sňatku, nebylo pro místní obyvatele příliš složitou záležitostí. To dokládá i analýza regionálního

²⁹ L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...*, s. 65–66.

³⁰ Zkratky vznikly z francouzských slov: E – à l'extérieur (mimo obvod), F – fermées (uzavřený), M – mariage (sňatek), O – ouvertes (otevřený) (L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...*, s. 69–70). Samotné zkratky nejsou až tak důležité, na příklad *Ladislav Dušek* uvádí jiné označení (L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 147.), podstatný však je obsah jednotlivých kategorií.

původu snoubenců. Stejně jako v jiných lokalitách českých zemí jsou zde poměrně hojné sňatky nevěst s tzv. cizopanskými ženichy (viz kapitola 5.5). Svatba se ve sledovaném období nejčastěji odehrávala v bydlišti nevěsty, nicméně manželský pár nakonec žil v místě původu ženicha.³¹ Tato skutečnost následně mohla způsobovat větší migraci stárnoucích rodičů, kteří mohli odcházet ve vyšším věku tzv. dožít k jednomu ze svých dětí, které uzavřelo sňatek mimo sledované panství. Všechny tyto skutečnosti na panství Škvorec způsobují právě poměrně velký počet rodinných listů kategorie MO, které snižují tzv. *rentabilitu rekonstrukce rodin* ($\frac{MF}{M} \times 100$, kde M je počet všech vytvořených rodinných listů a MF je počet listů, u kterých je známo datum sňatku a datum konce pozorování). *Henry* se v polovině 18. století v severozápadní Francii dostává k rentabilitě 62 %.³² Rentabilita v letech 1780–1819 na panství Škvorec dosahovala 37,4 %.³³ Rozšíření období o 20 let dále do 18. století, kdy se dala předpokládat nižší regionální pohyblivost místních obyvatel a o 20 let do 19. století, kde se naopak dal předpokládat větší migrační pohyb, rentabilitu na panství snížilo (především z důvodu vyššího počtu uzavíraných sňatků ve 20. a 30. letech 19. století). Rentabilita v letech 1760–1839 na panství Škvorec dosahovala pouze 32 %.³⁴

4.2.1 Výpočet demografických ukazatelů z rodinných listů

Pro výpočet demografických ukazatelů vycházejících z metody rekonstrukce rodin jsou nejčastěji využívány rodinné listy, u nichž je znám začátek i konec pozorování, tedy listy kategorie MF. Výjimečně mohou do analýzy vstupovat i rodiny, u nichž není známo datum konce pozorování (listy označené MO), na příklad do analýzy meziporodních intervalů. Pomocí rekonstrukce rodin se podařilo získat dostatek údajů k výpočtu různých délek trvání (doba mezi dvěma událostmi v životě jedince), které lze následně analyzovat. Nejprve je tedy nutné tyto doby spočítat. Z rodinných listů lze v dokončených letech určit pro oba partnery *věk při sňatku* (doba trvání mezi narozením a sňatkem), *věk při úmrtí* (doba trvání mezi narozením a úmrtím) a *věk na konci pozorování* (doba trvání mezi narozením a úmrtím, nebo úmrtím partnera, podle toho, která událost nastala v životě jedince dříve), *věk matky* (příp. otce) *při narození dítěte daného pořadí* (doba trvání od narození matky do narození dítěte daného pořadí) a *délku trvání manželství* (doba trvání od sňatku do úmrtí prvního z partnerů). Dále lze spočítat *délku meziporodních intervalů* (doba od narození dítěte daného pořadí do narození dítěte v pořadí o jedno vyšším) v dokončených měsících, případně *délku vdovství* (doba trvání od úmrtí partnera do uzavření nového sňatku, případně úmrtí)³⁵ v dokončených měsících nebo letech.

Primárním účelem metody rekonstrukce rodin byl výpočet úrovně manželské plodnosti.³⁶ *Specifické míry manželské plodnosti* lze počítat podle věku ženy při narození dítěte a podle

³¹ E. Maur, *Na okraj francouzských metod...*, s. 79.

³² L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...*, s. 69.

³³ B. Kuprová, *DP PřF*, s. 27.

³⁴ Z celkového počtu 2 674 uzavřených sňatků se pouze u 849 podařilo zjistit konec manželství.

³⁵ Ta však není v rámci této studie zkoumána. Délka trvání vdovství/vdovectví v letech 1780–1819 byla zpracována v rámci předcházející autorčiny práce (B. Kuprová, *DP PřF*, s. 40–41).

³⁶ L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...*, s. 70–96.; E. Maur, *Základy...*, s. 126–127.

délky trvání manželství. Celkový počet živě narozených dětí příslušejících k danému věku matky při porodu (délce trvání manželství) se přitom dělí počtem let manželského života stráveného ženou v dané věkové skupině (skupině trvání manželství). Přičemž počet let manželského života stráveného ženou v dané věkové skupině (skupině délky trvání manželství) se rovná pěti³⁷ pokud byl sňatek uzavřen v nižší věkové skupině a manželství bylo ukončeno ve vyšší věkové skupině. V ostatních případech je počet let menší než pět a rovná se celkovému počtu let strávenému v manželství v dané věkové skupině (skupině délky trvání manželství) zvětšenému o 0,5 roku.³⁸ Na příklad žena, která se vdávala ve 21 letech, strávila v manželství ve věkové skupině 20–24 let celkem 3,5 roku.

Vzorec pro výpočet *specifických měr manželské plodnosti podle věku matky při porodu* lze vyjádřit následovně

$$f_x^y = \frac{N_x^{v,y}}{T_x^y},$$

kde f_x^y je míra plodnosti žen ve věku x (věkové skupině x až $x + 4$), které vstoupily do manželství ve věku y (věkové skupině y až $y + 4$), $N_x^{v,y}$ je počet živě narozených dětí ženám ve věku x , které vstoupily do manželství ve věku y a T_x^y je počet let, které ve věku x strávily v manželství ženy, které se vdaly ve věku y .

Obdobně pak vzorec pro výpočet *specifických měr manželské plodnosti podle délky trvání manželství*

$$f_t^y = \frac{N_t^{v,y}}{T_t^y},$$

kde f_t^y je míra plodnosti žen, které vstoupily do manželství ve věku y (věkové skupině y až $y + 4$) po t letech trvání manželství (délka trvání manželství t až $t + 4$), $N_t^{v,y}$ je počet živě narozených dětí ženám, které vstoupily do manželství ve věku y po t letech trvání manželství a T_t^y je počet let, po která v délce trvání manželství t trvalo manželství žen, které se vdaly ve věku y .

Jak bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, *Louis Henry* stanovuje určitá omezení pro rodinné listy vstupující do jednotlivých výpočtů. Tyto zásady je zde vhodné připomenout, i když je třeba si uvědomit, že byly definovány s ohledem na cíl *Henryho* prací, kterým bylo studium přirozené manželské plodnosti. Ne všechna omezení jsou tak v předkládané práci striktně dodržována. V případě výpočtu specifických měr manželské plodnosti se podle *Henryho* metodiky počítá pouze s rodinnými listy označenými MF (tedy takovými rodinami, kde je znám konec pozorování). Navíc se vynechávají ty manželské páry, jejich manželství trvalo kratší dobu než 5 let.³⁹ Tyto rodiny by totiž vzhledem k častým předmanželským koncepcím mohly zvyšovat celkovou plodnost v daném věku. Do analýzy plodnosti samozřejmě

³⁷ Míry manželské plodnosti se běžně počítají pro pětileté věkové skupiny (skupiny délky trvání manželství), ale lze je samozřejmě počítat i pro jednoleté věkové skupiny, pak se počet let manželského života v dané skupině rovná jedné.

³⁸ Ke korekci o 0,5 roku dochází z důvodu průměrování hodnot. Předpokládá se, že průměrně stráví žena během prvního a posledního roku v manželství právě půl roku.

³⁹ Takových manželství bylo na panství Škvorec v letech 1760–1839 zaznamenáno 137.

zároveň nevstupují bezdětná manželství, do kterých žena vstupovala po 50. roce věku, tedy po pravděpodobném ukončení reprodukčního období.⁴⁰

Tato omezení jsou v předkládané práci dodržena. Navíc jsou z analýzy ještě vyřazena ta manželství, ve kterých se nepodařilo zjistit věk ženy při sňatku (16 manželství). Do výpočtů tak vstupuje 692 manželství (kapitola 6.4).

Obdobným způsobem lze počítat *specifické míry manželské plodnosti* podle věku muže při narození dítěte a podle délky trvání manželství pro muže. V tomto případě byla dodržena stejná omezení jako u žen. Do výpočtu tedy vstupují pouze ta manželství, u kterých je znám konec pozorování, která trvala déle než 5 let, a ve kterých bylo ženě při sňatku méně než 50 let. Naopak jsou z analýzy vyloučena ta manželství, kde se nepodařilo určit věk muže při sňatku (21 manželství). Celkem tedy do výpočtů vstupuje 687 manželství (kapitola 6.4).

Meziporodní intervaly se podle *Henryho* metody počítají mezi prvními a mezi posledními pěti dětmi bez ohledu na počet narozených dětí v manželství (nejméně však se šesti, viz dále).⁴¹ To znamená, že pokud se v rodině narodilo méně jak devět dětí, vstupují některé intervaly do analýzy dvakrát. Při narození dvojčat se po výpočtu intervalu mezi předcházejícím porodem a porodem dvojčat vynechává jeden interval, tj. pokud se dvojčata narodila ve třetím pořadí, spočítá se interval mezi druhým a třetím porodem a následně až mezi čtvrtým a pátým porodem.

Při analýze délky meziporodních intervalů se doporučuje pracovat pouze s rodinami, které měly více než šest dětí a zároveň pouze s rodinami, kde se žena v manželství dožila svých 50. narozenin. Obě tyto podmínky splňuje na panství Škvorec 444 rodin. Do poměrně velkého množství rodin, ve kterých se buď žena nedožila 50 let v manželství, anebo u kterých není známa délka trvání manželství (listy označené MO), se však narodilo více jak šest dětí. Z toho důvodu bylo v předkládané práci nakonec od druhé podmínky upuštěno a do výpočtu meziporodních intervalů vstupují všechny rodiny, ve kterých se narodilo minimálně šest dětí, tj. 589 rodin (kapitola 6.7).

V rámci problematiky meziporodních intervalů se zvláště analyzuje tzv. *provoporodní interval* (doba trvání mezi sňatkem a narozením dítěte prvního pořadí). Většinou se ještě tato analýza dělí na dvě části. Nejprve se počítá prvoporodní interval pro všechny první porody a následně se interval počítá pro první porody dětí, které byly počaty v manželství, tj. z výpočtu se vynechávají tzv. předmanželské koncepce (dětí narozené do 8. dokončeného měsíce po sňatku rodičů). Do těchto výpočtů v předkládané práci vstupují všechny rodiny, u kterých došlo k narození prvního dítěte, a u kterých není důvod se domnívat, že první porod proběhl mimo panství,⁴² tedy 1 456 rodin (kapitola 6.8).

⁴⁰ Bezdětných manželství, která byla uzavřena v letech 1760–1839, bylo na panství Škvorec celkem 73. Z toho 36 bezdětných manželství trvalo méně než 5 let. Ze zbylých 37 manželství byla čtyři manželství, kde bylo ženě při sňatku více než 50 let.

⁴¹ L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...*, s. 102–112.; E. Maur, *Základy...*, s. 131–133.

⁴² Ne zcela výjimečně se stávalo, že mimopanská nevěsta porodila své první dítě mimo sledovanou lokalitu, pravděpodobně u své matky. V některých případech se podařilo datum narození tohoto dítěte alespoň odhadnout (pokud následně na panství zemřelo v kojeneckém/dětském věku). Někdy lze však takový porod pouze předpokládat. Dokud nebudou prozkoumány matriky narozených z lokality, odkud novomanželka pocházela, nelze předpoklad dokázat. Z toho důvodu byly nestandardně dlouhé

Průměrný věk matky při posledním porodu je dalším ukazatelem, který lze z rodinných listů analyzovat.⁴³ Henry doporučuje do výpočtu zahrnovat pouze ženy, které se v manželství dožily svých 50. narozenin, a navíc pouze ženy, které se provdaly do 30 let. Vzorec pro výpočet tohoto věku lze zapsat následovně

$$\bar{x} = \frac{\sum x^{PP} \times N_x^{v,PP}}{N^{v,PP}} + 0,5,$$

kde x^{PP} je věk žen při posledním porodu, $N_x^{v,PP}$ je počet živě narozených dětí posledního pořadí pro ženy ve věku x a $N^{v,PP}$ je celkový počet živě narozených dětí posledního pořadí. Obdobně lze počítat *průměrný věk otce při narození posledního dítěte*.

V překládané práci jsou pro ženy nejprve dodrženy obě podmínky a následně je spočítán průměrný věk spočítán pro všechny ženy bez ohledu na věk na konci pozorování. V prvním případě se jedná o 237 žen, ve druhém o 1 153 žen (nezáleží na věku ženy na konci pozorování, do výpočtu jsou tedy zahrnuty listy MF i MO). U mužů není podmínka dožití se 50 let v manželství brána v potaz vůbec a věk při sňatku je, vzhledem k nízkému počtu sňatku mužů do 20 let, posunut do 35 let. Průměrný věk je pak počítán pro 1 084 mužů (kapitola 6.5).

Podobným způsobem lze počítat i *průměrný věk matky/otce při narození dítěte* (kapitola 6.5) bez ohledu na pořadí narozeného dítěte nebo naopak podle jakéhokoli jeho pořadí. Vzorec pro výpočet tohoto věku je pak následovný

$$\bar{x} = \frac{\sum x^P \times N_x^{v,P}}{N^{v,P}} + 0,5,$$

kde x^P je věk žen při narození dítěte vybraného pořadí, $N_x^{v,P}$ je počet živě narozených dětí vybraného pořadí pro ženy ve věku x a $N^{v,P}$ je celkový počet živě narozených dětí vybraného pořadí. Do výpočtu *průměrného věku rodiče při narození dítěte* vstupují všechny rodiny, u kterých je znám věk ženy/muže při narození dítěte bez ohledu na to, zda je znám konec pozorování (tedy listy označené MF i MO), tj. 1 355 žen a 1 352 mužů. Do výpočtu *průměrného věku matky/otce při narození dítěte prvního pořadí* vstupují pouze svobodné ženy (1 057) a svobodní muži (963).

Průměrný počet dětí narozených v rodině lze počítat podle věku ženy při sňatku a podle délky trvání manželství.⁴⁴ V tomto případě Henry doporučuje počítat pouze s rodinami, u nichž je znám konec pozorování, tedy s rodinnými listy označenými MF. Vzorec pro výpočet *průměrného počtu dětí narozených v rodině podle věku ženy při sňatku* lze zaznamenat jako

$$\bar{d}_x = \frac{\sum d \times r_x^d}{r_x},$$

kde d_x je počet dětí narozených v rodině pro ženy, které vstoupily do manželství ve věku x , d je celkový počet dětí narozených v rodině, r_x^d je počet rodin s počtem narozených dětí d pro ženy,

---

prvoporodní intervaly (delší než 60 měsíců) z analýzy vyloučeny. Je však třeba mít na paměti, že některé takto dlouhé intervaly mohly být skutečné (důvody přitom mohly být různé), pravděpodobně jich však nebylo mnoho.

⁴³ L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...*, s. 100–102.; E. Maur, *Základy...*, s. 129.

⁴⁴ L. Henry, A. Blum, *Technique d'analyse...*, s. 98–100.; E. Maur, *Základy...*, s. 128.

kteřé vstoupily do manželství ve věku x a r_x je celkový počet rodin pro ženy, které vstoupily do manželství ve věku x .

Obdobně pak vzorec pro výpočet *průměrného počtu dětí narozených v rodině podle délky trvání manželství*

$$\bar{d}_t = \frac{\sum d \times r_t^d}{r_t},$$

kde d_t je počet dětí narozených v rodině pro rodiny s délkou trvání t , d je celkový počet dětí narozených v rodině, r_t^d je počet rodin s počtem narozených dětí d pro rodiny s délkou trvání t a r_t je celkový počet rodin s délkou trvání t .

Za dodržení výše zmíněných podmínek tak do analýzy vstupuje 806 rodin se známým koncem pozorování (listy označené MF) (kapitola 6.6).

Na úroveň plodnosti a všech zde zmíněných ukazatelů má poměrně výrazný vliv *délka trvání manželství* a na základě dat ze zrekonstruovaných listů, lze spočítat i její průměrnou délku. Je samozřejmé, že do tohoto výpočtu mohou vstupovat pouze rodiny, u nichž je znám začátek i konec manželství. To znamená listy kategorie MF. Výpočet lze vyjádřit pomocí vzorce

$$\bar{t} = \frac{\sum_0^n t \times M_t^{ukon}}{M^{ukon}} + 0,5,$$

kde t je délka trvání manželství, M_t^{ukon} je počet ukončených manželství (takových, kde je známo datum ukončení manželství) v délce trvání t a M^{ukon} je celkový počet ukončených manželství. Do analýzy tak vstupuje 806 manželství (kapitola 5.6).

4.3 Sociální analýza

Téma sociální stratifikace společnosti v novověku není na našem území stále příliš obvyklé. Z toho důvodu neexistuje mnoho studií, ze kterých by se dalo vycházet při vytváření sociálních kategorií vhodných pro využití ve venkovském prostředí 18. a první poloviny 19. století. Několik starších studií se alespoň částečně sociální analýze venkovské společnosti věnovalo.⁴⁵ Další studie vzniklé ve stejné době se zabývaly přímo sociální stratifikací.⁴⁶ Existují však i novější práce k sociálnímu složení české novověké společnosti na venkově. Většina z nich vznikla v rámci projektu *Soziale Strukturen in Böhmen*, který se realizoval v 90. letech 20. století.⁴⁷ Venkovským sociálním poměrům (především ale usedlé složce obyvatelstva) se ve své rozsáhlé studii nověji věnuje především *Alice Velková*⁴⁸ a sociálnímu vývoji v celých

⁴⁵ Např. O. Placht, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*. Praha, 1957.; J. Petráň, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha, 1964.

⁴⁶ Např. J. Svoboda, *Ke studiu sociálního rozvrstvení venkovského lidu v Čechách v druhé polovině 18. století*. ČsČH 5/1957, s. 447–473.; F. Kutnar, *Dějinný pohled na vesnické společenské vrstvy*. ČL 4/1949, s. 97–102.

⁴⁷ M. Cerman, E. Maur, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750*. ČČH 2000/98, s. 737–774.; A. Velková, *Proměny venkovské společnosti v letech 1700–1850*, ČČH 105/2007, s. 809–587. Mimo projekt pak vznikla na příklad kratší studie I. Němečková, *Sociální stratifikace panství Horšovský Týn v letech 1654–1848*. HD 36/2012, s. 145–175.

⁴⁸ A. Velková, *Krutá vrchnost...*

českých zemích se pak dlouhodobě věnují *Jana Machačová* a *Jiří Matějček*.⁴⁹ Několik klasických historicko-demografických studií obsahuje sociální analýzu vybraných skupin obyvatelstva (především snoubenců).⁵⁰

Univerzálně platná sociální stratifikace historické společnosti tedy teprve čeká na své vytvoření.⁵¹ Otázkou však je, zda je taková stratifikace vůbec reálná, neboť se vždy alespoň částečně musí respektovat místní a dobová specifika a pak především prameny, z kterých se při sociální analýze vychází. Z toho důvodu se badatelé pravděpodobně nikdy neshodnou a vždy budou mít k použité sociální struktuře či zařazování určitých osob do sociálních skupin jiným autorem výhrady, neboť mají jiné zkušenosti či poznatky z lokalit či pramenů, které sami zkoumali. Dalším problémem, který vyvstává při vytváření sociálních skupin je i výklad jednotlivých kategorií uváděných v soudobých pramenech. I zde může docházet k poměrně velkým rozdílům mezi různými lokalitami a jednotlivými prameny třeba pro stejnou lokalitu (např. pozemkové a matriční knihy).⁵² Samozřejmostí je, že i přesto by vždy měla být snaha vytvořit sociální skupiny tak, aby byla možná alespoň částečná komparace s výsledky získanými a publikovanými pro jiné lokality.

Součástí předkládané práce je sociální analýza vybraných skupin obyvatelstva. Některé skupiny byly sledovány již v předchozích studiích⁵³ a jejich analýza je zde dále rozpracována. Pro jiné skupiny obyvatelstva je zde analýza pro panství Škvorec uvedena poprvé (děti narozené v manželství a jejich kmotři, zemřelé osoby). Cílem není zachytit sociální stratifikaci škvorecké společnosti. To ani není vzhledem k použitému prameni (církevním matrikám) možné. Nelze tedy ani sledovat změny v sociálním složení venkovské společnosti ve smyslu posílení zastoupení neusedlých vrstev a domkářů na přelomu 18. a 19. století tak, jak bylo možné pozorovat na mnohých místech Evropy, včetně českých zemí.⁵⁴

Tato kapitola představuje jednak (již dříve) používané sociální kategorie a také postup zařazování jednotlivých osob do stanovených skupin, které vždy vychází ze sociálních pozic uvedených v matričních záznamech. Z toho důvodu si je třeba uvědomit, že zařazení osoby do sociální kategorie nemusí vždy vycházet z objektivních hledisek (velikost obhospodařované půdy, pozice v cechu apod.). Navíc se vždy jedná o průřezovou analýzu. Sociální postavení tak odpovídá době, ve které došlo ke sledované události. Jedna osoba tak v jednotlivých analýzách

⁴⁹ Souhrnně J. Machačová, J. Matějček, **Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914**. Praha, 2010.

⁵⁰ Mimo jiné V. Kalousková, **Demografický vývoj farnosti Lochenice...** či A. Šikulová, **Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...**

⁵¹ Různorodost sociální stratifikace venkovské společnosti ukazuje ve své studii *Ivana Němečková* (I. Němečková, **Sociální stratifikace panství...**, s. 149–153.), ve které stručně shrnuje odlišnosti kategorizací *Josefa Petráně*, *Otto Plachty* a *Jany Machačové a Jiřího Matějčka*. Sama se pak ve své práci věnuje především usedlému obyvatelstvu v Horšovském Týně.

⁵² Podobně zmiňuje např. M. Cerman, E. Maur, **Proměny vesnických sociálních struktur...**, s. 759–760.

⁵³ Narozené děti podle legitimacy, otcové a kmotři nemanželských dětí v letech 1800–1849 (B. Kuprová, **DP FF**, s. 59–63, 66–69). Snoubenci v letech 1800–1819 (B. Kuprová, **DP PřF**, s. 42–44).

⁵⁴ M. Cerman, H. Zeithofer (Eds.), **Soziale Strukturen in Böhmen**. Vienna und Munich, 2002.; Transformaci sociální struktury venkovské společnosti v 18. století v Čechách zachytil mimo jiné na příklad již *Otto Placht* (O. Placht, **Lidnatost a společenská skladba...**), nověji pak *Alice Velková* (A. Velková, **Proměny venkovské společnosti...**).

(sňatek, narození dítěte, kmotrovství, úmrtí) či obdobích (u narozených dětí na příklad v letech 1800–1809 a 1830–1839) může vystupovat v různých sociálních kategoriích. Zvláště pokud osoba prošla některými pozicemi, které jsou většinou chápány pouze jako omezené fáze v životě jedince, na příklad čelední služba, či status výminkáře. Zároveň je třeba mít na paměti, že sociální kategorie jsou využívány v poměrně dlouhém časovém období (1800–1869), a že v průběhu tohoto období mohlo u některých „povolání“ docházet k proměně sociální pozice ve společnosti. Sociální analýza tak přináší nemálo úskalí, jejichž úplné vypořádání by trvalo (pokud by vůbec bylo možné) velmi dlouho. Z toho důvodu je zde uvedená sociální analýza vybraných skupin obyvatelstva do jisté míry zjednodušující. I přesto však přináší velmi zajímavé výsledky a posouvá poznání chování místního obyvatelstva o kus dál.

4.3.1 Sociální kategorie

V této kapitole je uveden přehled použitého třídění osob do jednotlivých sociálních kategorií. U každé použité sociální kategorie jsou uvedeny příklady osob, které jsou do této kategorie zařazeny a případně zdůvodnění, proč jsou takto zařazeny:

1) *vrchnostenský úředník* – osoby z vrchnostenské kanceláře – důchodní, kontribuční, písař ad. Především na složení této skupiny měla vliv délka zkoumaného období. Po roce 1848, kdy byla zrušena patrimoniální správa, se složení této skupiny trochu proměnilo. V letech 1860–1869 sem byly i nadále řazeni původní vrchnostenští úředníci, nyní jen úředníci – písaři, účetní apod. Nově však byli do této skupiny zařazeni také starostové obcí, či majitelé nebo ředitelé továren a jiných velkých podniků. Označení *vrchnostenský úředník* však i nadále zůstává, byť již není poplatné době (podobně jako *dominikální zaměstnanec*).

2) *dominikální, obecní zaměstnanec* – šafář, dráb, myslivec, posel, učitel ad. Zároveň jsou do této skupiny zařazeny také osoby s vyšší vojenskou hodností (kaprál aj.).

3) *sedlák, chalupník* – do této skupiny jsou zařazeny i osoby označované jako sousedé či gruntovníci. Rozdíl mezi sedláky a chalupníky je většinou dán rozlohou obhospodařované půdy, která mohla být v různých lokalitách různá.⁵⁵ Minimálně pro Škvorecko, je však velmi pravděpodobné, že to platilo i jinde, však bylo na základě studia pozemkových knih prokázáno, že rozlišení sedláků a chalupníků záviselo nejen na rozloze půdy, ale i na její bonitě,⁵⁶ která se odráží i v dispozici stavebních objektů.⁵⁷

Sociální kategorie *sedlák* bývá používána i jako hromadné označení pro osoby obhospodařující půdu bez ohledu na její výměru. V každém případě lze říci, že sedláci a chalupníci obstarávali celou obživu pro sebe a svou rodinu převážně zemědělskou prací na svém pozemku. Pro toto tvrzení hovoří i fakt, že v matričních záznamech se nikdy neobjevuje

⁵⁵ Na panství Škvorec je zpravidla ve velikosti polností odlišujících sedláka a chalupníka uváděn mezník přibližně 4 kopy záhonů, tedy přibližně 9,5 hektaru (R. Kuprová, **Obraz rustikální zástavby...**, s. 123).

⁵⁶ Na příklad majitel usedlosti Škvorec č. p. 45 vlastnil dle pozemkové knihy 9 kop záhonů, což by hospodářství dle rozlohy řadilo mezi grunty. Nicméně záznam obsahuje poznámku o půdě nižší bonity. Z toho důvodu je usedlost v pramenech i z hlediska daňového zatížení označována jako chalupa (R. Kuprová, **Obraz rustikální zástavby...**, s. 123).

⁵⁷ Těmi se ve své práci zabývala *Renata Kuprová* (R. Kuprová, **Obraz rustikální zástavby...**, s. 123–131).

označení chalupník v kombinaci s nějakým druhem řemesla, na rozdíl třeba od domkářů (viz dále).

Pro sloučení sedláků a chalupníků do jedné kategorie hovoří v případě panství Škvorec i fakt, že v matričních záznamech jsou tato označení používána velmi volně. Jedna osoba je v určitou dobu označována jako sedlák, o pár let později jako chalupník, a ještě o pár let později opět jako sedlák, přestože obývá stále tutéž usedlost. V některých případech samozřejmě mohlo dojít ke koupi nebo prodeji obdělávané půdy a změna v označení osoby pojmem sedlák nebo chalupník, tak odpovídalo realitě. Takové skutečnosti by však bylo nutné ověřit pečlivým studiem pozemkových knih, což by bylo velmi časově náročné a je otázkou, zda by vynaložený čas přinesl očekávaný výsledek.

4) *domkář* – do této kategorie byli zařazeni i tzv. výminkáři. Domkáři zpravidla vlastnili pouze zastavěnou parcelu bez pozemku, případně pouze s malou zahrádkou. Z toho důvodu museli pro obstarání obživy pracovat na dominikálních pozemcích, pomáhat velkým sedlákům jako nádeníci anebo vykonávat drobné řemeslo. Toto tvrzení potvrzuje i fakt, že především v matrikách narozených jsou domkáři uváděni v kombinaci s nějakým typem řemesla, na příklad *domkář a truhlář*, *domkář a krejčí*. Z tohoto důvodu bylo potřeba se v některých typech analýz vypořádat s častější kombinací dvou „povolání“ sloučením kategorie *domkář a řemeslník* (viz dále).

Výminkáři⁵⁸ samostatný domek zpravidla neobývali ani nevlastnili, neboť obvykle žili na původně svém hospodářství, byť mnohdy v samostatném objektu. Měli tedy kde trvale bydlet, aniž by museli platit nájem vrchnosti. Podle výminků uvedených v gruntovních knihách je patrné, že výminkáři na rozdíl od domkářů často užívali nějakou výměru polnosti. Rozloha však zdaleka nenabývala velkého rozsahu a blížila se spíše zahrádce a rozhodně nestačila k pokrytí živobyті. Z tohoto pohledu již tedy osoby na výminku nepatřily mezi sedláky.

5) *řemeslník* – do této skupiny byli zařazováni i tovaryši a učňové. Je však třeba podotknout, že toto sloučení profesně shodně orientovaných osob může být poněkud zjednodušující. Mistři měli ve společnosti řemeslníků samozřejmě daleko váženější postavení než tovaryši a učňové. Nicméně se zdá, že venkovská společnost pravděpodobně mezi řemeslníky a tovaryši až tak nerozlišovala. Ačkoli je to možná s podivem, není vždy v matričních záznamech udržováno jednotné označení a dochází k záměně označení *mistr a tovaryš*, případně je řemeslník uveden pouze samotným řemeslem bez označení stupně jeho dovedností. Ani zde nelze jednoznačně říci, že se jednalo o mistry nebo tovaryše. Z toho důvodu jsou tyto osoby sloučeny do jedné kategorie. Venkovská společnost pravděpodobně spíše přikládala větší důležitost/úctu některým řemeslům, než aby rozlišovala pozici v cechu. Mezi nejváženější řemesla na venkově patřilo mlynářství a kovářství.

---

⁵⁸ Záměrně používám označení *výminkář*, *výmínek* ne *výměnkář*, *výměnek*, jak je možná běžněji v literatuře využíváno. Domnívám se, že označení *výminkář*, *výmínek* lépe odpovídá situaci, o kterou se jednalo. Odstupující hospodář si na nastávajícím hospodáři *vymiňuje* (vyjednává) podmínky, za nichž hospodářství předá. Nedochozí k *výměně*. Na problematiku dvojího označení téže věci upozornil Ústav pro jazyk český ve své krátké stati již v roce 1919 (*Výměnek či výminek?* Naše řeč, 3/1919, s. 187–188).

V sociální hierarchii přitom stáli řemeslníci o něco výše než nádeníci a čeledí, ale ani oni neměli většinou žádný mocenský vliv.⁵⁹

6) *nádeník, podruh* – do této skupiny jsou zařazovány i osoby označované jako obyvatelé, dále děvečky a čeledíni. Na první pohled se může jevit tato skupina jako poměrně výrazně heterogenní. Čelední služba se totiž, na rozdíl od námezdní práce, většinou chápe jako časově omezená životní fáze, kterou procházely osoby z různých sociálních skupin.⁶⁰ Nicméně, jak již bylo řečeno výše, zde uvedená sociální analýza je průřezovou analýzou, jde tedy o to zjistit sociální pozici v jednom konkrétním okamžiku. Z tohoto pohledu byla čeledí najatou pracovní silou pracující za sjednanou mzdu podobně jako nádeníci či podruzi.

Přesto je třeba mít na paměti, že tyto skupiny se zároveň v mnoha ohledech odlišovaly. Čeledíni a podruzi byli součástí domácnosti hospodáře. Na rozdíl od čeledi však bylo pro podruhy jednodušší vstoupit do manželství a založit vlastní rodinu, která byla relativně soběstačná a samostatná. Do jaké míry byla podružská rodina do sedláckovy domácnosti začleněna a do jaké míry byla opravdu samostatnou domácností, však není dodnes jasné.⁶¹ Na základě škvoreckých matrik (i soupisů duší) je však zřejmé, že uzavření manželství nebylo zcela vyloučené ani pro čeledíny. Ti se vyskytují, jak v pozici ženichů, tak následně i v pozici otců. Nabízí se pak otázka, do jaké míry byla na panství Škvorec čelední služba opravdu pouhou životní fází, případně jak dalece bylo v pojmosloví rozlišováno mezi čeledínem, podruhem nebo nádeníkem. To je jeden z důvodů, proč jsou tato sociální postavení zařazena do jedné sociální kategorie. Nádeníci byli také najímáni na hospodářskou práci (většinou především tu sezónní), nicméně na rozdíl od čeledínů a podruhů zpravidla žili mimo selskou usedlost, kde pracovali.

7) *žebrák* – do této kategorie byli zařazeni i potulní komedianti a další osoby bez majetku, často místem jen procházející.

Záměrem bylo vytvořit kategorie tak, aby je bylo možné hierarchicky seřadit. Je však třeba si uvědomit, že ve sledovaném období (asi více než dnes) platilo, že určité sociální pozice se daly různě zařazovat do sociálního žebříčku podle důležitosti osoby pro společnost, pohledu společnosti na daný sociální status, ekonomické situace či mocenského vlivu.⁶² Nemluvě o tom, že lze jistě souhlasit s tvrzením, že sociální postavení záviselo i na subjektivních postojích místních lidí a každodenním chování.⁶³ Vytvořená hierarchie se v rámci možností snaží zohlednit všechny objektivní přístupy, nicméně je zřejmé, že ne vždy je to možné. Navíc platí, že současné chápání významu určitého „povolání“ nemusí být totožné s dobovým chápáním,

⁵⁹ S. Brouček, R. Jeřábek (Eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek*. Praha, 2007, s. 29–30.

⁶⁰ J. Hajnal, *Two Kinds of Preindustrial Household Formation System*. Population and Development Review 8/1982, p. 449–494.; P. Laslett, *Characteristics of the Western Family Considered Over Time*. Journal of Family History 2/1977, p. 89–115 a mnoho dalších.

⁶¹ E. Maur, *Dějiny rodiny v české historiografii*. In: Rodina a domácnost v 16.–20. století. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 17.

⁶² I dnes je nejběžněji sociální status chápán jako souhrn znaků zahrnujících ekonomickou situaci, mocenskou pozici, prestiž apod. (*Filosofický slovník*, s. 302).

⁶³ R. van Dülmen, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století), II. díl*. Praha, 2006, s. 179.

a i to se mohlo ve sledovaném období postupně proměňovat. Je zřejmé, že některé vytvořené sociální skupiny jsou poměrně heterogenní a do jisté míry tedy zjednodušující, na příklad skupina dominikálních a obecních zaměstnanců,⁶⁴ či řemeslníků. Nicméně podrobnější třídění by bylo na úkor početní obsazenosti jednotlivých kategorií.

Zařazení některých „povolání“ je poměrně složité, a jak bylo řečeno výše, může se v různých studiích lišit. Na příklad, v této práci jsou *šafáři*, *hajní* a *polesní* zařazení do kategorie 2) *dominikální a obecní zaměstnanec*. Naproti tomu ve studii o sociální mobilitě snoubenců ve farnosti Dobruška jsou tyto sociální pozice zařazeny do *horní nižší vrstvy* (v sociálním žebříčku 4. kategorie) mezi domkáře a řemeslníky.⁶⁵ Pro analýzu sociální struktury společnosti na panství Škvorec byly jmenované sociální pozice zahrnuty mezi *dominikální a obecní zaměstnance*, z toho důvodu, že všechny tyto osoby zajišťovaly spojení mezi vrchností. Tzv. *panský personál*, jak jsou tyto osoby také někdy označovány, přitom zpravidla nebyl zcela běžně začleněn mezi většinové obyvatelstvo obce.⁶⁶ Jejich mocenský vliv byl pravděpodobně větší než vliv ostatních řemeslníků.

Další problematickou skupinou jsou učitelé. V této práci byli zařazení mezi *dominikální a obecní zaměstnance*. Ačkoli se často soudí, že se jednalo o poměrně chudé venkovské osoby, místní matriční záznamy je od začátku 19. století často uvádějí jako *pany učitele*⁶⁷ podobně jako byl *pan hejtman* nebo *velebený pan farář*. Dá se tedy předpokládat, že minimálně z hlediska úcty se vyrovnali osobám postaveným výše na sociálním žebříčku.

Otázky vyvstávají i při zařazování vojáků. Vojáci byli v této studii zařazení mezi řemeslníky. Za tímto rozhodnutím stojí čistě pramenná základna. V matrikách se často vyskytuje *bývalý voják a řemeslník*. Pokud tedy přece jen bylo v zápise uvedeno pouze *voják* (pouze velmi výjimečně), byla zkoumaná osoba (nejčastěji narozené dítě) zařazena do sociální kategorie *řemeslník*.

Jak bylo již naznačeno, obecně poněkud problematickými jsou skupiny 4) *domkář* a 5) *řemeslník*. Především v matrikách narozených se v záznamech často objevují u jedné osoby dvě sociální pozice – domkář a některý druh řemesla. V těchto případech byla daná osoba zařazena do kategorie podle sociálního postavení, které je v pomyslném žebříčku výše, tedy do čtvrté skupiny. Četnost výskytu kombinace *domkář a řemeslník* nakonec vedla v předchozí práci zabývající se sociální analýzou dětí narozených mimo manželství a jejich kmotrů ke sloučení kategorie 4 a 5 v jednu.⁶⁸ Kategorie řemeslníků by totiž byla ve výsledcích podhodnocena vzhledem ke zvolenému způsobu zařazování osoby do sociální kategorie. V předkládané práci byly za účelem zachování stejných sociálních kategorií ve všech analýzách ponechány obě

⁶⁴ Jsou zde na příklad současně zařazovány osoby zaměstnané jako šafáři a skotáci. Skotáci byli přitom z hlediska služebního postavení šafářům podřízeni. Nicméně jejich společenský status byl vyšší než jiných poddaných a zařazení skotáků mezi řemeslníky by tak bylo ještě více zavádějící.

⁶⁵ M. Holubová, **Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobruška od konce 18. století do druhé poloviny 19. století**. HD 28/2004, s. 111–155, s. 127.

⁶⁶ J. Petráň et al., **Dějiny hmotné kultury II (1)**, Praha, 1995, s. 362–363.

⁶⁷ Viz na příklad příloha č. 4.5.

⁶⁸ B. Kuprová, **DP FF**.

kategorie odděleně. Nicméně v kapitole věnující se sociálnímu původu narozených dětí a jejich kmotrů (kapitola 6.10) jsou kategorie interpretovány dohromady.

Oproti tomu v matrikách oddaných se kombinace těchto „povolání“ nevyskytuje téměř vůbec a v matrikách zemřelých jen velmi málo. Kategorie jsou tedy nejen uvedeny, ale i interpretovány zvlášť. I přesto je však nutné mít úzkou provázanost těchto sociálních skupin na paměti a v průběhu textu je na ni i několikrát upozorňováno.

Věra Kalousková ve své studii používá podobné sociální členění, uvádí následujících sedm kategorií: *sedlák, chalupník, dělník v zemědělství, řemeslník, tovaryš, dělník mimo zemědělství a ostatní*.⁶⁹ Sedláci a chalupníci jsou tedy vzájemně odděleni, nicméně mezi chalupníky jsou zařazeni i domkáři. To je pro panství Škvorec nepřijatelné. Dochází tedy k překryvu skupin na Škvorecku označených jako 3) *sedlák, chalupník* a 4) *domkář* s kategoriemi *sedlák* a *chalupník* ve farnosti Lochenice. Kategorie *dělník v zemědělství* v Lochenicích je z hlediska zařazovaných osob shodná s kategorií 6) *nádeník, podruh* na panství Škvorec. V obou lokalitách je do této skupiny zařazena i čeled'. Řemeslníci a tovaryši jsou ve farnosti Lochenice analyzováni zvlášť, na panství Škvorec toto rozdělení není zcela možné (viz výše), proto těmito dvěma skupinám odpovídá kategorie 5) *řemeslník*, kam jsou však zařazeni i tovaryši. Na panství Škvorec vůbec nevznikla kategorie *dělník mimo zemědělství*, která však i ve farnosti Lochenice doznala zastoupení až ve druhé polovině 19. století. Zařazení sem byli dělníci z velkých podniků (cukrovarů, lihovarů, cihelny apod.). Naopak skupina *ostatní*, kam byla ve farnosti Lochenice zařazena jak inteligence, tak šafáři, hostinští, lesníci apod. byla na panství Škvorec rozdělena do kategorií 1) *vrchnostenský úředník* a 2) *dominikální, obecní zaměstnanec*. Nicméně je pravda, že ani na panství Škvorec nejde o příliš početně zastoupené skupiny venkovské společnosti. Ve farnosti Libčany bylo využito stejného členění pouze s mírnými úpravami. Mezi významnější změny patří přidání skupiny *blíže neurčené*, kam byli mimo jiné zařazeni i výminkáři,⁷⁰ o kterých se Věra Kalousková explicitně nezmiňuje.

Z výše uvedeného vyplývá, že sociální kategorie byly ve všech třech lokalitách tvořeny velmi podobným způsobem a v rámci možností lze provést srovnání sociálního původu snoubenců (více sociální analýzy studie pro farnosti Lochenice a Libčany neobsahují) ve všech třech lokalitách.

Alice Velková se ve svých studiích věnuje především usedlé vrstvě obyvatelstva, není proto divu, že poměrně striktně rozlišuje mezi skupinami *sedláků, chalupníků a domkářů*. Dalšími jí využívanými sociálními kategoriemi jsou *úředníci* (správní aparát panství, mlynáři, hospodští), *řemeslníci a podruzi*. V některých typech analýz pak ještě přidává náročněji zařaditelné skupiny – *výminkáři, žebráci, vojáci*, případně vytváří ještě speciální kategorii *domkář-řemeslník*.⁷¹

⁶⁹ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 88.

⁷⁰ A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s. 144–145.

⁷¹ A. Velková, *Krutá vrchnost...*, s. 58–59.

4.3.2 Způsob zařazování osob do sociálních kategorií

Osoby jsou do jednotlivých sociálních kategorií zařazovány podle sociálního statusu uvedeného v matričních zápisech. Děti narozené v manželství jsou zařazovány do kategorií podle sociálního statusu jejich otce. U dětí narozených mimo manželství je situace poněkud složitější. Podrobný proces zařazování takto narozených dětí je popsán v autorčině diplomové práci.⁷² Lze alespoň stručně připomenout, že děti narozené mimo manželství jsou zařazovány podle jedné ze tří možností:

- 1) podle sociálního postavení matky, pokud je v matrice uvedeno (to však není příliš častý případ),
- 2) podle otce svobodné matky, tj. dědečka narozeného dítěte, v případě, že matka stále bydlí u rodičů, nebo s nimi udržuje natolik úzké vztahy, že přišla porodit do rodného domu (porovnáváno je místo narození dítěte s místem bydliště dědečka). V takovém případě se dá předpokládat, že matka bude své dítě vychovávat u svých rodičů, tedy v rodině jejíž sociální pozici určuje dědeček narozeného dítěte.
- 3) v případě, že matka u rodičů již nebydlí, je dítě zařazeno do skupiny *nádeník, podruh*, neboť se předpokládá, že matka pracuje jako pomocná síla (děvečka) na rustikálním nebo dominikálním statku.

Kmotři narozených dětí jsou zařazováni podle svého sociálního statusu, resp. v případě velmi mladých nebo svobodných mužů podle sociálního postavení jejich otce. Kmotry jsou přiřazovány do kategorie podle sociálního postavení mužů u nich uvedených, tj. otců (případně bratrů) pokud byly svobodné (nevdané) nebo manželů, pokud byly vdané nebo ovdovělé.

Snoubenci jsou zařazováni do kategorií podle sociálního postavení v době uzavření manželství. Ženiši jsou zařazeni podle jejich „povolání“ (platí spíše pro starší ženichy), nebo podle sociálního postavení jejich otce. Sociální původ nevěst je ve většině případů určován podle sociálního postavení jejich otce nebo zesnulého manžela. Pouze ve výjimečných případech podle jejich vlastního „povolání“. Zvolený systém určování sociálního původu snoubenců kombinuje (především u ženichů) dvě generace. Vzhledem k tomu, že až do konce první poloviny 19. století bylo panství Škvorec především zemědělskou lokalitou, nemělo by docházet k významnému zkreslení původu snoubenců.

Zemřelé osoby jsou pak do sociálních kategorií zařazováni dle věku. Děti (a svobodné osoby) jsou zařazeny podle „povolání“ osoby u nich uvedené, zpravidla tedy otců. Dospělí muži jsou zařazováni podle vlastního sociálního postavení a dospělé ženy podle „povolání“ (zesnulého) manžela.

---

⁷² B. Kuprová, **DP FF**, s. 35.

4.4 Analýza rodin a domácností

Studium dějin rodiny a domácností na území českých zemí je hluboce zakotveno mezi badateli z mnoha odvětví (historikové, demografové, antropologové, etnografové ad.) a věnuje se tak mnoha dílčím otázkám (rodinné majetkové právo, dědické právo, otázka vrchnostenského, resp. politického sňatkového konsensu, struktura venkovských rodin, problematika podruhů, výminku, problematika modelů evropských rodin apod.).⁷³ Téma rodin a domácností je tedy velmi široké, nabízí mnoho pohledů na jeho zkoumání a pravděpodobně nikdy nebude zcela vyčerpáno, zvláště pokud se přihlédne i k množství pramenů, na základě kterých lze toto téma zkoumat.

Předkládaná práce se zabývá analýzou domácností na panství Škvorec založenou na základě studia dochovaných soupisů duší. Těchto soupisů se nachází ve fondech farních úřadů několik, nicméně výskyt je pro jednotlivé farnosti na panství velmi různorodý (blíže viz kapitola 3.2.3). Hlavním záměrem této analýzy je doplnění znalostí o demografickém chování místních obyvatel (zjištěných především na základě studia církevních matrik) také o znalost struktury a velikosti rodin a domácností zde žijících. Průměrný počet narozených dětí v rodině (kapitola 6.6) totiž, vzhledem k vysoké kojenecké a dětské úmrtnosti, odchodu starších dětí do služby a dalším skutečnostem, o skutečné velikosti rodiny/domácnosti nevypovídá. Strukturu rodin/domácností nelze pomocí matričních zápisů odhadnout vůbec. Soupisy duší tak mohou mezeru ve znalosti složení rodin a domácností alespoň částečně vyplnit. Vzhledem k tomu, že dochované soupisy duší nedovolují pro jedno období sledovat celé panství Škvorec, byla k analýze zvolena pouze farnost Tuklaty, pro kterou je mimo jiné možné srovnání struktury a velikosti domácností v polovině 18. a polovině 19. století. K farnímu obvodu Tuklaty patřily lokality Tuklaty, Břežany, Rostoklaty a Limuzy, ve kterých v roce 1869 žila přibližně čtvrtina obyvatel panství.

Kromě struktury domácností tříděné pomocí typologie *Petera Lasletta*⁷⁴ byl zjištěn také počet domů a rodinných domácností, průměrný počet osob připadajících na dům a rodinnou domácnost, zvláštní pozornost je věnována i podruhům a čeledínům (kapitola 10.1). Soupisy duší dochované pro farnost Tuklaty z 18. století nejsou zcela přehledné a z hlediska uvedených informací nejsou totožné se soupisy z 19. století (blíže viz kapitola 3.2.3). Výsledky zjištěné pro 18. století je třeba pojímat s určitou opatrností. Dílčím záměrem analýzy je pak potvrzení existence západoevropského a středoevropského modelu rodiny v českých zemích. Tedy modelu, pro který jsou charakteristické zejména úplné rodinné domácnosti manželského páru s dětmi, které zajišťují pracovní sílu najímáním čeledí nebo podruhů (a jejich rodin). Rozšířené a složené rodinné domácnosti se v tomto modelu vyskytují jen zřídka.⁷⁵

⁷³ Podrobněji viz E. Maur, **Dějiny rodiny v české historiografii**.

⁷⁴ Jedná se o stále nejvíce využívanou klasifikaci domácností, která má sice řadu nedostatků, její největší výhodou však je, že umožňuje porovnání typů domácností v čase i prostoru.

⁷⁵ J. Hajnal, **Two Kinds of Pre-industrial Household...**

Možnosti využití soupisu duší dochovaných pro panství Škvorec jsou však samozřejmě daleko širší. Jednak jsou dochovány ještě další soupisy z 19. století, které zatím nebyly excerповány ani analyzovány. Dále lze soupisy z této doby využít k dalším typům analýzy, na příklad pohlavně-věkové struktury osob žijících v domácnostech, to znamená např. předností domácnosti, pracovních sil, v některých farnostech i ke sledování změn ve složení domácností v průběhu času (dochovány jsou totiž i souvislé řady soupisů).

4.4.1 Terminologie a studium rodin a domácností

Rodina a *domácnost* jsou historické kategorie, které se mění v čase i prostoru. Z toho důvodu je není možné jednoznačně definovat. V současné době je *rodina* nejčastěji chápána na příbuzenském principu, a to poměrně úzkém, tvoří ji pouze rodiče a jejich děti. Rodina přitom může být zároveň domácností, anebo tvořit jen její část. Jako *domácnost* dnes totiž chápeme osoby, které společně žijí v jednom bytě a obvykle spolu také hospodaří.⁷⁶ V minulosti se však pojem *rodina* ve výše jmenovaném slova smyslu nepoužíval. V případě, že byl tento termín použit, lze předpokládat, že šlo z dnešního hlediska spíše o domácnost.⁷⁷ Při studiu rodin a domácností v minulosti je přitom zajímavé právě již samotné dobové chápání těchto termínů (a samozřejmě mnoha dalších), neboť již vývoj významu pojmů naznačuje změnu ve společnosti.⁷⁸

Nejlépe dobové chápání těchto pojmů poskytují samotné prameny vzniklé ve sledované době. Metodický návod k Soupisu obyvatel v roce 1777 uvádí, že do jedné rodiny se počítají všechny osoby, které žijí pod jednou hlavou domácnosti a společně se stravují.⁷⁹ Z dnešního pohledu jde tedy spíše o *domácnost*, neboť i podle soupisů duší (využitých i v této práci) byly do jedné „rodiny“ zpravidla zapisovány kromě hlavy domácnosti, jeho ženy a dětí, případně dalších příbuzných osob (matka, otec, sourozenci, vnoučata) i všechny nepřibuzné osoby (pracovní síla, především čeledí). V soupisech duší jsou často pod jednu hlavu domácnosti zapisováni i podruzi a jejich rodiny.

To je případ i farnosti Tuklaty. Vzhledem k této skutečnosti je nadále v textu využíváno termínu *závislá pracovní síla* jako souhrnného označení pro čeledí a podruhy.⁸⁰ A to i přesto, že v případě podruhů se badatelé stále nemohou shodnout na tom, zda se jednalo o relativně

⁷⁶ Podrobněji k dnešnímu pojetí rodiny a domácnosti na příklad Z. Pavlík, K. Kalibová (Eds.), **Mnohojazyčný demografický slovník (český svazek)**. Praha, 2005, s. 15–18.

⁷⁷ Blíže k využívání latinského pojmu *familia* na příklad J. Horský, M. Seligová, **Rodina našich předků**. Praha, 1996, s. 17–18.

⁷⁸ Tuto myšlenku lze nalézt v zahraničí i u nás. Na příklad P. Bourdieu, **Sur les rapports entre la sociologie et l'histoire en Allemagne et en France**. Actes de la recherche en sciences sociales, 106–107/1995, p. 116–117.; A. Kostlán, **Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948**. Praha, 1993, s. 219–236.

⁷⁹ M. Mitterauer, **Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien**. Wien, Köln, Weimar, 1992, s. 161. (Citováno dle J. Horský, M. Seligová, **Rodina našich předků**, s. 19.)

⁸⁰ Je však stále třeba mít na paměti, že jde o rozdílné skupiny venkovské společnosti. Na rozdíl od podruhů byla práce čeledi jen časově omezenou službou, kterou procházela velká část venkovské populace jako určitou životní etapou. Zavedený termín je použit jako souhrnné označení pouze pro zjednodušení textu.

samostatné domácnosti (v dnešním slova smyslu) či nikoliv.⁸¹ Tedy zda sice byl podruh i se svou rodinou do určité míry podřízen hospodáři, který mu poskytoval práci a nájemní bydlení, ale jinak šlo o poměrně nezávislou hospodářskou jednotku. Problematiku ještě ztěžují situace, kdy jako podruzi zahrnutí pod jednu hlavu domácnosti vystupují i osoby svobodné nebo ovdovělé, anebo osoby příbuzné s hlavou domácnosti (v soupisech ne vždy označované příbuzenským vztahem, ale často právě podružským stavem). Skutečný příbuzenský vztah podruha (a jeho rodiny) s hlavou domácnosti přitom není vždy jednoduché prokázat.⁸²

V historické demografii je zpravidla ke třídění domácností podle složení jejich členů využíváno typologie domácností *Petera Lasletta*,⁸³ která byla aplikována i v této práci. Využití této typologie však není zcela jednoznačné. Problémy, které aplikace Laslettovy typologie přináší, podrobně popsala ve své studii na příklad *Markéta Pražáková Seligová*.⁸⁴ Na tomto místě jsou nejasnosti v použití typologie pouze stručně shrnuty.

Prvním nemalým problémem je, že ve střední Evropě (české země nevyjímaje) bylo obvyklé, že v jedné domácnosti žily kromě čeledínů a děveček i jiné nepřibuzné osoby. K této skutečnosti však *Laslett* při tvorbě typologie nepřihlížel. Podle jeho klasifikace může domácnost vedle hospodářovy rodiny sdílet jednotlivce nebo jedno či více rodinných jader ze starší, mladší nebo stejné generace jako je sám hospodář. Otázkou pak je, zda je rozšíření hospodářovy rodiny chápáno na základě věku (pak je nepodstatné hledisko příbuznosti) nebo na základě příbuzenského vztahu (pak je zase zpravidla irelevantní věk). V literatuře se přitom vyskytují obě možnosti. Problémem totiž je, že především vzhledem k věkovým rozdílům snoubenců (především ovdovělých), rozdíly mezi manžely a následně i mezi dětmi ze dvou manželství nemusejí odpovídat chápání generace.⁸⁵ Vzhledem k možné až třicetileté délce reprodukčního období ženy může podobná situace nastat i u dětí jednoho manželského páru. Z tohoto pohledu pak může být v závislosti na zvoleném přístupu jedna a tatáž situace zařazena do různých kategorií klasifikace.

Druhý problém byl nastíněn již výše a týká se ne/samostatnosti podruhů a jejich rodin. To, zda se fakticky podruzi stravovali s rodinou hospodáře, již s jistotou určit nelze. Soupisy duší ani Soupisy poddaných podle víry nepřístupuje k podruhům jednotně a pravděpodobně záviselo na zhotoviteli,⁸⁶ zda řadil podruhy na konec seznamu nebo pod zaměstnávajícího hospodáře. K problematice podruhů opět přistupují různí badatelé odlišně. *Michael Mitterauer* na příklad zařazuje všechny podruhy do domácnosti majitele domu, neboť dle jeho zjištění se často jednalo

⁸¹ E. Maur, *Dějiny rodiny v české historiografii*, s. 17.

⁸² Jednou z mála studií rozlišujících pokrevní vztah podruhů (ale i jiných spolubydlících osob) je práce *Markéty Pražákové Seligové* (M. Pražáková Seligová, *Život poddaných...*).

⁸³ P. Laslett, R. Wall, *Household and Family in Past Time*. London, 1974, s. 31.

⁸⁴ M. Pražáková Seligová, *Život poddaných...*, s. 225–228. Již dříve se touto problematikou zabýval *Eduard Maur* (E. Maur, *La famille paysanne en Bohême du XVIe au XVIIIe siècles: les sources et les questions*, in: C. Kuklo (Ed.), *Les modèles familiaux en Europe aux XVIe-XVIIIe siècles*. Białystok, 1992, p. 65–70.

⁸⁵ *Markéta Pražáková Seligová* zahrnuje do jedné generace všechny osoby, jejichž vzájemný věkový rozdíl je menší než 15 let.

⁸⁶ Zhotovitelem přitom byl v případě soupisu duší farář, v případě Soupisu poddaných podle víry na příklad správce statku, Městská rada, purkmistr, majitel panství či úřední písař.

o jeho příbuzné.⁸⁷ V jiných studiích lze nalézt kombinaci přístupů. Jednou je do jedné domácnosti počítána pouze rodina hospodáře a svobodná čeleď, jindy jsou do domácnosti započítáni i všichni podruzi evidovaní v domě.⁸⁸ *Markéta Seligová* kromě těchto pojetí ještě přidává přístup třetí, který pomyslně stojí někde uprostřed. Do jedné domácnosti jsou zařazeny kromě jednoznačně příbuzných osob a svobodné čeledi i *pravděpodobně* příbuzné osoby. Tato *pravděpodobnost* vzniká na základě shodného příjmení podruhů s hlavou domácnosti.⁸⁹ Autorka se zavedením tohoto přístupu snaží vyrovnat s faktem, že využití předchozích dvou přístupů k rodinám podruhů, tedy úplné vyloučení nebo naopak zařazení podružských (případně jiných) rodinných jader z/do domácnosti majitele domu, vede k extrémním závěrům. Buď k téměř bezvýhradnému výskytu jednoduchým rodinných domácností nebo k přesunu analýzy domácností spíše k analýze struktury domů.⁹⁰ Přístup, který alespoň částečně odhaluje příbuzenský vztah hospodář-podruh, je tedy jakýmsi „kompromisem“, který se alespoň částečně snaží jednotlivé struktury domácností rozlišit. Jak bylo řečeno výše, ve své pozdější práci se *Markéta Pražáková Seligová* podrobně zabývá odhalením skutečných příbuzenských vztahů hospodáře a zaměstnaného podruha.⁹¹ Problematiku podruhů ještě prohlubuje způsob zápisu soupisů, který se může i poměrně výrazným způsobem odrazit v zařazení domácnosti do typologie. Struktura zápisů se totiž může v různých lokalitách lišit podle toho, zda byl kladen větší důraz na příbuzenské nebo právní vztahy v domě. V prvním případě opět narůstá podíl komplexních (složených) rodinných domácností, ve druhém podíl nukleárních rodin.⁹²

Vzhledem k nastíněné problematice je třeba vyjasnit chápání pojmosloví a přístup k podruhům a jejich rodinám v předkládané práci. Jako *domácnost* je zde chápáno společenství lidí, kteří jsou v soupisech zapsáni pod jednou hlavou domácnosti (včetně čeledi, svobodných podruhů a dalších pracovních sil). Do jedné domácnosti jsou zařazeny i rodiny na první pohled příbuzné (příjmení muže v dalším rodinném jádru se shoduje s příjmením hlavy domácnosti, případně je tento vztah explicitně uveden příbuzenským označením). Naopak jednoznačně oddělitelné, na první pohled nepříbuzné, rodiny jsou chápány jako samostatně hospodařící domácnosti, které pouze sdílejí bydlení s domácností majitele domu.⁹³ Faktický příbuzenský vztah těchto rodin s rodinou hospodáře by musel být prokázán pomocí rekonstrukce rodin, která by však musela být daleko podrobnější než ta, která byla použita za účelem výpočtu demografických ukazatelů. Zpracovaná databáze rodin totiž v současné chvíli odhaluje pouze nejbližší příbuzenství, tedy v linii prarodiče–rodiče–děti (v tom tedy i sourozenecké vazby), ale již podrobně neodkrývá vazby švagrovské a další.

⁸⁷ M. Mitterauer, *Historisch-antropologische Familienforschung*. Wien, Köln, 1990, p. 98–100.

⁸⁸ Na příklad J. Horský, M. Sládek, **Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651**, HD 17/1993, s. 71–110.

⁸⁹ M. Seligová, **Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčím – sonda)**. HD 17/1993, s. 111–130.; Tyto tři přístupy k podruhům byly použity i v rámci publikace *Rodina našich předků* (J. Horský, M. Seligová, **Rodina našich předků**, s. 53).

⁹⁰ M. Pražáková Seligová, **Život poddaných...**, s. 262.

⁹¹ M. Pražáková Seligová, **Život poddaných...**

⁹² Soupisy duší na panství Škvorec preferují spíše právní vztahy v domě.

⁹³ Tento přístup odpovídá II. interpretačnímu přístupu *Markéty Seligové*.

Je zřejmé, že zvolený přístup je zjednodušující, a to dokonce ze tří důvodů. Jednak shodnost příjmení ještě nutně nemusela znamenat příbuzenský vztah (minimálně ne úzký), za druhé naopak některé osoby v podruží mohly mít jiné příjmení, a přesto být příbuzné a v neposlední řadě za třetí příbuzenský vztah nemusel nezbytně poukazovat na to, že se tato rodina stravovala společně s majitelem usedlosti. Nicméně jiné možnosti se bez podrobné (a téměř nikdy nekončící) rekonstrukce rodinných vztahů nenabízejí. Při interpretaci výsledných zjištění je tedy nutné mít na paměti určité riziko omylu.

Rozlišení jednotlivých domácností je v této práci tedy chápáno primárně na základě příbuzenského vztahu členů domácnosti. V soupisech z 18. století totiž není uveden věk, pomocí něhož by bylo možné některé osoby v domácnosti lépe rozlišit. V novějších soupisech z 19. století je již věk k dispozici, a je k němu přihlíženo v případě nejasností, tedy pokud není explicitně uveden příbuzenský vztah k majiteli domu. Nicméně i v tomto období jsou k domácnosti hospodáře zařazovány pouze ty osoby/rodinná jádra, které mají s majitelem usedlosti shodné příjmení, případně explicitně vyjádřený příbuzenský vztah k jeho manželce.

Pro úplnost je zde uvedena typologie domácností *Petera Lasletta*⁹⁴ (českou terminologii zavedl *Eduard Maur*⁹⁵), která byla v předkládané práci využita, a která rozlišuje následující kategorie domácností:

- 1) Domácnost jednotlivců
  - 1a) ovdovělé osoby
  - 1b) osoby svobodné nebo bez udání rodinného stavu
- 2) Vícečlenné nerodinné domácnosti
  - 2a) společně žijící svobodní sourozenci
  - 2b) jinak příbuzní spolubydlíci
  - 2c) společně bydlící osoby bez příbuzenského vztahu
- 3) Jednoduché rodinné domácnosti
  - 3a) manželský pár
  - 3b) manželský pár s dětmi
  - 3c) vdovec s dětmi
  - 3d) vdova s dětmi
- 4) Rozšířené rodinné domácnosti
  - 4a) rozšíření nahoru – ascendentní
  - 4b) rozšíření dolů – descendentní
  - 4c) rozšířené stranou – kolaterální
  - 4d) kombinace 4a) a 4c)
- 5) Složené rodinné domácnosti
  - 5a) sekundární rodinné jádro je ascendentní
  - 5b) sekundární rodinné jádro je descendentní
  - 5c) sekundární rodinné jádro je kolaterální

⁹⁴ P. Laslett, R. Wall, **Household and Family...**, s. 31.

⁹⁵ E. Maur, **Základy...**, s. 98–99.

- 5d) sourozenecké domácnosti
- 5e) ostatní složené rodinné domácnosti
- 6) Domácnosti s nejasnou strukturou, ale příbuzenskými vztahy

Pro potřeby zkoumaného pramene však bylo pojetí typologie domácnosti drobně upraveno. V soupisech duší z 18. století není v řadě případů u dospělých mužů, kteří mají s majitelem domu shodné příjmení, totiž uveden jejich vzájemných příbuzenský vztah (není přitom uveden ani věk, podle kterého by se dalo na příbuzenský vztah usuzovat). Uvedení muži mohli být k hlavě domácnosti v různém příbuzenském vztahu – otec, bratr, případně i syn. V roce 1869 se ve čtyřech případech zase objevují osoby (jednotlivci), u nichž je uvedeno jiné příjmení, než je příjmení majitele domu, nicméně zapsaný vztah ukazuje na pokrevní spříznění obou osob. V zápise je u nich uvedeno *přítel*.⁹⁶ Přesný příbuzenský vztah však není zřejmý, mohlo se jednat o strýce/tety, či bratrance/sestřenice apod. Z toho důvodu byly *kategorie 4d) a 5e)* v těchto případech použity i jako *rozšířené/složené rodinné domácnosti s ne zcela jasnou strukturou*.

Samostatně stojící jedinci byly do *domácnosti jednotlivců* zařazeni pouze tehdy, pokud se jednalo o majitele nemovitosti (tedy osobu uvedenou v soupise na první místě) nebo výminkáře, u kterého se dá předpokládat, že jde o „torzo“ rodinné domácnosti. Byť je samozřejmě jasné, že výminek nemusel vždy sloužit pouze pro bývalého hospodáře či jeho ženu (osoby zpravidla pokrevně spřízněné se stávajícím hospodářem). Tento předpoklad je však zpravidla potvrzen i uvedením rodinného stavu *vdovec/vdova*. V ostatních případech jsou samostatně uvedení jedinci (podruzi, osoby s neuvedeným zařazením) považováni za spolubydlící jednotlivce nikoli za rodinné domácnosti.

Naopak osoby vedené v soupisech 19. století jako *schovanec, sirotek* jsou zařazeny zpravidla do rodinné domácnosti majitele domu případně do rodinné domácnosti, která je vedena v seznamu nad takto zapsanou osobou. Na panství Škvorec lze téměř s jistotou tvrdit, že se jednalo o nalezence z pražské porodnice, kteří byli nedílnou součástí příslušné rodinné domácnosti.

4.5 Analýza přežívání

Analýza přežívání je řazena do skupiny vícerozměrných statistických metod a pod různými názvy je využívána v mnoha oborech, jejichž předmětem studia je doba trvání. V sociologii a psychologii je známá jako *analýza historie událostí*, v technických vědách se s touto metodou setkáváme pod označením *analýza časů selhání*, v medicíně, epidemiologii a demografii je tato metoda označována jako *analýza přežívání*. V demografii a pojišťovnictví se můžeme také setkat s označením *aktuárský počet*.⁹⁷

⁹⁶ O chápání *přítele* jako vzdáleně pokrevně příbuzné osoby hovoří na příklad J. Ratajová, **Pražské testamenty (1600–1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur**. PSH 30/1998, s. 115. Ke stejné zjištění jsem dospěla i vlastním zkoumáním škvoreckých církevních matrik a gruntovních knih.

⁹⁷ J. Hendl, **Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat**. Praha, 2006, s. 443–444.

Základním principem analýzy přežívání je možnost kvantitativního popisu a studia dob trvání od *výchozí události* (času počátku) k *události studované* (koncový bod).⁹⁸ Výchozí událostí přitom může být na příklad vstup jedince do studie, počátek onemocnění nebo zavedení daného stroje do výroby, studovanou událostí pak může být úmrtí, uzdravení pacienta, porucha stroje apod. Doba mezi výchozí a studovanou událostí se označuje jako *doba přežití* (v angličtině označována jako *survival time*).⁹⁹ Tuto dobu je při využití analýzy přežívání nutné přesně stanovit.

Nejčastěji se k analýze doby přežití využívají tzv. *křivky přežití* (*survival curve*) nebo *funkce přežití* (*survival function* nebo *survivor function*). Tyto křivky znázorňují podíl osob,¹⁰⁰ u kterých zůstává možnost, že studovaná událost nastane, resp. podíly osob, u kterých studovaná událost ještě nenastala. K analýze doby přežití lze využít také tzv. *rizikové funkce* (*hazard function*), které vyjadřují pravděpodobnost, že studovaná událost nastane v závislosti na době uplynulé od výchozí události.¹⁰¹

V této práci byla využita funkce přežití, která se vyjadřuje ve formě

$$S(t) = P(T > t),$$

kde T je nezáporná náhodná veličina vyjadřující dobu přežití, $S(t)$ je funkce přežití, která vyjadřuje očekávaný podíl studovaných osob, u kterých studovaná událost nenastala do okamžiku t , jinými slovy na příklad pro studium úmrtnosti jde o pravděpodobnost, že osoba žije déle, než je konkrétně specifikovaný čas t .¹⁰²

Vzhledem k tomu, že se jedná o pravděpodobnost, nabývá funkce hodnot mezi 1 a 0 (častěji se však vyjadřuje v procentech). Hodnotu 1 má funkce přežití v čase $t = 0$, tj. na začátku sledovaného období u žádné osoby sledovaný jev nenastal. Jinými slovy podíl osob, u kterých studovaná událost ještě nenastala, je 100 %. Hodnotu 0 má funkce přežití při výskytu poslední události v čase $t = \infty$, tj. teoreticky, pokud překročí doba sledování určitý limit, žádná osoba nebude přežít a funkce přežití klesne k nule. Hodnoty 0 může funkce přežití nabývat i dříve, pokud zkoumanou událost podstoupí poslední jednotka ve studovaném souboru. Funkce přežití je přitom vždy nerostoucí funkcí.¹⁰³ Teoreticky pro celou populaci může být křivka hladká, v praxi je však schodovitá, protože se funkce mění pouze v okamžiku, kdy nastane sledovaný jev.

Odhadovat funkci přežití lze několika způsoby. Nejčastěji se k odhadu používá (a v předkládané práci je také využita) *Kaplan-Meierova metoda*, která poskytuje odhad funkce přežití v každém momentě, kdy dojde alespoň k jedné studované události. Jedná se o neparametrický odhad funkce přežití. Tato metoda je pro modely se spojitým časem

⁹⁸ O. O. Aalen, Ø. Borgan, H. K. Gjessing, **Survival and Event History Analysis**. Dordrecht, 2008, s. 3.

⁹⁹ O. O. Aalen, Ø. Borgan, H. K. Gjessing, **Survival and Event History...**, s. 3.

¹⁰⁰ Vzhledem k možnosti využití metody v technických oborech či ekonomii by bylo správnější hovořit obecně o objektech studia, nicméně vzhledem k zaměření práce je popis metody omezen na osoby.

¹⁰¹ O. O. Aalen, Ø. Borgan, H. K. Gjessing, **Survival and Event History...**, s. 5–6.

¹⁰² O. O. Aalen, Ø. Borgan, H. K. Gjessing, **Survival and Event History...**, s. 5.

¹⁰³ J. Hendl, **Přehled statistických metod...**, s. 446.

využívána především u malých souborů.¹⁰⁴ Pro odhad funkce přežití je zapotřebí znát časy sledované události $t_1 < t_2 < \dots < t_k$, dále počty osob s událostí pro každý ze zjištěných časů (d_j) a zároveň počty osob pozorovaných do doby t_j (n_j). Skupina osob, u kterých nedošlo k události, se nazývá *skupina v riziku*. Kaplan-Meierův odhad funkce přežití $S(t)$ v bodě t_j je pak definován jako

$$\hat{S}(t_j) = \hat{S}(t_{j-1}) \left(1 - \frac{d_j}{n_j}\right) = \hat{S}(t_{j-1})\hat{p}(t_j),$$

kde $\hat{S}$ je odhad funkce přežití, $\hat{p}(t_j) = 1 - \frac{d_j}{n_j}$ je odhad podmíněné pravděpodobnosti, že osoba, která se dožila doby t_{j-1} , se dožije i doby t_j .¹⁰⁵

Velkou výhodou analýzy přežívání je, že umožňuje pracovat i s neúplnými záznamy, které musí být v případě využití jiných statistických metod z analýzy vyřazeny. Tato pozorování jsou v analýze přežívání označována jako *cenzorovaná pozorování*, jsou to takové záznamy, u kterých ke sledované události nedošlo v průběhu studovaného období, ale až po jeho skončení nebo k ní nedošlo vůbec.¹⁰⁶ Opakem jsou pak takové záznamy, u kterých ke sledované události došlo v průběhu studovaného období, a která lze označit jako *necenzorovaná pozorování*.¹⁰⁷ V případě analýzy historické databáze při tom nemusí být důvodem pro cenzorování pouze ta situace, že u dané osoby došlo ke sledované události až po skončení studovaného období, ale také na příklad to, že záznam o sledované události se nepodařilo dohledat (nebyl do matriky zanesen nebo k události došlo mimo studovanou lokalitu). Tento případ lze v dnešních analýzách přirovnat k situaci, kdy je osoba ze studie vyřazena nebo dobrovolně odstoupí ještě před koncem studie. Problematika cenzorování je pro historickou demografii zvláště zajímavá, neboť zpracovávané databáze obsahují poměrně velký počet záznamů, resp. rodinných listů, které nejsou zcela úplné, a které z toho důvodu nelze využít pro výpočty demografických ukazatelů pomocí tradičních historicko-demografických metod.

I databáze panství Škvorec obsahuje nemalé množství takových rodinných listů. Neúplnost se projevuje v databázi několika možnými způsoby. V analýze úmrtnosti je na příklad známo datum narození dané osoby, ale není známo datum jejího úmrtí. Není tedy znám konec pozorování, a tedy ani doba přežívání, od narození do smrti.

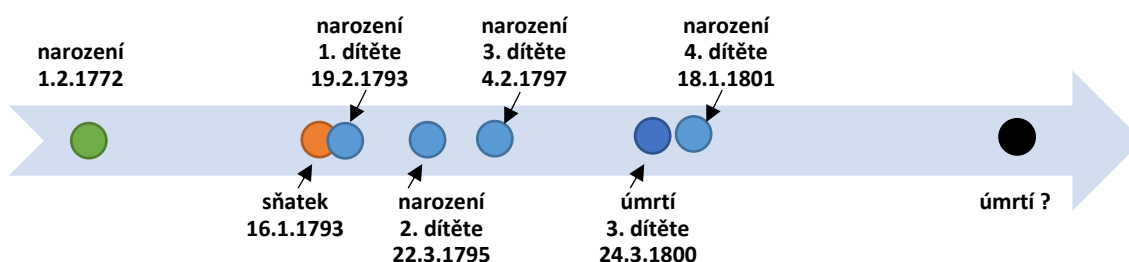
¹⁰⁴ J. Hendl, *Přehled statistických metod...*, s. 446

¹⁰⁵ J. Hendl, *Přehled statistických metod...*, s. 448.

¹⁰⁶ Teoreticky ze tří možných důvodů. Jako příklad lze uvést možné důvody v případě studia doby od narození osoby do uzavření jejího sňatku. 1) Osoba nemusela vůbec ve svém životě sňatek uzavřít. 2) Osoba se ztratila z pozorování, na příklad z důvodu migrace. 3) Osoba opustila studovaný soubor jinak než sledovanou událostí (tedy uzavřením sňatku), na příklad úmrtím.

¹⁰⁷ O. O. Aalen, Ø. Borgan, H. K. Gjessing, *Survival and Event History...*, s. 3.

Obr. 4.1 – Princip cenzorování historických záznamů – události v životě Jana Pekárka

Zdroj: Vlastní databáze.

Princip využití cenzorování lze přiblížit pomocí životní dráhy *Jana Pekárka* znázorněné na obrázku 4.1. U *Jana* je známo datum narození v roce 1772, ale není známo datum jeho úmrtí. Při využití klasických statistických metod nelze tento záznam využít k analýze délky života. Analýza přežívání však může pracovat při studiu doby od narození (výchozí událost) do úmrtí (koncová událost) i s takovýmto záznamem. Do analýzy přežívání je totiž možné zahrnout informaci, že daná osoba byla naživu alespoň do doby, kdy u ní došlo k jiným událostem, než je studovaná událost (úmrtí), tedy např. kdy došlo k narození dětí této osoby. Celková doba přežívání tedy není známa, ale je k dispozici informace alespoň o takové její hodnotě, která byla s jistotou dosažena nebo překročena. Při analýze úmrtnosti se tedy v případě *Jana Pekárka* jeví jako nejvýhodnější řešení „nahrazení“¹⁰⁸ data jeho úmrtí posledním známým datem, kdy byl *Jan* naživu, tedy datem narození čtvrtého dítěte v roce 1801. Studované matriky přitom neobsahují žádný další záznam o *Janově* životě.

V analýze úmrtnosti lze pak tento případ označit jako *cenzorování zprava (right censoring)*. Obecně je cenzorováním zprava označována ta situace, kdy je známo, že skutečná doba trvání je větší než doba pozorování (délka studie) nebo, že událost u jedince nikdy nenastane.¹⁰⁹ Obdobně lze definovat *cenzorování zleva (left censoring)*, kdy ke studované události dojde ještě před výchozí událostí.

V této práci je využito pouze cenzorování zprava, které je aplikováno při analýze úmrtnosti, délky trvání od sňatku do úmrtí a délky meziprodních intervalů.¹¹⁰ Datum chybějící sledované události při analýze úmrtnosti a doby trvání od sňatku do úmrtí, tedy chybějící datum úmrtí, je při tom v této práci „nahrazeno“ právě datem narození posledního dítěte dané osoby. K této události došlo u všech manželských párů vstupujících do analýzy. Důvodů pro chybějící záznam o úmrtí dané osoby může být několik: ukončení excerptce záznamů před smrtí této osoby, chybějící záznam v matrice (to však není příliš pravděpodobné) či odchod dané osoby z panství a její úmrtí mimo sledovanou lokalitu.

¹⁰⁸ Uvozovky jsou zde použity z toho důvodu, že ve skutečnosti nejde přímo o nahrazení chybějícího data úmrtí osoby posledním známým datem, kdy byla naživu, ale o využití částečné informace o délce života tohoto jedince. Do analýzy tak nevstupuje informace „žil do věku“, ale „žil minimálně do věku“.

¹⁰⁹ O. O. Aalen, Ø. Borgan, H. K. Gjessing, *Survival and Event History...*, s. 3.

¹¹⁰ Viz kapitoly 6.7.1 *Meziprodni intervaly podle vybraných vysvětlujících proměnných* a 9. *Využití analýzy přežívání v historické demografii*.

V rámci tohoto cenzorování je nutné upozornit na dvě věci, které jsou do jisté míry zjednodušující. Zaprvé, v některých případech není jisté, že dané dítě je opravdu posledním narozeným dítětem dané osoby. Nicméně jde o poslední záznam, který se pro danou osobu podařilo dohledat. Dále je třeba upozornit na to, že u mužů není skutečnost ohledně jejich života v době narození dítěte zcela zaručena, dítě se mohlo narodit až po jejich smrti.¹¹¹ Nahrazení data úmrtí mužů datem narození posledního dítěte lze však považovat za přiměřené. Nejen, že byl podíl pohrobků v populaci pravděpodobně velmi nízký,¹¹² ale pokud se pohrobek přece jen narodil, došlo při výpočtu ke zkreslení maximálně v délce 9 měsíců. Tato doba je zanedbatelná, vzhledem k tomu, že ženy i muži, kteří byli opravdu v době narození svého posledního dítěte naživu, mohli žít ještě určitou, i poměrně dlouhou, dobu po jeho narození.

V rámci analýzy mezipородních intervalů bylo také využito cenzorování zprava, neboť po narození posledního dítěte následuje otevřený interval, v jehož průběhu stále existuje „riziko“, že se v rodině narodilo ještě další dítě. V tomto otevřeném intervalu tedy vlastně chybí informace o sledované události, protože tento interval není uzavřen narozením dalšího dítěte. Proto je tento interval uzavřen „náhradní“ událostí (událostí vymezující konec pozorování), kterou je v této práci buď datum konce manželství, tedy datum úmrtí jednoho z rodičů, anebo datum matčiny 50. narozenin (tedy pravděpodobný konec plodného období), které oslavila ještě jako vdaná. Poslední „mezipородní“ interval je tedy vždy cenzorovaným pozorováním.

Z výše zmíněného je zřejmé, že cenzorování je pro historicko-demografický výzkum velmi přínosné, neboť mimo jiné umožňuje rozšíření databáze použitelných záznamů k analýze studované události. Na panství Škvorec přitom podobně jako v Jablonci nad Nisou,¹¹³ kde bylo cenzorování využito v českých zemích poprvé, nejde o zanedbatelné rozšíření (tab. 9.2). Ve studii pro Jablonec nad Nisou bylo navíc prokázáno, že takovéto rozšíření databáze nezkrsluje výsledky analýzy.¹¹⁴ Nicméně, protože šlo o první analýzu tohoto druhu uskutečněnou pro českou lokalitu, je v předkládané práci tento přístup znovu ověřen. V kapitole 9.1 jsou srovnány výsledky analýzy přežívání bez cenzorování (do analýzy tedy vstupují pouze osoby, pro něž je známa výchozí i koncová událost) a s cenzorováním (do analýzy vstupují i osoby, pro něž není koncová událost známá).

Další výhodou analýzy přežívání je, že umožňuje analýzu daného procesu samostatně pro jakkoli definované subpopulace studovaného souboru, např. odděleně pro jednotlivá pohlaví nebo různé generace narozených. Analýza přežívání tedy umožňuje tzv. *stratifikaci souboru*. V rámci analýzy úmrtnosti bylo využito stratifikace podle pohlaví, podle kohort narozených a podle sňatkových kohort.¹¹⁵

K výpočtům analýzy přežívání byl v rámci této práce využit statistický software SAS, verze 9.4 a procedura LIFETEST.

¹¹¹ Na tuto skutečnost farář často v matričních zápisech upozorňoval poznámkou „post hummus“.

¹¹² V letech 1750–1849 se na panství Škvorec narodilo pouze 37 dětí po smrti svého otce, tedy 0,2 % všech narozených dětí.

¹¹³ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**

¹¹⁴ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**

¹¹⁵ Kapitola 9. *Využití analýzy přežívání v historické demografii*.

4.6 Coxův regresní model

Coxův regresní model, též Coxův model proporcionálního rizika (*Cox proportional hazards model*) umožňuje modelovat vztah mezi dobou trvání a možnými nezávislými vysvětlujícími proměnnými.¹¹⁶ Model odhalí nejen to, které faktory jsou statisticky významné pro dobu trvání, ale může určit i míru, s jakou jednotlivé faktory přežívání ovlivňují.

Coxova regrese vychází z *funkce rizika*, která ukazuje, jak se v závislosti na době trvání mění pravděpodobnost, že dojde ke sledované události. Existuje přitom jednoznačný vztah mezi funkcí rizika a funkcí přežití definovanou v předchozí kapitole. Tvar Coxova modelu, který popisuje vztah mezi nezávislými proměnnými $x_1, x_2, \dots, x_k$ a funkcí rizika je

$$h(t, x_i) = h_0(t) \exp(\sum_j \beta_j x_{ij}),$$

kde $h(t, x_i)$ je funkce rizika v okamžiku t pro subjekty s charakteristikami x , $h_0(t)$ je tzv. základní funkce rizika, která je společná pro všechny subjekty, x_{ij} ($j = 1, 2, \dots, k$) jsou hodnoty nezávislých, vysvětlujících proměnných j pro subjekty i , β_j jsou odhadované regresní parametry. Bázová funkce udává hodnotu funkce rizika v případě, že nezávisle proměnné mají nulovou hodnotu. Znalost funkce rizika však není nutná k odhadu parametrů β_j , ty se odhadují metodou maximalizace parciální věrohodnosti, z toho důvodu je Coxův regresní model modelem semiparametrickým. Model předpokládá, že všechny skupiny osob s danými hodnotami nezávisle proměnných mají stejnou funkci rizika a že poměr funkcí rizika je konstantní pro všechny hodnoty nezávisle proměnných, tedy že jsou rizika tzv. proporcionální.¹¹⁷ Coxův regresní model by měl být použit až po ověření této existence proportionalitu rizik. Proporcionalitu je přitom vhodné ověřovat na příklad pomocí analýzy přežívání.

Odhad parametrů se pro lepší interpretaci transformuje exponenciální funkcí, kdy *poměr rizika* (nebo též *efekt*) pro dvě různé osoby x a y má tvar

$$\exp \sum \beta_j (x_j - y_j).$$

V této práci je využito referenční schéma, tj. do modelu vstupují pouze kategoriální proměnné, přičemž jedna z kategorií u každé proměnné je zvolena jako referenční. K této kategorii jsou pak funkce rizika subjektu z ostatních kategorií vztaženy. V případě, že je poměr rizika větší než jedna, znamená to pro subjekt X větší riziko události než pro subjekt Y a naopak.¹¹⁸ V analýze meziporodních intervalů, kde je Coxova regrese využita, je však třeba si uvědomit, že vyšší hodnoty rizikové funkce znamenají kratší meziporodní interval (ve srovnání s referenční kategorií) a naopak. Současně je nutné zdůraznit, že vliv jednotlivých vysvětlujících proměnných je „očištěn“ od vlivu změn ostatních proměnných. Výsledky tedy

¹¹⁶ J. Hendl, *Přehled statistických metod...*, s. 454.

¹¹⁷ J. Hendl, *Přehled statistických metod...*, s. 455–456.

¹¹⁸ J. Hendl, *Přehled statistických metod...*, s. 456.

popisují „čistý“ vliv jednotlivých vysvětlujících proměnných za předpokladu, že se sledovaný subjekt neliší v ostatních charakteristikách vstupujících do modelu.

Pomocí Coxovy regrese je v předkládané práci hledána odpověď na otázku, jaký vliv na délku meziporodních intervalů mají vybrané vysvětlující kategoriální proměnné (viz níže). Při dodržení striktních *Henryho* požadavků na databáze vstupující do výpočtu demografických ukazatelů (v případě délky meziporodních intervalů minimálně šest narozených dětí v rodině a ukončení plodného období ženy v manželství, tj. dožití 50. narozenin ženy v manželství), je však počet analyzovaných pozorování velmi nízký (liší se podle počtu analyzovaných vysvětlujících proměnných, neboť pro všechna pozorování musí být vždy dostupné hodnoty pro všechny vysvětlující proměnné). Z důvodu velmi omezeného počtu sledovaných událostí bylo od druhého požadavku (ukončení plodného období ženy v manželství) upuštěno i v případě výpočtu délky meziporodních intervalů v rámci použití klasických historicko-demografických metod.¹¹⁹ Nabízí se však otázka, jaký vliv na výsledky by mělo úplné potlačení *Henryho* požadavků na databáze vstupující do různých druhů analýz. Je totiž třeba stále mít na paměti, že většina těchto omezení byla definována s ohledem na cíl *Henryho* prací, kterým bylo studium přirozené manželské plodnosti.

Tento problém již řešila studie, která se zabývala možnostmi analýzy faktorů ovlivňujících délku meziporodních intervalů v Jablonci nad Nisou.¹²⁰ Pomocí srovnání závěrů analýzy přežívání a Coxovy regrese, která byla aplikována na dvě rozdílné sady dat (v jedné byly dodržovány striktní *Henryho* požadavky na data vstupující do výpočtu délky meziporodních intervalů, ve druhé byly tyto požadavky zanedbány a do analýzy tak byly zahrnuty všechny rodiny, ve kterých se narodily alespoň dvě děti), se podařilo prokázat, že zanedbání *Henryho* požadavků a tedy významné rozšíření studované databáze¹²¹ nemá na výsledky výrazný vliv. Všechny zjištěné výsledky byly téměř shodné pro obě sady dat.¹²² Lze tedy konstatovat, že tento způsob rozšíření databáze je statisticky relevantní. To je pro historickou demografii velmi důležitý závěr, neboť jakákoliv možnost využití většího množství pracně získaných dat je vítaná. Samozřejmě za podmínky nezkrácení výsledků.

Na základě tohoto zjištění vstupovala v předkládané práci do Coxova regresního modelu, pomocí kterého byla hledána odpověď na výše zmíněnou otázku (jaký vliv měly vybrané vysvětlující proměnné na délku meziporodních intervalů), rozšířená databáze. V případě dodržení *Henryho* pravidel by do modelu vstupovalo pouze 2 228 meziporodních intervalů. Při zanedbání těchto pravidel vstupuje do modelu 9 371 meziporodních intervalů. Do analýzy vstupují všechny meziporodní intervaly, nejen první a poslední čtyři jako v případě využití výpočtu demografických ukazatelů na základě metody rekonstrukce rodin (viz kapitola 4.2.1). Vynechány jsou pouze takové intervaly, které jsou delší než 60 měsíců a pravděpodobně tak

¹¹⁹ Kapitola 6.7 *Meziporodní intervaly*.

¹²⁰ L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Determinants of the Length of Birth Intervals...**

¹²¹ V případě Jablonce nad Nisou se jednalo o rozšíření databáze o 4 300–4 800 pozorování dle typu analýzy (L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Determinants of the Length of Birth Intervals...**, s. 7).

¹²² L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Determinants of the Length of Birth Intervals...**, s. 13–22.

značí chybějící informaci o narození dítěte.¹²³ Naopak jsou, jak bylo zmíněno výše, do modelu zahrnuty intervaly po narození posledního pozorovaného dítěte v rodině, neboť existuje riziko, že se v rodině narodilo ještě další dítě (analyzovány nejsou narozené děti, ale intervaly mezi jejich narozeními). Tento interval je v analýze cenzorován pomocí data konce manželství nebo data matčiných 50. narozenin, které oslavila v manželství.

Všechny vysvětlující proměnné vstupují do modelu jako proměnné kategoriální:

- *věk matky při sňatku* – rozlišeny jsou čtyři kategorie: ženy, které vstoupily do manželství do 20 let věku; ve věku 20–24 let; ve věku 25–29 let a starší 30 let. Věk ženy při sňatku je chápán jako zástupná proměnná pro začátek reprodukčního období ženy. Předmanželské koncepce sice nebyly na panství Škvorec výjimkou,¹²⁴ nicméně lepší možnost se nenabízí.
- *věk matky při narození dítěte* – rozlišeny jsou stejné věkové kategorie jako u předchozí proměnné.
- *celkový počet dětí narozených v rodině* – rozlišeno je následujících šest kategorií počtu narozených dětí v rodině: jedno dítě (tato kategorie do modelu nevstupuje, neboť nelze v rodině pozorovat meziprodní intervaly); dvě až tři děti; čtyři až pět dětí; šest až sedm dětí; osm až devět dětí a deset a více dětí. Tato proměnná charakterizuje rodinu jako celek.
- *poslední narozené dítě v rodině* – tato proměnná je chápána jako tzv. dummy proměnná.¹²⁵ Rozlišeny jsou tedy dvě kategorie: jedná se nebo nejedná se o interval před posledním narozeným dítětem v rodině. Vzhledem k tomu, že v rámci Coxova regresního modelu vystupují jednotlivé vysvětlující proměnné „očištěné“ od vlivu ostatních vysvětlujících proměnných, lze proměnnou *poslední narozené dítě v rodině* chápat jako zástupnou proměnnou pro konec reprodukčního období ženy.
- *pořadí narozeného dítěte* – do šestého pořadí narozeného dítěte zastupuje každé pořadí vlastní kategorii a přidána je poslední kategorie: sedmé a vyšší pořadí narozeného dítěte.
- *osud dítěte narozeného v předešlém pořadí* – rozlišeno je následujících devět kategorií: sedm kategorií pro situaci, kdy dítě předešlého pořadí zemřelo před dosažením svých prvních narozenin (dítě zemřelo během prvního, druhého, třetího, čtvrtého, pátého až šestého, sedmého až osmého nebo devátého až dvanáctého měsíce po narození), kategorie dítě přežilo první rok svého života a kategorie nezjištěno, pro situaci, kdy se nepodařilo zjistit osud dítěte narozeného v předešlém pořadí. Většinou není kategorie

¹²³ Podobné omezení zavedl na příklad i J. Van Bavel, J. Kok, **Birth Spacing in the Netherlands. The Effects of Family Composition, Occupation and Religion on Birth Intervals, 1820–1885**. *European Journal of Population* 20/2004, p. 119–140. Je však třeba si uvědomit, že některé z těchto intervalů mohly být „skutečné“. K prodloužení intervalu na tak dlouhou dobu mohlo dojít na příklad z důvodů dočasné sterility ženy, jiných zdravotních problémů či absence muže, případně z důvodů nezaznamenaného potratu ženy v mezidobí.

¹²⁴ Kapitola 6.8 *Interval mezi sňatkem a narozením prvního dítěte*.

¹²⁵ Tedy proměnná, která nabývá pouze hodnoty 0 nebo 1, resp. značí přítomnost nebo nepřítomnost daného jevu.

nezjištěno zařazována a je předpokládáno, že pokud není známa informace o úmrtí, dítě přežilo první rok svého života. Přítomnost této kategorie však umožňuje alespoň částečně vyhodnotit chybějící informace o přežití dětí.

→ *lokalita* – zařazeny jsou kategorie panství Škvorec, Jablonec nad Nisou a Stružinec.

Při výpočtu analýzy vlivu vybraných proměnných na délku meziporodního intervalu bylo využito procedury PHREG opět ve statistickém softwaru SAS. Nulová hypotéza modelu, podle kterého se regresní koeficienty rovnají nule, je v programu SAS testována automaticky na hladině významnosti 0,05.

4.7 Metody odhadu počtu obyvatel

Zjištění počtu obyvatel historických populací je jedním ze základních, zároveň ale jedním z nejtěžších úkolů. Přesný počet obyvatel je přitom východiskem pro získání struktury obyvatelstva a výpočet intenzitních ukazatelů. Důvodem obtížnosti zjištění počtu obyvatel je skutečnost, že pro mnoho lokalit (panství Škvorec nevyjímaje) se nedochovaly materiály z konskripce obyvatelstva, které se na území českých zemí konaly víceméně pravidelně od poloviny 18. století. Další prameny (soupisy duší, soupisy poddaných, zповědní seznamy apod.) zase často nepostihují všechno obyvatelstvo, anebo jsou velmi kusé. I pokud jsou však k dispozici přesná absolutní čísla, je potřeba je podrobit přísné kritice.

Pro panství Škvorec je přesný počet obyvatel dostupný až v první polovině 19. století na základě publikace *J. G. Sommera*.¹²⁶

Z výše zmíněných důvodů se v historické demografii často přistupuje ke kvalifikovaným odhadům počtu obyvatelstva zkoumané oblasti. Zpravidla se nabízejí dvě možnosti odhadu.¹²⁷ První z nich je metoda zpětné projekce, kdy se od známého počtu obyvatel v určitém roce odečítá (případně přičítá) přírůstek obyvatel přirozenou měnou zjištěný na základě podrobné analýzy matriční evidence. Tento přístup má však dva předpoklady. Prvním předpokladem je, že zjištěné počty narozených a zemřelých je možné považovat za spolehlivé. Tento předpoklad se zdá být pro panství Škvorec splněn (viz kapitola 4.1). Druhým předpokladem je, že analyzovanou populaci je možné považovat za víceméně uzavřenou. Počet obyvatel totiž samozřejmě ovlivňuje i mechanická měna, o které nejsou v novověku v podstatě žádné spolehlivé informace. Na rozdíl od odhadů počtu obyvatel celých českých zemích,¹²⁸ nelze pro tak malou územní jednotku, jakou je panství Škvorec, v 19. století předpokládat uzavřenost populace (to naznačuje i analýza regionálního původu snoubenců, viz kapitola 5.5). Druhou možností odhadu je využití tzv. redukčních koeficientů, které vychází z předpokladu korelace počtu obyvatel a jiných jevů popisujících zkoumanou lokalitu (ukazatele přirozené měny, počet domů, počet berních poplatníků apod.). Pro panství Škvorec se nabízí především využití redukčních koeficientů v podobě hrubých měr sňatečnosti a porodnosti, u kterých se

¹²⁶ J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen...*, s. 202–208. Počet obyvatel je uveden v tabulce 1.1.

¹²⁷ Podrobně E. Maur, *Základy...*, s. 83–89.

¹²⁸ L. Dokoupil, *Přirozená měna...*, s. 85.

v historických populací počítá do jisté míry s konstantním vývojem po dlouhé časové období. Tento předpoklad však bývá především u hrubých měr porodnosti často kritizován, neboť tato míra se měnila v závislosti na změnách výše věku při první sňatku a na podílu definitivního celibátu, případně i v závislosti na úmrtnosti osob v reprodukčním věku.¹²⁹

Pro všechny přístupy je prvním krokem určení počtu živě narozených a zemřelých nebo počtu sňatků a druhým pečlivé určení vstupních parametrů (počet obyvatel k danému roku, hrubé míry porodnosti a sňatečnosti). Pro odhad počtu obyvatel na panství Škvorec bylo zvoleno sedm přístupů s následujícími vstupními parametry:

1–2) odhad na základě předpokladu stabilní úrovně porodnosti, kde se hrubá míra rovná 46 ‰ a 48 ‰. V úhrnu českých zemích se hrubá míra porodnosti od 80. let 18. století do 20. let 19. století udržovala kolem 42–43 ‰. Následně začala porodnost klesat a až do konce 60. let 19. století se pohybovala mezi 38 a 40 ‰.¹³⁰ Podle několika let v 19. století, pro která je na panství Škvorec znám počet obyvatel a lze tak vypočítat hrubou míru porodnosti, se však zdá, že úroveň porodnosti na panství byla především ve 30. až 50. letech daleko vyšší než v úhrnu českých zemí (tab. 6.1). Z toho důvodu byly zvoleny hodnoty 46 ‰ (průměr z hrubých měr porodnosti na panství Škvorec v letech 1833, 1843, 1850 a 1869¹³¹) a 48 ‰ (průměr z hrubých měr porodnosti na panství Škvorec v letech 1833, 1843 a 1850; v roce 1869 byla porodnost výrazně nižší než v předchozích letech, z toho důvodu byl tento rok z výpočtu průměru vyřazen).

3) odhad na základě pravděpodobného vývoje hrubé míry porodnosti na panství Škvorec. Pravděpodobný vývoj byl odhadnut následujícím způsobem. Nejprve byla v letech, pro které je znám přesný počet obyvatel, vypočítána hrubá míra porodnosti (tentokrát byl k počtu obyvatel vztažen počet živě narozených v daném roce, nikoli pětiletý průměr). Hrubá míra porodnosti byla přitom kromě let 1833, 1843, 1850 a 1869 spočítána i v roce 1788 (53,8 ‰), pro který byl počet obyvatel odhadnut na základě předpokládaného průměrného počtu osob připadajících na jeden dům, podrobněji viz bod 7. Následně byly pomocí interpolace určeny hodnoty hrubé míry porodnosti ve čtyřech mezidobích. Pro léta 1760–1787 byla ponechána hrubá míra porodnosti jako v roce 1788. Jedná se o poměrně vysokou hodnotu, nicméně i tak ji lze považovat za reálnou, a to především ze dvou důvodů. Za první, v úhrnu českých zemí je odhadováno, že hrubá míra porodnosti v 60. letech 18. století činila 45 ‰,¹³² přičemž ve venkovském prostředí byla s jistotou vyšší než ve městech. Za druhé, i v letech, pro která je možné míru porodnosti na panství Škvorec spočítat, byla úroveň porodnosti oproti úhrnu českých zemí vyšší až o 9 promilových bodů. Dalo by se tedy předpokládat, že i v 60. až 80. letech 18. století mohla být míra porodnosti na panství o tolik vyšší.

¹²⁹ L. Dokoupil et al., *Přirozená měna...*, s. 86.

¹³⁰ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 336.

¹³¹ Hrubá míra porodnosti pro panství Škvorec byla vypočítána (s výjimkou roku 1869) jako pětiletý průměrný počet živě narozených (rok, pro který je znám počet obyvatel je uprostřed intervalu) vztažený k počtu obyvatel v daném roce. Pro rok 1869 je, vzhledem ke konci sledovaného období, použit průměrný počet živě narozených v letech 1865–1869.

¹³² L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 21.

4) odhad na základě předpokladu stabilní úrovně sňatečnosti, kde se hrubá míra rovná 9 ‰. To je hodnota vypočítaná pro rok 1833,¹³³ což je jediný rok v době sledování sňatečnosti, pro který je znám přesný počet obyvatel. V úhrnu českých zemí přitom byla v letech 1780–1839 sledována sňatečnost spíše nižší (kolem 8 ‰).¹³⁴

5) odhad na základě pravděpodobného vývoje hrubé míry sňatečnosti na panství Škvorec. Pravděpodobný vývoj sňatečnosti byl přitom odhadnut podobně jako u porodnosti. Nejprve byla v letech 1788 a 1833 spočítána hrubá míra sňatečnosti. Tentokrát však byl pro výpočet ponechán pětiletý průměr počtu sňatků, neboť oba roky početně poměrně výrazně vybočují z okolních hodnot (srov. příloha č. 1). V mezidobí byla míra sňatečnosti odhadnuta pomocí interpolace a v letech 1760–1787 byla ponechána hrubá míra sňatečnosti stejná jako v roce 1788 (10 ‰) a v letech 1834–1839 stejná jako v roce 1833 (9 ‰).

6) zpětná projekce vycházející z počtu obyvatel v roce 1869. K počtu obyvatel v roce 1869 je následně kumulován přirozený přírůstek, resp. přirozený úbytek (přičítán počet zemřelých a odečítán počet živě narozených).

7) projekce vycházející z počtu obyvatel v roce 1788. Počet obyvatel v tomto roce je přitom také odhadnut, neboť z literatury je znám pouze počet domů na panství (tab. 1.1). K odhadu byl použit předpokládaný průměrný počet osob na jeden dům, který byl určen pomocí dat z roku 1833, kdy je pro panství Škvorec dochován počet domů i počet obyvatel. V tomto roce žilo v jednom domě na panství průměrně 6,9 osob.¹³⁵ Za předpokladu, že se situace po čtyřicet let příliš neměnila (panství bylo stále čistě zemědělskou lokalitou), lze dospět k počtu 2 753 osob v roce 1788. Z tohoto počtu tedy vychází projekce pomocí přirozené měny zpětně do roku 1760 a dopředu do roku 1869.

Na spolehlivost zjištěných výsledků pak ukazuje situace, kdy dva (nebo více) nezávislých odhadů dospějí ke stejnému (nebo velmi podobnému) počtu obyvatel.

---

¹³³ Hrubá míra sňatečnosti byla vypočítána jako pětiletý průměr počtu sňatků (rok, pro který je znám počet obyvatel je uprostřed intervalu) vztažený k počtu obyvatel v daném roce.

¹³⁴ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 336.

¹³⁵ Podle soupisů duší z let 1748–1770 a v letech 1850 a 1860 ve farnosti Tuklaty (lokality Břežany, Limuzy, Rostoklaty a Tuklaty) žilo v jednom domě průměrně 6,0 osob.

5. Sňatečnost v letech 1760–1839

Manželství bylo v českých zemích ve sledovaném období jediným společensky uznávaným způsobem, jak založit rodinu. Většina dětí se tedy rodila v manželství. Úroveň sňatečnosti měla tedy značný vliv na celkovou úroveň reprodukce. České země se přitom z hlediska utváření rodiny řadily spíše k západoevropskému modelu. Snoubenci zpravidla uzavírali sňatek až poté, co získali prostředky pro založení vlastní a relativně soběstačné domácnosti. To však zároveň znamenalo, že vstup do manželství nebyl zcela univerzální.¹

Na úroveň sňatečnosti měly přitom vliv především soudobé hospodářské a politické poměry. Z lokálních monografií je na příklad doloženo, že zrušení vrchnostenského konsensu k sňatku v roce 1781 vedlo k nárůstu počtu sňatků v polovině 80. let 18. století,² nebo že pravděpodobně v důsledku dlouhodobých hospodářských obtíží se především ve 20. a 30. letech 19. století zvýšil průměrný věk při vstupu do manželství.³ Zároveň je však úroveň sňatečnosti odrazem náboženských postojů, mravních a hodnotových norem.

Záznamy o sňatcích uzavřených na panství Škvorec byly z církevních matrik excerpovány pro období let 1760–1839. Pro celé toto období je možné analyzovat počet, sezónnost uzavíraných sňatků a regionální původ snoubenců, zatímco u ostatních charakteristik snoubenců (věk, rodinný stav a sociální postavení) se analýza musela omezit na kratší časové období.

Sňatkový věk a rodinný stav při sňatku je analyzován v letech 1785–1839. Důvodem je skutečnost, že do roku 1783 se věk snoubenců a často ani jejich rodinný stav neuváděl vůbec a v roce 1784 pouze výjimečně. Rodinný stav lze sice často odhadnout pomocí informace uváděné u snoubenců (vdova, dcera, syn). Nicméně na několika rodinách, které byly pomocí rekonstrukce rodin podrobněji zmapovány po delší časové období, se ukázalo, že u ženichů byla informace o otci uvedena pravděpodobně jen tehdy, pokud se ženili ve velmi mladém věku.

¹ Více o způsobu zakládání rodin, jejich skladbě ad. na příklad J. Horský, M. Seligová, **Rodina našich předků.**

² V. Srb, **1000 let obyvatelstva českých zemí.** Praha, 2004, s. 174.

³ L. Fialová et al. **Dějiny obyvatelstva...**, s. 162.

Pokud se ženich již živil sám či nepobýval v domácnosti svého otce, nebyla informace o otci zpravidla uvedena. U ženichů nelze tedy rodinný stav před rokem 1784, kdy byla předepsána povinnost zápisu rodinného stavu snoubenců, s jistotou určit. U nevěst je sice situace lepší, ale ani zde není určení rodinného stavu vždy možné. Nevěsty sice vždy (až opravdu na několik málo výjimek) měly v matričním záznamu uvedenu rozšiřující informaci o muži, k němuž byly až do svatby vázány, nicméně v mnoha případech nelze určit, zda šlo o otce či bývalého manžela. Dne 23. listopadu 1769 se na příklad vdávala Magdaléna Svobodová, u níž je v matričním zápise uvedeno pouze „Magdaléna Svobodová po zemřelém Josefu Svobodovi z Třebohostic“⁴.

Sociální původ snoubenců je v této práci analyzován pro období let 1800–1839. Důvodem je opět okolnost, že v matričních záznamech byla tato informace častěji až od roku 1800. V 18. století bylo především u nevěst možné zjistit sociální postavení/původ pouze velmi sporadicky.

5.1 Počet sňatků

V letech 1760–1839 bylo na panství Škvorec uzavřeno celkem 2 675 sňatků, což průměrně představuje 33,4 uzavřených sňatků za rok. V jednotlivých letech však počet sňatků poměrně výrazně kolísal (obr. 5.1). I přes tyto výkyvy je možné sledovat určitý vývojový trend. Do poloviny 80. let 18. století bylo za rok uzavřeno v průměru 31 sňatků. Nejvíce párů (50) přitom vstoupilo do manželství v roce 1773. Důvodem vysokého počtu sňatků v tomto roce byl pravděpodobně hladomor, který v předcházejících dvou letech zahubil vysoký počet osob (v roce 1772 zemřelo 355 osob (blíže viz kapitola 7.1)). V důsledku vysokého počtu úmrtí tak bylo pravděpodobně předčasně ukončeno větší množství manželství než v jiných letech. V roce 1773 do manželství častěji vstupovali ovdovělí snoubenci a počet sňatků v tomto roce zvýšila i řada sňatků svobodných osob, které byly pravděpodobně v předešlých letech odloženy (v roce 1771 bylo uzavřeno pouze 19 sňatků).

V polovině 80. let 18. století je možné pozorovat poměrně výrazný nárůst počtu sňatků. V letech 1784–1787 bylo uzavřeno 36–40 nových manželství ročně. Při pohledu na klouzavý průměr však lze naopak pozorovat pokles. Důvodem je pokles pouze na 16 sňatků v roce 1788, tedy minimum sňatků uzavřených na panství Škvorec za celé sledované období,⁵ který výrazně snižuje celkový průměr. Nárůst počtu sňatků v polovině 80. let 18. století, který lze pozorovat i v celozemských datech, bývá spojován se zrušením nevolnictví v roce 1781, s kterým souviselo i zrušení vrchnostenského konsensu ke sňatku.⁶ Na panství Škvorec, podobně jako i v jiných lokalitách českých zemí,⁷ byla povolení k uzavření manželství však s jistotou vydávána i nadále (až do zrušení poddanství v roce 1848). Nicméně pravděpodobně byly

⁴ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 1.

⁵ K této hodnotě se přiblížily pouze roky 1819 a 1820, kdy v obou letech bylo uzavřeno 17 sňatků.

⁶ V. Srb, **1000 let obyvatelstva...**, s. 174.

⁷ L. Fialová et al., **Dějiny obyvatelstva...**, s. 159–161.; A. Šubrtová, **Dějiny populačního myšlení v českých zemích**. Praha, 2006, s. 114, 129.

podmínky při jeho vydávání zmírněny. Výrazný pokles počtu sňatků v roce 1788 lze pozorovat i v úhrnu českých zemí.⁸ Vývoj na panství tak v této době plně odpovídá celozemskému trendu. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo prokázat, že by výrazný pokles počtu sňatků v tomto roce na panství Škvorec nějak souvisel se zhoršením úmrtnostních poměrů,⁹ lze se domnívat, že byl pokles v tomto roce do jisté míry způsoben vyčerpáním počtu osob, které by měly zájem o vstup do manželství. Tuto domněnku by však bylo potřeba prokázat, nejlépe strukturou obyvatelstva podle věku a pohlaví. To však není na panství Škvorec možné z důvodu absence soupisů obyvatelstva či jiných obdobných pramenů, které by zachycovaly všechno obyvatelstvo panství.

Na začátku 90. let 18. století byl pokles počtu sňatků na panství Škvorec vystřídán jejich nárůstem, který trval ještě na začátku 19. století. Maximum sňatků v tomto období (56) bylo uzavřeno v roce 1806. Za tímto vysokým počtem stojí s největší pravděpodobností epidemie tyfu, neboť v tomto roce přibližně polovina úmrtí všech dospělých osob (41 z 86)¹⁰ zemřela na horečnatá onemocnění, která jsou s tyfem často úzce spojována. Přesto většinu sňatků v tomto roce uzavřeli vzájemně svobodní snoubenci. Palingamních sňatků bylo dokonce o 5 procentních bodů méně než v předcházejícím a následujícím roce. Zdá se tedy, že se mnohde uvolnila pozice hospodáře a pro dědice usedlosti se tak nabízela nejen nová sociální pozice, ale i možnost/nutnost uzavřít sňatek.

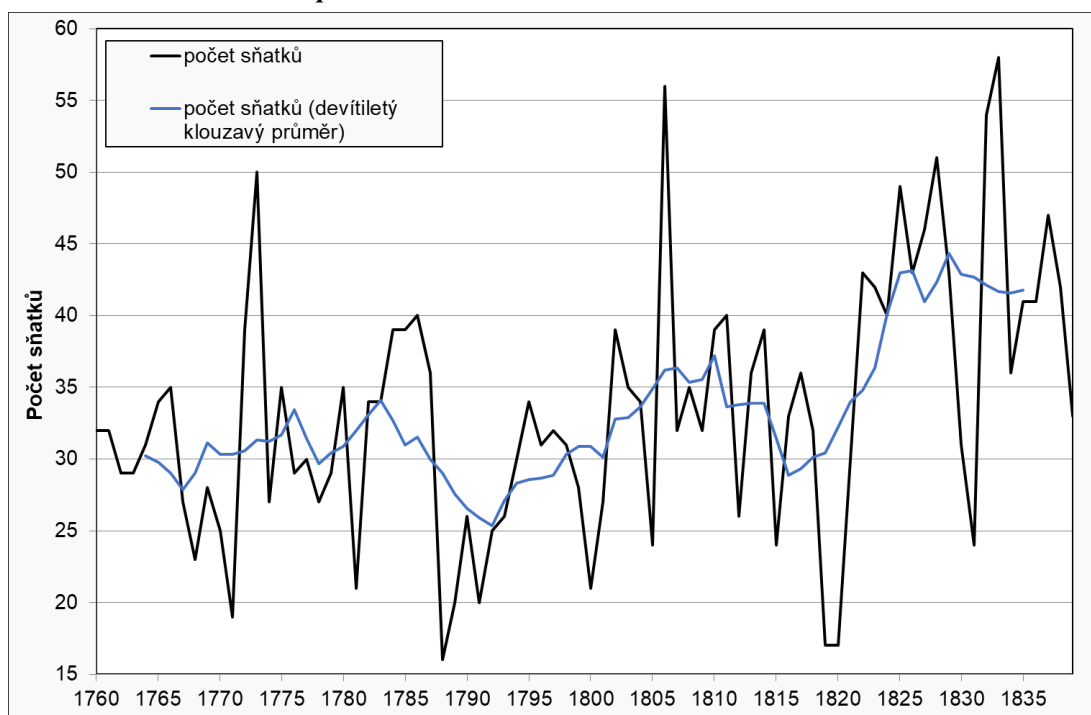
Ve druhém desetiletí 19. století opět došlo k výraznějšímu poklesu počtu nově založených manželství, který byl ukončen lokálním minimem v letech 1819 a 1820, kdy bylo v každém roce uzavřeno pouze 17 sňatků. Co bylo příčinou tohoto poklesu počtu sňatků je otázkou. V roce 1819 se sice mírně zvýšil počet zemřelých osob, ale tento vzestup nebyl nijak výrazný (viz kapitola 7.1). Od té doby je však možné na panství Škvorec opět sledovat výrazný vzestup počtu sňatků, který trval v podstatě až do začátku 30. let 19. století. V roce 1831 se však počet sňatků výrazně snížil, uzavřeno bylo pouze 24 nových manželství. Tento pokles zřejmě souvisel s epidemií cholery. Ta měla na svědomí dvě vlny velkého počtu úmrtí sice až v roce 1832 (první vlna proběhla na začátku roku, kdy mělo 40 z 59 sňatkuschopných osob zemřelých od ledna do dubna jako příčinu úmrtí uvedenu cholera; druhá vlna úmrtí cholery pak proběhla na přelomu srpna a září, kdy na tuto nemoc zemřelo 17 z 26 dospělých osob v tomto roce). Nemoc tak pravděpodobně byla na panství již na konci roku 1831, neboť v tomto roce bylo uzavřeno jen 24 sňatků, ale pouze 5 z nich v podzimních měsících. Určitou kompenzací byly pak rok 1832 a především rok 1833. Právě v roce 1833 bylo na panství uzavřeno celkem 58 sňatků, tj. maximum za celé sledované období.

⁸ V. Srb, *1000 let obyvatelstva...*, s. 256.

⁹ Počet zemřelých osob na panství Škvorec by tomu sice na první pohled odpovídal (viz obr. 7.1). Ve skutečnosti však v těchto letech na panství zemřelo celkem 41 sňatkuschopných osob, což sice bylo o 14 více než v předchozím roce, ale pouze o 2 více než v roce 1786. V roce 1789 pak zemřel stejný počet takových osob a v roce 1790 pouze o 8 méně.

¹⁰ V předešlém roce zemřelo o 25 dospělých osob méně, v následujícím roce dokonce o 41 osob méně.

Obr. 5.1 – Počet sňatků na panství Škvorec v letech 1760–1839

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Podobný vývojový trend je možné sledovat i v jiných lokalitách českých zemí, na příklad ve farnostech Libčany a Lochenice.¹¹ A to i přesto, že ve farnosti Lochenice se počty sňatků pohybovaly na daleko nižších hodnotách než na panství Škvorec a ve farnosti Libčany.

5.2 Sňatkový věk snoubenců a jejich věkové rozdíly

Věk snoubenců byl podmíněn mnoha okolnostmi, sociálním prostředím, ze kterého pocházeli, kulturními zvyklostmi, mezi které lze řadit na příklad dědické právo apod. Věk, v němž lidé do manželství vstupovali, nemusel být v matričních zápisech až do poloviny 19. století přesný. Až v té době bylo totiž nařízeno předkládat při sňatku křestní list, čímž se věk uvedený v matrice zpřesnil.¹² U snoubenců, kteří uzavřeli sňatek v letech 1785–1819 a jejichž rodinný život se podařilo zmapovat pomocí rekonstrukce rodin (122 nevěst a 79 ženichů), byl již dříve analyzován rozdíl věku zapsaného v matrice oddaných a přesného věku zjištěného pomocí záznamů o narození snoubenců.¹³ Z analýzy vyplynulo, že rozdíl mezi těmito dvěma údaji byl nejvýše dva roky (jedním nebo druhým směrem). Větší rozdíly nebyly příliš časté. Lze se domnívat, že i v letech 1820–1839 byla situace obdobná. Při následující analýze věkové skladby snoubenců je tedy použit přesný věk (tam, kde se ho podařilo s pomocí rekonstrukce rodin určit)

¹¹ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 76.; A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s.

¹² L. Fialová, *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století*. In: J. Pešek, V. Ledvinka (Eds.), *Žena v dějinách Prahy*. Praha, 1996, s. 167.

¹³ B. Kuprová, *DP PřF*, s. 34.

v kombinaci s věkem uvedeným v matričních záznamech (tam, kde se přesný věk určit nepodařilo).

Tab. 5.1 – Počty snoubenců a jejich průměrný sňatkový věk podle pořadí sňatku na panství Škvorec v letech 1785–1839

Období	Celkem		První sňatek		Další sňatek	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Počet snoubenců¹						
1785–1789	149	149	105	127	43	20
1790–1799	277	278	194	210	80	61
1800–1809	333	333	238	274	95	59
1810–1819	320	320	238	274	81	44
1820–1829	404	403	337	356	67	47
1830–1839	407	407	306	346	99	61
Celkem	1890	1890	1418	1587	465	292
Průměrný věk snoubenců						
1785–1789	31,4	24,3	26,4	22,5	43,6	36,5
1790–1799	31,8	24,9	26,3	22,1	45,3	34,7
1800–1809	32,4	25,4	27,0	23,3	45,9	35,2
1810–1819	31,4	24,7	27,2	23,4	44,0	32,6
1820–1829	30,7	26,1	27,5	24,6	47,0	38,0
1830–1839	31,5	26,7	26,9	24,8	45,7	37,3
Celkem	31,5	25,3	26,9	23,5	45,3	35,7

Poznámky: ¹ Rodinný stav při sňatku není uveden v letech 1785–1789 u jednoho ženicha a dvou nevěst, v letech 1790–1799 u tří ženichů a sedmi nevěst, v letech 1810–1819 u jednoho ženicha a dvou nevěst a v letech 1830–1839 u dvou ženichů. Tito snoubenci vstupují do výpočtu průměrného věku při sňatku bez ohledu na rodinný stav, ale ne do výpočtu průměrného věku podle rodinného stavu. Z toho důvodu neodpovídají sumy prvních a dalších sňatků celkovému počtu sňatků.

Věk při sňatku není uveden u jednoho svobodného ženicha v letech 1785–1789, u šesti svobodných ženichů, třech svobodných nevěst a dvou ovdovělých nevěst v letech 1790–1799, u dvou svobodných ženichů a jedné svobodné nevěsty v letech 1800–1809, dvou svobodných ženichů v letech 1810–1819 a jedné svobodné nevěsty v letech 1820–1829. Věk a rodinný stav není uveden u jednoho ženicha a dvou nevěst v letech 1785–1789, jedné nevěsty v letech 1800–1809 a dvou nevěst v letech 1810–1819. Celkem tedy do výpočtů nevstupuje 12 ženichů a 12 nevěst.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V letech 1785–1839 vstupovali muži do manželství v průměru ve 31,5 letech a ženy byly přibližně o 6 let mladší (25,3 let, tab. 5.1). Do prvního manželství přitom vstupovali muži v průměru téměř ve 27 letech a ženy ve 23,5 letech. Od 80. let 18. století až do 20. let 19. století vzrostl průměrný sňatkový věk svobodných ženichů o více jak jeden rok, ve 30. letech 19. století však opět o více jak půl roku klesl. U svobodných nevěst průměrný věk při vstupu do manželství téměř plynule narůstal po celé sledované období. Celkově vzrostl o 2,3 roku. K největšímu vzestupu přitom došlo na přelomu druhého a třetího desetiletí 19. století (o více než jeden rok). Navýšení průměrného sňatkového věku svobodných snoubenců v českých zemích v 1. polovině 19. století je obvykle dáváno do souvislosti s novým občanským

zákoníkem z roku 1811, který stanovil hranici plnoletosti na 24 let,¹⁴ a s dalšími v té době uplatňovanými opatřeními, které stěžovaly uzavření manželství zejména méně majetným osobám. V roce 1815 bylo nařízeno, že při žádosti o uzavření manželství musí být předloženo potvrzení o výši výdělku (dostatečně vysokého na uživení budoucí rodiny) a potvrzení o místě k bydlení.¹⁵ Na panství Škvorec měla pravděpodobně na nárůst průměrného věku při sňatku vliv spíše tato opatření než občanský zákoník. Ještě ve 20. a 30. letech totiž činil podíl 20–24letých svobodných ženichů 37,3 % (příloha č. 5.1). Svobodní snoubenci na panství Škvorec se (s výjimkou žen ve 20. a 30. letech 19. století) však nelišili od snoubenců v jiných lokalitách českých zemí. Dle jiných studií totiž v 18. století vstupovali muži do prvního manželství průměrně mezi 24 a 30 lety, ženy pak mezi 20 a 25 lety.¹⁶ Škvorečtí svobodní snoubenci tak v českých zemích na konci 18. století patřili spíše mezi ty mladší. Na počátku 19. století v jiných lokalitách českých zemí uzavírali muži první sňatek průměrně ve 26–28 letech a ženy ve 23–24 letech.¹⁷ Svobodné nevěsty na konci sledovaného období byly na panství Škvorec tedy v průměru o půl roku starší, než bylo v té době v českých zemích běžné.

Opakovaných sňatků, u nichž bylo možné sledovat sňatkový věk snoubenců, bylo ve sledovaném období uzavřeno 465 u mužů a 292 u žen. Do druhých a dalších manželství přitom vstupovali muži v průměru ve 45,3 letech a ženy přibližně ve 36 letech. Nízký počet těchto sňatků (tab. 5.1) je zřejmě důvodem toho, že průměrný věk ovdovělých snoubenců značně kolísal. K největším změnám u obou pohlaví došlo na počátku 19. století. Mezi první a druhou dekádu nejprve průměrný sňatkový věk poklesl (o 2,6 roku u žen a 1,9 roku u mužů) a mezi následujícími dekádami naopak výrazně narostl (o 5,4 let u žen a 3 roky u mužů). Ve 30. letech pak sňatkový věk ovdovělých snoubenců opět poklesl. Tento vývoj plně odpovídá vývoji počtu zemřelých na panství (viz kapitola 7). Pokud byl počet zemřelých vysoký, klesal sňatkový věk ovdovělých snoubenců a naopak.

V průběhu sledovaného období se jednak zvýšil počet uzavíraných sňatků podle věku a také se posunul sňatkový věk svobodných snoubenců do vyššího věku (obr. 5.2). Patrnější je nárůst věku při vstupu do manželství u svobodných nevěst. Svobodní muži na Škvorecku vstupovali po celé sledované období do manželství nejčastěji ve 24 letech. Ve srovnání s tím modus sňatkového věku svobodných žen v průběhu zkoumaného období narůstal. Na konci 18. století vstupovaly ženy do prvního manželství nejčastěji ve 20 letech. V prvních dvou desetiletích 19. století byly svobodné nevěsty nejčastěji o 1 rok starší. V letech 1820–1839 byly starší ještě o jeden rok, v té době tedy bylo svobodným nevěstám nejčastěji 22 let. Tomu odpovídá i výrazné snížení podílu nevěst do 20 let. V prvním sledovaném období (v letech 1785–1799) se do 20 let vdávala téměř jedna třetina svobodných nevěst (příloha č. 5.2), ve 20. a 30. letech 19. století to však byla pouze necelá pětina. Nejvíce zastoupenou věkovou skupinou nevěst, ale i ženichů, vstupujících do prvního manželství však po celé sledované období zůstávala věková

¹⁴ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 161.

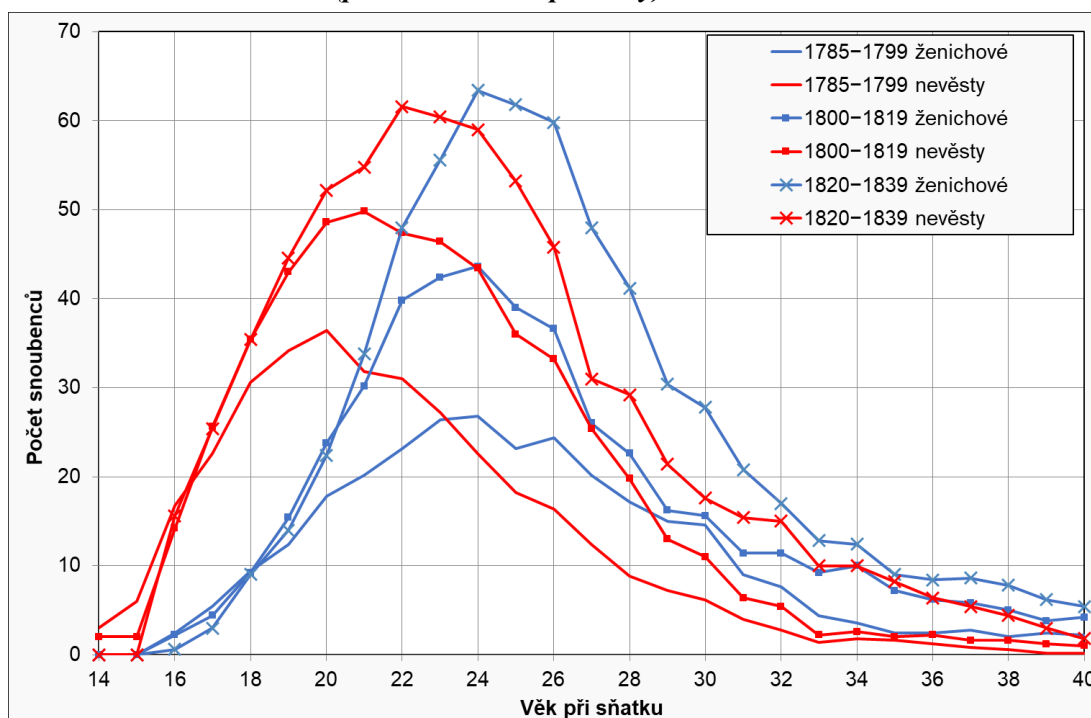
¹⁵ M. Lenderová, K. Rýdl, *Radostné dětství?* Praha, 2006, s. 269.

¹⁶ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 159.

¹⁷ L. Fialová, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století.* HD 12/1987, s. 208

kategorie 20–24 let (příloha č. 5.1 a 5.2). Druhou nejpočetněji zastoupenou věkovou skupinou svobodných ženichů byla po celé studované období věková kategorie 25–29 let, která se však v letech 1820–1839 již vyrovnávala věkové kategorii 20–24 let. V obou věkových skupinách se tak na konci sledovaného období poprvé ženilo více než 37 % mužů (příloha č. 5.1).

Obr. 5.2 – Svobodní snoubenci podle věku, pohlaví a vybraných sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1785–1839 (pětileté klouzavé průměry)

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Za povšimnutí stojí také souvislost průměrného sňatkového věku a sociálního postavení svobodných snoubenců (tab. 5.2).¹⁸ Mezi nevěstami a ženichy přitom nebyl z tohoto hlediska na panství Škvorec žádný rozdíl. Téměř u všech sociálních skupin průměrný věk při vstupu do manželství od druhé poloviny 18. století do první poloviny 19. století narůstal, o něco výrazněji u mužů.

Následující rozbor v podstatě opomíjí sociální kategorii *vrchnostenský úředník*, neboť byla mezi snoubenci na panství Škvorec velmi málo zastoupena. Pouze necelé 1 % všech snoubenců pocházelo z této skupiny. Hodnoty průměrného věku, tak mohou být poměrně výrazně zkresleny. Z toho důvodu je pozornost věnována především ostatním kategoriím.

Po celé sledované období se jako nejmladší ženili synové a vdávaly dcery otců, které lze zařadit do sociální kategorie *sedlák, chalupník* (tab. 5.2). Zdá se, že dobře situovaní sedláci a chalupníci mohli svým dětem umožnit založení rodiny již v poměrně nízkém věku. Synové sedláků se ženili v průměru ve 25 letech a selské dcery ve 22 letech. Před rokem 1785, resp. před změnou dědického práva, však mohla být situace odlišná. Tato změna byla přijata

¹⁸ Způsob zařazování snoubenců do vytvořených sociálních kategorií je popsán podrobně v kapitole 4.3.2 *Způsob zařazování osob do sociálních kategorií*.

1. 1. 1787 v rámci tzv. manželského patentu. Pokud závěť neurčila jinak, stával se od této chvíle jediným dědicem nejstarší syn. Do vydání tohoto patentu obvykle dědil syn nejmladší.¹⁹ To pro starší syny zpravidla znamenalo, že museli budovat své vlastní sociální postavení, zajistit si vlastní bydlení a dostatek peněz, aby mohli založit vlastní rodinu. Jejich věk při sňatku tak byl pravděpodobně poměrně vysoký.²⁰ U selských ženichů došlo mezi druhou a třetí sledovanou sňatkovou kohortou (1800–1819 a 1820–1839) k nárůstu průměrného věku při sňatku o 1,6 roku. To je jednoznačně nejvyšší nárůst mezi ženichy v této době. Zdá se tak, že ani selským synům se pravděpodobně nevyhnuly problémy s výše zmíněným potvrzením o výši výdělku. U selských nevěst se oproti tomu průměrný věk zvyšoval poměrně plynule po celé sledované období. Nárůst byl však daleko výraznější než u mužů (z hodnoty 20,1 let v letech 1785–1799 na 24,1 let v letech 1820–1839).

Obdobně došlo k výraznému vzestupu průměrného sňatkového věku i u nevěst pocházejících ze skupiny *domkář* (z podobné hodnoty jako u *sedláků* – 20,5 let). V tomto případě však došlo ke skokovému nárůstu mezi první a druhou sňatkovou kohortou (nárůst o téměř 3 roky). Důvodem k tomuto nárůstu, i počátečnímu vysokému sňatkovému věku ženichů z této sociální kategorie (27 let), je přitom spíše malá datová základna (tab.5.2). Sociální kategorie *domkář* a *řemeslník* jsou poměrně úzce propojeny, neboť domkáři si často na živobytí přivydělávali právě řemeslem (blíže viz kapitola 4.3). Na počátku sledovaného období bylo sociální postavení *domkář* používáno při zápisu sňatku do matriky jen velmi sporadicky (u 5 nevěst a u 11 ženichů). Ve druhé a třetí sňatkové kohortě již tato sociální pozice používána častěji. V úhrnu druhými nejmladšími snoubenci na panství byli ženiši a nevěsty původem ze sociální kategorie *řemeslník*. Ženiši vstupovali do manželství v průměru ve 26,1 letech a nevěsty ve 23,4 letech.

Nejstarší ženiši i nevěsty na panství Škvorec patřili po celé sledované období do sociální kategorie *nádeník, podruh* (tab. 5.2). Přestože byli jednoznačně nejstarší již v rámci první sňatkové kohorty (muži 28,6 let a ženy 23,9 let), došlo u nich mezi lety 1785–1799 a 1800–1819 k velkému vzestupu věku při sňatku (téměř 3 roky u mužů a 1,5 roku u žen). Následně však u mužů sňatkový věk o 3 roky poklesl. Na konci sledovaného období byl tedy jejich průměrný věk při sňatku obdobný tomu na začátku. Co stojí za těmito změnami je těžké soudit. Sňatkový věk žen z této sociální kategorie nadále narůstal. V letech 1820–1839 se nádenice a podruhyně vdávaly ve 26,5 letech.

¹⁹ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 106.

²⁰ Podobně jako na příklad na panství Štáhlavy. A. Klášterská, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*. HD 22/1998, s. 153.

Tab. 5.2 – Počet snoubenců a průměrný sňatkový věk svobodných snoubenců podle sociálního postavení na panství Škvorec v letech 1785–1839

Sociální kategorie	1785–1799		1800–1819		1820–1839		1785–1839	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Počet snoubenců								
1	4	3	6	5	5	–	15	8
2	28	15	37	29	38	47	103	91
3	54	60	136	168	161	223	351	451
4	11	5	22	78	73	183	106	266
5	52	30	133	81	193	139	378	250
6	67	42	94	72	166	74	327	188
Nezj.	90	186	52	116	7	36	149	338
Celkem	306	341	480	549	643	702	1429	1592
Průměrný věk snoubenců								
1	34,5	20,5	35,5	29,7	30,1	–	33,4	26,3
2	29,0	22,0	28,6	22,2	28,7	24,4	28,7	22,9
3	24,0	20,1	24,3	21,9	25,9	24,1	25,0	22,0
4	27,0	20,5	27,5	23,3	27,7	24,5	27,6	23,7
5	24,5	22,9	26,1	23,2	26,4	25,5	26,1	23,4
6	28,6	23,9	31,4	25,3	28,4	26,5	29,3	24,6
Nezj.	26,0	22,9	25,8	24,4	32,5	25,5	26,3	22,6
Celkem	26,4	22,3	27,0	23,4	27,0	24,5	26,9	23,5

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Ve sledovaném období byla na panství Škvorec vůbec nejmladší nevěstou 13letá Rozárie Mikolášková (dcera souseda), která se v roce 1800 vdala za 22letého Matěje Eliáše (syna souseda).²¹ V matrice oddaných je však u nevěsty uveden věk 16 let. Tato skutečnost může mít několik důvodů. Jedním z nich může být skutečnost, že občanský zákoník povoloval uzavřít sňatek až od 14 let věku.²² Je však otázkou, zda farář o chybně uvedeném věku věděl, nebo zda věk nevěsty neznal. Druhá možnost se však nejvíce jeví jako pravděpodobná, neboť nevěsta byla dcerou místního (škvoreckého) souseda. Každopádně tehdy platné kanonické právo umožňovalo ženám uzavřít sňatek od 12 let.²³ Nejmladší ženichové se ženili v 17 letech, jeden v roce 1790 a jeden v roce 1817.²⁴ Nejstarší svobodnou nevěstou oproti tomu byla 51letá Kateřina Novotná

²¹ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 10.

²² J. Klabouch, **Manželství a rodina v minulosti**. Praha, 1962, s. 190.

²³ Středověké kanonické právo tuto věkovou hranici (12 let pro ženy a 14 let pro muže) přejalo z antického římského práva (J. Kincl, V. Urfus, M. Skřejpek, **Římské právo**. Praha, 1995, s. 136.) Minimální věková hranice byla poprvé navýšena až přijetím Codexu Iuris Canonici v roce 1917.

²⁴ František Zeman si v roce 1790 vzal 36letou vdovu Kateřinu Šťastnou (sociální původ ani jednoho ze snoubenců není uveden). Josef Votýpka (on sám je uveden jako chalupník) se v roce 1817 oženil s 18letou Marií Špejsrovou (dcerou šafáře). Oba zápisy SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika oddaných, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 9.

(dcera nájemníka), která se v roce 1835 vdala za 44letého vdovce Josefa Šemberu (mistra ševcovského).²⁵ Nejstarším svobodným ženichem byl 54letý František Nekolný (propuštěný voják a tovaryš krejčovský), který se v roce 1837 oženil s 40letou vdovou Annou Černoorskou (vdova (i dcera) po domkáři).²⁶ Celkově nejstarším ženichem byl 86letý vdovec Jakub Labský (obyvatel), který v roce 1801 uzavřel sňatek s 50letou vdovou Alžbětou Kučerovou (vdova po podruhovi).²⁷ Nejstarší nevěstou pak byla 59letá vdova Anna Mazačová (vdova (i dcera) po gruntovníkovi), která se v roce 1834 vdala za 60letého vdovce Josefa Šimůnka (výminkáře).²⁸

Uvedená data je možné komparovat s obdobnými hodnotami, které publikovala *Věra Kalousková* pro Lochenice (v letech 1784–1839) či *Alexandra Šikulová* pro Libčany (v letech 1785–1844).²⁹ V těchto lokalitách byli v úhrnu sledovaného období svobodní ženiši v průměru téměř stejně staří jako na panství Škvorec (26,7 let v Lochenicích a 26,5 let v Libčanech). Svobodné nevěsty byly ve farnosti Libčany stejně staré jako na panství Škvorec (23,5 let), ve farnosti Lochenice však byly v průměru o něco starší (24,1 let). Ve 20. a 30. letech 19. století však byli locheničtí svobodní ženiši i nevěsty v průměru téměř o 2 roky starší než na Škvorecku a ve farnosti Libčany. Na druhou stranu v Libčanech byli svobodní snoubenci na počátku 19. století (v letech 1800–1819) mladší než ti ze Škvorce a Lochenic. Na farnosti Lochenice byl přitom nárůst průměrného sňatkového věku svobodných snoubenců v průběhu studovaného období daleko výraznější než na panství Škvorec a ve farnosti Libčany (u mužů o 3,3 roky, u žen o 4 roky, oproti 0,5 roku u mužů a 2,3 roku u žen na panství Škvorec a 1,1 roku u mužů a 2,7 roku u žen ve farnosti Libčany). Zajímavý je však pokles sňatkového věku obou pohlaví v Lochenicích v 90. letech 18. století, který nebyl na panství Škvorec zaznamenán, a jehož důvodem mohla být výše zmíněná změna dědického práva.

Ovdovělí snoubenci v lochenické farnosti byli naopak v průměru o jeden až dva roky mladší (43,8 let u mužů a 34,9 let u žen). I zde je stejně jako u svobodných snoubenců ve farnosti Lochenice zaznamenán pokles průměrného sňatkového věku v 90. letech 18. století (dokonce velmi výrazný – u mužů o 10,8 let, u žen o 4,4 roky). Na panství Škvorec je v této době možné pozorovat pouze mírný pokles sňatkového věku ovdovělých nevěst (o dva roky, viz tab. 5.1). Ve farnosti Libčany byli ovdovělí ženiši ve srovnání s panstvím Škvorec mladší v průměru o 1,5 roku (44,6 let u mužů). Ovdovělé nevěsty byly stejně staré.

V Budyni nad Ohří³⁰ se svobodní muži ženili v první polovině 19. století v průměru o necelé 2 roky starší než na panství Škvorec. Svobodné nevěsty pak byly starší v průměru o 1 rok. Možným vysvětlením tohoto rozdílu může být sociální skladba obyvatelstva, která byla v Budyni jakožto město pravděpodobně do určité míry odlišná od sociální skladby na venkovském panství.

²⁵ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 6.

²⁶ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 7.

²⁷ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 10.

²⁸ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 6.

²⁹ V. Kalousková, **Demografický vývoj farností Lochenice...**, s. 79–84., A. Šikulová, **Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...**, s. 133–142.

³⁰ L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 174.

Tab. 5.3 – Věkové rozdíly u protogamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (v %)

Věkový rozdíl v letech	1785–1799	1800–1819	1820–1839	1785–1839
Muži starší celkem	80,3	78,7	69,4	74,7
Nad 20 let	–	1,2	0,2	0,5
15–19	3,5	3,6	1,0	2,4
10–14	13,5	8,9	7,0	8,9
5–9	25,9	27,5	27,0	27,0
1–4	37,5	37,6	34,2	36,0
0	7,3	4,8	10,4	7,9
1–4	11,2	12,4	15,1	13,4
5–9	0,8	3,8	4,1	3,3
10–14	0,4	–	0,9	0,5
15–19	–	0,2	0,2	0,2
Nad 20 let	–	–	–	–
Ženy starší celkem	12,4	16,5	20,2	17,4
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: * Sňatek mezi dvěma svobodnými snoubenci.
Absolutní hodnoty jsou uvedeny v příloze č. 5.3.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Pokud jde o věkové rozdíly mezi manželi, lze říci, že odpovídaly situaci, jaká je známa z jiných lokalit českých zemí. Obvyklé bylo, že muž byl v průměru o 1–4 roky starší než žena.³¹ Záleželo však na pořadí sňatku, protože v tomto ohledu se významně odlišovaly sňatky protogamní (oba snoubenci svobodní) a palingamní (jeden ze snoubenců uzavírá sňatek opakovaně).

Na celkovém počtu uzavřených protogamních sňatků se s výjimkou let 1820–1839 podílely z více jak dvou třetin sňatky, kde byli ženiši starší než nevěsty (tab. 5.3, absolutní počty viz příloha č. 5.3). Na konci 18. století byl svobodný muž starší dokonce ve více jak 80 % případů. V letech 1820–1839 bylo sňatků, kde byl svobodný ženich starší než nevěsta, 69,4 % ze všech sňatků. V průběhu celého zkoumaného období byl přitom ženich starší o 1–4 roky ve více jak jedné třetině případů (36 %) a o 5–9 let ve více jak jedné čtvrtině (27 %) než jeho nastávající manželka.

Pokud byla svobodná nevěsta starší než svobodný ženich, což se stávalo v průměru v 17,4 % uzavřených sňatků, pak byla nejčastěji starší o 1–4 roky (ve 13,4 % všech protogamních sňatků). Největší podíl manželství, v nichž byla starší partnerka, bylo uzavřeno v letech s nižším zastoupením starších ženichů (tedy v letech 1820–1839). Šlo přibližně o jednu pětinu všech sňatků (tab. 5.3).

³¹ Na příklad V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 83–84., A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s. 139, 142.

Tab. 5.4 – Věkové rozdíly u palingamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (v %)

Věkový rozdíl v letech	1785–1799			1800–1819			1820–1839			1785–1839		
	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va
Muži starší celkem	97,3	28,9	91,1	96,9	41,8	95,8	92,0	27,8	81,1	95,2	33,3	89,0
Nad 25 let	17,6	–	20,0	15,6	–	14,6	16,8	–	5,7	16,5	–	13,0
20–24	17,6	–	17,8	21,9	–	14,6	11,5	–	18,9	17,1	–	17,1
15–19	20,3	–	17,8	19,5	–	18,8	14,2	–	7,5	17,8	–	14,4
10–14	16,2	2,6	13,3	18,8	9,1	25,0	23,0	3,7	22,6	19,7	5,4	20,5
5–9	16,2	10,5	15,6	14,1	18,2	12,5	13,3	16,7	15,1	14,3	15,6	14,4
1–4	9,5	15,8	6,7	7,0	14,5	10,4	13,3	7,4	11,3	9,8	12,2	9,6
0	1,4	2,6	–	1,6	9,1	4,2	1,8	11,1	7,5	1,6	8,2	4,1
1–4	1,4	13,2	8,9	1,6	29,1	–	4,4	20,4	7,5	2,5	21,8	5,5
5–9	–	23,7	–	–	12,7	–	1,8	27,8	–	0,6	21,1	–
10–14	–	15,8	–	–	5,5	–	–	9,3	3,8	–	9,5	1,4
15–19	–	10,5	–	–	1,8	–	–	3,7	–	–	4,8	–
20–24	–	5,3	–	–	–	–	–	–	–	–	1,4	–
Nad 25 let	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ženy starší celkem	1,4	68,4	8,9	1,6	49,1	–	6,2	61,1	11,3	3,2	58,5	6,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: * Jeden nebo oba snoubenci uzavírají opakovaný sňatek.

vc ... vdovec, va ... vdova, sv ... svobodný/svobodná

Absolutní hodnoty jsou uvedeny v příloze č. 5.4.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V případě palingamních sňatků vedlo rozdělení na jednotlivá období ke snížení počtu pozorování v jednotlivých kategoriích věkového rozdílu (viz příloha č. 5.4), nicméně i tak lze sledovat určité trendy. Pokud uzavírali manželství dva ovdovělí snoubenci, pak byl na panství Škvorec téměř v 90 % případů starší muž (tab. 5.4). V letech 1800–1819 bylo takových sňatků dokonce téměř 96 %. Ve 20. a 30. letech 19. století byl při sňatku dvou ovdovělých snoubenců ženich starší pouze v 81 % sňatků. S výjimkou konce 18. století byl nejčastěji ovdovělý ženich starší o 10–14 let (v jedné čtvrtině až téměř jedné pětině případů) než jeho ovdovělá nevěsta. Na konci 18. století byl při sňatku obou ovdovělých snoubenců muž nejčastěji starší o více jak 25 let (u 20 % sňatků). Nicméně je třeba mít na paměti, že početní zastoupení jednotlivých kategorií věkových rozdílů je velmi nízké (příloha č. 5.4). Za celé sledované období byla ovdovělá nevěsta starší než ovdovělý ženich pouze v 10 případech.

Při sňatcích vdovce se svobodnou nevěstou byl celkem pochopitelně ve většině případů starší ženich. Věkový rozdíl mezi ovdovělým ženichem a svobodnou nevěstou se v jednotlivých sledovaných obdobích měnil. Na konci 18. století byl nejčastěji muž starší o 15–19 let, v prvních dvou dekádách 19. století o 20–24 let a ve 20. a 30. letech 19. století o 10–14 let. I v případě těchto sňatků však nejsou ve sledovaných obdobích jednotlivé kategorie věkových

rozdílů nijak výrazně početně zastoupeny. Svobodná nevěsta byla v průběhu celého sledovaného období starší než ovdovělý ženich pouze v 10 případech (příloha č. 5.4).

Největší změny ve věkovém rozdílu palingamních (jiných než oboustranně svobodných) snoubenců jsou pozorovatelné v případě sňatků svobodných ženichů a ovdovělých nevěst (tab. 5.4). Nejčastěji zde bývaly starší nevěsty, ne však tak výrazně jako ženiši v předchozích dvou typech uzavíraných sňatků. Podíl sňatků, kdy byla nevěsta starší, nebyl tak vysoký a zároveň nebyl mezi snoubenci tak velký věkový rozdíl. U tohoto typu sňatku se také nejčastěji ze všech palingamních sňatků objevovaly sňatky stejně starých snoubenců. Nicméně i tak šlo pouze o 12 sňatků za celé sledované období (příloha č. 5.4). V průběhu celého sledovaného období byla nejčastěji nevěsta starší o 1–4 roky (ve více jak 21 % všech těchto palingamních sňatků). Pokud byl svobodný ženich starší než ovdovělá nevěsta, pak byl nejčastěji starší o 5–9 let (15,6 %).

Největší věkový rozdíl mezi snoubenci, kteří uzavřeli sňatek na panství Škvorec, byl 50 let. Jednalo se o 70letého vdovce Václava Novotného (obyvatele), který se 19. září 1809 oženil s 20letou svobodnou Annou Šimonkovou (sociální původ neuveden).³²

Je zajímavé, že ve vzájemném věku snoubenců byly mezi panstvím Škvorec a farností Lochenice určité rozdíly. Ve farnosti Lochenice³³ bylo větší zastoupení stejně starých snoubenců, a to jak u protogamních, tak i palingamních sňatků. Shodně však byl v případě staršího ženicha svobodný ženich nejčastěji starší o 1–4 roky, případně o 5–9 let než jeho svobodná nevěsta. A naopak v případě starší nevěsty byla svobodná nevěsta nejčastěji starší o 1–4 roky než svobodný ženich. Výrazněji byla situace odlišná u palingamních sňatků. U sňatků vdovce se svobodnou nevěstou býval v lochenické farnosti muž starší méně často než na panství Škvorec (v necelých 80 % případech). Shodně byl však ovdovělý ženich nejčastěji starší o 10–14 let než jeho svobodná partnerka. V případě sňatků svobodné nevěsty s ovdovělým ženichem je ve farnosti Lochenice zaznamenáno 31 % stejně starých snoubenců. To je oproti 8,2 % na panství Škvorec velmi výrazný podíl. Logicky pak v lochenické farnosti připadá menší podíl na sňatky, kde byl svobodný muž starší než jeho ovdovělá partnerka (25 %) a naopak, kde byla ovdovělá nevěsta starší než její svobodný partner (44 %). Rozdílná je i situace, pokud jde o sňatky obou ovdovělých snoubenců. Nejenže ve farnosti Lochenice byla uzavírána ve výrazně menší míře manželství se starším ovdovělým mužem (pouze 51 % uzavřených sňatků), ale také byl věkový rozdíl mezi ovdovělými snoubenci nižší (nejčastěji pouze o 5–9 let) než na panství Škvorec (kde byl muž starší téměř v 90 % případů a nejčastěji o 10–14 let, tab. 5.4). Většina těchto rozdílů však bude pravděpodobně způsobena relativně nízkým počtem uzavíraných jednotlivých typů palingamních sňatků.

Situace ve farnosti Libčany byla podobnější té na panství Škvorec.³⁴ Nejčastější věkové rozdíly vzájemně svobodných snoubenců byly v Libčanech stejné jako na panství Škvorec, tedy o 1–9 let v případě starších ženichů a 1–4 roky v případě starších nevěst. V případě palingamních sňatků byl, stejně jako na panství Škvorec, ve farnosti Libčany ovdovělý ženich

³² SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 18.

³³ V. Kalousková, **Demografický vývoj farnosti Lochenice...**, s. 83–84.

³⁴ A. Šikulová, **Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...**, s. 135–142.

při sňatku se svobodnou nevěstou starší ve více jak 95 % případů (nejčastěji o 10–14 let). Stejně starých snoubenců v případě sňatku ovdovělé nevěsty a svobodného ženicha byl na panství Škvorec a ve farnosti Libčany také podobný podíl (6 % v případě Libčan a 8 % v případě Škvorce). Nicméně na Škvorecku se při tomto typu sňatku méně často vyskytovaly starší nevěsty (58 %, oproti 65 % v Libčanech). Na Škvorecku a v Libčanech byla velmi podobná situace i v případě sňatku, kdy oba snoubenci vstupovali do manželství opakovaně.

5.3 Rodinný stav snoubenců

V letech 1785–1839 bylo na panství Škvorec necelých 68 % všech sňatků protogamních (tab. 5.5). Tento podíl je ve srovnání s jinými lokalitami v českých zemích nízký. Sňatky vzájemně svobodných snoubenců v jiných lokalitách většinou tvořily kolem 80 % z úhrnu všech sňatků.³⁵ Tomu na panství Škvorec odpovídá pouze situace ve 20. letech 19. století, kdy 77,2 % ze všech sňatků uzavřel svobodný ženich se svobodnou nevěstou. Logicky pak bylo v celém sledovaném období na panství Škvorec uzavíráno více palingamních sňatků, než bylo v českých zemích zvykem. Vdovci jako jinde v českých zemích vstupovali do manželství častěji než vdovy. Téměř ve čtvrtině všech sňatků byl ženichem právě vdovec. V 16,7 % případů se oženil se svobodnou nevěstou a v 7,8 % s vdovou. Vdovy znovu vstupovaly do manželství méně často než ovdovělí muži, nicméně na panství Škvorec častěji než v jiných českých lokalitách. Ovdovělá žena byla na panství nevěstou téměř v 16 % všech sňatků. Téměř shodně se vdávala za svobodného nebo ovdovělého ženicha (7,9, resp. 7,8 %).

Podíly sňatků podle rodinného stavu snoubenců v druhé polovině 18. let 18. století mohou být zkresleny nižším počtem sňatků v tomto období (tab. 5.5). Z toho důvodu není vhodné hledat vysvětlení změn, ke kterým došlo, především v případě palingamních sňatků, mezi tímto a následujícím obdobím. Vzhledem k tomu, že se nenabízí srovnání s předcházejícím obdobím, nelze ani ověřit, že po změně dědického práva poklesl podíl sňatků vdov. Tento pokles je často spojován se skutečností, že vdovy již zpravidla nemohly svým potenciálním novomanželům nabízet možnost prozatímního hospodářství jako doposud a jejich atraktivita na sňatkovém trhu tak pravděpodobně poklesla.

Výraznější pokles podílu sňatků s ovdovělou nevěstou v letech 1810–1829 možná souvisel s uváděním Všeobecného občanského zákoníků z roku 1811 do praxe. Podle něho měla žena po smrti manžela nárok na vdovský plat, ten však zanikl v okamžiku uzavření nového manželství.³⁶ Pro ovdovělé ženy se tak nemusel nový sňatek jevit jako dostatečně lukrativní. Většinou se sice uvádí, že pokud měla žena možnost volby, vždy volila raději nový sňatek. Záleželo přitom spíše

³⁵ L. Fialová, *Sňatečnost obyvatelstva v Českých zemích v 19. století*. Studie k sociální dějinám 19. století 7/I, 1997, s. 49.; V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 85.; A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s. 131.; L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 177.

³⁶ I. Schelleová, K. Schelle, *Civilní kodexy 1811–1950–1964*. Brno, 1993. Obecný zákoník občanský 1811, Hlava 28.6, § 1242–1244.

na tom, zda ona byla dostatečně vhodnou partnerkou pro potenciálního ženicha.³⁷ Otázkou je, zda to nemohlo být i jinak. Nemohla být ovdovělá žena, která byla dostatečně finančně zajištěná, jejíž děti byly již dostatečně staré na to, aby o ně bylo postaráno i jinak než v rodné domácnosti, nebo alespoň tak velké, aby pomohly s chodem hospodářství, a která se vlastně poprvé v životě stala nezávislou na mužské autoritě a mohla tak rozhodovat sama za sebe, spokojená s nastalou situací a po novém sňatku netoužit?³⁸ Tomu by mohl odpovídat právě pozorovaný pokles podílu sňatků s vdovou na panství Škvorec. Jedná se však pouze o hypotézu. Co ve skutečnosti stálo za pozorovaným poklesem je těžké soudit.

Příčinnou vyššího podílu protogamních sňatků v letech 1820–1829 byl nejspíše nižší podíl ovdovělých osob, který mohl v porovnání s předchozími a následujícími léty klesnout v souvislosti s nižším počtem zemřelých osob v letech 1815–1825. Ve 30. letech 19. století pak panství Škvorec, podobně jako jiné lokality českých zemí, zasáhla epidemie cholery. Počet ovdovělých osob tak pravděpodobně opět narostl, v důsledku čehož mohl opět klesnout podíl protogamních sňatků. Ověření těchto tvrzení však není možné, neboť škvorecké matriky zemřelých obsahují informaci o rodinném stavu zemřelého až od 40. let 19. století, a i poté ještě několik let zdaleka ne pravidelně.

Tab. 5.5 – Snoubenci podle rodinného stavu na panství Škvorec v letech 1785–1839

Období	Svobodný–svobodná		Vdovec–svobodná		Svobodný–vdova		Vdovec–vdova		Celkem počet
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	
1785–1789	93	63,7	33	22,6	11	7,5	9	6,2	146
1790–1799	170	61,6	41	14,9	29	10,5	36	13,0	276
1800–1809	208	62,3	67	20,1	31	9,3	28	8,4	334
1810–1819	213	67,0	61	19,2	24	7,5	20	6,3	318
1820–1829	312	77,2	45	11,1	25	6,2	22	5,4	404
1830–1839	277	68,4	68	16,8	29	7,2	31	7,7	405
Celkem	1273	67,6	315	16,7	149	7,9	146	7,8	1883

Poznámky: Rodinný stav nebyl u jednoho nebo obou snoubenců uveden v letech 1785–1789 u pěti sňatků, v letech 1790–1799 u sedmi sňatků, v letech 1800–1809 u jednoho sňatku, v letech 1810–1819 u čtyř sňatků a v letech 1830–1839 ve dvou případech. Celkem tedy v tabulce není zahrnuto 19 sňatků.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Komparace rodinného stavu snoubenců na panství Škvorec a ve farnostech Lochenice a Libčany potvrzuje, že Škvorecko bylo z tohoto pohledu v rámci českých zemí do značné míry specifické. Nejen, že v Lochenicích a Libčanech bylo, podobně jako v jiných lokalitách českých

³⁷ Např. A. Velková, Venkovské ženy v letech 1650–1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, historické antropologie a dějiny každodennosti. In: K. Čadková, M. Lenderová, J. Stráníková (Eds.). *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006, s. 139.

³⁸ Nezávislost vdov na mužské autoritě popsali např. i V. Bůžek, P. Král (Eds.), *Člověk českého raného novověku*. Praha, 2007, s. 26.; Podobně o možnosti zvažování nového sňatku bohatých vdov i M. Lenderová, B. Kopičková, J. Burešová, E. Maur (Eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2008, s. 151.

zemích, uzavíráno méně palingamních sňatků (kolem jedné pětiny).³⁹ Navíc se zdá, že na panství Škvorec buď ženy častěji ovdověly nebo měly významně vyšší šanci na nový sňatek než ve srovnávaných farnostech, kde se vdova stávala nevěstou v necelých 6 % uzavřených sňatků v případě farnosti Lochenice a 8,7 % v případě farnosti Libčany (oproti téměř 16 % na panství Škvorec). V souvislosti s tím si na panství Škvorec také vdovec častěji, než ve farnostech Lochenice a Libčany volil za manželku vdovu (ve 2 % případů v Lochenicích a ve 4 % případů v Libčanech, oproti 8 % na panství Škvorec). Za předpokladu, že hlavním kritériem ovdovělého muže pro výběr nové partnerky bylo mládí, větší fyzická síla potřebná pro práci v domácnosti i na statku, vyšší možnost родit další potomky a také nižší závazky vůči dětem narozeným v předešlém manželství, pak by (alespoň z hlediska splnění prvních dvou požadavků) ženy musely na panství Škvorec ovdovět (a vstupovat do nového manželství) v nižším věku než ve srovnávaných farnostech. To však není pravda, po většinu období let 1785–1839 vstupovaly ovdovělé ženy do nového manželství na panství Škvorec ve vyšším věku než ve farnosti Lochenice a téměř ve stejném věku jako ve farnosti Libčany (průměrný věk ovdovělých nevěst v tomto období byl 34,9 let v Lochenicích, 35,8 v Libčanech a 35,7 let na panství Škvorec).⁴⁰ Zdá se tedy, že vdovci měli na své nové budoucí manželky i jiné než výše jmenované požadavky.

5.4 Sociální původ snoubenců

V rámci předešlé analýzy sociálního původu snoubenců byl sociální původ analyzován podle typu sňatku. Vzhledem k početnímu zastoupení palingamních sňatků byl přitom zkoumán sociální původ především u vzájemně svobodných snoubenců.⁴¹ Jako vhodnější se však jeví analýza sociálního původu snoubenců podle rodinného stavu, tedy zvláště svobodných a ovdovělých ženichů a nevěst bez ohledu na rodinný stav partnera. Z výše jmenovaného důvodu (tedy početního zastoupení sňatků ovdovělých snoubenců) je v této kapitole věnována pozornost pouze strategii výběru partnerů svobodnými snoubenci.⁴²

³⁹ V. Kalousková, **Demografický vývoj farnosti Lochenice...**, s. 85.; A. Šikulová, **Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...**, s. 131.

⁴⁰ Srovnání tab. 5.1, tabulka 4 ve studii *Věry Kalouskové* (V. Kalousková, **Demografický vývoj farnosti Lochenice...**, s. 80.) a tabulka 5 ve studii *Alexandry Šikulové* (A. Šikulová, **Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...**, s. 135.)

⁴¹ B. Kuprová, **DP PřF**, s. 42–44.

⁴² Tabulky s uvedením sociálního původu ovdovělých snoubenců a jejich partnerů jsou uvedeny v příloze (příloha č. 5.5–5.8).

Tab. 5.6 – Sociální původ svobodných ženichů a jejich partnerek (svobodných/ovdovělých nevěst) na panství Škvorec v letech 1800–1819

Sociální kategorie – svobodný ženich	Sociální kategorie – nevěsta (v %)								Celkem abs. počet
	1*	2	3	4	5	6	nejz.	celkem	
1*	16,7	33,3	–	–	33,3	–	16,7	100,0	6
2	2,7	13,5	21,6	13,5	13,5	10,8	24,3	100,0	37
3	–	5,8	57,6	7,2	10,8	2,9	15,8	100,0	139
4	–	4,3	13,0	17,4	8,7	17,4	39,1	100,0	23
5	0,7	5,2	23,1	18,7	26,9	6,7	18,7	100,0	134
6	–	7,6	13,0	20,7	9,8	27,2	21,7	100,0	92
Nezj.	2,0	4,1	26,5	14,6	12,2	4,1	36,7	100,0	49
Celkem	0,8	6,7	30,6	14,6	15,6	10,0	21,7	100,0	480

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Z komparace sociálního původu snoubenců je zřejmé že, uzavírali svobodní ženiši, především v prvním období (v letech 1800–1819), homogamní sňatek (tab. 5.6). Nejzřetelněji je tato tendence patrná u sedláků a chalupníků. Syn sedláka si ve více jak polovině případů bral za manželku ženu rovněž ze selského prostředí. Řemeslníci, podruzi a nádeníci uzavírali homogamní sňatky pouze zhruba v jedné čtvrtině případů. Ženich z kategorie *řemeslník* se však současně téměř ve čtvrtině případů ženil s dcerou sedláka či ovdovělou selkou. Dá se předpokládat, že šlo především o lépe situované řemeslníky, mistry (kováře, mlynáře apod.). Zda byl homogamní sňatek podruhů a nádeníků vždy dobrovolný, lze jen těžko soudit. Za povšimnutí však stojí fakt, že téměř v jedné pětině případů vstupoval ženich z této sociální kategorie do manželství s nevěstou, jejíž otec nebo předchozí manžel byl domkář.

Tab. 5.7 – Sociální původ svobodných ženichů a jejich partnerek (svobodných/ovdovělých nevěst) na panství Škvorec v letech 1820–1839

Sociální kategorie – svobodný ženich	Sociální kategorie – nevěsta (v %)								Celkem abs. počet
	1	2	3	4	5	6	nejz.	celkem	
1*	–	40,0	40,0	–	–	–	20,0	100,0	5
2	–	10,5	26,3	23,7	31,6	2,6	5,3	100,0	38
3	–	4,3	62,7	16,8	9,9	2,5	3,7	100,0	161
4	–	8,2	21,9	35,6	15,1	11,0	8,2	100,0	73
5	–	7,3	23,0	30,4	28,3	3,7	7,3	100,0	191
6	–	6,0	16,3	34,3	19,3	20,5	3,6	100,0	166
Nezj.	–	–	11,1	–	33,3	–	33,3	100,0	9
Celkem	–	6,7	31,3	27,5	19,9	8,4	5,9	100,0	643

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V následujícím období, v letech 1820–1839, byla sice u svobodných ženichů také vidět tendence k homogamním sňatkům (tab. 5.7), ne však ve všech sociálních kategoriích. Procentuálně sice sociálně vzájemně rovnocenné sňatky narostly u všech sociálních skupin svobodných ženichů, důvodem však zřejmě nebyla silnější tendence k výběru partnerek ze stejné sociální vrstvy, ale především četnější záznamy o sociálním původu obou snoubenců ve studovaném prameni. V matričních záznamech byl již sociální původ snoubenců, ženichů i nevěst, výrazně častější a situace, kdy nelze sociální původ snoubenců určit se vyskytla už jen u 6 % svobodných ženichů a 8 % svobodných nevěst. U selských ženichů zůstala strategie výběru sociálně homogamních snoubenek stěžejní. Více jak 60 % ženichů z kategorie *sedlák, chalupník* se oženilo s nevěstou z téže sociální kategorie. U domkářů se tendence k homogamním sňatkům zvýraznila. V předcházejícím období si ženiši domkáři volili shodně partnerku z domkářského a podružského/nádenického prostředí (17,4 %), nyní si více jak jedna třetina vybírala partnerku právě domkářského původu. Svobodní řemeslníci uzavírali také především sociálně rovnocenný sňatek. Ženiši ze sociální kategorie *řemeslník* pojímali za manželku téměř ve stejné míře ženu z domkářského prostředí (30,4 %) jako z řemeslnického prostředí (28,3 %). Podruzi a nádeníci se však v tomto období častěji ženili s ženou z vyšší sociální skupiny (nejčastěji s ženou z domkářského prostředí). Svobodní muži z této sociální skupiny uzavírali homogamní sňatek pouze v jedné pětině případů.

Tab. 5.8 – Sociální původ svobodných nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1800–1819

Sociální kategorie – ženich	Sociální kategorie – svobodná nevěsta (v %)							
	1*	2	3	4	5	6	nejz.	celkem
1*	20,0	6,9	–	–	1,3	–	0,9	0,9
2	20,0	10,3	4,7	7,5	6,4	5,5	8,8	6,7
3	–	27,6	52,9	15,0	23,1	8,2	24,6	29,5
4	–	–	2,9	5,0	6,4	19,2	8,8	6,9
5	20,0	24,1	22,9	40,0	44,9	16,4	26,3	28,4
6	–	24,1	8,2	23,8	10,3	49,3	22,8	20,0
Nezj.	40,0	6,9	8,2	8,8	7,7	1,4	16,7	9,3
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Celkem abs. počet	5	29	170	80	78	73	114	549

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

U svobodných nevěst se situace během studovaného období výrazněji nezměnila (tab. 5.8 a 5.9). I u nich je viditelná tendence uzavírat častěji homogamní sňatky, dokonce možná ještě o něco více než u mužů (s výjimkou selských nevěst). Nevěsty selského původu uzavíraly přibližně v polovině případů homogamní sňatek. V další téměř jedné čtvrtině případů (v obou sledovaných obdobích) spolu se sňatkem ztrácely na svém společenském postavení při sňatku

s řemeslníkem. Pokud budeme mít na paměti, že sociální skupiny *domkář* a *řemeslník* mají mnoho společného, uzavíraly svobodné ženy z domkářského prostředí taktéž společensky rovnocenný sňatek (45 % v letech 1800–1819 a 47,5 % v letech 1820–1839)⁴³. V další jedné čtvrtině v prvním a téměř v jedné třetině případů ve druhém sledovaném období uzavíraly ženy, jejichž otec nebo předchozí manžel byl domkář sňatek s ženichem z kategorie *podruh*, *nádeník*. Svobodné nevěsty pocházející ze sociální skupiny *řemeslník* a *podruh*, *nádeník* uzavíraly zpravidla homogamní sňatek, za muže z jiných sociálních skupin se jich provdalo významně méně.

Tab. 5.9 – Sociální původ svobodných nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1820–1839

Sociální kategorie – ženich	Sociální kategorie – svobodná nevěsta (v %)							
	1	2	3	4	5	6	nejj.	celkem
1*	–	4,3	0,9	–	–	–	2,6	0,7
2	–	10,6	5,4	4,9	9,5	1,4	5,1	6,0
3	–	14,9	47,1	15,8	13,9	8,2	20,5	24,8
4	–	14,9	9,9	16,4	10,9	19,2	23,1	13,8
5	–	31,9	23,3	31,1	40,9	9,6	23,1	27,9
6	–	23,4	13,0	31,1	22,6	60,3	12,8	25,2
7*	–	–	–	–	–	1,4	–	0,1
Nezj.	–	–	0,4	0,5	2,2	–	7,7	1,1
Celkem	–	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Celkem abs. počet	–	47	223	183	137	73	39	702

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh, 7 = žebrák.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Specifickou skupinu na sňatkovém trhu tvořili snoubenci a snoubenky, které byli zařazeni do sociální kategorie *dominikální*, *obecní zaměstnanec*. Vzhledem k tomu, že se nejednalo o příliš početnou společenskou skupinu, neměli asi ani příliš možností vybírat si partnera či partnerku ze stejné sociální kategorie. Muži si v prvním období (v letech 1800–1819) volili nejčastěji partnerku selského původu (tab. 5.6), v pozdějším období (v letech 1820–1839) se pak s výjimkou podruhyň a nádenic ženili zhruba stejně často se ženami ze všech sociálních kategorií (tab. 5.7). Svobodné ženy pocházející z rodin dominikálních nebo obecních zaměstnanců se pak již v prvním období vdávaly za muže ze všech sociálních kategorií (včetně podruhů a nádeníků, tab. 5.8).

Porovnání s jinými lokalitami je v tomto případě obtížné, neboť badatelé často řadí snoubence do sociálních skupin vytvořených podle jiných kritérií (podobně jako v případě jiných sociálních analýz). To platí i pro farnost Lochenice a Libčany, kde byly sociální kategorie vytvořeny odlišně (Lochenice: sedlák, chalupník, dělník v zemědělství, řemeslník,

⁴³ Procentuální nárůst je zapříčiněn opět především zlepšením datové základny.

tovaryš, dělník mimo zemědělství, ostatní; Libčany: rolník, chalupník, podruh a čeledín, řemeslník, tovaryš, dělník, ostatní, blíže neurčení), navíc byly analyzováni všichni snoubenci dohromady (v Libčanech navíc až v letech 1860–1869 a 1895–1904).⁴⁴ Nicméně i tak lze provést určité srovnání strategií při výběru partnera/partnerky. I v lochenické a libčanské farnosti byli jednoznačně sociálně nejuzavřenější skupinou sedláci (rolníci) a chalupníci. Řemeslníci oproti tomu uzavírali společensky rovnocenný sňatek méně často než na panství Škvorec.

5.5 Regionální původ snoubenců

Analýza místa původu snoubenců je na panství Škvorec jedna z mála možností, jak alespoň částečně zkoumat mechanický pohyb osob. Ke studiu migrace se zpravidla využívají jiné prameny, především soupisy obyvatelstva či zhostní a výhostní listy. To jsou však typy pramenů, které nejsou pro panství Škvorec s největší pravděpodobností dochovány. Pomocí knih oddaných si tak lze vytvořit alespoň částečnou představu o tom, v jaké míře, na jakou vzdálenost a jakým směrem se lidé v letech 1760–1839 stěhovali. Za účelem hledání odpovědi na otázku, zda docházelo v čase k nějakým změnám v uvolňování pohybu obyvatelstva, bylo sledované období rozděleno na dvě části – období let 1760–1799 a 1800–1839.

Při volbě místa sňatku se měla dle kanonického práva dávat přednost farnosti nevěsty. Tuto preferenci zrušil až *Kodex kanonického práva* z roku 1917.⁴⁵ Právě kvůli preferenci svatby ve farnosti nevěsty je však třeba mít na paměti, že sňatek na panství ještě neznamenal, že se zde daný pár usadil. Nicméně v této kapitole nejde ani tak o to, kteří manželé zde následně žili či nežili, ale spíš o odkrytí četnosti, směru a vzdálenosti migrace. Ačkoliv i tak je třeba počítat s určitým zkreslením, vzhledem k tomu, že novomanželé se teoreticky mohli usadit i jinde než v jedné z rodných lokalit.

Navzdory doporučením kanonického práva pocházelo v letech 1760–1839 na Škvorecku 14 % nevěst (377 nevěst) z jiného panství. V čase přitom podíl mimopanských nevěst narůstal. Na konci 18. století (v letech 1760–1799) pocházelo z jiného panství 11,5 % nevěst, na počátku 19. století (v letech 1800–1839) pak již 16,3 % nevěst. K podobným podílům v 18. století dospěly i výzkumy sňatečnosti v Bretani.⁴⁶ Ve farnosti Libčany bylo z celkového počtu nevěst v 60. letech 19. století 17,4 % cizích.⁴⁷ I zde se tedy zdá, že minimálně v 19. století byla situace obdobná. Ve farnosti Lochenice pocházelo v letech 1784–1899 z jiné farnosti 12 % nevěst.⁴⁸ Lochenická farnost tedy byla pravděpodobně pro nevěsty o něco více uzavřená než škvorecké panství.

⁴⁴ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 87–92.; A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s. 144–154.

⁴⁵ J. R. Tretera, *Církevní právo*. Praha, 1993, s. 178.

⁴⁶ J. C. Bologne, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha, 1997, s. 220.

⁴⁷ A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s. 159.

⁴⁸ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 132.

Ženich pocházel v letech 1760–1839 z jiného panství daleko častěji, téměř ve 37 % případů (988 ženichů). I zde však docházelo k nárůstu podílu v čase. Na konci 18. století bylo zaznamenáno 31,7 % mimopanských ženichů, na počátku 19. století pak již 41,2 %. Lochenická farnost byla z hlediska mužů pravděpodobně o něco otevřenější. V letech 1784–1899 pocházelo 44 % ženichů z jiné farnosti, ve 20. a 30. letech 19. století to přitom byla i více než polovina.⁴⁹ Ve farnosti Libčany v 60. letech 19. století přicházelo odjinud 53,1 % ženichů.⁵⁰ Těžko soudit, zda nárůst, který lze na panství Škvorec sledovat mezi obdobími konce 18. století a počátku 19. století pokračoval a dosáhl by podobných hodnot. Každopádně lze konstatovat, že 19. století bylo pro pohyb osob poměrně volnější než konec 18. století, a to pro obě pohlaví.

Pro Budyni nad Ohří byla analýza původu snoubenců pojata odlišným způsobem, sledována byla vzdálenost od města Budyně.⁵¹ Nicméně i tak lze pozorovat uvolňování pohybu obyvatel podobně jako na Škvorecku. Rozlohu panství Škvorec lze v případě studie *Ladislava Duška* považovat za podobnou jako je samotné město Budyně a území do 10 km od něj. V tom případě bylo v Budyni ve druhé polovině 18. století 19 % „cizích“ ženichů a 10 % „cizích“ nevěst a v první polovině 19. století 24 % „cizích“ ženichů a 14 % nevěst. U nevěst je tedy situace z hlediska podílu cizopanských nevěst velmi podobná, u ženichů se zdá být situace v okolí Budyně striktnější než v okolí panství Škvorec.

Lokality uvedené v matrikách oddaných byly pomocí několika publikací přiřazeny k současným okresům (v případě Prahy k městským obvodům) České republiky.⁵² Pokud byla v zápise uvedena lokalita, která se vyskytovala/vyskytuje pod stejným názvem na našem území vícekrát a nebyla uvedena bližší specifikace pomocí vyššího správního celku, pak je předpokládáno, že se jedná o lokalitu, která se nacházela na panství nejbližší.

V celém sledovaném období se z celkového počtu 478 mimopanských lokalit nepodařilo k žádnému současnému okresu přiřadit 20 lokalit (15 pro muže a 5 pro ženy). Důvodem může být špatné čtení nebo nepřesný či zkomolený zápis faráře, který danou lokalitu neznal. Tři ženichové pocházeli z lokalit mimo území dnešní České republiky. V roce 1782 pocházel jeden ženich z Pruského Slezska, v roce 1784 jeden ženich z Dolního Rakouska a v roce 1826 jeden ženich z Horního Rakouska. Všichni tito snoubenci, celkem tedy 18 ženichů a 5 nevěst, nejsou zaneseni v následujících kartogramech zachycujících původ mimopanských snoubenců (obr. 5.3 až 5.6).

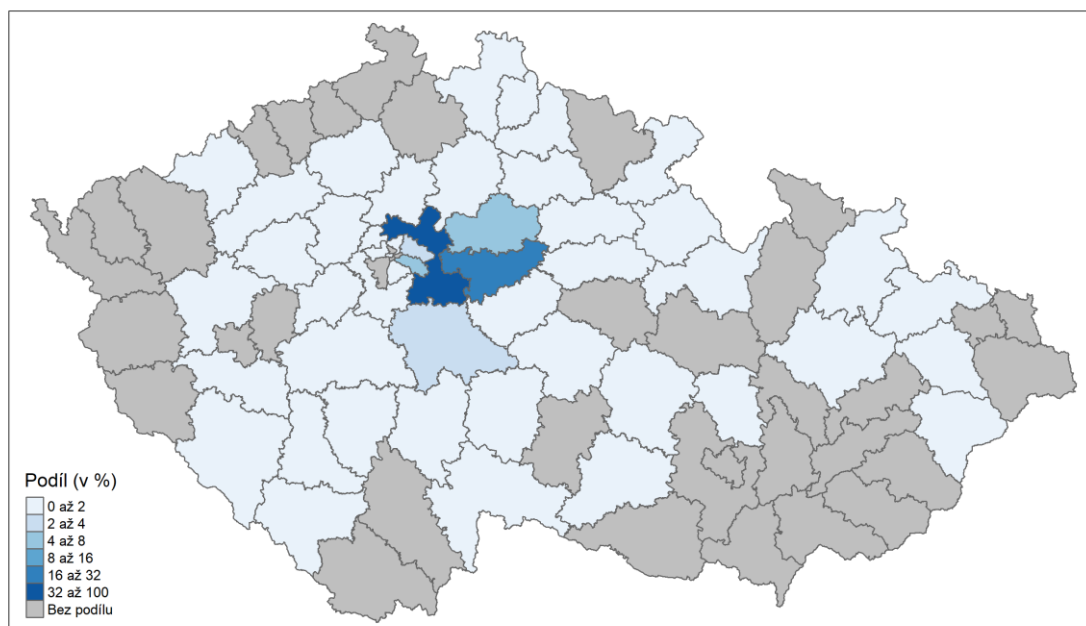
⁴⁹ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 132.

⁵⁰ A. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s. 159.

⁵¹ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 185.

⁵² Zařazení do současně platných územních celků je založeno na pracích: F. Palacký, *Popis království...* L. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha, 2004.

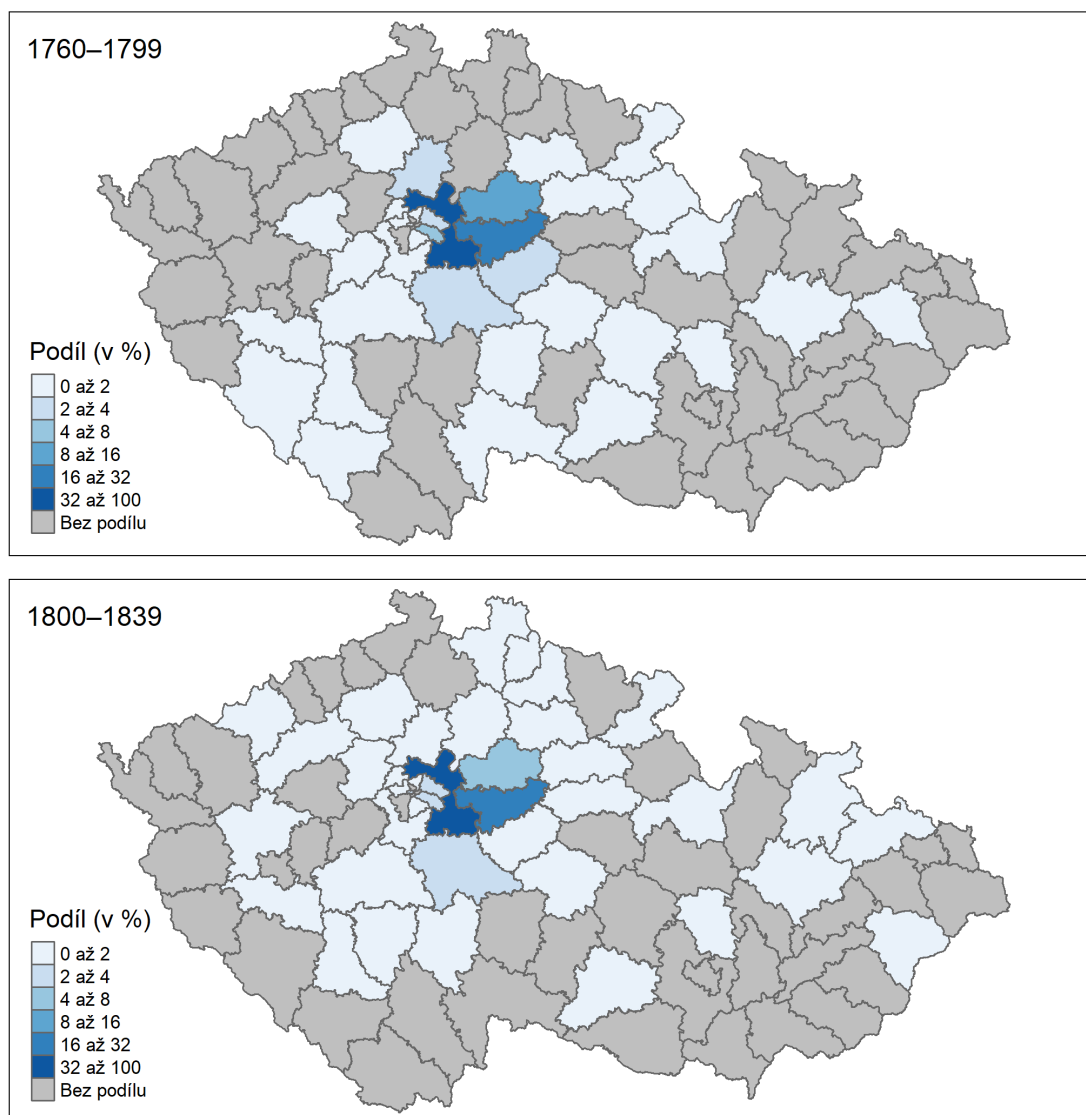
Obr. 5.3 – Regionální původ mimopanšských ženichů na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy)

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

„Cizí“ ženichové nejčastěji (téměř ve dvou třetinách případů) pocházeli z okresů Praha-východ a Kolín (obr. 5.3, příloha č. 5.9). To jsou okresy, ve kterých leželo i samotné panství Škvorec. Nejčastěji tedy mimopanští ženichové přicházeli z obcí sousedních panství, která náležela stejným majitelům. Povolení k sňatku na škvorecké panství tak pravděpodobně nebylo těžké získat, neboť nejspíše docházelo k určité vzájemné reciprocitě. Z dalších okresů pak u ženichů poměrně často (v 6,9 % případů) vystupuje ještě blízký okres Nymburk. Pokud by Praha nebyla rozdělena podle současných městských obvodů, ale pouze na její levý a pravý břeh, pak by jako častější původ škvoreckých ženichů vystupoval ještě pravý břeh Vltavy (tedy dohromady dnešní Praha 1–4 a 8–10). Z tohoto území pocházelo 9,5 % všech ženichů.

Obr. 5.4 – Regionální původ mimopanských ženichů na panství Škvorec v letech 1760–1799 a 1800–1839 (současné okresy)

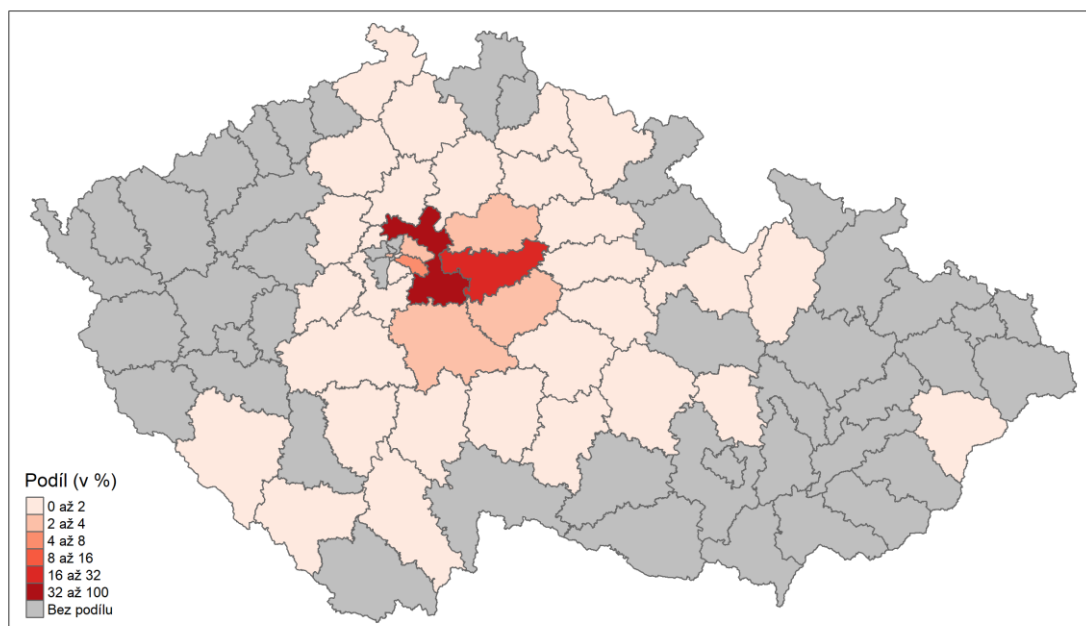

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Ženichové tedy nejčastěji pocházeli z nejbližšího okolí panství. V čase nedocházelo z hlediska nejčastějších míst původu mimopanských ženichů k velkým změnám (obr. 5.4, příloha č. 5.9). Nicméně v 19. století lze pozorovat větší rozptýl míst původu než na konci 18. století.

Obr. 5.5 – Regionální původ mimopanských nevěst na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy)

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

„Cizí“ nevěsty nejčastěji pocházely ze stejných okresů jako mimopanskí ženichové (obr. 5.5, příloha č. 5.10). Více jak 62 % nevěst pocházelo z okresů Praha-východ a Kolín, dalších 9,8 % z pražského pravého břehu Vltavy. Pouze okres Nymburk nebyl u nevěst tak frekventovaný jako u ženichů. Častěji než z okresu Nymburk pocházely nevěsty z okresu Benešov nebo Kutná Hora. I nevěsty tedy pocházely především z nejbližšího okolí panství a ani u nich nelze v čase pozorovat změny z hlediska nejčastějšího místa původu (obr. 5.6, příloha č. 5.10).

Tab. 5.10 – Délka trvání manželství podle věku ženy při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839

Věk ženy při sňatku	Délka trvání manželství (v letech)										Celk.	Prům. délka manž.
	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50+		
do 20	12	11	18	14	14	14	13	12	21	13	142	26,3
20–24	41	39	37	28	33	28	35	25	24	8	298	21,2
25–29	27	25	36	19	14	12	16	11	15	3	178	19,0
30–34	22	17	12	6	10	6	5	2	4	1	85	14,7
35–39	4	8	8	8	4	5	–	–	2	–	39	15,7
40–49	5	8	6	3	6	1	1	1	2	–	33	15,0
50+*	5	3	–	1	1	–	–	–	–	–	10	7,2
Nezj.	5	6	3	2	2	–	2	–	1	–	21	13,4
Celkem	121	117	120	81	84	66	72	51	69	25	806	20,1
Podíl	15,0	14,5	14,9	10,0	10,4	8,2	8,9	6,3	8,6	3,1	100	–

Poznámky: * možnost zkreslených výsledků vzhledem k malému počtu pozorování.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Na panství Škvorec trvalo v letech 1760–1839 manželství v průměru 20,1 let (tab. 5.10). Manželství založená v letech 1760–1779 a 1820–1839 byla v průměru delší. V 60. a 70. letech 18. století bylo možné určit trvání manželství u 144 párů, průměrně tato manželství trvala 23 let. Ve 20. a 30. letech 19. století se podařilo zjistit délku manželského svazku u 192 párů, průměrně byla tato manželství ukončena po 20,9 letech. Naproti tomu manželství, založená na přelomu 18. a 19. století (v letech 1780–1819), trvala zhruba 19 let.⁵³

Logicky délka trvání manželství klesala s rostoucím věkem ženy (i muže) při sňatku. Ženy, které vstupovaly do manželství velmi mladé, tj. do 20 let, průměrně prožily v manželství 26,3 let (tab. 5.10). Ve srovnání s nimi 30leté a starší nevěsty mohly očekávat, že budou vdané je necelou polovinu této doby, v průměru tedy 13 let.

Nejdelší manželství na panství Škvorec trvalo přes 63 let. Oběma snoubencům, Anně Řezáčové (dceři souseda) a Václavu Novotnému (sousedu) bylo při sňatku v roce 1793 necelých 20 let.⁵⁴

Zjištěná data pro panství Škvorec lze komparovat s výsledky *Ladislava Duška* pro Budyni nad Ohří.⁵⁵ Tam končilo výrazně více manželství během prvních 5 let po sňatku, 22,3 % ve druhé polovině 18. století a 25,6 % v první polovině 19. století. Na panství Škvorec v letech 1760–1839 do pěti let po sňatku skončilo pouze 15 % sňatků. Důvodem průměrně kratšího manželství v Budyni nad Ohří mohly být horší úmrtnostní poměry osob v produktivním věku.⁵⁶

⁵³ B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 47.

⁵⁴ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Hradečín, i. č. 8.

⁵⁵ L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 201.

⁵⁶ V Budyni nad Ohří ve věku 20–59 let až na výjimky umíral vyšší podíl z úhrnu zemřelých než na panství Škvorec. V Budyni ve věku 20–39 let umíralo v průměru 9 % všech zemřelých, ve věku 40–59 let v průměru 14 % všech zemřelých. (L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 221.) Na panství Škvorec to ve stejném stáří bylo 8, resp. 11 % všech zemřelých.

5.7 Sezónní průběh sňatečnosti

Sňatek je jediná demografická událost v životě venkovské společnosti 18. a 19. století, o které mohli jedinci reálně časově rozhodovat. Přesto jim určitá časová omezení přinášel církevní a hospodářský cyklus roku. Církev přímo nezakazovala pořádání svateb, ale v době před a během významných církevních svátků, jakými byly Velikonoce a Advent, zakazovala jakékoliv veselí.⁵⁷ Právě svatby přitom byly s velkým veselím a oslavami spojovány nejvíce.

Velikonoce se mohou v závislosti na lunárním kalendáři konat mezi 22. březnem a 25. dubnem.⁵⁸ Vzhledem k šestitýdennímu postnímu období, které Velikonocím předcházelo, a které mělo patřit především duchovní přípravě na tyto svátky (nesměly se konat žádné slavnosti, svatební veselí nevyjímaje), se tedy mohla svatba konat naposledy mezi 5. únorem a 10. březnem (podle data Velikonoc). Obdobně se neměla konat svatební veselí ani v době Adventu před Vánocemi. Boží hod vánoční je sice pevný svátek připadající na 25. prosinec, adventní doba však může trvat různě dlouho, neboť obsahuje vždy čtyři neděle. Začíná mezi 27. listopadem a 3. prosincem. Tato církevní omezení pravidelně snižovala počet svateb konaných v březnu, dubnu a prosinci.

Církevní tradice naopak navyšovaly počet sňatků v lednu a únoru. Postnímu období před Velikonocemi totiž předchází období tzv. masopustu, které trvá od Tří králů do Popeleční středy. Během masopustu by se měl člověk připravit na období půstu. Ve venkovském prostředí se často konaly různé slavnosti a zábavy, mezi nimi mimo jiné i svatby.

Tab. 5.11 – Měsíční index počtu uzavřených sňatků na panství Škvorec v letech 1760–1839

Období	Měsíc												Var
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1760–1769	102	179	12	44	98	67	61	33	123	114	348	4	93
1770–1779	185	172	12	11	118	99	110	20	114	162	187	–	72
1780–1789	281	199	–	45	105	68	78	39	79	82	204	8	86
1790–1799	212	181	22	25	134	104	78	43	125	104	163	–	68
1800–1809	215	203	–	53	182	78	91	55	95	95	124	–	71
1810–1819	187	167	11	66	156	96	103	65	59	107	177	–	62
1820–1829	221	205	18	56	109	70	109	70	50	109	170	3	70
1830–1839	144	200	9	46	120	108	141	57	76	102	183	3	63
Celkem	193	189	11	44	128	86	99	49	88	109	192	2	67

Poznámky: Pomocí korelačních koeficientů (únor – 0,9283, měsíce se 30 dny – 0,9856, měsíce se 31 dny – 1,0185) byla odstraněna rozdílná délka měsíce.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

⁵⁷ J. Grulich, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). HD 24/2000, s. 79.

⁵⁸ M. Bláhová, *Historická chronologie*, s. 232.

Stejně jako jinde v českých zemích i na panství Škvorec počet uzavřených sňatků v rámci kalendářního roku poměrně výrazně kolísal (tab. 5.11), to dokazuje i hodnota variačního koeficientu. Situace na panství se v průběhu sledovaného období v podstatě vůbec neměnila. Nejvíce svateb se dle očekávání konalo v lednu a únoru (masopust) a v listopadu. V měsíci listopadu se naskytovala jednak jedna z posledních šancí uzavřít sňatek se svatebním veselím v daném roce (ještě bylo možné uzavřít sňatek v posledním týdnu prosince). Navíc bylo v tomto čase také vhodné pořádat svatbu z důvodu snižování počtu dobytka před zimou (především hovězího a skopového).⁵⁹ Dalšími oblíbenými měsíci k pořádání svateb byl květen a říjen. Obliba května byla pravděpodobně zapříčiněna kompenzací předcházejících postních měsíců. Navíc v květnu bylo oproti nadcházejícím měsícům na poli zatím relativně málo práce.⁶⁰

Dle očekávání bylo nejméně sňatků uzavíráno v prosinci (tab. 5.12). Za celé sledované období let 1760–1839 bylo v prosinci uzavřeno pouze 5 sňatků. V roce 1764, 1786 a 1823 však sňatky proběhly mimo adventní dobu (1.12.1764, 2. 12. 1786⁶¹ a 29. 12. 1823), pravděpodobně tedy spolu s tradiční oslavou uzavřeného manželství. Svatby, které se konaly jeden den před začátkem adventu navíc ukazují na odlišné zvyklosti týkající se svatebního veselí v německých a českých zemích. Podle *Richarda van Dülmena* se totiž často v německých lokalitách svatby slavily až tři dny.⁶² *Josef Volf* však ve svých pamětech píše, že standardní oslava české venkovské svatby v první polovině 19. století trvala jeden den.⁶³ V roce 1785 bylo důvodem k sňatku, který se konal 13. 12., pravděpodobně těhotenství nevěsty (porodila jen o necelých 14 dní později – 29. 12.) a povolání budoucího manžela. Ženich má v matrice uvedeno, že je voják. Pravděpodobně byl doma pouze na dovolené a byla tedy jedinečná příležitost k uzavření manželství, tak aby se dítě narodilo až po sňatku rodičů. Dne 9. 12. 1830 se konal sňatek páru, u kterého se nepodařilo výběr termínu svatby zdůvodnit. Ženich byl mistrem krejčovským a pravděpodobně se s novomanželkou odstěhoval z panství pryč, neboť následně již ve škvoreckých matričních záznamech pár nevystupuje.

Dalšími měsíci s nízkým počtem konaných svateb byli březen a duben a následně pak ještě srpen. V prvním případě se jednalo o spojitost s velikonočním půstem a začátkem jarních prací na poli. V srpnu pak pravděpodobně byly hlavním důvodem nízkého počtu především vyčerpávající práce při žních.

⁵⁹ **Polní hospodář.** In: Posel z Prahy. Kalendář zábavný a poučný na obyčejný rok 1865. Praha, 1865. Citováno dle Kalendar.beda.cz [online, cit. 14.7.2020]. Dostupné z <https://kalendar.beda.cz/polni-hospodar>.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Advent začínal v letech 1764 a 1786 den po svatbě, tedy v neděli 2. a 3. 12. (M. Bláhová, **Historická chronologie**, s. 557).

⁶² R. van Dülmen, **Kultura a každodenní život... I. díl**, s. 155.

⁶³ J. Volf, **Z pamětí starého českého sedláka. Kus selské historie z 2. poloviny XIX. století.** Hradec Králové, 1932, s. 29–30.

Průběh sezónního rozložení sňatků na panství Škvorec plně odpovídá průběhu pozorovanému v jiných lokalitách českých zemí, mimo jiné i ve farnosti Lochenice a Libčany a v Budyni nad Ohří.⁶⁴

5.8 Shrnutí

Úroveň sňatečnosti měla až do konce 19. století, kdy se většina dětí rodila v manželství, významný vliv na celkovou úroveň reprodukce. Z toho důvodu je tomuto demografickému procesu v práci věnována pozornost nejdříve.

Z církevních matrik byly excerpovány záznamy o sňatcích v letech 1760–1839. Nicméně vzhledem k absenci některých údajů o snoubencích především na začátku sledovaného období (věk, rodinný stav, sociální původ), byl v těchto letech analyzován pouze celkový počet uzavřených manželství, jejich sezónnost a regionální původ snoubenců. Na základě dohledání data úmrtí manželů je v tomto období věnována pozornost i délce trvání manželství. Sňatkový věk a rodinný stav snoubenců byl analyzován v letech 1785–1839 a sociální původ snoubenců v letech 1800–1839.

Počet sňatků v letech 1760–1839 poměrně výrazně z roku na rok kolísal. Nicméně i přesto lze sledovat jistý vývojový trend, který odpovídá hodnotám pozorovaným v jiných lokalitách českých zemí i úhrnu českých zemí obecně. Přibližně do poloviny 80. let 18. století se počet uzavíraných manželství na panství Škvorec pohyboval v průměru na relativně stálých hodnotách, které však byly výrazně nižší (přibližně 33 uzavřených sňatků za rok) než opět relativně vyrovnané hodnoty ve druhé polovině 20. let a ve 30. letech 19. století (přibližně 43 uzavřených sňatků ročně). Ve druhé polovině 80. let 18. století lze v průměru pozorovat pokles počtu sňatků, který je ovšem dán počtem svateb konaných v roce 1788, kdy bylo na panství zaznamenáno minimum uzavřených manželství. V předcházejících letech však naopak docházelo k nárůstu uzavřených manželství pravděpodobně v důsledku zrušení nevolnictví, podobně jako v úhrnu českých zemí. Následně je až zhruba do roku 1810 možné pozorovat nárůst počtu sňatků, na který navázal pokles ve druhé dekádě 19. století. Toto krátkodobé snížení počtu uzavíraných manželství bylo opět vystřídáno vzestupem počtu sňatků, který trval přibližně do druhé poloviny 20. let 19. století. Od té doby je v průměru opět možné pozorovat výše zmíněnou stabilní úroveň počtu uzavíraných manželství.

Průměrný věk svobodných snoubenců v letech 1785–1839 na panství Škvorec odpovídá hodnotám pozorovaným v úhrnu českých zemí. Svobodné nevěsty vstupovaly do manželství v průměru ve 23,5 letech, svobodní ženiši průměrně ve 26,9 letech. Na konci 18. století při tom Škvorečtí snoubenci patřili v českých zemích spíše k těm mladším. Svobodné nevěsty na panství Škvorec na počátku 19. století však byly přibližně o půl roku starší, než bylo v úhrnu českých zemí obvyklé. Opakovaný sňatek uzavírali muži na panství Škvorec ve 45,3 letech

⁶⁴ L. Fialová, *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*. Demografie 37/1995, s. 16–19.; V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 123.; S. Šikulová, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany...*, s. 155.; L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 172.

a ženy ve 35,7 letech. Ovdovělí snoubenci tak byli o jeden až dva roky starší než ve srovnávaných lokalitách českých zemí (farnost Lochenice a Libčany).

V případě analýzy průměrného věku snoubenců podle jejich sociálního původu se ukázalo, že nejmladší ženiši a nevěsty pocházeli ze sociální skupiny *sedlák, chalupník* (25 let u mužů a 22 let u žen). Pouze o rok starší byli snoubenci ze sociální kategorie *řemeslník* (26 let u mužů a 23,5 let u žen). Nejstarší ženiši a nevěsty oproti tomu pocházeli ze sociální skupiny *podruh, nádeník* (29 let u mužů a 25 let u žen). Z tohoto pohledu tak nejsou zjištěné výsledky nijak překvapivé. Velký vliv na věk při vstupu do sňatku evidentně mělo ekonomické zajištění snoubenců.

I z hlediska věkových rozdílů partnerů uzavírajících sňatek odpovídaly výsledky závěrům studií jiných lokalit českých zemí. Větší rozdíly byly zaznamenány pouze v případě palingamních sňatků, jejichž příčinou však pravděpodobně bylo poměrně nízké zastoupení uzavíraných typů těchto sňatků (nejen na panství Škvorec, ale i ve srovnávaných lokalitách), zvláště v případě dalšího členění podle kategorií věkových rozdílů snoubenců. V rámci protogamních sňatků byl nejčastěji muž starší o 1–4 roky než jeho snoubenka.

Rodinný stav snoubenců je jediný rys sňatečnosti, ve kterém se panství Škvorec výraznějším způsobem odlišovalo od úhrnu českých zemí. Na Škvorecku bylo uzavíráno více palingamních (30 %) a méně protogamních sňatků (70 %), než bylo běžné v jiných českých lokalitách, kde podíl sňatků vzájemně svobodných snoubenců zpravidla dosahoval 80 %. Zároveň zde také do manželství vstupovalo poměrově více vdov než jinde.

Při analýze sociálního původu snoubenců z pohledu svobodných ženichů a nevěst v letech 1800–1839 se jasně ukázala tendence k uzavírání homogamních sňatků. Nejuzavřenější sociální skupinou přitom byli *sedláci a chalupníci*. Poměrně hodně uzavřenou však byla i sociální kategorie *řemeslník*.

Analýza regionálního původu snoubenců umožňuje na panství Škvorec částečně zkoumat mechanický pohyb osob, alespoň co se týče vzdálenosti a směru migrací. Ukázalo se, že v letech 1760–1839 pocházelo 14 % nevěst a 37 % ženichů z lokalit, které nenáležely panství Škvorec. V čase přitom podíl mimopanských snoubenců narůstal. Přestože se zdá podíl „cizích“ nevěst v době, kdy se dle kanonického práva měla dávat při volbě místa sňatku přednost farnosti nevěsty, poměrně vysoký, nebyl zcela výjimečný. Podobný podíl byl zaznamenán i v jiných lokalitách českých zemí (farnost Libčany, Budyně nad Ohří). Nejvíce mimopanských snoubenců však pocházelo z nejbližšího okolí panství, tedy z dnešních okresů Praha-východ a Kolín. V čase přitom z hlediska nejčastějších okresů nedocházelo ke změnám, spíše pouze ke zvětšování rozptylu původu snoubenců.

Sezónní rozložení sňatků na panství Škvorec potvrzuje závěry známé z jiných oblastí českých zemí. Výběr data sňatku byl tedy výrazně ovlivňován cyklem církevního a zemědělského roku. Minimum sňatků bylo uzavíráno v prosinci, březnu a dubnu, nejvíce naopak v lednu, únoru a listopadu.

6. Porodnost v letech 1730–1869 a plodnost v letech 1760–1839

U historických populací porodnost, resp. plodnost, velmi úzce souvisela s procesem sňatečnosti. Nejúčinnějším, a vlastně jediným obecně rozšířeným, prostředkem, který ve sledovaném době ovlivňoval úroveň plodnosti byla právě situace na sňatkovém trhu. Především pak věk ženy při sňatku a podíl trvale svobodných osob, tj. úroveň definitivního celibátu. *Jacques Dupâquier* na příklad ve své studii ukázal, že na přelomu 17. a 18. století ve venkovských lokalitách Francie docházelo díky vysokému sňatkovému věku žen ke zkrácení jejich plodného období až o deset let. Dle jeho odhadů tak docházelo ke snížení počtu narozených dětí až o 35 % oproti situaci, kdy by všechny ženy uzavíraly sňatek ve věku do 20 let.¹

V této kapitole je věnována pozornost jak celkovému počtu (a sezónnosti) narozených dětí na panství Škvorec v letech 1730–1869, tak specifické manželské plodnosti žen i mužů v letech 1760–1839. Analýza úrovně plodnosti podle věku se musí omezit pouze na manželskou plodnost, neboť věkové složení dalších složek populace není k dispozici. V letech 1760–1839 je věnována pozornost i dalším ukazatelům plodnosti vycházejícím z metody rekonstrukce rodin – průměrnému věku rodičů při narození dítěte, celkovému počtu narozených dětí v manželství a délce meziporodních a prvoporodních intervalů.

Specifickým výzkumným problémem plodnosti v minulosti, stejně jako dnes, je problematika nemanželské plodnosti. Tato oblast výzkumu, jež je v historické demografii nejčastěji zastupována podílem dětí narozených mimo manželství, příp. podílem předmanželských koncepcí, má minimálně dvojí perspektivu. Za prvé jde o pohled demografický, neboť mimomanželská plodnost ovlivňuje úroveň manželské plodnosti,² za druhé jde o pohled společenský, neboť z její úrovně lze usuzovat na stupeň dodržování

¹ Citováno dle P. Horská, **K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie**. Demografie 22/1980, s. 343.

² Na příklad L. Dokoupil et al., **Přirozená měna...**, s. 46–50.; Stručně L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 176, 209.

církevních nařízení, ale také lze studovat pohled společnosti na svobodné matky a jejich děti.³ V následující části je věnována pozornost především první, tedy demografické rovině, a to formou studia podílu dětí narozených mimo manželství v letech 1730–1869 a podílu předmanželských koncepcí z úhrnu narozených dětí v letech 1760–1839.

V neposlední řadě je také věnována pozornost sociálnímu původu narozených dětí a jejich kmotrů ve třech vybraných obdobích: 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869.

Analýza manželské plodnosti je založena na živě narozených dětech, všechny ostatní výpočty jsou založeny na všech narozených dětech (tedy živě i mrtvě narozených). Vzhledem k možné neúplnosti záznamů o mrtvě narozených dětech je nutné počítat s určitou mírou nepřesnosti. Nicméně vzhledem ke sledované úrovni mrtvorozenosti lze předpokládat, že pokud k nějakému zkreslení výsledků došlo, pak bylo spíše zanedbatelné. Na panství Škvorec totiž byla mrtvorozenost v 19. století ve srovnání s jinými českými lokalitami a s úhrnem českých zemí spíše vyšší, a i v letech 1760–1789 dosahovala poměrně vysokých hodnot (podrobněji viz kapitola mrtvorozenost). Pouze léta 1790–1809 se zdají z hlediska počtu/podílu mrtvě narozených dětí podhodnocena.

6.1 Počet narozených dětí

Sledované období začíná rokem 1730, kdy se na panství narodilo 125 dětí. V následujících letech se počet dětí narozených na panství výrazně měnil z roku na rok (obr. 6.1). I přes tyto meziroční změny lze pozorovat téměř trvalý nárůst počtu narozených. V několik letech/obdobích však došlo k poměrně výraznému poklesu tohoto počtu, který se ne vždy daří zdůvodnit.

V roce 1749 bylo zaznamenáno lokální minimum počtu narozených dětí (99 narozených dětí), nicméně oproti stávající situaci se rodilo méně dětí v letech 1747–1750. Tento pokles přitom následoval po dosažení lokálního maxima počtu narozených v roce 1746, kdy se narodilo 146 dětí. Co stojí za těmito významnějšími změnami se prozatím nepodařilo zjistit. Možnou souvislost lze hledat v relativně malé početnosti populace panství, v důsledku čehož mohly počty narozených kolísat bez větších vnějších vlivů. Víceleté průměry naznačují trvalý mírný vzestup počtu narozených dětí ve 40. letech 18. století.

V letech 1757 a 1758 souvisel výraznější pokles počtu narozených dětí pravděpodobně s dopady válečných událostí. V těchto letech se nedaleko panství odehrály bitvy, které byly součástí tzv. sedmileté války (bitva u Štěrbohol a u Kolína).⁴ V následujícím roce byl však počet narozených kompenzován.

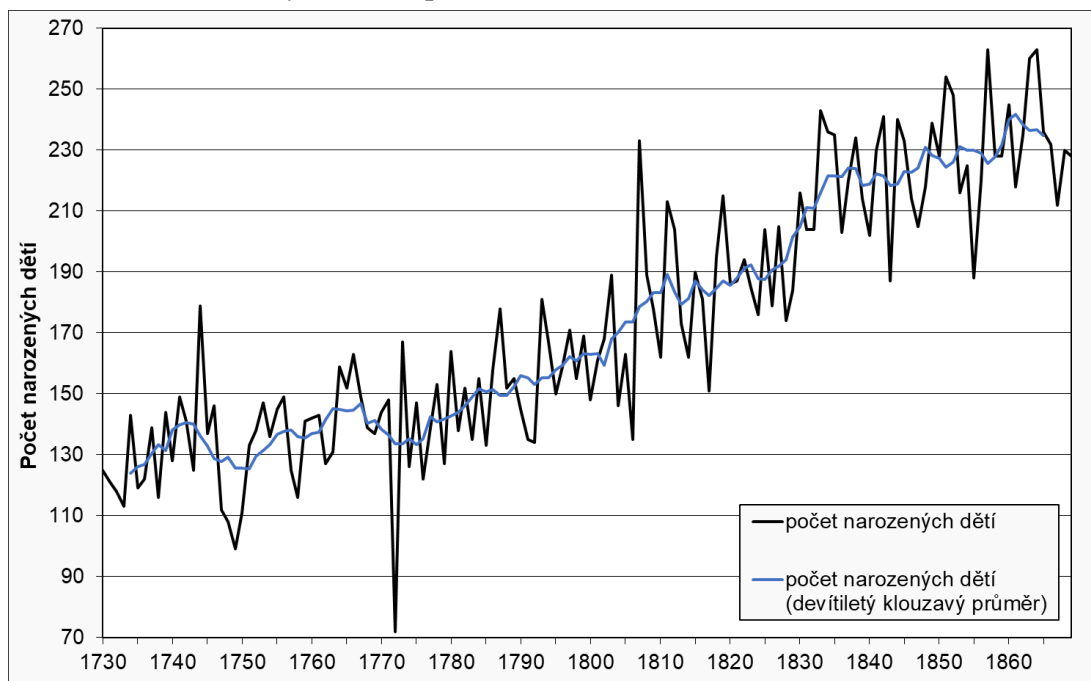
Důvod poklesu počtu narozených na pravděpodobně historické minimum škvoreckého panství v roce 1772 je zcela zřejmý. V důsledku hladomoru z let 1771–1772 zde poklesl meziročně počet narozených o přibližně jednu polovinu (ze 148 dětí narozených v roce 1771 na

³ Nejpodrobnější studii z tohoto pohledu v české historiografii je pravděpodobně práce *Daniely Tinkové* (D. Tinková, *Hřích, zločin, šílenství...*). Stručně i B. Kuprová, *DP FF*.

⁴ V. Srb, *1000 let obyvatelstva...*, s. 171.

72 děti v roce 1772). Panství Škvorec tedy zaznamenalo dokonce výraznější pokles, než jaký se předpokládá v úhrnu českých zemí, kde se odhaduje pokles přibližně o jednu třetinu.⁵ Stejně jako jinde v Čechách však i na panství Škvorec došlo k určitému kompenzačnímu nárůstu hned v následujícím roce, kdy se narodilo 167 dětí.

Obr. 6.1 – Počet narozených dětí na panství Škvorec v letech 1730–1869

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Ludmila Kárníková zmiňuje v popisu ročního přírůstku obyvatelstva českých zemí na konci 18. století roky 1786, 1787, 1792, 1796 a 1798 s vyšším meziročním přírůstek a naopak roky 1788, 1791 a 1795 s výraznějším meziročním úbytkem.⁶ Zdá se, že panství Škvorec výrazněji nevybočovalo z průměru českých zemí. V letech 1786, 1787 a následně o rok později než v českých zemích (tedy v letech 1793, 1797 a 1799) byl zaznamenán oproti předcházejícím rokům vyšší počet narozených. A naopak ve zmiňovaných letech 1788, 1791 a 1795 nižší počet narozených. Je však otázkou, zda se v případě škvoreckého panství nejednalo o přirozené meziroční výkyvy.

V úhrnu českých zemí došlo během sledovaného období ještě k výraznému poklesu počtu narozených v důsledku napoleonských válek a epidemie tyfu v roce 1806.⁷ Na panství Škvorec je sice možné pozorovat určitý pokles počtu narozených v tomto roce, ne však nijak výrazný (ze 163 zemřelých v roce 1805 na 135 zemřelých v roce 1806). Příčinou tohoto poklesu může být zmíněný tyfus, neboť v tomto roce zemřelo na panství přibližně 20 % všech zemřelých na horečnatá onemocnění spojovaná s touto nemocí. Nižší počet narozených dětí v tomto roce je však spíše patrný vzhledem k velkému početnímu nárůstu v roce 1807, kdy se narodilo 233 dětí.

⁵ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 166.

⁶ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 67.

⁷ Tamtéž.; L. Fialová, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti...*, s. 209.

Výraznější výkyvy v počtu narozených pozorovatelné ve 30. až 50. letech 19. století pak byly s největší pravděpodobností způsobeny důsledky nepříznivých výkyvů počasí, neboť s tím souvisely nižší výnosy zemědělských plodin, čímž se zhoršovala i dostupnost potravin.⁸

Přestože vývoj počtu narozených dětí na panství Škvorec v úhrnu odpovídá vývoji v českých zemích, ve srovnání s farností Lochenice byl poněkud odlišný. V lochenické farnosti se udržoval počet narozených dětí na poměrně stálé úrovni (samozřejmě s menšími či výraznějšími meziročními výkyvy) až do začátku 60. let 19. století.⁹

Ve vybraných letech, pro které je dostupný počet obyvatel panství, lze komparovat situaci na panství Škvorec s úhrnem českých zemí a ve vybraných lokalitách (tab. 6.1) i pomocí hrubé míry porodnosti. Na panství Škvorec byla hrubá míra porodnosti jednoznačně nejvyšší. V letech 1833, 1843 a 1850 byla míra porodnosti na Škvorecku vyšší o 5,5–8 promilových bodů v porovnání s úhrnem českých zemí. V porovnání s farností Lochenice a Libčany dokonce až o 8–10 promilových bodů. Do roku 1869 hrubá míra porodnosti na panství Škvorec výrazným způsobem poklesla a přiblížila se tak hodnotám pozorovaným v úhrnu českých zemí, i tak však stále zůstávala na vyšší úrovni. Tento pokles byl způsoben zvýšením počtu obyvatel panství. Je otázkou, zda došlo ke skutečnému nárůstu početnosti obyvatel, anebo zda byl díky sčítání lidu počet obyvatel pouze zpřesněn.

Tab. 6.1 – Hrubá míra porodnosti na panství Škvorec a ve vybraných lokalitách českých zemí v letech 1833, 1843, 1850 a 1869

Rok		1833	1843	1850	1869
Panství Škvorec	počet obyvatel	4602	4611	4958	5598
	počet živě narozených (pětiletý průměr*)	218	219	230	223
Hrubá míra porodnosti (v ‰)					
Panství Škvorec (pětiletý průměr)		47,3	47,5	46,3	39,9
České země**		39,8	39,7	40,8	38,4
Farnost Lochenice		38,2***	37,6	38,3	32,8
Farnost Libčany		38,9	41,6	38,5	37,2

Poznámky: * Počet narozených je uveden jako pětiletý průměr (rok, pro který je znám počet obyvatel je uprostřed intervalu; pouze rok 1869 je vzhledem ukončení excerpcce narozených na konci pětiletého průměru).

** Hodnoty odpovídají pětiletým obdobím 1830–1834, 1840–1844, 1850–1854, 1865–1869, 1880–1884.

*** Hodnota za rok 1836.

Zdroj: *Počet obyvatel:* 1833 – J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen...*; 1843 – F. Palacký, *Popis království...*; 1850, 1869, 1880 – Retrospektivní lexikon...

Počet zemřelých: církevní matriky.

Hrubá míra úmrtnosti: Škvorec – vlastní výpočty; České země – L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva ...*, s. 336.; Lochenice – V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice ...*, s. 96.; Libčany – A. Šikulová, *Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany ...*, s. 35.

Na panství Škvorec se za celé sledované období narodilo 338 dvojčat (tab. 6.2) a jedna trojčata (narozena v roce 1808). Jeden porod dvojčat tak připadal na 72 jednočetných porodů. Tento poměr je vyšší, než bylo ve sledované době obvyklé na území českých zemí. V lochenické farnosti v letech 1784–1899, stejně jako v Rožmberku nad Vltavou v 19. století,

⁸ J. Svoboda, V. Cílek, Z. Vašků, *Velká kniha o klimatu Zemi koruny české*. Praha, 2003, s. 405.

⁹ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 95.

dosahoval poměr porodů dvojčat k jednočetným porodům 1:84.¹⁰ Podobný poměr byl i v Libčanech, 1:83.¹¹ V Budyni nad Ohří však byl v 18. a první polovině 19. století výskyt narozených dvojčat ještě častější než na panství Škvorec, dokonce každý 68. porod zde byl porod dvojčat.¹² Již v rámci předchozí analýzy se podařilo zjistit, že za vyšším podílem narozených dvojčat na škvoreckém panství z velké části pravděpodobně stála místní rodina Hladíkových, u které byla vícečetná těhotenství častější než v jiných rodinách.¹³

Podíl narozených dvojčat podle pohlaví dětí byl vyrovnaný (tab. 6.2).

Tab. 6.2 – Vícečetné porody na panství Škvorec v letech 1730–1869

Období	Počet porodů celkem	z toho porody dvojčat			
		muž, žena	muž, muž	žena, žena	celkem*
1730–1739	1246	4	5	5	14
1740–1749	1306	7	4	6	18
1750–1759	1324	7	7	3	17
1760–1769	1433	8	5	2	15
1770–1779	1318	7	14	8	29
1780–1789	1516	4	6	5	17
1790–1799	1551	11	2	10	24
1800–1809	1690	15	9	7	31
1810–1819	1851	6	9	7	22
1820–1829	1881	10	7	8	26
1830–1839	2231	12	15	8	35
1840–1849	2258	6	11	13	30
1850–1859	2313	14	10	10	34
1860–1869	2391	6	11	9	26
Celkem	24309	117	115	101	338

Poznámky: V roce 1808 se narodila trojčata ženského pohlaví.

* V letech 1785 a 1788 se narodila dvojčata, u kterých není známo pohlaví ani jednoho dítěte. V letech 1743, 1790 a 1821 se narodila dvojčata, u kterých je známo pouze pohlaví jednoho dítěte (ve všech případech jde o chlapce). Tyto porody dvojčat nejsou v tabulce uvedeny, celkem tedy není v tabulce uvedeno 5 porodů dvojčat, které jsou však zahrnuty do kolonky celkem.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

6.2 Mrtvorozenost

Běžné dělení narozených dětí podle vitality na živě a mrtvě narozené není v historické demografii zcela dostačující. V matričních záznamech totiž vystupuje ještě jedna zvláštní kategorie, a to tzv. nouzové křty. Tento typ křtu byl vykonán tehdy, pokud byl život rozeného/narozeného dítěte přímo ohrožen a hrozilo tak, že dítě zemře nepokřtěné. To bylo pro

¹⁰ Tamtéž.; M. Poullová, **Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století**. HD 31/2007, s. 54.

¹¹ A. Šikulová, **Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany...**, s. 42.

¹² L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 176.

¹³ B. Kuprová, **BP**, s. 27.

tehdejší společnost naprosto nepřijatelné. Z toho důvodu byla porodní bába dopředu poučena farářem, jak křest správně vykonat a v případě nouze měla právo faráře zastoupit.¹⁴ Pokud dítě přežilo, muselo však být znovu řádně pokřtěno farářem v kostele. Pokud nepřežilo, počítal se křest udělený bábou z církevního hlediska za platný a dítě tak mohlo požímat posmrtných křesťanských výhod. Mimo jiné mohli rodiče pohřbit své dítě v posvěcené půdě. I přesto se ne vždy podařilo dítě včas pokřtít, o čemž svědčí i některé zápisy v matričních knihách (prostá poznámka *nepokřtěn*). Nicméně i v takovém případě se pravděpodobně občas faráři truchlících rodičů zželelo a nepokřtěnému novorozeněti poskytl alespoň nějaké křesťanské výhody. To potvrzuje na příklad poznámka v matrice zemřelých u mrtvě narozeného dítěte v roce 1849 „toto mrtvě narozené dítě pan farář vlastně nepochoval, byl ale u hrobu přítomen a na snažnou žádost zarmouceného otce svou modlitbu vykonal“.¹⁵

Z demografického hlediska by se mohlo zdát, že lze nouzové křty zařadit mezi živě narozené děti zemřelé krátce po porodu. Nicméně není to tak jednoduché, protože některé děti byly pokřtěny porodní bábou ještě před narozením. Pravděpodobně ve chvíli, kdy porodní bába odhadla, že porod nemůže skončit dobře a dítě se narodí mrtvé. V matričních záznamech se pak objevují poznámky typu „pokřtila bába v životě“¹⁶. Z demografického hlediska se tedy jednalo o mrtvě narozené děti.

Analýze mrtvorozenosti předcházelo několik problémů, se kterými bylo nutné se vypořádat. Při určování samotného počtu mrtvě narozených dětí se ukázalo, že některé děti byly zapsány pouze v matrikách narozených (94 dětí v letech 1760–1869), některé pouze v matrikách zemřelých (90 dětí) a některé byly zaznamenány v obou matrikách (254 dětí, tzn. 58 % ze všech mrtvě narozených dětí bylo zaznamenáno v obou matrikách; v takovém případě bylo dítě při analýze započítáno samozřejmě pouze jednou).¹⁷ Za účelem získání celkového počtu mrtvě narozených dětí tak bylo potřeba excerpovat nejen matriky narozených, ale také matriky zemřelých a zápisy vzájemně porovnat. Situaci však komplikoval především fakt, že si zápisy v matrikách ne vždy vzájemně odpovídaly. Jednalo se o dva typy problémů. V prvním případě bylo dítě v matrice zemřelých označeno jako mrtvě narozené a v matrice narozených byla zaznamenána poznámka o nouzovém křtu. To, že nouzový křest nebyl vždy udělen dítěti, které porod přežilo, bylo naznačeno již výše. Případně nebyla u zápisu v matrice narozených zaznamenána jakákoli poznámka nasvědčující tomu, že se dítě narodilo mrtvé (nicméně takových záznamů bylo minimum). Tyto děti byly ve výsledku zařazeny mezi mrtvě narozené. Ve druhém případě se jednalo o děti, které byly v matrice narozených označeny jako mrtvě narozené, ale v matrice zemřelých byla buď uvedena příčina úmrtí naznačující, že dítě nějakou dobu po porodu žilo (*zemřelo hned po porodu*), anebo byl u nich uveden věk při úmrtí větší než

¹⁴ J. Grulich, „Slavnostní okamžiky“... HD 24/2000, s. 66.

¹⁵ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 20.

¹⁶ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 3. Zápis o narození z 23. 7. 1797. Nebo SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 36, kde byla tato poznámka uvedena i přímo s dodatkem „mrtvě narozená“.

¹⁷ Jednalo se pravděpodobně o poměrně běžnou praxi, neboť o stejném přístupu hovoří na příklad i *Alexandra Šikulová*. A. Šikulová, **Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany...**, s. 38.

nula (1 hodinu živa, půl dne, čtvrt hodiny apod.). Takto problematických devět dětí bylo v úhrnu zařazeno mezi živě narozené děti.

Nouzově křtěné děti jsou nakonec podle zápisů v matrikách zemřelých rozděleny do tří skupin: živě narozené děti (prokazatelně nějakou dobu po porodu žily), mrtvě narozené děti (jako příčina úmrtí bylo uvedeno *mrtvě narozené*), děti jejichž osud se nepodařilo prokázat. V posledním případě jsou děti zařazeny podle definice nouzového křtu mezi živě narozené. Početní zastoupení jednotlivých skupin je uvedeno v příloze č. 6.1.

Dalším problémem, s kterým se bylo potřeba vypořádat, který ale výrazným způsobem nezasahuje do prezentovaných výsledků, byla neshoda zápisů ohledně pohlaví zkoumaných dětí. Často se stávalo, že v matrice narozených nebylo jméno a pohlaví narozeného dítěte uvedeno, ale v matrice zemřelých ano (někdy včetně jména).¹⁸ V tomto případě bylo počítáno s pohlavím uvedeným v matrice zemřelých. Někdy však bylo v matrikách uvedeno pohlaví opačné. V tomto případě opět bylo za správné považováno pohlaví uvedené v matrice zemřelých, není k tomu však žádný logický důvod.

Kromě výše popsaných problematických záznamů o mrtvě narozených dětech se v matrikách samozřejmě vyskytovaly i zápisy, které byly jednoznačné. V matrikách narozených i zemřelých pak bylo nejčastěji uváděno *mrtvě narozený*, ale i *nedochůdce* nebo *mrtvý v životě matky*.

Na tomto místě je vhodné zmínit, že mrtvorozenost na panství Škvorec (ale pravděpodobně nejen na něm) může být mírným způsobem nadhodnocena vzhledem k problematice předčasných porodů, které by správně měly být podle dnešní definice zařazeny nikoli mezi porody mrtvě narozených dětí, ale mezi potraty. Záznamy o takových porodech se na Škvorecku vyskytovaly především v 70. a 80. letech 19. století, nicméně lze se domnívat, že k nim docházelo i dříve. Otázkou však samozřejmě je, do jaké míry jsou tyto zápisy přesné. Nicméně v matrikách zemřelých se lze v kolonce příčina úmrtí setkat s poznámkou „nedonošený plod pětíměsíční“, „nevčasný porod šestíměsíční“, „mrtvě narozený (v 6 měsíci)“.¹⁹ Ve dvou případech byl dokonce potrat přímo uveden jako příčina úmrtí. Poprvé v roce 1784, kdy byl jako příčina úmrtí uveden *abortius*. Podruhé v roce 1874, kdy bylo zapsáno „porod nepravý (felg[h]eburt)“.²⁰ Zdá se, že ke konci 19. století by se dala pomocí církevních matrik analyzovat do jisté míry i potratovost. Možnosti této analýzy jsou v předstatistickém období přitom velmi omezené.²¹

V souvislosti s touto problematikou však není bez zajímavosti, že některé děti, které se dle zápisů narodily předčasně, nějakou dobu po porodu přežily, byť zpravidla jen několik hodin

¹⁸ I tato praxe byla běžná i v Libčanech. Viz A. Šikulová, *Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany...*, s. 39.

¹⁹ SOA v Praze, *Sbírka matrik*, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 15.; SOA v Praze, *Sbírka matrik*, matrika zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 15 a Hradešín, i. č. 29,

²⁰ SOA v Praze, *Sbírka matrik*, matrika zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 24.; SOA v Praze, *Sbírka matrik*, matrika zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 7.

²¹ Blíže na příklad A. Šubrtová, *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období*. HD 15/1991, s. 9–46. nebo P. Horská, *Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie*. HD 27/2002, s. 225–242.

nebo málo dní. Nicméně i tak je to poměrně pozoruhodné, neboť se dá předpokládat, že se pravděpodobně jednalo o porody v osmém měsíci těhotenství (možná i dříve). Vzhledem k neznalosti moderních technologií určujících přesný týden těhotenství lze totiž předpokládat, že pokud byl porod tehdejšími lékaři nebo porodní bábou označen jako předčasný, jednalo se o delší dobu před skutečným termínem porodu než na příklad 3–4 týdny. Z toho důvodu je pozoruhodné, že takové dítě, které mělo na příklad ještě nedostatečně vyvinuté orgány, problémy s udržením teploty či přijímáním potravy, nebo větší náchylnost k infekci (tak jak je u předčasně narozených dětí běžné), dokázalo přežít nějakou dobu po porodu.²² Nicméně v otázce této problematiky se jedná pouze o dohady a předpoklady, neboť nelze zjistit, zda se skutečně jednalo o předčasné porody, případně o jak moc předčasné porody šlo.²³

Tab. 6.3 – Mrtvorozenost na panství Škvorec v letech 1760–1869

Období	Mrtvorozenost (v ‰)			
	chlapci	dívky	celkem	české země*
1760–1769	11,5	4,6	16,1	.
1770–1779	7,2	7,8	12,1	.
1780–1789	13,7	16,7	18,6	.
1790–1799	6,6	5,0	5,8	.
1800–1809	6,8	10,8	8,9	.
1810–1819	18,6	21,3	21,8	9,5**
1820–1829	22,2	16,9	21,5	12,1
1830–1839	25,6	27,7	28,4	14,5
1840–1849	41,2	35,2	39,7	16,3
1850–1859	21,2	19,6	23,4	21,5
1860–1869	31,2	15,7	27,7	23,2
Celkem	20,4	17,8	21,2	.

Poznámky: * Průměr hodnot za deset let.

** Průměr hodnot z let 1816–1819.

Zdroj: České země – ČSÚ, Pohyb obyvatelstva...; Škvorec – církevní matriky, vlastní výpočty.

Počet mrtvě narozených dětí vztažených k 1 000 všech narozených dětí ve sledovaném období na panství Škvorec poměrně výrazně kolísal. V průměru dosahoval hodnoty 21,2 ‰ (20,4 ‰ u chlapců a 17,8 ‰ u dívek, tab. 6.3). Nejnižších hodnot dosahovala mrtvorozenost v poslední dekádě 18. a první dekádě 19. století. Naopak nejvyšších hodnot ve 40. letech

²² Komplikovanost předčasných porodů a jejich ne vždy šťastný konec potvrzují na příklad zápisy lékaře *Františka Boučka*. Ten ve 40. až 70. letech 19. století vedl devět předčasných porodů a pouze jednou se podařilo porodit dítě živé. B. Bouček (Ed.), *Zápisky praktického lékaře Dr. Františka Boučka, 1841–1880*. Poděbrady, 1901, s. 56.; Na počátku 19. století však byla dávána osmiměsíčním dětem za příznivých podmínek (především udržování stálé teploty) určitá šance na přežití. A. Fischer-Dückelmann, A. Bayerová, *Žena lékařkou. Lékařská kniha, věnovaná péči o zdraví a léčbě nemocí se zvláštním ohledem na ženskou a dětskou nemoc, pomoc ku porodu a ošetřování dítek*. Brno, 1923, s. 353.

²³ Nicméně o schopnosti tehdejšího porodnictví mluví i zápis o úmrtí novorozeněte v roce 1813, které se pravděpodobně narodilo koncem pánevním „umřela za hodinu, koncem po svém narození“ (SOA v Praze, *Sbírka matrik*, matrika zemědělců, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 10). Dítě sice zemřelo krátce po porodu, matka však porod přežila a porodila ještě minimálně tři další děti (první 18 měsíců po uvedeném porodu).

19. století. Ve srovnání s úhrnem českých zemí se na panství Škvorec rodily mrtvě narozené děti v daleko větší míře. Především do 40. let 19. století byl rozdíl mezi mrtvorozeností zaznamenanou na panství Škvorec a v celých českých zemích velmi značný (i více než dva procentní body). Zda za vyšší úroveň mrtvorozenosti na panství Škvorec stojí skutečně vyšší zastoupení mrtvě narozených dětí nebo pouze jejich lepší evidence, lze jen těžko soudit.

Hodnoty zaznamenané v 60. a 70. letech 18. století, především u dívek, však naopak naznačují, že na panství docházelo k podregistraci mrtvě narozených dětí. Mrtvě narozené děti pravděpodobně buď vůbec nebyly v matrikách zaznamenány, nebo se jejich záznamy neodlišovaly od živě narozených dětí, případně byly zaznamenány v samostatné knize, která se nedochovala.

V 70. a 80. letech 19. století byl v matrikách zemřelých zaznamenán ještě vyšší počet mrtvě narozených dětí než v předchozích letech (minimálně 142 mrtvě narozených²⁴ oproti 118 v letech 1850–1869), bylo by tedy zajímavé pozorovat, zda mrtvorozenost na panství Škvorec opravdu opět narostla. V českých zemích docházelo k nárůstu mrtvorozenosti až do konce 19. století. Dalo by se tedy předpokládat, že na Škvorecku to nebylo jinak.²⁵

Ve srovnání s farností Lochenice byla mrtvorozenost na panství Škvorec výrazně vyšší (s výjimkou 20. let 19. století). Sama autorka však považuje hodnoty v Lochenicích za značně podregistrované. Na příklad v 60. letech 19. století se dle záznamů v Lochenicích nevyskytlo ani jedno mrtvě narozené dítě.²⁶ Obdobná je i situace ve farnosti Libčany. Ve srovnání s panstvím Škvorec, ale i s úhrnem českých zemí tu byla úroveň mrtvorozenosti v letech 1810–1869 výrazně nižší. Především hodnoty ze 30. až 60. let však autorka připisuje nedokonalé evidenci. Od 70. let 19. století se totiž mrtvorozenost v Libčanech skokově vyrovnává mrtvorozenosti sledované v českých zemích.²⁷

6.3 Podíl dětí narozených mimo manželství

Podíl dětí, které se narodily mimo manželství, vypovídá mnohé o možnostech a chování místního obyvatelstva – o tom, jaký přístup měli k uzavírání manželství, jak dodržovali církevní nařízení, ale částečně také o tom, jaké kulturní hodnoty a postoje zastávali.

Na začátku 30. let 18. století tvořil podíl dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec více jak 5 % všech narozených dětí (obr. 6.2). Následně se až do začátku 80. let pohyboval okolo 4 %. Nemanželských dětí se tedy rodilo poměrně málo, v některých letech se dokonce nenarodilo žádné dítě, jehož rodiče by předtím neuzavřeli sňatek. Z toho důvodu nelze

²⁴ Minimálně protože dalších 8 dětí má jako příčinu úmrtí uvedenu *přirozenou* nebo *vrozenou slabost* a věk úmrtí nula dní. V těchto případech by bylo nutné porovnat zápisy se záznamy v matrikách narozených, které však nebyly excerptovány.

²⁵ ČSÚ, **Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2018, relativní údaje** [online]. 5.6.2020 [cit. 2020-11-03]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/91917340/1300701902.xlsx/da74c530-9ef4-4103-abb0-a062d370e3f8?version=1.3>.

²⁶ V. Kalousková, **Demografický vývoj farnosti Lochenice...**, s. 99.

²⁷ A. Šikulová, **Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany...**, s. 39–40.

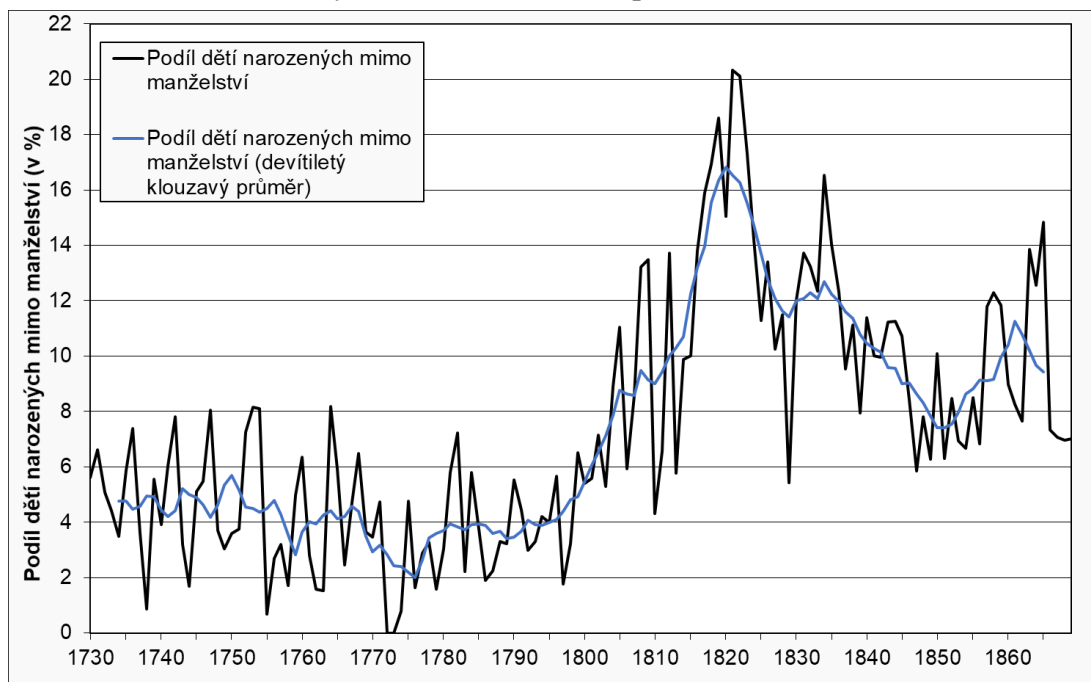
na panství Škvorec zhodnotit pokles počtu dětí narozených svobodným matkám v souvislosti s hladomorem v letech 1771–1772 tak, jak ho pozoruje ve své studii na příklad *Lucie Steinbachová*.²⁸ Přibližně od roku 1780 začal podíl dětí narozených mimo manželství téměř nepřetržitě narůstat a kulminoval počátkem 20. let 19. století. Nejvyššího podílu bylo dosaženo v roce 1821, kdy se více jak jedna pětina dětí narozených na panství narodila svobodné matce. Maximum podílu nemanželských dětí vystřídal poměrně strmý pokles do konce desetiletí (až na hodnotu 5,4 % dosaženou v roce 1829) následovaný opětovným nárůstem a dosažením lokálního vrcholu v polovině 30. let 19. století (16,5 %). Od té doby podíl dětí narozených mimo manželství opět výrazně klesal až do poloviny století. Přestože se v 50. a 60. let 19. století pohyboval podíl dětí nemanželského původu v průměru kolem 9 %, lze v tomto období sledovat několik let (1857–1859 a 1863–1865) s výrazně vyšším podílem (v prvním období kolem 12 %, ve druhém pak dokonce kolem 13,5 %).

Na konci 18. století Škvorecko nevybočovalo z hodnot pozorovaných v jiných vesnických lokalitách českých zemí, kde dosahoval podíl dětí narozených mimo manželství 1–5 %.²⁹ V 19. století však na panství Škvorec docházelo ke všem zásadnějším změnám ve vývoji podílu dětí narozených mimo manželství o něco dříve než v úhrnu českých zemí. Maximálního podílu bylo na panství dosaženo přibližně o 20 let dříve. Navíc byl podíl na panství vyšší než v jiných českých lokalitách. Na českém území byl nejvyšší podíl (kolem 15 %) nemanželských dětí pozorovaný až v průběhu 40. let 19. století.³⁰ I v českých zemích byl maximální podíl vystřídán poklesem hodnot. Ten však byl výrazně kratší a mírnější než na panství Škvorec. V polovině 50. let se totiž mimo manželství rodilo přibližně 12 % dětí. Krátkodobý pokles byl záhy vystřídán opětovným nárůstem a dosažením hodnoty téměř 16,5 % na konci 50. let. V 60. let pak podíl dětí narozených mimo manželství v českých zemích stejně jako na panství Škvorec klesal, ne však tak strmě. Na konci 60. let se mimo manželství rodilo přibližně 13 % dětí.

²⁸ L. Steinbachová, *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771–1772*. HD 25/2001, s. 110.

²⁹ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 167.

³⁰ ČSÚ, *Pohyb obyvatelstva...*

Obr. 6.2 – Podíl dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech 1730–1869

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Za narůstajícím podílem nemanželských dětí od počátku 80. let 18. století (jak na panství Škvorec, tak v jiných lokalitách českých zemí) mohly alespoň do určité míry stát v této době vydané právní předpisy a nařízení, které částečně mohly měnit pohled tehdejší společnosti na stigmatizované skupiny obyvatelstva, kterými nemanželské děti a svobodné matky bezpochybně byly. Především první díl občanského zákoníku, který byl vydán 1. 11. 1786, a který potvrdil zákon z roku 1783, ve kterém byly děti narozené mimo manželství postaveny právně na roveň dětem narozeným v manželství,³¹ výrazně měnil pohled na nemanželské potomky. Rovnoprávnost dětí opětovně zrušil Všeobecný občanský zákoník z roku 1811.³² Tento zákoník však umožnil zrovnoprávnění nemanželských dětí legalizací v podobě pozdějšího sňatku rodičů.³³ Tento zákon oproti předcházející době o něco ztížil situaci dětí nemanželského původu. Pravděpodobně však nijak zvlášť neovlivnil chování a smýšlení lidí. Následující zpřísnění podmínek při žádosti o sňatek z roku 1815 ve formě předkládání dokladů o dostatečné výši výdělku k uživení rodiny a o bydlišti³⁴ nejspíše vedlo nejen k navýšení sňatkového věku snoubenců (viz kapitola 5.2, především tab. 5.2), ale i k navýšení podílu dětí narozených mimo manželství u nižších sociálních vrstev. Je více než pravděpodobné, že muži s nedostatečným příjmem často udržovali trvalý partnerský vztah a teprve později uzavřeli sňatek se svou

³¹ D. Tinková, **Hřích, zločin, šílenství...**, s. 329.

³² Hlava třetí, § 155. (I. Schelleová, K. Schelle, **Civilní kodexy...**, s. 69.)

³³ Hlava třetí, § 161 a 162. (Tamtéž.) Na panství Škvorec bylo v letech 1810–1849 takto legitimováno přibližně 23 % dětí narozených mimo manželství. Z toho se téměř v polovině případů otec k dítěti při narození nejprve přihlásil a teprve následně dítě legitimoval sňatkem s matkou. Otec přitom nejčastěji pocházel ze sociální kategorie *podruh, nádeník* (35 %) a *domkář, řemeslník* (28 %). (B. Kuprová, **DP FF**, s. 65–66.)

³⁴ M. Lenderová, K. Rýdl, **Radostné dětství?**, s. 269.

partnerkou, s kterou v té době mohli mít třeba i několik dětí. Opakované porody svobodných matek, k jejichž dětem se hlásil jeden a tentýž otec, byly potvrzeny i při analýze církevních matrik narozených.³⁵ O výskytu konkubinátů z důvodu odmítnutí žádosti o uzavření sňatku ve venkovské společnosti se ve své práci zmiňují i *Iva Heroldová* nebo *Marika Poulová*.³⁶ Zda následující pozorovaný pokles podílu dětí narozených mimo manželství souvisel s uvolněním dodržování předpisů či pouze s prostou změnou chování místních obyvatel lze jen těžko soudit.

Ve farnosti Lochenice byl podíl nemanželsky narozených dětí v 80. a 90. letech 18. století velmi malý, pouze 1–2 %. V době maximálního podílu dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec, tedy ve 20. letech 19. století, dosahoval podíl v lochenické farnosti 10 %. Nejvíce dětí se svobodným matkám ve farnosti rodilo ve 40. letech 19. století, kdy podíl dětí narozených mimo manželství dosahoval necelých 15 %.³⁷ Oproti tomu v Budyni nad Ohří se podobně jako na panství Škvorec rodil poměrně vysoký podíl nemanželských dětí. V letech 1701–1850 pocházelo z nemanželského lože v Budyni nad Ohří 6,6 % narozených dětí.³⁸ Na panství Škvorec to v letech 1730–1869 bylo dokonce ještě téměř o jeden procentní bod více, tj. 7,3 %.

6.4 Manželská plodnost

Úroveň manželské plodnosti žen i mužů (počítaná na základě živě narozených dětí) na panství Škvorec v letech 1760–1839 poněkud kolísala. Za účelem lepšího pozorování trendů plodnosti podle věku je proto grafické znázornění měř doplněno o tříleté klouzavé průměry. Důvodem kolísání hodnot je pravděpodobně skutečnost, že pouze u 45 % žen z celkového počtu 692 žen vstupujících do analýzy a 41 % mužů z celkového počtu 687 mužů vstupujících do analýzy se podařilo dohledat přesné datum narození, a tedy dopočítat i přesný věk při narození dětí. U zbylých žen/mužů vstupuje do výpočtů manželské plodnosti pouze přibližný věk určený na základě odhadnutého data narození pomocí věku uvedeného v matrikách oddaných (příp. výjimečně v matrikách zemřelých), který byl pravděpodobně ve většině případů rozdílný o jeden rok od věku přesného. V letech 1780–1819 byl totiž rozdíl věku uvedeného v matrice oddaných a přesného věku právě jeden rok u 74,5 % žen a 64,5 % mužů.³⁹ Rozdíl věku přesného a dopočítaného tedy nebyl většinou velký a při využití odhadnutého věku by tak nemělo docházet k výrazným zkreslením měř plodnosti, alespoň co se trendu týče.

³⁵ B. Kuprová, **DP FF**, s. 63.

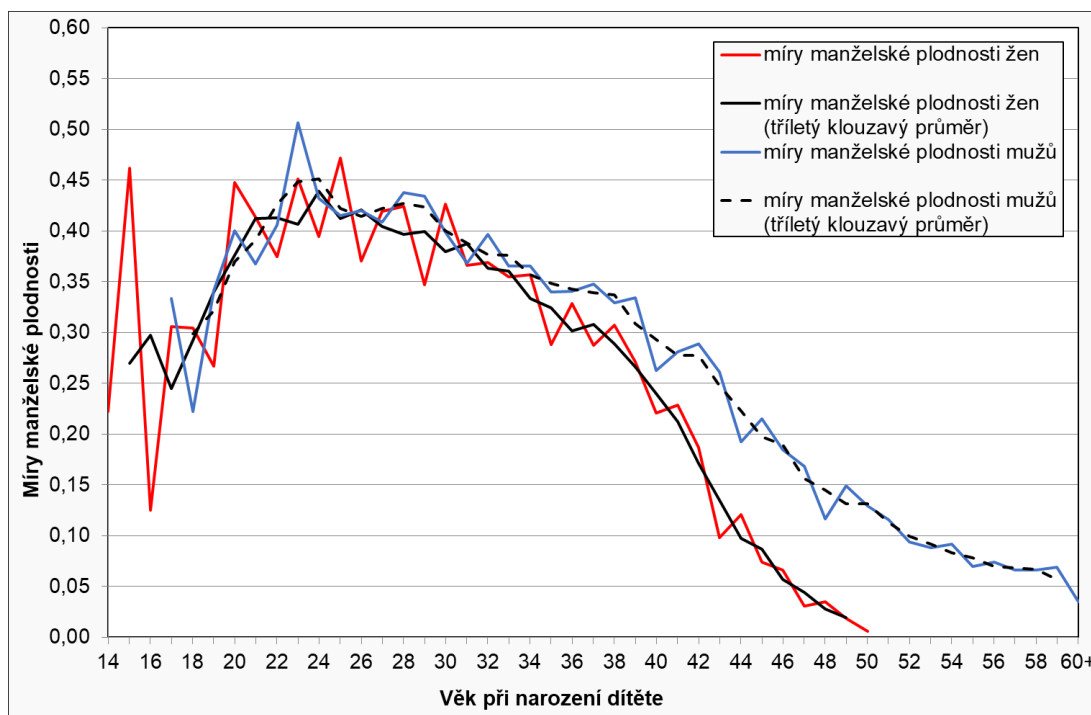
³⁶ I. Heroldová, **Vesnická poddanská rodina v Čechách před vydáním patentu o zrušení nevolnictví a po něm**. ČL, 68/1981, s. 157.; M. Poulová, **Plodnost vdaných žen...**, s. 63.

³⁷ V. Kalousková, **Demografický vývoj farnosti Lochenice...**, s. 97–98.

³⁸ L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 176.

³⁹ B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 34. Uvedení podílu případů s rozdílem věku o jeden rok ve studii vypadlo.

Obr. 6.3 – Míry manželské plodnosti mužů a žen podle věku na panství Škvorec v letech 1760–1839

Poznámky: Poslední hodnota míry manželské plodnosti žen je ve věku 50+.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Míry plodnosti žen do 17 let věku vycházejí z velmi nízkého počtu pozorování, proto jsou výrazně rozkolísané (obr. 6.3). Ve věku 14–16 let se ženám narodilo na panství Škvorec ve sledovaném období pouze šest dětí. Od 17 do 20 let věku žen je pak možné pozorovat nárůst manželské plodnosti. Pozoruhodné je však snížení plodnosti ve věku 19 let (z hodnoty 0,3 v 18 letech na 0,27 v 19 letech), zvláště ve spojitosti s nárůstem plodnosti u žen o rok starších. Ve 20 letech byla totiž specifická plodnost žen na panství jedna z nejvyšších, dosahovala hodnoty 0,45 živě narozených dětí na jednu ženu. Nízká plodnost ve věku 19 let může mít dvě příčiny. Za prvé mohlo jít o výkyv spojený s výše popsaným problémem odhadnutého věku. Přibližně u poloviny 19letých i 20letých matek je totiž počítáno pouze s přibližným věkem. To může být i důvodem poklesu plodnosti ve věku 21 let. Druhou možností je skutečnost, že poměrně hojně zastoupené 19leté nevěsty (8 % ze všech nevěst v letech 1785–1839 se vdávalo v tomto věku⁴⁰), rodily své děti nejčastěji o rok později⁴¹ a navyšovaly tak plodnost žen ve 20 letech. Pravděpodobně se však jednalo o kombinaci obou zmiňovaných příčin. Nejvyšší specifické plodnosti žen na panství dosahovaly ženy ve věku 25 let (0,47 živě narozených dětí na jednu ženu). Jedná se však opět spíše o výkyv spojený s problematikou využití přibližného věku. V případě využití tříletých klouzavých průměrů, které alespoň částečně opravují tyto výkyvy, byla míra manželské plodnosti žen nejvyšší ve věku 24 let, kdy dosahovala hodnoty 0,44 živě narozených dětí na jednu ženu.

⁴⁰ Více nevěst vstupovalo do manželství pouze ve věku 20, 22 a 24 let (8,5, 8,2, resp. 9,2 %).

⁴¹ Průměrný prvoprodni interval na panství Škvorec byl 14 měsíců (viz kapitola 6.8).

Do 30 let se s určitými výkyvy, které však lze připisovat problému se zastoupením přesného věku žen při narození dítěte, manželská plodnost žen udržovala nad hodnotou 0,4 živě narozených dětí na jednu ženu. Za takto vysokou mírou plodnosti stojí časté sňatky žen v tomto věku (více jak 37 % všech nevěst uzavřelo v letech 1785–1839 sňatek ve 20–24 letech a dalších 19 % ve věku 25–29 let, příloha č. 6.3). Počet živě narozených dětí na jednu ženu však také navyšovaly časté předmanželské koncepce žen v tomto věku (23 % žen ve věku 20–24 let a 27 % žen ve věku 25–29 let vstupovalo do manželství již v pozeňnaném stavu, tab. 6.10).

Následně však začala plodnost žen poměrně rychle klesat, po 30. roce již nebyla překročena hodnota 0,4. Ještě před dosažením 39. narozenin byl zaznamenán pokles pod hodnotu 0,3 a u žen starších 42 let již byla manželská plodnost na hodnotách nižších než 0,2 živě narozených dětí na jednu ženu.⁴²

Míry plodnosti ženatých mužů se vyvíjely velmi podobně jako míry vdaných žen, s tím rozdílem, že přibližně od 26 let dosahovaly vyšších hodnot (obr. 6.3). Do 20 let věku není vhodné, vzhledem k celkově nízkému počtu živě narozených dětí,⁴³ hodnoty měr manželské plodnosti mužů interpretovat. Následně však lze pozorovat, i přes poměrně výrazné výkyvy způsobené nejspíše odhadem věku při narození dítěte,⁴⁴ nárůst plodnosti ženatých mužů až na její maximum ve 23 letech, kdy dosáhla hodnoty 0,51 živě narozených dětí na jednoho muže. V případě tříletých klouzavých průměrů, které opět zajistí vyhlazení velkých výkyvů, byla maximální míra manželské plodnosti mužů zaznamenána ve věku 24 let, kdy dosáhla hodnoty 0,45 živě narozených dětí na jednoho muže. Nejvyšší specifická míra plodnosti mužů a žen tak byla zaznamenána ve stejném věku a dosahovala téměř stejných hodnot. Plodnost mužů se přibližně od 26 let pohybovala na vyšších hodnotách než plodnost žen (0,4–0,44 živě narozených dětí na jednoho muže). Jejich plodnost v tomto věku navyšoval především velký podíl uzavřených sňatků (30 % ve věku 20–24 let a 27 % ve věku 25–29 let, příloha č. 6.2). Podobně jako u žen začala plodnost mužů následně klesat. Již zde je však patrný náznak pomalejšího poklesu, než jaký byl nastartován u žen. A to i přesto, že ve chvíli, kdy klesla míra plodnosti pod hranici 0,3 živě narozeného dítěte, byli muži jen o jeden rok starší než ženy (40 let). Plodnost mužů se však nad hranicí 0,2 narozeného dítěte na jednoho muže udržela do věku 45 let. V tomto věku u žen již manželská plodnost nedosahovala ani hodnoty 0,1. Mužská plodnost klesla pod hranici 0,1 až v 52 letech.

Při studiu plodnosti se také nabízí otázka vývoje měr plodnosti v čase. Měnila se nějak plodnost žen a mužů v průběhu sledovaného období, které je v českých zemích stále řazeno do období neregulované plodnosti? Za tímto účelem bylo sledované období let 1760–1839 rozděleno do čtyř sňatkových kohort v rámci, nichž je porovnávána manželská plodnost zvlášť žen a mužů (obr. 6.4 a 6.5). Zdá se, že ani na panství Škvorec se manželská plodnost v letech 1760–1839 neměnila nějak výrazným způsobem. Nápadněji se od ostatní období liší pouze

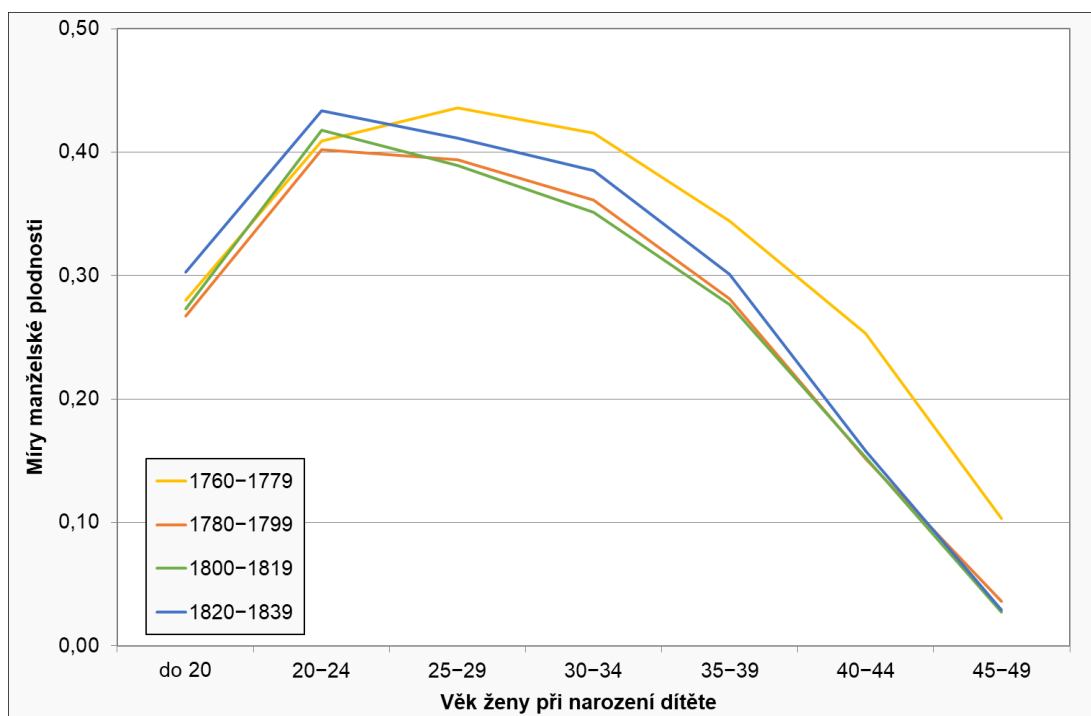
⁴² Hodnota míry manželské plodnosti žen, která je v grafu (obr. 6.3) vynesena ve věku 50 let, ve skutečnosti odpovídá mírám plodnosti žen 50letým a starším.

⁴³ Do 20 let se mužům narodilo pouze 10 dětí.

⁴⁴ Opět pouze přibližně u poloviny mužů, kterým se ve věku 22–26 let narodilo dítě, se podařilo určit přesný věk.

60. a 70. léta 18. století, kdy byla míra manželské plodnosti žen i mužů (výrazněji u žen) vyšší než v obdobích následujících (u žen od 25 let, u mužů od 30 let, srov. příloha č. 6.4 a 6.5). Částečným vysvětlením by mohl být vyšší věk na konci manželství. Ten byl u mužů i žen v letech 1760–1779 nejvyšší (52,8 let u žen a 57,5 let u mužů, příloha č. 6.6).

Obr. 6.4 – Míry manželské plodnosti žen podle sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839

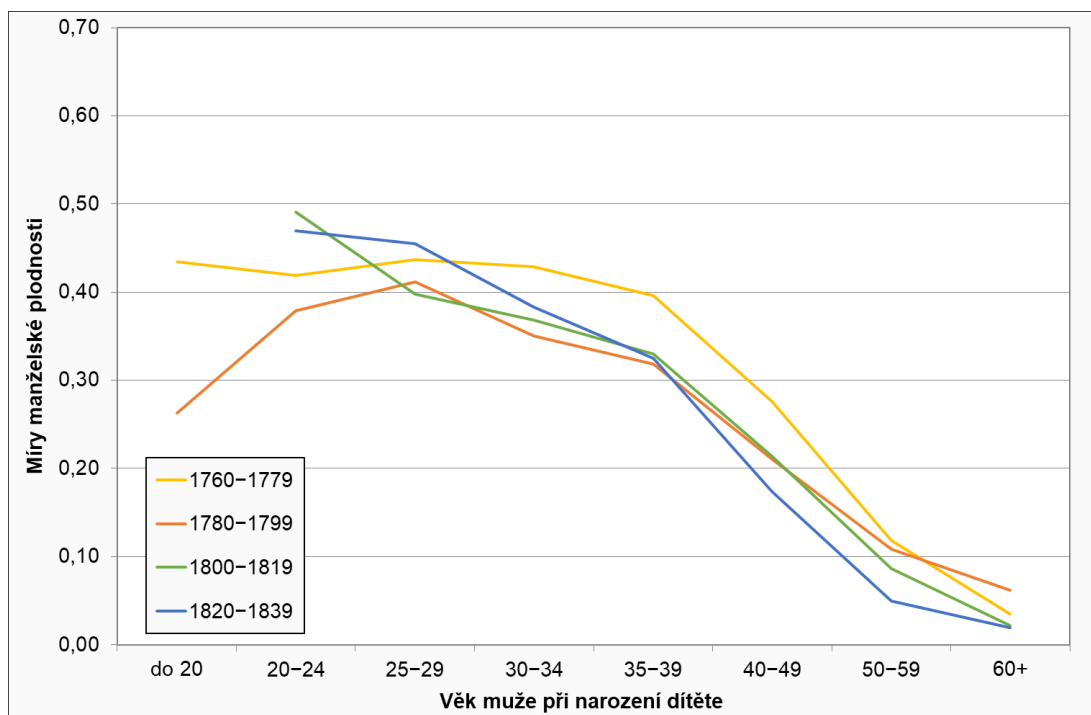

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Na přelomu 18. a 19. století (v letech 1780–1819) byla míra manželské plodnosti žen vyrovnaná. Ve 20. a 30 letech 19. století byla manželská plodnost žen opět o něco vyšší než na přelomu století (neodlišovala se však tak významně jako v 60. a 70. letech 18. století). Nejvýrazněji v nejmladším věku (do 25 let), ve kterém byla plodnost v letech 1820–1839 nejvyšší za celé sledované období. Důvodem byl pravděpodobně podíl předmanželských koncepcí, který v tomto období dosahoval nejvyšších hodnot (28,7 %, tab. 6.10), a navyšoval tak plodnost těchto žen.

Manželská plodnost mužů na přelomu 18. a 19. století (1780–1819) byla vyrovnaná až od 25 let (obr. 6.5). Ve věkové skupině 20–24 let (plodnost mužů do 20 let nemá smysl, vzhledem k nízkému počtu narozených dětí (viz výše), hodnotit) byla plodnost mužů vyšší na počátku 19. století (v letech 1800–1819). Plodnost mužů do 34 let ve 20. a 30. letech 19. století byla poměrně výrazně vyšší než na přelomu století. Ve vyšším věku (přibližně od 40 let) však byla zase nižší v porovnání s plodností v letech 1780–1819.

Obr. 6.5 – Míry manželské plodnosti mužů podle sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Míra manželské plodnosti žen i mužů závisela na mnoha faktorech, především pak na věku při sňatku, délce trvání manželství, ale na příklad i na věkovém rozdílu mezi manžely, zdravotním stavu obou rodičů, a v době neregulované plodnosti i na vitalitě narozených dětí, či osudu narozených dětí (tj. na věku, ve kterém umíraly). V následujících dvou kapitolách je věnována pozornost prvním dvěma zmiňovaným faktorům, tedy věku při sňatku a délce trvání manželství. Některé další ze jmenovaných vlivů jsou analyzovány ve vztahu k meziporodním intervalům, které s problematikou plodnosti velmi úzce souvisí (kapitola 6.7.1).

6.4.1 Manželská plodnost podle věku při sňatku a podle délky trvání manželství

Z analýzy manželské plodnosti žen podle jejich věku při sňatku (obr. 6.6, příloha č. 6.7) jsou jasně patrné dva jevy. Za prvé, míra plodnosti vdaných žen byla, s výjimkou žen vdávajících se do 20 let, vždy nejvyšší na začátku manželství, tedy ve stejné věkové kategorii, ve které vstupovaly do manželství. Důvodem této skutečnosti je fakt, že ženy nejčastěji rodily své první dítě přibližně rok po svatbě (v případě předmanželského početí i výrazně dříve) a další dvě děti přivedly na svět v průměru s dvouletými intervaly mezi porody (přičemž meziporodní interval se s pořadím narozených dětí dále zvyšoval, viz kapitola 6.7). Žena tak ve stejné věkové kategorii, ve které se vdávala, mohla porodit dvě až tři děti (záleželo na konkrétním věku při sňatku a vitalitě narozených dětí). U žen vstupujících do manželství do 20 let věku byla plodnost žen v první věkové kategorii po svatbě nižší než plodnost ve věku 20–24 let. Pravděpodobný důvod byl zmíněn již výše. Mezi nevěstami do 20 let byly nejčastěji nevěsty 19leté (37 % ze všech nevěst do 20 let), které pak svými prvními porody navyšovaly plodnost

ve skupině 20–24 let. Plodnost žen, které uzavíraly manželství před 20. narozeninami, navíc zaznamenala nejpomalejší pokles plodnosti s narůstajícím věkem. Plodnost těchto žen tak byla v úhrnu nejvyšší.

Druhý jev, který je možné pozorovat při analýze plodnosti podle věku při sňatku, je skutečnost, že čím později ženy do manželství vstupovaly, tím zpravidla rodily děti do vyššího věku. Nejzřetelněji je tato skutečnost pozorovatelná u žen, které uzavíraly sňatek mezi 35. a 40. narozeninami. Plodnost těchto žen byla ve věku 35–44 let výrazně vyšší než plodnost žen, které se vdávaly mladší. Tomu odpovídá i vývoj průměrného věku ženy při posledním porodu (kapitola 6.5).

Míra manželské plodnosti žen dosahovala v Budyni nad Ohří ve druhé polovině 18. století stejných hodnot jako na panství Škvorec, s tím rozdílem, že v Budyni byla o něco vyšší míra plodnosti žen do 34 let (největší rozdíl byl u žen do 20 let), a naopak poměrně výrazně nižší u žen od 35 let. I v Budyni lze sledovat, že plodnost žen do 20 let byla nižší než míra plodnosti 20–24letých žen. V první polovině 19. století byla však míra plodnosti v Budyni ve všech věcích výrazně vyšší než na panství Škvorec.⁴⁵ V Rožmberku nad Vltavou byla oproti tomu míra manželské plodnosti žen v první polovině 19. století velmi podobná jako ve Škvorci. S výjimkou měř plodnosti ve věku 30–34 let, kdy byla plodnost vyšší ve Škvorci, a ve věku 40–44 let, kdy byla naopak plodnost vyšší v Rožmberku.⁴⁶ Komparace s vývojem plodnosti v Jablonci nad Nisou je poměrně zajímavá.⁴⁷ Ve srovnání s panstvím Škvorec byla v Jablonci v letech 1760–1779 plodnost žen, které vstupovaly do manželství mladší 20 let, výrazně vyšší ve věku do 20 let (0,52, oproti 0,28 na panství Škvorec) a ve věku 20–24 let (0,47, oproti 0,39 na panství Škvorec), ale zároveň výrazně nižší ve věku od 30 let (0,35 ve věku 30–34 let, oproti 0,39 na Škvorecku, 0,27 ve věku 35–39 let, oproti 0,31 a 0,1 ve věku 40–44 let oproti 0,21). Ženy vdávající se ve věku 20–24 let měly ve věku 20–24 let také vyšší plodnost v Jablonci (0,52, oproti 0,43 na panství), následně však byla plodnost v Jablonci a na Škvorecku u těchto žen stejná nebo velmi podobná. U žen vstupujících do manželství mezi 25. a 30. narozeninami pak byla plodnost v obou lokalitách rovněž nejvyšší u žen ve věkové skupině, ve kterém vstupovaly do manželství a následně byla v Jablonci nižší. Oproti tomu v letech 1780–1799 byla plodnost žen v Jablonci nad Nisou bez ohledu na věk při vstupu do manželství ve všech věcích výrazně vyšší.

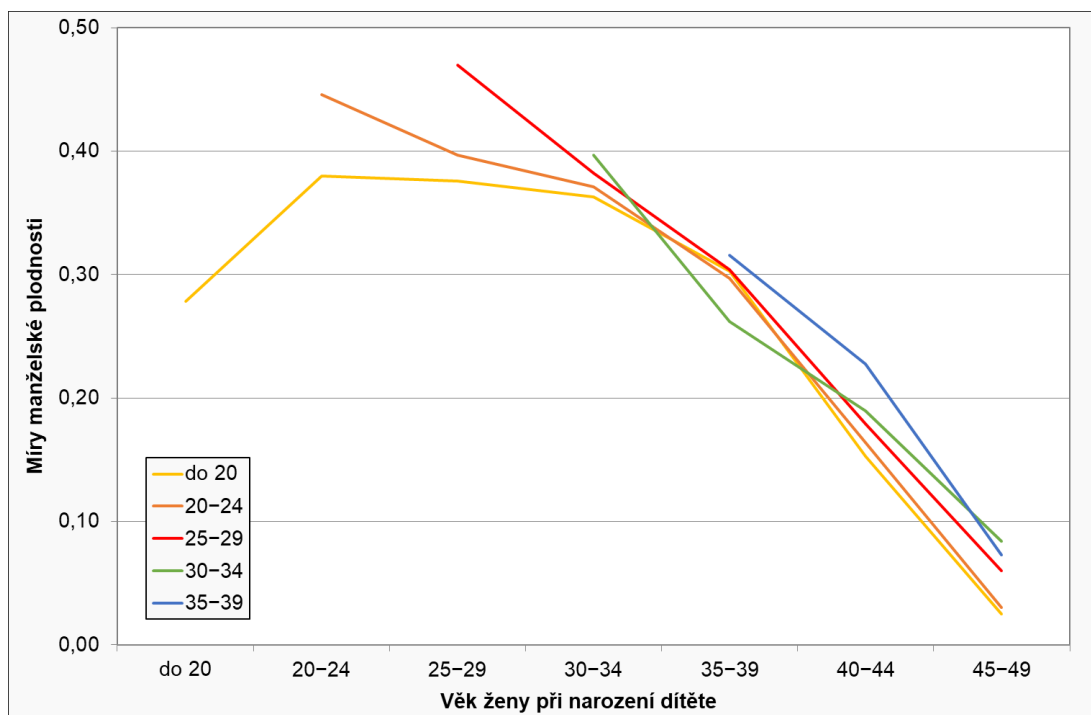
⁴⁵ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 186.

⁴⁶ M. Poullová, *Plodnost vdaných žen...*, s. 59.

⁴⁷ W. Wowková, L. Fialová, *Plodnost vdaných žen...*, s. 226.

Obr. 6.6 – Specifické míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

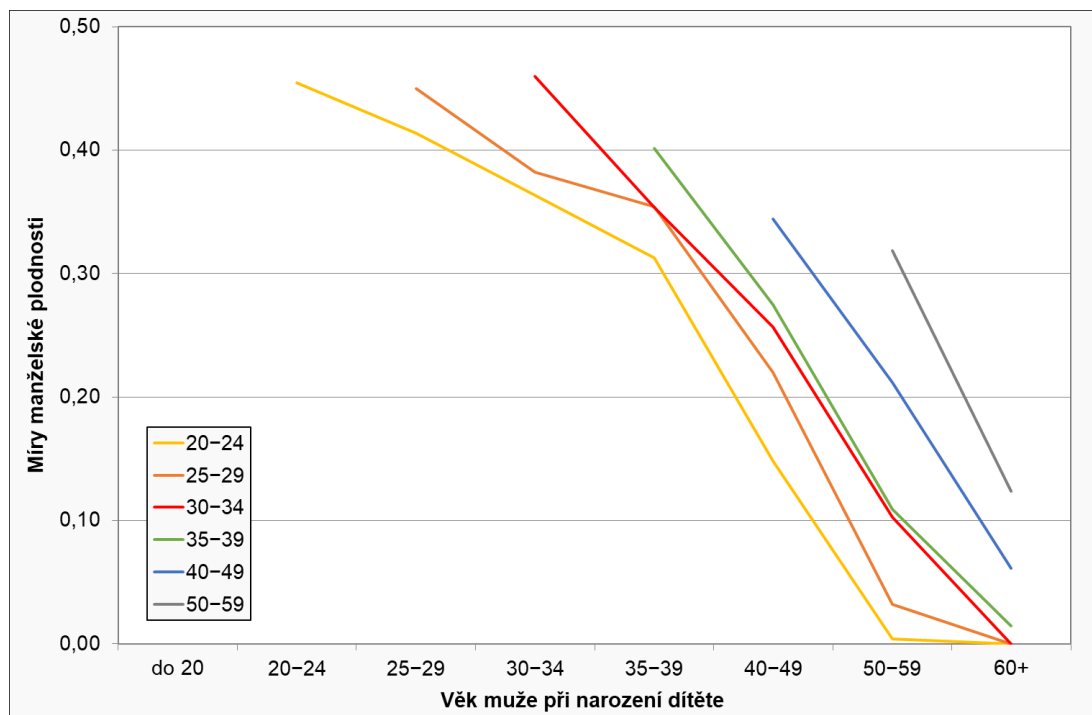
Manželská plodnost mužů vykazuje podobné jevy,⁴⁸ které jsou pozorovatelné u žen (obr. 6.7). Plodnost ženatých mužů byla vždy nejvyšší v první věkové kategorii. Stejně jako u žen lze pak u mužů pozorovat i skutečnost, že čím muži uzavírali sňatek ve vyšším věku, tím déle také plodili děti. Na příklad plodnost mužů vstupujících do manželství ve 20–34 letech byla ukončena ještě před 60. narozeninami. Mužům, kteří se ženili později, se rodili děti ještě po těchto narozeninách. U mužů však na rozdíl od žen lze pozorovat podobně rychlý pokles plodnosti bez ohledu na věk při vstupu do manželství.

Při podrobnějším porovnání manželské plodnosti mužů a žen podle věku při sňatku si je nutné uvědomit, že nelze porovnávat stejné věkové kategorie u obou pohlaví. Důvodem je skutečnost, že stejně staří snoubenci uzavírali sňatek pouze v 6,6 % případů (příloha č. 6.9, u rekonstruovaných rodin v 6,8 % případů). Nejčastěji byl na panství Škvorec starší ženich o 1–4 roky (28 % všech manželství, u rekonstruovaných rodin 24 % manželství). Při komparaci plodnosti mezi pohlavími se tedy jako nejlepší jeví sledovat plodnost žen uzavírajících sňatek ve věkové kategorii o jednu mladší, než je věková kategorie mužů. Na příklad plodnost žen vstupujících do manželství ve věku do 20 let s plodností mužů vstupujících do manželství ve věku 20–24 let. Dle toho je také pro lepší přehlednost zvoleno barevné značení křivek plodnosti na obr. 6.6 a 6.7, tak aby si barevně odpovídaly právě porovnávané věkové kategorie snoubenců. I tak je však třeba dát pozor na to, že je nutné porovnávat dvě rozdílné věkové

⁴⁸ Manželská plodnost mužů do 20 let není v grafu vynesena z důvodu nízkého počtu pozorování, které výrazným způsobem zkresluje výsledné hodnoty.

kategorie při narození dítěte (opět posun o jednu kategorii, přičemž mladší jsou ženy). A zároveň je třeba si uvědomit, že jde stále o poměrně velké zjednodušení, neboť věkové rozdíly mezi manžely byly i větší než 4 roky, nemluvě o párech, kdy byla starší žena.

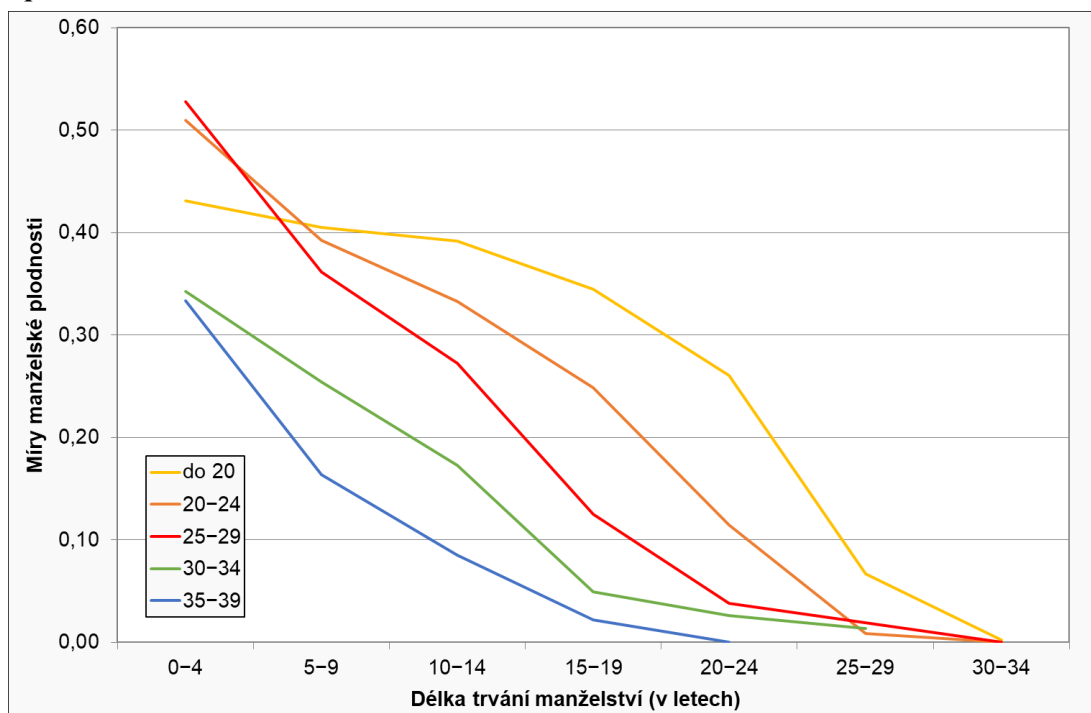
Obr. 6.7 – Specifické míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Přesto srovnání vývoje měr manželské plodnosti podle věku žen a mužů při sňatku za výše uvedených podmínek v podstatě vypovídá o stejné úrovni plodnosti obou pohlaví (obr. 6.6 a 6.7, případně číselně příloha č. 6.7 a 6.8). Jediný podstatnější rozdíl je možné pozorovat u žen vdávajících se před 20. narozeninami a mužů ženících se ve věku 20–24 let v první věkové kategorii (tedy u žen do 20 let a mužů ve 20–24 letech), kdy plodnost žen dosahovala hodnoty 0,28 a plodnost mužů 0,45. V následující věkové kategorii byla plodnost žen i mužů téměř stejná (0,38, resp. 0,41), ale ve vyšším věku opět dosahovala u žen vyšších hodnot. Důvodem tohoto rozdílu může být skutečnost, že u těchto párů mohl (a také byl) větší věkový rozdíl. Zastoupení věkového rozdílu mezi manžely, který byl větší než 5 let, byl v rodinách, kde se žena vdávala mladší 20 let téměř 55 % (průměrný věkový rozdíl byl 6,9 let). V rodinách, kde žena vstupovala do manželství ve věku 20–24 let, bylo přitom zastoupení takových párů jen 44 % (průměrný věkový rozdíl byl 5,8 let). Z toho důvodu není v tomto případě zcela vhodné srovnávat zmíněné manželské plodnosti (žen vstupujících do manželství před 20. narozeninami a mužů vstupujících do manželství ve věku 20–24 let). Plodnost těchto žen se pravděpodobně v daleko větší míře, než u starších žen překrývala s plodností mužů v různých věkových kategoriích.

Obr. 6.8 – Míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku a podle délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839

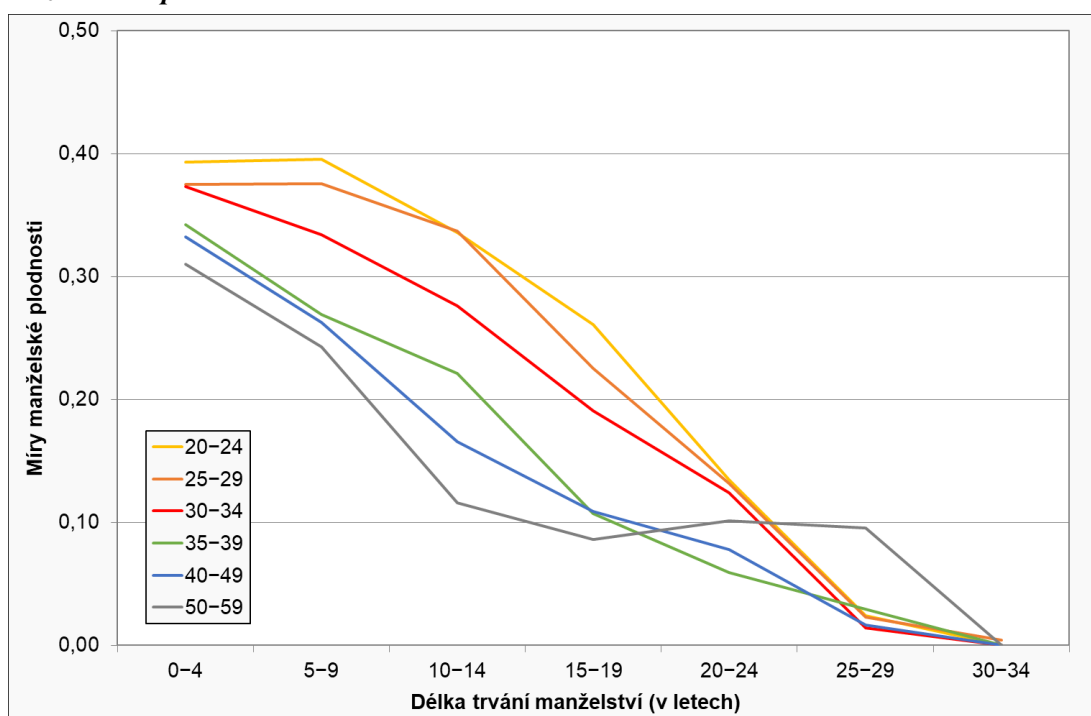
Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Manželská plodnost žen i mužů dle očekávání klesala s rostoucí délkou trvání manželství (obr. 6.8 a 6.9, číselně příloha č. 6.10 a 6.11). Nejvyšších hodnot tedy dosahovala během prvních pěti let po sňatku. Výjimku tvoří pouze plodnost mužů, kteří uzavírali sňatek ve věku do 29 let, jejichž plodnost byla během prvních deseti let manželství téměř stejně vysoká (obr. 6.9).

Plodnost žen vdaných do 20 let klesala jednoznačně nejpomaleji (obr. 6.8). Hodnoty 0,4, tj. průměrně 2 živě narozené děti na jednu ženu v daném věkovém intervalu, dosahovala plodnost těchto žen během prvních 15 let manželství. U žen je celkově možné pozorovat větší rozptyl ve vyšší plodnosti mezi jednotlivými kategoriemi věku při sňatku. Je zřejmé, že plodnost žen, které uzavřely sňatek do 30 let, byla výrazně vyšší než plodnost starších nevěst.

Plodnost mužů, kteří vstoupili do manželství do 30 let věku, se vyvíjela téměř totožně (obr. 6.9). Poměrně výrazně rozkolísané hodnoty plodnosti mužů, kteří vstupovali do manželství po 50. roce věku, jsou dány nízkým počtem pozorování vzhledem k vysokému a rozličnému věku mužů, zvláště po více jak 15 letech manželství. Podobně jsou na tom ale i hodnoty plodnosti po více jak 20 letech u mužů ženících se v mladším věku (35–49 let).

Obr. 6.9 – Míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku a podle délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V Budyni nad Ohří je sledována manželská plodnost žen pouze během prvních pěti let po uzavření sňatku.⁴⁹ Srovnání s Budyní proto není v tomto případě možné. V Rožmberku nad Vltavou byla v první polovině 19. století manželská plodnost žen podle délky trvání výrazně nižší než na Škvorecku.⁵⁰ V Jablonci nad Nisou v letech 1760–1779 byla plodnost žen nižší na panství Škvorec. Jedinou výjimku tvořily ženy vdávajících se do 20 let, jejichž plodnost v prvních deseti letech manželství byla vyšší než na panství, a ženy, které se vdávaly ve věku 30–34 let, které měly v Jablonci vyšší míru plodnosti během prvních pěti let manželství. V letech 1780–1799 pak byla plodnost žen bez ohledu na věk při sňatku a délku trvání manželství výrazně vyšší v Jablonci. Jedinou výjimku tvořily ženy, které se vdávaly ve věku 20–29 let. Ty měly během prvních pěti let manželství vyšší míru plodnosti na panství Škvorec.⁵¹

6.5 Průměrný věk rodičů při narození dítěte podle pořadí narození

Při analýze měř plodnosti žen je zapotřebí brát v potaz délku jejich plodného období. V období neregulované plodnosti je možné konec plodného období spojovat s věkem ženy při posledním porodu. Ten byl právě v této době omezován pouze biologickými hranicemi, příp. úmrtím

⁴⁹ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 191.

⁵⁰ M. Poullová, *Plodnost vdaných žen...*, s. 60.

⁵¹ W. Wowková, L. Fialová, *Plodnost vdaných žen...*, s. 229.

jednoho z partnerů. Na panství Škvorec se v letech 1760–1839 konce svého plodného období dožila přibližně polovina vdaných žen, u kterých se podařilo zjistit věk na konci manželství.⁵²

V následujících odstavcích je kromě věku matky při narození posledního dítěte (pro ženy, které se dožily v manželství 50. narozenin a pro všechny ženy bez ohledu na věk na konci manželství) analyzován i průměrný věk matky při narození dítěte vybraných pořadí a celkový průměrný věk matky při narození dítěte. To vše je shodně studováno i pro otce narozených dětí.⁵³

Ženy, které vstoupily do manželství před 30. narozeninami a dožily se v manželství 50 let, porodily v průměru své poslední dítě ve 40,3 letech (tab. 6.4). Průměrný věk při narození posledního dítěte na panství Škvorec tak odpovídá hodnotám pozorovaným v úhrnu českých zemí. V jiných lokalitách se totiž pohyboval věk žen při posledním porodu mezi 38 a 42 lety.⁵⁴ Na příklad v Budyni nad Ohří však rodily ženy své poslední dítě na přelomu 18. a 19. století v necelých 35 letech.⁵⁵ V Jablonci na Nisou byl naopak věk při posledním porodu v 18. století velmi podobný jako na Škvorecku – 40,1 let.⁵⁶ Nelze proto jednoznačně soudit, že ženy v městském prostředí ukončovaly svou reprodukci dříve než ženy ve venkovském prostředí.

Standardně se ukazuje, že ženy, které se vdávaly ve starším věku, rodily své děti déle, tj. věk při posledním porodu byl u nich vyšší než u žen, které vstupovaly do manželství mladší.⁵⁷ Na panství Škvorec je tuto tendenci možné sledovat až u žen, které se vdávaly mezi 25. a 30. narozeninami. U těchto žen byl věk při narození posledního dítěte v průměru o dva roky vyšší než u žen, které vstupovaly do manželství v mladším věku. Ženám, které vstoupily do manželství do 25 let se přitom poslední dítě narodilo v průměru těsně před 40. narozeninami.

Tab. 6.4 – Průměrný věk vdaných žen při posledním porodu na panství Škvorec v letech 1760–1839

Věk ženy při sňatku	Ženy, které se dožily v manželství 50 let		Všechny ženy	
	počet	průměrný věk	počet	průměrný věk
do 20	60	39,4	265	33,7
20–24	113	39,9	553	34,0
25–29	64	41,8	335	35,8
Celkem	237	40,3	1153	34,4

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Při analýze všech žen bez ohledu na jejich věk na konci manželství lze logicky pozorovat nižší průměrný věk při narození posledního dítěte (v průměru o šest let, tab. 6.4). Ženy, které vstoupily do manželství před 25. narozeninami porodily své poslední dítě v průměru ve 34

⁵² Do výpočtu vstupovalo 615 žen, z toho 312 zemřelo starších 50 let.

⁵³ Na tomto místě je nutné připomenout, že do všech typů analýz vstupuje odlišný (vždy maximální možný) počet pozorování (viz kapitola 4.2.1 *Výpočet demografických ukazatelů*), tak aby co nejlépe odrážel skutečnou situaci na panství Škvorec.

⁵⁴ L. Dokoupil et al., *Přirozená měna...*, s. 43.

⁵⁵ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 206.

⁵⁶ W. Wowková, L. Fialová, *Plodnost vdaných žen...*, s. 232.

⁵⁷ Na příklad W. Wowková, L. Fialová, *Plodnost vdaných žen...*, s. 232.

letech. K posunu posledního porodu do vyššího věku opět došlo až u žen vstupujících do manželství ve věku 25–29 let (35,8 let).

Prokazatelně nejstarší matkou na panství Škvorec se stala Kateřina Jasanská, která se ve 37 letech (jako svobodná) provdala 18. ledna 1776 za svobodného obyvatele Jana Žebro (24 let)⁵⁸ a své poslední (sedmé) dítě porodila 10. října 1792 krátce po svých 54. narozeninách.⁵⁹ Zemřela o rok a půl později již jako vdova (21. června 1794), Jan zemřel o půl roku dříve. Jejich poslední dítě Anna zemřela 4 dny po svém otci na onemocnění v krku.

U mužů nelze hovořit o konci plodného období, proto je věk při narození posledního dítěte analyzován pro všechny muže bez ohledu na jejich věk na konci manželství. Zároveň je z důvodu malého počtu sňatků mužů do 20 let přidán ještě věk při sňatku 30–34 let. Průměrný věk mužů při narození posledního dítěte byl na panství Škvorec 37,3 let (tab. 6.5), tedy o tři roky vyšší než u žen. U mužů lze pozorovat větší rozdíl v průměrném věku při narození posledního dítěte podle věku při sňatku než u žen. Muži ženící se ve věku 20–24 let se dočkali svého posledního potomka ve 35,3 letech. Muži, kteří uzavřeli manželství ve 25–29 letech o více jak tři roky později (38,7 let). A muži vstupující do manželství ve věku 30–34 let ještě o více jak rok později (41,1 let).

Tab. 6.5 – Průměrný věk ženatých mužů při narození posledního dítěte na panství Škvorec v letech 1760–1839

Věk muže při sňatku	Všichni muži	
	počet	průměrný věk
do 20	55	32,4
20–24	452	35,3
25–29	404	38,7
30–34	173	41,1
Celkem	1084	37,3

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V letech 1760–1839 byl na škvoreckém panství průměrný věk vdaných žen při narození dítěte bez ohledu na jeho pořadí 30,7 let. Průměrný věk ženatých mužů byl téměř o 5 let vyšší (tab. 6.6). U obou pohlaví věk při narození dítěte v průběhu sledovaného období klesal (u žen z 32,3 let v letech 1760–1779 na 30,8 v letech 1820–1839, u mužů z 37,3 na 34,3 let).

Průměrný věk rodičů při narození dítěte prvního pořadí byl pochopitelně nižší – 24,2 let u žen a 26,6 let u mužů (tab. 6.6).⁶⁰ V tomto případě lze u žen a mužů v rámci sledovaného období pozorovat rozdílný vývoj. U žen průměrný věk při narození prvního dítěte klesl z 24,9 let v 60. a 70. letech 18. století na přibližně stejný věk v letech 1780–1799 a 1800–1819 (23,2 a 23,8 let). Následně však došlo k nárůstu tohoto věku až na 25 let ve 20. a 30. letech 19. století.

⁵⁸ Ani u jednoho ze snoubenců není možné určit jejich sociální původ.

⁵⁹ Na panství byly zaznamenány tři ženy, které se staly matkou v 55 letech. Tento věk se však nepodařilo prokázat dohledáním přesného data narození.

⁶⁰ Tyto hodnoty více méně odpovídají i mediánu věku při narození dítěte. Ten dosahoval u žen hodnoty 24,3 let, u mužů pak 30 let.

U mužů průměrný věk při narození dítěte prvního pořadí klesl z 28,2 let v letech 1760–1779 na 25,5 let v letech 1800–1819. Následně však narostl na 27,1 let v letech 1820–1839.

Tab. 6.6 – Průměrný věk žen a mužů při narození dítěte a při narození dítěte 1. pořadí na panství Škvorec v letech 1760–1839

Pohlaví	1760–1779	1780–1799	1800–1819	1820–1839	1760–1839	Počet dětí
Děti bez ohledu na pořadí						
Ženy	32,3	31,0	30,8	30,8	30,7	6846
Muži	37,3	36,1	35,4	34,3	35,5	6932
Děti 1. pořadí						
Ženy	24,9	23,2	23,8	25,0	24,2	1057
Muži	28,2	26,1	25,5	27,1	26,6	963

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

6.6 Celkový počet dětí narozených v manželství

Vzhledem k častým porodům, ale především úmrtím, novým sňatkům ovdovělých osob, ale i časnému odchodu do služby či do učení, nelze z matričních záznamů určit skutečnou velikost rodiny (už vůbec ne domácnosti). Alespoň k přiblížení tohoto skutečného stavu mohou pomoci dochované soupisy duší, těm ale bude věnována pozornost na jiném místě (kapitola 10). Díky rekonstrukci rodin lze z matričních záznamů alespoň podat informaci o celkovém počtu dětí narozených jednomu manželskému páru. Na tomto základě tak lze poukázat na to, zda opravdu byly novověké rodiny (alespoň v ideálním případě, tedy pokud nikdo z rodiny neumřel ani neodešel z domu předčasně) výrazně větší než rodiny současné, jak se často soudí.

Celkový počet dětí narozený v rodině, podobně jako manželskou plodnost, ovlivňoval především věk ženy při sňatku a délka trvání manželství. Výsledky zjištěné pro panství Škvorec v letech 1760–1839 nejsou překvapivé. Jednoduše řečeno, počet dětí narozených v rodině klesal s narůstajícím věkem ženy při sňatku (tab. 6.7), a naopak rostl s narůstající délkou trvání manželství (tab. 6.8). Logicky čím delší dobu plodného období v manželství žena strávila, tím měla šanci porodit v něm více dětí. Průměrně se v jedné rodině na škvoreckém panství ve sledované době narodilo 5,1 dětí. Celkový počet dětí narozených v rodině na panství byl v porovnání s jinými lokalitami českých zemí tedy spíše vyšší. V Budyni nad Ohří se v 18. a v první polovině 19. století v jedné rodině narodilo průměrně 4,3 dětí.⁶¹ Ve Stružinci se v letech 1671–1899 narodilo průměrně 5 dětí.⁶² Stejný počet dětí jako na panství Škvorec byl zaznamenán v letech 1800–1849 v rožmberské farnosti.⁶³ Oproti tomu v Jablonci nad Nisou se

⁶¹ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 201.

⁶² L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, *The 'High Infant Mortality Trap'...*, p. 12.

⁶³ M. Poullová, *Plodnost vdaných žen...*, s. 82.

v jednom manželství od poloviny 17. do 30. let 19. století narodilo průměrně více dětí než na Škvorecku (5,4 dětí).⁶⁴

Vývoj celkového počtu narozených dětí jednotlivých sňatkových kohort přitom odpovídal vývoji měr manželské plodnosti. V letech 1780–1819 téměř nedošlo k žádné změně a v jedné rodině se tak průměrně narodilo 4,7 dětí (4,5 dětí v letech 1780–1799 a 4,8 dětí v letech 1800–1819). V předcházejícím období let 1760–1779 byl průměrný počet narozených dětí v rodině nejvyšší (podobně jako míry manželské plodnosti) a dosahoval 6,3 dětí na jednu rodinu. Ve 20. a 30. letech 19. století se pak v jednom manželství narodilo průměrně 5,2 dětí.

Tab. 6.7 – Celkový počet dětí narozených v manželství podle věku ženy při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839

Věk ženy při sňatku	Celkový počet dětí narozených v rodině							Počet rodin	Průměrný počet narozených dětí
	0	1–2	3–4	5–7	8–10	11+	celkem		
do 20	5	13	18	32	43	31	1041	142	7,3
20–24	10	44	57	83	83	21	1765	298	5,9
25–29	5	39	46	62	22	4	825	178	4,6
30–34	13	31	22	16	1	2	244	85	2,9
35–39	7	16	9	6	1	–	98	39	2,5
40–49	21	10	2	–	–	–	33	33	1,0
50+	10	–	–	–	–	–	0	10	–
Nezj.	2	4	5	5	5	–	96	117	0,8
Celkem	73	157	159	204	155	58	4102	806	5,1

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V rodinách, kde se žena vdala do 20. narozenin, se celkem narodilo průměrně 7,3 dětí (tab. 6.7). Tento počet plně odpovídal odhadu za úhrn českých zemí, podle kterého se ženám vdávajícím se do 20 let věku průměrně rodilo 6–9 dětí.⁶⁵ Ženy, které uzavíraly manželství ve věku 20–24 let, porodily v průměru 5,9 dětí. I nadále průměrný počet dětí na jednu rodinu klesal s narůstajícím věkem matky při sňatku. V rodinách, kde žena vstupovala do manželství po 35. narozeninách, se tak rodilo v průměru jen 3,1 dětí. Bezdětnost potkala nejčastěji páry, kde se žena vdávala starší 40 let (tab. 6.7), tedy ke konci svého plodného období, a také páry, jejichž manželství skončilo během prvních pěti let po sňatku (tab. 6.8).

V rodinách, kde manželství skončilo do pěti lety po sňatku, se rodilo v průměru pouze 1,2 dětí. Celkový počet narozených dětí pak plynule narůstal s prodlužující se délkou manželství. V rodinách, kde manželství trvalo 15–19 let, se tak průměrně narodilo 5,4 dětí. Na manželství, které trvalo více jak 40 let, pak průměrně připadlo více jak 8 narozených dětí.

⁶⁴ L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, *The 'High Infant Mortality Trap'...*, p. 12.

⁶⁵ L. Fialová, *Dějiny obyvatelstva...*, s. 168.

Tab. 6.8 – Celkový počet dětí narozených v rodině podle délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839

Délka trvání manželství	Celkový počet dětí narozených v rodině							Počet rodin	Průměrný počet narozených dětí	Průměrná délka trvání manželství
	0	1–2	3–4	5–7	8–10	11+	celkem			
0–4	34	76	11	–	–	–	141	121	1,2	2,4
5–9	15	36	55	11	–	–	309	117	2,6	7,0
10–14	7	13	39	57	4	–	515	120	4,3	12,1
15–19	5	7	14	39	16	–	441	81	5,4	17,1
20–24	5	11	8	26	28	6	523	84	6,2	21,8
25–29	3	1	12	23	18	9	443	66	6,7	26,8
30–39	3	7	14	29	52	18	926	123	7,5	34,2
40–49	1	5	4	14	27	18	574	69	8,3	44,5
50+	–	1	2	5	10	7	217	25	8,7	53,7
Celkem	73	157	159	204	155	58	4089	806	5,1	20,1

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

6.7 Meziporodní intervaly

Analýza délky meziporodních intervalů je spojována se studiem časování plodnosti. Z českých lokálních monografií je známo, že se délka meziporodního intervalu v tzv. dlouhém 19. století plynule prodlužovala s rostoucím pořadím narozeného dítěte. Plynulost narušoval pouze výraznější nárůst délky intervalu mezi předposledním a posledním narozeným dítětem. V mladším věku nebo brzy po svatbě rodily ženy děti přibližně po dvou letech, ve vyšším věku a déle po svatbě spíše po třech.⁶⁶ Situace na panství Škvorec tomu plně odpovídala.

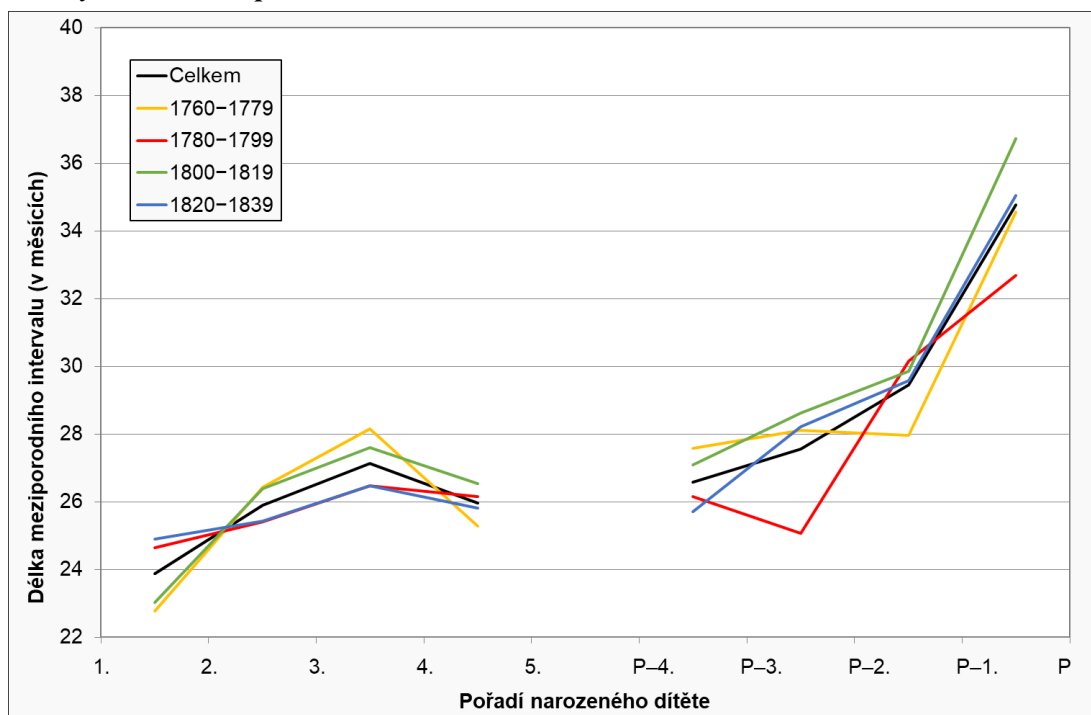
Na začátku manželství se na panství Škvorec v letech 1760–1839 děti (prvního až pátého pořadí) rodily průměrně v rozmezí 24 až 27 měsíců (obr. 6.10). Pozoruhodný a v českých zemích jinak nezaznamenaný je mírný pokles délky třetího a čtvrtého meziporodního intervalu, tj. interval mezi narozením třetího a čtvrtého dítěte byl delší než interval mezi čtvrtým a pátým dítětem. Co je důvodem tohoto poklesu, není možné odhadnout. Toto zkrácení délky meziporodního intervalu je však možné pozorovat u všech sňatkových kohort, nejvýznamněji však v 60. a 70. letech 19. století.

Na konci manželství, resp. na konci plodného období ženy, se děti rodily s výrazně delšími rozestupy. Mezi posledními pěti dětmi byl na panství Škvorec průměrný interval mezi jejich narozením 26,5 až 35 měsíců (obr. 6.10). Nárůst mezi posledními dvěma meziporodními intervaly byl přitom dle očekávání opravdu skokový – přes 5 měsíců (z 29,4 na 34,8 měsíců). Tento nárůst se dává nejčastěji do souvislosti s pomalým nástupem menopauzy. Při pohledu na sňatkové kohorty se jeví jako zajímavý a nevysvětlitelný (alespoň prozatím) pokles délky čtvrtého a třetího intervalu od konce v 80. a 90. letech 18. století. Podobně neočekávaná je

⁶⁶ L. Dokoupil et al., **Přirozená měna...**, s. 44.

stagnace délky druhého a třetího meziporodního intervalu od konce v letech 1760–1779 (všechny sňatkové kohorty jsou přitom přibližně stejně početně zastoupeny, příloha č. 6.12).

Obr. 6.10 – Délka meziporodních intervalů (v měsících) podle pořadí narozených dětí a podle sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839

Poznámky: P – dítě narozené v posledním pořadí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V Budyni nad Ohří byla na přelomu 18. a 19. století situace z hlediska délky meziporodních intervalů téměř totožná. Na začátku manželství zde byl interval mezi narozením dvou po sobě jdoucích dětí 23 až 27 měsíců. Směrem ke konci plodného období ženy se délka meziporodních intervalů prodloužila na 26 až 39 měsíců. Pouze interval mezi narozením předposledního a posledního dítěte byl tedy delší než na panství Škvorec (více jak o čtyři měsíce).⁶⁷ Stejná byla i situace v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830, kde se prvních pět dětí rodilo s intervalem 24 až 27 měsíců. Ve Stružinci v letech 1671–1899 byla délka meziporodních intervalů o jeden až dva měsíce delší (26 až 28 měsíců).⁶⁸

6.7.1 Meziporodní intervaly podle vybraných vysvětlujících proměnných

Studie, které se podrobněji věnují problematice meziporodních intervalů, poukazují na skutečnost, že délka intervalu byla ve velké míře závislá na osudu dítěte předešlého pořadí.⁶⁹

⁶⁷ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 214.

⁶⁸ L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, *The 'High Infant Mortality Trap'...*, p. 20.

⁶⁹ Jde především o zahraniční studie na příklad L. Henry, *Manuel de démographie historique*. Genève-Paris, 1967, p. 105.; J. Knodel, *Infant mortality and fertility in three Bavarian villages: An analysis of family histories from the 19th century*. Population Studies 22/1968, p. 297–318.; J. Bongaarts,

Pokud se dítě předešlého pořadí nedožilo prvních narozenin, pak se ženě dítě následujícího pořadí narodilo v průměru dříve, než pokud dítě první rok života přežilo. *Louis Henry* na základě lékařských poznatků 18. století přisuzoval tento fakt především sterilitě matek v období kojení.⁷⁰ Dnešní lékaři s tímto vysvětlením nesouhlasí. Nicméně je fakt, že zkrácení meziporodního intervalu v závislosti na osudu dítěte předešlého pořadí je statisticky podloženo v několika evropských studiích.⁷¹ *Johnu Knodelovi* se pro vybrané německé lokality, pro které jsou známé i informace o praktikách kojení, dokonce podařilo dokázat souvislost délky meziporodních intervalů právě s tradicí kojení. Ve vesnicích (Schönberg, Anhausen), kde nikdy (nebo jen velmi krátce) nebylo kojeno 90 % dětí, byl rozdíl v délce meziporodního intervalu v závislosti na osudu dítěte předešlého pořadí (zemřelo/nezemřelo během prvního roku života) necelé 2 měsíce. Ve vesnici Mömmlingen, kde byly kojeny téměř všechny děti, byl rozdíl v délce těchto meziporodních intervalů téměř 10 měsíců.⁷²

Na panství Škvorec se dítě, jehož sourozenec narozený v předešlém pořadí zemřel do jednoho roku věku života, narodilo v průměru o osm měsíců dříve, než pokud tento sourozenec první rok života přežil. Podobná byla situace ve všech porovnávaných českých lokalitách.⁷³ Pro žádnou z českých lokalit však není dochována informace o praktikách kojení,⁷⁴ a tak není možné dávat toto zkrácení meziporodních intervalů do přímé souvislosti právě s kojením.

Navíc je třeba si uvědomit, že na délku meziporodních intervalů měla vliv celá řada dalších faktorů. Zřejmě nejpřehledněji je shrnuje *John Bongaarts*,⁷⁵ který rozděluje tyto faktory na přímé a nepřímé. Mezi ty přímé zahrnuje podíl vdaných žen v populaci, dostupnost antikoncepce a rozšíření umělých ukončení těhotenství (to jsou dva faktory, které měly u historických populací pravděpodobně jen velmi omezený účinek), laktační amenoreu (tedy neplodnost spojenou s vymizením menstruace během kojení), sterilitu, četnost pohlavního styku, délku plodného období ženy a podíl spontánních potratů (ten má však, vzhledem k jeho přibližně konstantnímu výskytu v čase, na časování a intenzitu plodnosti jen omezený vliv). Laktační amenoreu přitom může často ovlivnit právě úmrtí kojeného dítěte. Dnes jsou však již

A Framework for Analyzing the Proximate Determinants of Fertility. Population and Developments Review 4/1978, p. 105–132.; Pro české prostředí je takových studií jen málo na příklad L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 214–220.; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Determinants of the Length of Birth Intervals...**; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, **The 'High Infant Mortality Trap'...**

⁷⁰ L. Henry, *Manuel de démographie historique*, p. 105.

⁷¹ Kromě výše zmíněných se tématem vztahu mezi kojeneckou úmrtností a intenzitou a načasováním plodnosti zabývaly i další studie, byť ne vždy přímo na historických populacích např. S. Bhalotra, A. van Soest, **Birth-spacing, fertility and neonatal mortality in India: Dynamics, frailty, and fecundity.** Journal of Econometrics, 143/2008, p. 274–290.; D. S. Reher et al., **Agency in Fertility Decisions...**

⁷² J. Knodel, *Infant mortality and fertility...*

⁷³ L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 219.; L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, **The 'High Infant Mortality Trap'...**, p. 20.

⁷⁴ Určitou představu o praktikách kojení a příkrmech v Čechách si lze udělat na základě M. Lenderová, K. Rýdl, **Radostné dětství?**, s. 109–130. O době kojení jsou zde však jen velmi stručné a obecné informace (s. 121).

⁷⁵ J. Bongaarts, **A Framework for Analyzing...**, p. 106–107.

dostupné studie, které poukazují na skutečnost, že délku laktační amenorey ovlivňuje nejen doba kojení, ale i výživa a energetický výdej žen, zavádění příkrmů pro kojené děti apod.⁷⁶

Vzhledem k tomu, že u historických populací je téměř nemožné potvrdit účinek většiny faktorů, jsou v následující analýze použity proměnné, které jsou pro tyto populace dostupné, a které alespoň částečně zastupují zmíněné možné faktory. Stejně proměnné byly využity již v zatím nejpodrobnější studii délky meziporodních intervalů v českých zemích (pro Jablonec nad Nisou a Stružinec). Vysvětlujícími proměnnými pro délku intervalu mezi dvěma po sobě jdoucíma dětma je osud dítěte předešlého pořadí, resp. délka jeho života, věk ženy při sňatku (v době s výraznou převahou manželské plodnosti zastupující počátek plodného období ženy), věk ženy při narození dítěte, celkový počet narozených dětí, pořadí narozeného dítěte (zvláště dítěte posledního pořadí, který zastupuje konec plodného období ženy), a kromě toho i zkoumaná lokalita.⁷⁷

Pro panství Škvorec tedy byly vymezeny stejné vysvětlující proměnné jako pro analýzu v Jablonci nad Nisou a Stružinci. Datové soubory mají pro všechny tři lokality jednotnou strukturu. Navíc jsou všechny tři lokality sledovány alespoň částečně ve stejném období (Škvorec v letech 1760–1839, Jablonec nad Nisou v letech 1650–1830 a Stružinec v letech 1671–1899). Z těchto důvodů bylo možné sloučit obě vytvořené databáze a analyzovat délku meziporodních intervalů společně ve všech třech lokalitách.⁷⁸ Je zde třeba připomenout, že vliv jednotlivých vysvětlujících proměnných je tzv. čistý vliv, tedy „očistěný“ od vlivu změn všech ostatních proměnných vstupujících do modelu.

Podle Wald chí-kvadrát testu, který testuje významnost jednotlivých vysvětlujících proměnných pro studovaný model, se všechny proměnné ukázaly jako statisticky významné na 1% hladině významnosti (příloha č. 6.13). To však ještě neznamená, že jsou statisticky významné všechny rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi vysvětlujících proměnných (tab. 6.9).

Na základě výsledků analýzy lze konstatovat, že délka meziporodních intervalů byla ve studovaných lokalitách tím kratší, čím vyšší byl věk ženy při sňatku (poměr šancí je vyšší u starších žen než u žen do 20 let). Na příklad poměr šancí pro ženy, které se vdávaly starších 30 let, a žen, které vstupovaly do manželství mladší 20 let (referenční kategorie), byl 1,833. To znamená, že riziková funkce, tj. kratší délka meziporodních intervalů, byla 1,8krát vyšší u žen, které se vdávaly starší 30 let. Rozdíly v průměrné délce meziporodního intervalu byly statisticky významné na 5% hladině významnosti, s výjimkou rozdílu mezi kategoriemi žen, které vstoupily do manželství ve věku 25–29 let a starší 30 let (příloha č. 6.15). Vliv věku matky při narození dítěte byl přesně opačný. Čím dříve se ženy stávaly matkami, tím rodily děti rychleji po sobě (s kratšími meziporodními intervaly, poměr šancí je vyšší u mladších žen, tab.

⁷⁶ Např. C. Vallengia, P. T. Ellison, **Lactational Amenorrhoea in well-nourished Toba women of Formosa, Argentina**. *Journal of Biosocial Science*, 36/2004, p. 573–595.

⁷⁷ L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, **The 'High Infant Mortality Trap'...**, p. 25–30.

⁷⁸ Výsledky Coxovy regrese pro délku meziporodních intervalů pouze pro panství Škvorec jsou uvedeny v příloze č. 6.14. Výsledky jsou shodné s analýzou délky meziporodních intervalů pro Jablonec nad Nisou a Stružinec. S tím rozdílem, že některé kategorie vysvětlujících proměnných nebyly pro panství Škvorec statisticky významné na 5% hladině pravděpodobnosti z důvodu nízkého počtu pozorování.

6.9). Poměr šancí u žen, které se staly matkou před 20. rokem věku byl dokonce víc jak 6x vyšší než u žen, které porodily starší 30 let. Rozdíly v délce meziporodních intervalů přitom byly statisticky významné mezi všemi věkovými kategoriemi (příloha č. 6.15).

Dále se logicky ukazuje, že kratší meziporodní intervaly byly v rodinách s vyšším celkovým počtem narozených dětí, především v rodinách s deseti a více dětmi. Poměr šancí je tedy vyšší u rodin s vyšším počtem dětí (tab. 6.9). V rodinách, kde se narodilo více jak 10 dětí, byla šance na kratší meziporodní interval 1,8krát vyšší než v rodinách se čtyřmi nebo pěti dětmi. Je tedy zřejmé, že při kratších meziporodních intervalech lze logicky „stihnout“ porodit více dětí.

Statisticky významné jsou rozdíly mezi všemi kategoriemi celkového počtu narozených dětí s výjimkou rodin se dvěma nebo třemi dětmi a rodin s šesti nebo sedmi dětmi (příloha č. 6.15).

Podrobná analýza meziporodních intervalů dále potvrzuje závěry tradičních historicko-demografických analýz, mimo jiné i zde výše uvedených. Totiž, že delší meziporodní interval byl mezi narozením dítěte předposledního a posledního pořadí. Poměr šancí byl 0,6x nižší u dítěte posledního pořadí než u dítěte jiného než posledního pořadí (tab. 6.9). Zároveň bylo potvrzeno že, délka meziporodních intervalů byla kratší s rostoucím pořadím narozených dětí (poměr šancí je nižší, tj. intervaly delší, u nižšího pořadí narozeného dítěte). Statisticky významné (na 5% hladině spolehlivosti) však byly pouze rozdíly mezi dítětem druhého pořadí a dětmi vyššího pořadí a dále mezi dítětem třetího pořadí a pátého a vyššího pořadí (příloha č. 6.15).

Potvrzuje se také skutečnost, že kratší meziporodní intervaly byly v rodinách, kde dítě předešlého pořadí zemřelo před dovršením jednoho roku věku. Největší tendence ke zkrácení intervalu mezi narozením dvou dětí přitom byla v případě, že dítě předešlého pořadí zemřelo během prvních čtyř měsíců svého života (nejvíce během třetího měsíce). Riziková funkce je v těchto případech minimálně 2,3krát větší, než pokud se dítě předešlého pořadí dožilo svých prvních narozenin. Statisticky významné však nejsou rozdíly mezi všemi kategoriemi této vysvětlující proměnné (viz příloha č. 6.15).

Mezi lokalitami vykazoval v průměru nejkratší meziporodní intervaly (při standardizaci na všechny ostatní uvažované vysvětlované proměnné) Jablonec nad Nisou (tab. 6.9, příloha č. 6.15).

Tab. 6.9 – Coxova regrese pro proměnnou délka mezipородního intervalu na panství Škvorec v letech 1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a pro Stružinec v letech 1671–1899

Vysvětlující proměnná	Kategorie vysvětlující proměnné	Odhad parametrů (β)	Standardní chyba odhadu	Pr > ChiSq (p-hodnota)	Poměr šancí (k ref. kategorii)
Věk matky při sňatku (ref. kategorie = do 20 let)	20–24 let	0.32987	0.02866	<.0001	1.391
	25–29 let	0.60067	0.04000	<.0001	1.823
	nad 30 let	0.60605	0.06945	<.0001	1.833
Věk matky při narození dítěte (ref. kategorie = nad 30 let)	do 20 let	1.87614	0.15925	<.0001	6.528
	20–24 let	1.09353	0.05163	<.0001	2.985
	25–29 let	0.59639	0.03384	<.0001	1.816
Celkový počet dětí narozených v rodině (ref. kategorie = 4–5 dětí)	2–3 děti	0.13049	0.05120	0.0108	1.139
	6–7 dětí	0.07528	0.03549	0.0339	1.078
	8–9 dětí	0.27713	0.03747	<.0001	1.319
	více než 10 dětí	0.56929	0.04043	<.0001	1.767
Poslední narozené dítě v rodině (ref. kategorie = nejde o poslední narozené dítě)	poslední narozené dítě	-0.51682	0.03213	<.0001	0.596
Pořadí narozeného dítěte (ref. kategorie = 7. a vyšší pořadí)	2. pořadí	-0.26813	0.05582	<.0001	0.765
	3. pořadí	-0.12687	0.04920	0.0099	0.881
	4. pořadí	-0.08418	0.04348	0.0528	0.919
	5. pořadí	0.03478	0.04101	0.3963	1.035
	6. pořadí	0.01196	0.04064	0.7685	1.012
Osud dítěte narozeného v předešlém pořadí (ref. kategorie = dítě přežilo 1. rok života)	1.	1.01595	0.04278	<.0001	2.762
	2.	1.01322	0.07097	<.0001	2.754
	3. dítě zemřelo během ...	1.14669	0.08444	<.0001	3.148
	4. měsíce po narození	0.89400	0.09539	<.0001	2.445
	5.–6.	0.66498	0.07947	<.0001	1.944
	7.–8.	0.58220	0.08362	<.0001	1.790
	9.–12.	0.48324	0.06438	<.0001	1.621
	nezjištěno	0.00771	0.02778	0.7813	1.008
Lokalita (ref. kategorie = panství Škvorec)	Jablonec	0.08380	0.02701	0.0019	1.087
	Stružinec	-0.0008721	0.03269	0.9787	0.999

Poznámky: Vysvětlující proměnné, které jsou statisticky významné na 5% hladině významnosti jsou zvýrazněny tučně.

Zdroj: Pro Jablonec nad Nisou data excerpovala Walburga Wowková a pro Stružinec A. B. Máka. Pro panství Škvorec církevní matriky, vlastní výpočty.

6.8 Interval mezi sňatkem a narozením dítěte prvního pořadí

Z důvodu určité specifičnosti jsou z analýzy meziporodních intervalů vyloučeny tzv. prvoporodní intervaly, tedy intervaly mezi uzavřením sňatku a prvním porodem. Délka prvoporodního intervalu byla v tzv. dlouhém 19. století výrazně ovlivněna podílem předmanželských koncepcí, tedy podílem dětí počatých před sňatkem rodičů a narozených do ukončeného sedmého měsíce po sňatku.⁷⁹ Studium předmanželských koncepcí má, podobně jako podíl dětí narozených mimo manželství, poměrně vysokou vypovídací hodnotu z hlediska kulturních dějin. Jedná se především o otázku dodržování církevních nařízení, která přímo zakazovala předmanželský sexuální styk.

Na panství Škvorec v letech 1760–1839 činila průměrná délka prvoporodního intervalu 14,3 měsíců, přičemž 56 % dětí prvního pořadí se narodilo v prvním roce manželství. Toto zjištění odpovídá závěrům zachyceným v úhrnu českých zemích, které ukazují, že se během prvního roku manželství rodilo až 80 % prvních dětí.⁸⁰ V průběhu celého sledovaného období se na panství narodila do osmi dokončených měsíců po sňatku přibližně jedna pětina všech dětí prvního pořadí (tab. 6.10). V čase však tento podíl poměrně výrazně narůstal, z 11,5 % v 60. a 70. letech 18. století až na 28,7 % ve 20. a 30. letech 19. století. Zastoupení dětí počatých před manželstvím rodičů tedy s výjimkou let 1820–1839 narůstala společně s podílem nemanželských dětí (viz kapitola 6.3).

Podíl předmanželských koncepcí závisel také na věku ženy při vstupu do manželství. Ženy, které se vdávaly ve 25–29 letech, ve více jak jedné čtvrtině případů počaly své první dítě ještě před sňatkem (tab. 6.10).

Tab. 6.10 – Děti narozené do osmi měsíců po sňatku rodičů a jejich podíl z úhrnu dětí prvního pořadí podle věku ženy při sňatku a sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839

Věk ženy při sňatku	1760–1779		1780–1799		1800–1819		1820–1839		Celkem	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %
do 20	4	9,3	9	12,7	5	7,4	11	16,9	29	11,7
20–24	7	10,8	21	15,9	49	29,0	47	26,9	124	22,9
25–29	5	11,9	17	23,6	29	27,4	37	34,6	88	26,9
30–39	4	13,3	7	17,1	5	12,2	21	32,8	37	21,0
40–49	1	12,5	1	20,0	1	25,0	2	33,3	5	21,7
Celkem	34	11,5	63	17,9	89	23,0	121	28,7	307	21,1

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

⁷⁹ Některé porody do konce sedmého měsíce po sňatku mohou být předčasné, tedy nikoli z předmanželských koncepcí. Nicméně dá se předpokládat, že kvůli těmto porodům nedocházelo k velkému zkreslení podílu předmanželských koncepcí z důvodu alespoň částečné kompenzace dětmi počatými před manželstvím, ale narozenými v osmém (případně devátém) měsíci po sňatku.

⁸⁰ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 167.

Z hlediska českých zemí byl podíl předmanželských koncepcí na panství Škvorec spíše vyšší. Na příklad na panství Rožmberk dosahoval podíl předmanželských koncepcí v této době 19 %.⁸¹ V Budyni nad Ohří byl tento podíl ve 2. polovině 18. století 13,4 % a v 1. polovině 19. století 21,3 %.⁸² Zatím jedinou analyzovanou lokalitou v českých zemích, kde byl výrazně vyšší podíl předmanželských koncepcí, je Jablonec nad Nisou. Zde se v letech 1650–1789 narodilo do osmi měsíců po sňatku 25 % dětí a v letech 1790–1830 dokonce více než 40 % dětí.⁸³ Zjištěné hodnoty v Jablonci nad Nisou, ale i na panství Škvorec tak naznačují, že místní obyvatelé zcela nedodržovali nábožensky vyžadovanou sexuální zdrženlivost před uzavřením sňatku.

6.9 Sezónní průběh počtu narozených dětí

Počet narozených dětí se v průběhu roku v českých zemích měnil jen velmi málo.⁸⁴ Na panství Škvorec tomu nebylo jinak, tomu odpovídá i hodnota variačního koeficientu (tab. 6.11). Nejvíce dětí se po celé sledované období rodilo v březnu. Mezi další měsíce, ve kterých se rodilo hodně dětí patří leden a srpen. Nejvíce dětí tedy bylo počato v červnu, dubnu a listopadu. Od přelomu 18. a 19. století jsou však rozdíly mezi počtem narozených dětí v jednotlivých měsících o něco menší než na začátku sledovaného období. Nejméně dětí se pak rodilo nejčastěji v listopadu a červnu (početí v únoru a září).

Vzhledem k tomu, že sezónnost narozených manželských dětí v podstatě kopíruje sezónnost všech narozených dětí (příloha č. 6.16), lze zmiňované měsíce porovnat se sezónností uzavřených sňatků. Toto srovnání je poměrně zajímavé. Zdá se totiž, že interval mezi uzavřením sňatku a početím prvního potomka trval v manželstvích uzavíraných v lednu a únoru (maximum svateb, viz tab. 6.11) delší dobu než v manželstvích uzavřených v listopadu. Vzhledem k tomu, že v únoru bylo počato v průměru nejméně dětí, se zdá, že páry vstupující do manželství zkraje roku si na těhotenství počkaly přibližně dva až tři měsíce (početí v dubnu), možná i více (maximum početí v červnu). Naopak listopadovým snoubenkám se pravděpodobně podařilo otěhotnět ihned po svatbě. Zdůvodnění tohoto rozdílu však lze hledat jen těžko.

⁸¹ M. Poullová **Plodnost vdaných žen...**, s. 64.

⁸² L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 209.

⁸³ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**, s. 197.

⁸⁴ L. Dokoupil et al., **Přirozená měna...**, s. 81.

Tab. 6.11 – Měsíční index počtu narozených dětí na panství Škvorec v letech 1730–1869

Období	Měsíc												Var
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1730–1749	103	90	123	102	98	101	82	110	105	99	96	91	10
1750–1769	106	96	120	97	100	84	111	108	98	95	92	94	9
1770–1789	110	104	126	87	101	75	95	109	99	103	97	95	12
1790–1809	110	100	116	101	110	92	101	100	92	87	96	95	8
1810–1829	110	90	113	99	103	94	107	105	90	102	91	98	8
1830–1849	105	102	103	101	101	98	101	98	100	90	90	110	5
1850–1869	106	101	113	100	91	99	100	100	94	105	85	105	7
Celkem	107	98	115	98	100	93	100	103	96	97	92	100	6

Poznámky: Pomocí korelačních koeficientů (únor – 0,9283, měsíce se 30 dny – 0,9856, měsíce se 31 dny – 1,0185) byla odstraněna rozdílná délka měsíce.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Počty nemanželsky narozených dětí kolísaly v průběhu roku výrazně více (tab. 6.12), opět se však rozdíly mezi jednotlivými měsíci od 90. let 18. století, kdy se zároveň začalo rodit těchto dětí více, snižují. Sledované období lze pomyslně rozdělit na několik etap. V prvním období let 1730–1789 se dětí nemanželského původu rodilo relativně málo. V tomto období se průměrně nejvíce dětí rodilo v lednu, dubnu a květnu, nejméně pak v červenci a listopadu. Období let 1790–1809, kdy podíl dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec narůstal, se vyznačuje vysokým počtem nemanželských dětí v březnu a květnu a nízkým počtem v říjnu a červnu. V posledním období s relativně vysokým podílem nemanželských dětí (1810–1869) se nejvíce těchto dětí rodilo v lednu, březnu a prosinci, nejméně pak v únoru a květnu.

V průběhu sledovaného období se tedy měsíce s nejvyšším počtem narozených dětí mimo manželství měnily, vždy se však jednalo o zimní a jarní měsíce. Tomu tedy odpovídá početí v jarních a letních měsících. Možná vysvětlení lze hledat v uspořádání hospodářského a liturgického roku. Léto bylo ve znamení pravidelných zemědělských prací (senoseče, žně), svobodní muži a ženy se tak téměř denně potkávali na poli, kde mohlo také dojít někdy až k velmi intimnímu sblížení. To mohlo vyústit v narození dítěte v březnu až květnu. Červen a červenec byl navíc spolu s březnem a dubnem na panství Škvorec ve znamení velkých poutí a zábav konaných v souvislosti se zasvěcením místních kostelů.⁸⁵ I to byly příležitosti k potkávání mladých lidí, které v krajním případě mohlo znamenat narození dítěte. Místní lidé si však bezpochyby nacházeli možnost k setkávání i mimo měsíce s frekventovaným sociálním kontaktem.

⁸⁵ Kostel v Úvalech je zasvěcen Zvěstování Páně (25.3.), kostel v Hradešíně sv. Jiří (24.4.), kostel v Tuklatech sv. Janu Křtiteli (24.6.) a kostel ve Slušticích sv. Jakubu (25.7.).

Tab. 6.12 – Měsíční index počtu dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech 1730–1869

Období	Měsíc												Var
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1730–1749	221	124	68	99	136	99	51	85	99	51	33	136	51
1750–1769	103	110	103	117	155	150	34	52	100	155	50	69	42
1770–1789	126	77	126	136	70	68	70	197	95	42	95	98	41
1790–1809	112	113	124	97	124	63	112	112	97	59	86	100	21
1810–1829	142	84	110	117	89	99	81	84	91	87	91	126	19
1830–1849	141	81	105	109	73	99	92	92	89	86	129	105	20
1850–1869	133	95	124	96	88	101	96	88	90	90	79	121	17
Celkem	137	91	113	108	92	96	87	94	92	83	94	113	15

Poznámky: Pomocí korelačních koeficientů (únor – 0,9283, měsíce se 30 dny – 0,9856, měsíce se 31 dny – 1,0185) byla odstraněna rozdílná délka měsíce.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

6.10 Sociální původ narozených dětí a jejich kmotrů

V této kapitole je věnována pozornost analýze narozených dětí, jejich kmotrů a kombinaci jejich sociálního původu ve třech vybraných obdobích 19. století: 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869. Sociálnímu původu dětí, zejména narozených mimo manželství, a jejich kmotrů v první polovině 19. století byla věnována velká pozornost již dříve.⁸⁶ V této práci je daná problematika zkoumána obdobně detailně, a to ve všech třech jmenovaných obdobích 19. století. Omezení na první polovinu 19. století má dva hlavní důvody. Zaprvé, do konce 18. století je v zápisech o narozených dětech sociální postavení rodičů a kmotrů dětí uváděno značně nepravidelně (podobně jako je tomu v zápisech o uzavřených sňatcích u snoubenců a jejich rodičů). V 19. století je již situace výrazně příznivější. Zadruhé, podíl dětí narozených mimo manželství byl na konci 18. století stále poměrně nízký a mohlo by tak s větší pravděpodobností docházet ke zkreslení zjištěných výsledků.

Sociální kategorie zde jsou ponechány stejné jako v jiných sociálních analýzách této studie. Nicméně především v matrikách narozených se ukazuje silné propojení sociálních kategorií *domkář* a *řemeslník*,⁸⁷ proto jsou tyto kategorie většinou interpretovány v této kapitole dohromady. Je nutné připomenout, že složení skupiny označené *vrchnostenský úředník* se po ukončení patrimoniální správy v roce 1848 (tedy v posledním sledovaném období let 1860–1869) poněkud změnilo. I nadále sem jsou řazeny osoby, které původně vrchnostenskými úředníky byly, po konci patrimoniální správy byly již jen úředníky – důchodní písař, účetní. Nově jsou do této skupiny řazeni starostové/představení obcí, majitelé nebo ředitelé továren a jiných velkých podniků (cukrovarů apod.).

⁸⁶ B. Kuprová, *DP FF*, s. 59–63, 67–69.

⁸⁷ Z toho důvodu byly také tyto kategorie v diplomové práci sloučeny.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že do výpočtů vstupují pouze děti zaznamenané v matrikách narozených. Celkový počet analyzovaných dětí tak neodpovídá celkovému počtu narozených dětí v daných obdobích, neboť nejsou analyzovány mrtvě narozené děti zaznamenané pouze v matrikách zemřelých (35 dětí). U těchto dětí totiž nelze zjistit sociální postavení kmotrů (pokud vůbec nějaké měly) a tak by se nedal ani porovnat jejich vzájemný sociální původ.

Na panství Škvorec se během sledovaného období narodilo nejvíce manželských dětí právě do sloučené sociální kategorie *domkář* a *řemeslník* (36,7–46,9 %, tab. 6.13). Druhou nejpočetněji zastoupenou skupinou z hlediska počtu narozených dětí byla v letech 1800–1809 a 1830–1839 sociální skupina *sedlák, chalupník* (28,6–34,3 %). V posledním období 60. let 19. století se pak po domkářích a řemeslnících narodilo nejvíce dětí podruhům a nádeníkům (27,5 %). Nejméně dětí se pak logicky rodilo nejméně početně zastoupeným skupinám ve venkovské společnosti, tedy především *vrchnostenským úředníkům* (0,6–1,2 %). Děti žebráků se na panství Škvorec nevyskytovaly téměř vůbec. Lze předpokládat, že rozvrstvení počtu narozených dětí do sociálních skupin ve své podstatě odpovídalo i složení tehdejší škvorecké společnosti.

U dětí narozených mimo manželství byla situace dle očekávání odlišná. Nejvíce nemanželských dětí se v první dekádě 19. století rodilo do sociální kategorie *podruh, nádeník* (32,7 %). Ve 30. a 60. letech 19. století se pak nejvíce děti nemanželského původu rodilo téměř shodně do sociálních skupin *domkář a řemeslník* a *podruh, nádeník* (v prvním období kolem 35 %, ve druhém pak kolem 45 %).

Tab. 6.13 – Sociální původ narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %)

Sociální kategorie	Děti narozené					
	v manželství			mimo manželství		
	1800–1809	1830–1839	1860–1869	1800–1809	1830–1839	1860–1869
1	1,2	0,7	0,6	–	1,1	–
2	5,7	4,5	5,4	4,1	7,4	2,2
3	34,3	28,6	21,8	10,9	15,4	8,0
4	15,4	19,2	19,3	11,6	15,8	12,4
5	21,3	27,7	25,4	7,5	19,5	31,9
6	17,7	17,2	27,5	32,7	34,9	45,6
7	–	0,3	–	–	1,5	–
Nezj.	4,5	1,7	–	33,3	4,4	–
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh, 7 = žebrák.

Absolutní počty jsou uvedeny v příloze č. 6.18.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Kmotři (patrini) byli u narozených dětí nejčastěji zapsáni dva. I v samotných matričních zápisech bývají často označováni jako levans a testes. Jako levans je přitom označován kmotr,

který držel křtěnátko na ruku. Jako testes jsou pak označováni svědci ceremoniálu.⁸⁸ V letech 1800–1809 se však nezřídka vyskytují i takové zápisy, kde je zapsáno více kmotrů (svědků), někdy i více než tři. Naopak v 60. letech 18. století lze nalézt záznamy, ve kterých je uveden pouze jeden kmotr. Ani v jednom případě nelze nalézt nějakou pravidelnost z hlediska sociální struktury, pohlaví apod. Podobně nejasná je situace ohledně kmotrů dvojčat. V některých případech má každé dítě vlastní kmotry, v některých jsou kmotři obou dětí totožní. Pokud mělo každé dítě z vícerčat své kmotry, vyskytují se případy, kdy se jednalo o čtyři různé osoby, ale i případy, kdy šlo pouze o dvě osoby ovšem jako levans byl každému dítěti kmotr jiný.

Do zde prezentované analýzy vstupují vždy maximálně dva kmotři, přičemž je předpokládáno (pokud to nebylo výslovně zaznamenáno), že první uvedený kmotr byl levans. V případě dvojčat, která měla totožné kmotry, jsou tito kmotři do analýzy zahrnuti dvakrát.

Kmotr byl nejbližším příbuzným hned po rodičích, v případě úmrtí rodičů se tak stával opatrovníkem sirotka. Rodiče nejčastěji vybírali kmotra z okruhu příbuzných nebo známých. Vzhledem ke kmotrovským závazkům však také mnohdy prosili o kmotrovství vážené spoluobčany, v rodinách řemeslníků také často muže, kteří se živili stejným řemeslem. Uvádí se, že pro děti narozené v nižších sociálních vrstvách, se hledali kmotři obtížněji než jinde. Na druhou stranu mohlo být kmotrovství poskytnuté chudším dětem vnímáno jako sociální pomoc.⁸⁹

Tab. 6.14 – Sociální původ kmotrů narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %)

Sociální kategorie	První kmotr dítěte narozeného						Druhý kmotr dítěte narozeného					
	v manželství			mimo manželství			v manželství			mimo manželství		
	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.
1	2,9	2,6	1,3	0,7	3,3	0,4	2,6	2,6	0,9	0,7	2,2	0,4
2	4,7	5,5	4,7	4,8	6,6	4,0	4,1	5,1	5,0	7,5	8,8	5,8
3	59,2	50,2	57,9	53,1	47,4	33,2	60,3	50,0	53,2	53,1	40,1	20,8
4	16,1	18,2	14,3	13,6	14,7	21,2	14,2	19,2	14,2	11,6	15,4	18,6
5	12,0	15,4	13,0	15,6	16,2	17,7	12,1	13,4	11,0	12,9	18,0	11,9
6	0,9	1,5	2,7	2,7	1,1	15,9	1,3	2,2	4,5	2,7	5,1	11,5
7	–	–	–	–	–	–	–	0,2	–	–	–	–
Nezj.	4,2	6,6	6,0	9,5	10,7	7,5	5,4	7,4	11,4	11,6	10,3	31,0
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh, 7 = žebrák.

I. = 1800–1809, II. = 1830–1839 a III. = 1860–1869.

Absolutní počty jsou uvedeny v příloze č. 6.19.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

U manželských dětí ve všech sledovaných obdobích vystupoval nejčastěji (přibližně v 50–60 % případů) jako levans kmotr selského původu (tab. 6.14). Druhou významnou sociální

⁸⁸ V. Mareš, *Latinsko-český slovník pro genealogy*. Praha, 1996, s. 72, 134.

⁸⁹ M. Lenderová, K. Rýdl, *Radostné dětství?*, s. 98.

skupinou vystupující v této pozici byl *domkář* a *řemeslník* (dohromady v jedné čtvrtině až jedné třetině případů). U dětí narozených mimo manželství se v letech 1800–1809 a 1830–1839 stával nejčastěji levánsem také kmotr selského původu (přibližně u poloviny narozených dětí). V 60. letech se této role nejčastěji ujímal kmotr z domkářského/řemeslnického prostředí (téměř u 40 % narozených dětí). Zajímavé je, že kmotr podružského původu se vyskytoval na panství jen velmi ojediněle. S výjimkou nemanželských dětí v letech 1860–1869, kdy mělo 16 % dětí nemanželského původu za kmotra osobu z této sociální kategorie. U svědků křtu byl výběr kmotrů ze sociálních kategorií zpravidla totožný s výběrem hlavního kmotra.

To, že se i osoby z kategorie *vrchnostenský úředník* a *dominikální, obecní zaměstnanec* stávaly poměrně často kmotry, se dalo očekávat. Nikoho vážnějšího si ve venkovském prostředí za kmotra pro své dítě rodiče přát nemohli. Nicméně za pozornost stojí fakt, že se osoby z této kategorie stávaly kmotry častěji u dětí nemanželského než manželského původu. Ještě ve větší míře je to patrné u svědků.

Při analýze sociálního původu kmotrů se ukázalo, že neexistoval v podstatě žádný rozdíl mezi původem kmotrů levans a testes. To dokazuje i analýza vzájemného sociálního postavení kmotrů (příloha č. 6.17), kde lze ve všech sledovaných obdobích u všech dětí (bez ohledu na jejich legitimitu) pozorovat, že mezi sociálním postavením kmotrů nebyl nejčastěji vůbec žádný rozdíl (kolem 50 % u dětí manželských a s výjimkou 60. let 19. století kolem 40 % u dětí nemanželských⁹⁰). Pokud přece jen pocházeli kmotři z různých sociálních kategorií, pak měli původ nejčastěji ve dvou sousedících sociálních kategoriích (rozdíl je tedy roven 1). Ve všech pozorovaných obdobích u všech dětí se vyskytoval tento sociální rozdíl mezi kmotry přibližně ve 22 % všech případů (s výjimkou 30. let u dětí narozených mimo manželství, kde podíl dosahoval 27 %). Je třeba poznamenat, že do tohoto podílu jsou započítány i rozdíly mezi skupinami *domkář* a *řemeslník*, takže fakticky byl podíl kmotrů pocházejících z jedné sociální skupiny ještě vyšší než výše uvedený.

Vzhledem k žádným nebo jen velmi malým rozdílům mezi kmotry narozených dětí jsou v následující analýze sociálního rozdílu v původu narozených dětí a jejich kmotrů zkoumány všichni kmotři dohromady.

Bez ohledu na legitimitu narozených dětí bylo ve všech obdobích ve většině případů sociální postavení kmotra vyšší než sociální původ narozeného dítěte (přibližně mezi 45–55 % všech případů, tab. 6.15). Potvrzuje se tak snaha rodičů o nalezení kmotra ve vyšších sociálních kruzích. A to i přesto, že na příklad *Josef Grulich* upozorňuje, že hmotné zajištění kmotra je někdy až přehnaně zdůrazňováno. Není důvod nesouhlasit s tvrzením, že pomocí kmotrovství byly prohlubovány již existující příbuzenské, přátelské či profesní vazby.⁹¹ Nicméně i přesto se ukazuje, že sociální a ekonomická pozice kmotra byla ve venkovské společnosti velmi důležitá.

Z hlediska legitimacy narozených dětí je však odlišná situace ve výši sociálního rozdílu mezi dětmi a jejich kmotry. Což je pravděpodobně z velké části zapříčiněno nižším sociálním původem dětí narozených mimo manželství (tab. 6.13), a tudíž větší snahou neprovdaných

⁹⁰ V 60. letech nebyl sociální rozdíl mezi oběma kmotry zachycen v téměř jedné čtvrtině případů.

⁹¹ J. Grulich, „Slavnostní okamžiky“..., s. 62.

matek hledat kmotry i o hodně výše sociálně postavené, než jsou oni sami. U dětí narozených v manželství byl sociální rozdíl ve výši jedné maximálně dvou sociálních kategorií (přibližně 17–19 % na každý sociální rozdíl ve všech sledovaných obdobích). Děti narozené mimo manželství měly v letech 1800–1809 za kmotra nejčastěji (téměř v 19 % případů) osobu, která byla o tři sociální kategorie výše, než byl jejich vlastní sociální původ. Ve 30. letech 19. století byli kmotři těchto dětí poměrně rovnoměrně rozvrstveni v sociálních kategoriích o 1–3 vyšších (15–17,5 %). V 60. letech pak pocházela jedna pětina kmotrů nemanželských dětí ze sociální skupiny, která byla o dvě výše než sociální skupina narozeného dítěte. Dalších 16 % kmotrů bylo v tomto období sociálně výš o jednu skupinu než jejich kmotřenci.

Tab. 6.15 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů a jejich kmotřenců podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %)

Rozdíl mezi sociálními kategoriemi	Děti narozené					
	v manželství			mimo manželství		
	1800–1809	1830–1839	1860–1869	1800–1809	1830–1839	1860–1869
Nižší postavení kmotra celkem	15,5	14,8	12,1	12,2	12,9	11,7
4–6 kategorií	0,3	0,2	0,1	0,3	0,4	0,4
3 kategorie	1,4	0,9	0,8	–	1,3	0,7
2 kategorie	4,9	3,8	2,6	3,7	3,3	2,7
1 kategorie	9,0	9,8	8,6	8,2	7,9	8,0
Žádný rozdíl	33,3	30,0	25,1	6,5	20,4	18,6
1 kategorie	16,6	18,0	18,8	13,6	17,6	16,2
2 kategorie	14,5	17,4	18,7	9,9	15,1	20,6
3 kategorie	13,8	11,4	14,7	18,7	16,4	10,0
4–6 kategorií	1,4	2,2	1,9	2,0	5,0	2,9
Vyšší postavení kmotra celkem	46,3	49,1	54,1	44,2	54,0	49,6
Nezj.	4,9	6,1	8,7	37,1	12,7	20,1
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: Absolutní počty jsou uvedeny v příloze č. 6.20.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Kmotr, který byl níže sociálně postavený než jeho kmotřenec, se na panství Škvorec vyskytoval ve všech sledovaných obdobích nejméně, a to jak u dětí manželských, tak u dětí nemanželských (tab. 6.15). Přibližně 12–15 % všech narozených dětí mělo takového kmotra. Z toho byl kmotr v 8–9 % postavený níže pouze o jednu sociální pozici. Tady je opět třeba upozornit na to, že byl sledován i rozdíl mezi sociálními kategoriemi *domkář* a *řemeslník*. Fakticky tak pravděpodobně část tohoto podílu spadá do sociálně homogamního vztahu kmotra a kmotřence. Jedinou výjimkou v zastoupení nižšího sociálního postavení kmotrů vůči narozeným dětem byla léta 1800–1809 u dětí narozených mimo manželství, kde sice bylo 12 % kmotrů sociálně níže postavených, ale menší podíl narozených dětí měl kmotra ze stejné sociální kategorie, jako byly ony samy (pouze 6,5 %). Za touto skutečností může stát fakt, že

u více jak jedné třetiny narozených dětí mimo manželství v první dekádě 19. století se nepodařilo vzájemný vztah kmotra a kmotřence určit.

U dětí narozených v manželství sociálně homogamní vztah mezi kmotrem a narozeným dítětem klesal z jedné třetiny v letech 1800–1809 na jednu čtvrtinu v 60. letech 19. století. Pokles byl především ve prospěch sociálně výše postavených kmotrů. U nemanželských dětí byl sociálně homogamní vztah mezi kmotrem a kmotřencem na začátku 19. století velmi málo zastoupený (viz výše). Ve 30. letech však mělo kmotra ze stejné sociální skupiny 20,4 % nemanželských dětí a v 60. letech 18,6 %.

6.11 Shrnutí

V této kapitole byla věnována pozornost porodnosti i plodnosti na panství Škvorec v 18. a 19. století. Excerptovány byly všechny záznamy o narozených dětech v letech 1730–1869. V celém tomto období však byl analyzován pouze vývoj celkového počtu narozených dětí, podíl dětí narozených mimo manželství, jež v historické demografii, vzhledem k absenci znalosti pohlavně-věkové struktury obyvatelstva podle rodinného stavu, zastupuje oblast výzkumu nemanželské plodnosti, a sezónní rozložení počtu narozených dětí. Počet a podíl mrtvě narozených dětí byl vzhledem k nutnosti komparace zápisů v matrikách narozených a zemřelých, analyzován v období let 1760–1869. Studium manželské plodnosti bylo vzhledem k možnosti způsobu analýzy, který je založen na metodě rekonstrukce rodin, jež využívá nejen záznamů o narozených dětech, ale také záznamů o sňatcích a zemřelých osobách, omezen na období let 1760–1839. Stejně tak byly v těchto letech analyzovány i všechny ostatní demografické ukazatele vycházející z metody rekonstrukce rodin – průměrný věk rodičů při narození dítěte, celkový počet dětí narozených v manželství, délka prvoporodních a meziporodních intervalů. Intervalům mezi narozením dvou po sobě jdoucích dětí byla přitom věnována širší pozornost, než je v klasických historicko-demografických studiích běžné. Pomocí analýzy přežívání byl zkoumán i vliv vybraných vysvětlujících proměnných na jejich délku. V neposlední řadě byla věnována poměrně podrobná pozornost i studiu sociálního původu narozených dětí a jejich kmotrů podle legitimacy narozených dětí. Analýza byla přitom z důvodu dostupnosti informací a zastoupení počtu nemanželských dětí omezena na 19. století v rámci, něhož byla vybrána tři desetiletá období (1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869). S výjimkou studia manželské plodnosti, kde do výpočtů vstupovaly pouze živě narozené děti, bylo ve všech typech analýzy pracováno se všemi narozenými dětmi bez ohledu na jejich vitalitu.

Počet narozených dětí v letech 1730–1869 se výrazně měnil z roku na rok. Nicméně přesto je dlouhodobý trend zřejmý. V průběhu celého sledovaného období počet narozených dětí pozvolna narůstal. Vývoj porodnosti na panství Škvorec tak odpovídal situaci v úhrnu českých zemí. Všechna významnější snížení počtu narozených dětí byla zachycena jak na panství, tak v českých zemích obecně. Nejvýraznější pokles byl spojen s hladomorem v letech 1771–1772. Ten byl však na panství výraznější, než jaký byl zaznamenán v českých zemích (pokles počtu

narozených dětí o jednu polovinu). Porovnání hrubé míry porodnosti však ukázalo, že na panství Škvorec byla porodnost výrazně vyšší než v jiných lokalitách českých zemí (až o 8 promilových bodů). Podobných hodnot hrubé míry porodnosti bylo na panství Škvorec a v úhrnu českých zemí dosaženo až v roce 1869. Škvorecko se od ostatních lokalit českých zemí odlišovalo i z hlediska vícečetných porodů. Na panství připadalo více porodů dvojčat na jednočetné porody (1:72).

Studium mrtvorozenosti si vyžádalo vypořádání se s celou řadou problémů – nouzové křty, zapsání mrtvě narozených dětí v matrikách narozených, zemřelých nebo v obou matrikách, neodpovídající si záznamy v jednotlivých matrikách apod. V průměru dosahovala mrtvorozenost v letech 1760–1869 hodnoty přes 20 %. V 19. století tak bylo dosaženo vyšších hodnot než v úhrnu českých zemí. Zůstává však otázkou, zda byla mrtvorozenost skutečně vyšší nebo zda se jednalo pouze o lepší evidenci.

O nemanželské plodnosti historických populací, o dostupnosti manželství, dodržování církevních nařízení, ale i o kulturních hodnotách a postojích, může alespoň částečně vypovídat podíl dětí narozených mimo manželství. Ten, stejně jako celkový počet narozených dětí, v letech 1730–1869 na panství Škvorec velmi výrazně kolísal. Nicméně opět lze sledovat trend vývoje v čase. Přibližně do počátku 80. let 18. století se podíl nemanželských dětí udržoval na velmi nízkých hodnotách. Od začátku 80. let začal téměř nepřetržitý nárůst sledovaného podílu, který kulminoval až na začátku 20. let 19. století, kdy bylo v roce 1821 dosaženo maximálního podílu dětí narozených mimo manželství (více jak 20 %). Následoval poměrně strmý pokles do konce desetiletí, který vystřídal opětovný nárůst podílu nemanželských dětí do poloviny 30. let. Od té doby podíl opět klesal až do poloviny století. Z hlediska vývoje v čase se tak panství Škvorec na konci 18. století nelišilo od úhrnu českých zemí. V 19. století však docházelo ke všem významnějším změnám v podílu dětí narozených mimo manželství o několik let dříve než v českých zemích. Zároveň bylo na panství dosaženo i vyššího maximálního podílu než v úhrnu českých zemí. Za změnami v podílu dětí narozených mimo manželství mohlo stát mnoho skutečností, mimo jiné i změny právních předpisů a nařízení.

Metoda rekonstrukce rodin je v historické demografii jedinou možností, jak analyzovat specifickou manželskou plodnost. Na panství Škvorec byla v letech 1760–1839 studována nejen manželská plodnost žen, ale také manželská plodnost mužů, které se v českých historicko-demografických studiích prozatím nikdo nevěnoval. Nejvyšší míra manželské plodnosti byla u obou pohlaví zaznamenána ve stejném věku (ve 24 letech) a dosahovala i téměř stejných hodnot. Až do 30 let se u obou pohlaví držela míra manželské plodnosti na poměrně vysoké úrovni (nad hodnotou 0,4 živě narozených dětí na jednu ženu/muže). Následně začala plodnost u obou pohlaví klesat, u mužů však klesala výrazně pomaleji. Z hlediska vývoje plodnosti mužů i žen v čase (porovnány byly čtyři sňatkové kohorty) nedocházelo na přelomu 18. a 19. století k žádným výraznějším změnám.

Míra manželské plodnosti závisí na mnoha faktorech, především pak na věku při sňatku a délce trvání manželství. Těmito dvěma vlivům byla věnována speciální pozornost. Plodnost vdaných žen/ ženatých mužů podle jejich věku při sňatku prokazovala na panství Škvorec, jako

i jinde v českých zemích, dva jasně patrné rysy. Za prvé, míra manželské plodnosti byla vždy (s výjimkou žen vstupujících do manželství do 20 let) nejvyšší na začátku manželství, tj. ve stejné (pětileté) věkové kategorii, ve které ženy/muži vstupovaly/i do manželství. Za druhé, čím později ženy/muži uzavíraly/i sňatek, tím později zpravidla ukončovaly/i svoji plodnost.

Komparace manželské plodnosti podle pohlaví vyžaduje vzhledem k rozdílnému věku snoubenců (a tedy i manželů) porovnání různých věkových kategorií mužů a žen. Nejčastější věkový rozdíl mezi snoubenci byl na panství Škvorec 1–4 roky, z toho důvodu byla porovnávána plodnost žen uzavírajících sňatek ve věkové kategorii o jednu mladší, než byla věková kategorie mužů. I přes zjevné zjednodušení (věkové rozdíly mezi snoubenci byly i větší a některé ženy byly při sňatku starší než muži) se v rámci srovnání ukázalo, že si manželská plodnost mužů a žen podle věku při sňatku vzájemně odpovídala. Jediný rozdíl se projevil u žen, které se vdávaly před 20. narozeninami, a muži ženíci se ve věku 20–24 let. Důvodem bylo pravděpodobně právě překrývání plodnosti žen s plodností mužů v různých věkových skupinách, neboť tyto ženy byly, častěji než jiné, mladší o více než pět let než jejich manžel.

Manželská plodnost žen i mužů klesala s rostoucí délkou trvání manželství. Nejvyšších hodnot přitom dosahovala během prvních pěti let po sňatku. Hodnoty měr manželské plodnosti žen se na panství Škvorec oproti jiným lokalitám liší (někdy jsou nižší, jindy vyšší). Nicméně pozorované trendy si ve srovnávaných lokalitách odpovídají.

Z hlediska míry plodnosti byla také důležitá délka plodného období žen. V době neregulované plodnosti je konec plodného období ženy možné spojit s jejím věkem při narození posledního dítěte. Na panství Škvorec ženy, které v manželství oslavily své 50. narozeniny, v průměru naposledy porodily ve 40,3 letech. Tato hodnota odpovídá průměrnému věku ženy při narození posledního dítěte, který je možné zaznamenat v úhrnu českých zemí. Standardně se však ukazuje, že ženy, které se vdávaly ve vyšším věku, rodily své poslední děti později než ženy vdávající se dříve. To lze na panství Škvorec pozorovat až u žen, které vstupovaly do manželství starší 25 let. Ženy, které se vdávaly do 24 let, rodily své poslední dítě průměrně ve stejném věku.

Průměrný věk žen při narození posledního dítěte bez ohledu na věk na konci manželství, tedy reálný věk při posledním porodu, byl na panství Škvorec 34,4 let. Muži se pak svého posledního dítěte dočkali v průměru ve 37,3 letech. Průměrný věk při narození dítěte prvního pořadí byl na panství Škvorec 24,2 let u žen a 26,6 let u mužů. Věk při narození prvního potomka tak odpovídá věku nejčastějšího vstupu do sňatku. Ženiši i nevěsty totiž vstupovaly do manželství nejčastěji ve věku 20–24 let.

Celkový počet dětí narozených v manželství byl stejně jako manželská plodnost ovlivňován především věkem ženy při sňatku a délkou trvání manželství. V závislosti na těchto faktorech lze jednoduše konstatovat, že průměrný počet dětí narozených v rodině klesal s narůstajícím věkem ženy při sňatku, a naopak rostl s narůstající délkou trvání manželství. Průměrně se přitom na panství narodilo 5,1 dětí. Tato hodnota odpovídá v porovnání s jinými lokalitami českých zemí spíše vyššímu počtu narozených dětí. Pozoruhodné však je, že přestože panství

Škvorec nebylo ve sledované době uzavřenou a stacionární populací, odpovídal průměrný počet dětí narozených v jedné rodině počtu porodů připadajících na jeden sňatek.

Analýza délky meziporodních intervalů, která je úzce spojována se studiem časování plodnosti, opět potvrdila závěry zjištěné v jiných lokalitách českých zemí. Délka intervalů se plynule prodlužovala s rostoucím pořadím narozeného dítěte, k rychlejšímu nárůstu pak docházelo mezi narozením předpoledního a posledního dítěte. Na panství Škvorec v letech 1760–1839 dosahovaly intervaly mezi narozením prvních pěti dětí délky 24–27 měsíců a mezi narozením posledních pěti dětí délky 26,5–35 měsíců. Na panství Škvorec se také potvrdila závislost délky meziporodních intervalů na osudu dítěte předešlého pořadí. Pokud toto dítě zemřelo do jednoho roku věku, pak byl meziporodní interval na Škvorecku přibližně o osm měsíců kratší, než když předešlý sourozenec první rok života přežil.

Délku meziporodních intervalů závislou na osudu dítěte předešlého pořadí potvrdil i Coxův regresní model, pomocí kterého byla délka meziporodních intervalů studována daleko podrobněji, než je běžné v klasických historicko-demografických studiích. Vliv jednotlivých vysvětlujících proměnných vstupujících do modelu je přitom díky použité metodě „očišťen“ od vlivu změn ostatních proměnných. Kromě výše zmíněného, lze závěry této analýzy stručně shrnout následovně. Délka meziporodních intervalů byla tím kratší, čím vyšší byl věk ženy při sňatku, ale zároveň naopak tím kratší, čím nižší byl věk při narození dítěte. Kratší meziporodní intervaly se ukázaly v rodinách s vyšším celkovým počtem narozených dětí a v souvislosti s tím také s rostoucím pořadím narozených dětí. Nejdelší interval se ukázal, tak jak bylo řečeno výše, mezi narozením dítěte předposledního a posledního pořadí. Z hlediska srovnávaných lokalit byly delší intervaly zaznamenány v Jablonci nad Nisou.

Zvlášť byla věnována pozornost délce tzv. prvoporodního intervalu, která byla ovlivňována podílem předmanželských koncepcí. Podíl dětí narozených do ukončeného sedmého měsíce po sňatku rodičů přitom často vypovídá o dodržování církevních nařízení. Na panství Škvorec v letech 1760–1839 činila průměrná délka intervalu mezi uzavřením sňatku a narozením dítěte prvního pořadí 14,3 měsíců. Tato délka zcela odpovídá i délce zaznamenané v úhrnu českých zemí. Podíl předmanželských koncepcí dosahoval na Škvorecku přibližně 20 %. Nejen, že byl tento podíl v rámci českých zemí spíše vyšší, ale navíc v čase poměrně výrazně narůstal. K navýšení tak docházelo současně s nárůstem podílu dětí narozených mimo manželství, což nebylo úplně běžné.

Počet narozených dětí na panství Škvorec v letech 1730–1869 kolísal v průběhu roku jen málo, podobně jako v jiných lokalitách českých zemí. Sezónnost manželských dětí kopíruje sezónnost všech narozených dětí a také u nich tedy nedochází k žádným větším výkyvům. Oproti tomu počty dětí narozených mimo manželství v průběhu roku kolísaly výrazně více. V rámci sledovaného období se nejpočetněji zastoupené měsíce měnily. Nicméně vždy se nejvíce dětí počatých mimo manželství rodilo v zimních a jarních měsících. Možné vysvětlení nemanželských počtů tak lze hledat v uspořádání hospodářského a liturgického roku, neboť k nejčastějším koncepcím těchto dětí docházelo v době pravidelných zemědělských prací

a velkých poutí konaných v souvislosti se zasvěcením místních kostelů. Tedy v době zvýšeného sociálního kontaktu místních obyvatel.

Velmi podrobně byla věnována pozornost sociálnímu původu narozených dětí (podle legitimacy), jejich kmotrů, a především také jeho vzájemnému porovnání v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869. Nejvíce narozených manželských dětí pocházelo ze sociální kategorie *domkář, řemeslník*. Druhou nejpočetněji zastoupenou sociální skupinou byl *sedlák, chalupník*, případně v letech 1860–1869 *podruh, nádeník*. U dětí narozených mimo manželství byla situace odlišná a částečně tak potvrdila předpoklad o nižším sociálním původu těchto dětí. Nejčastěji zastoupenou sociální skupinou mezi narozenými nemanželskými dětmi totiž byla skupina *podruh, nádeník*. Z hlediska sociálního postavení kmotrů dětí však neměla jejich legitimita příliš velký vliv. Nejčastěji se kmotry stávaly osoby ze selského a chalupnického prostředí. S výjimkou 60. let 19. století, kdy se kmotry nemanželských dětí nejčastěji stávaly osoby z prostředí domkářského a řemeslnického. I osoby z méně početně zastoupených sociálních skupin na panství (*vrchnostenský úředník a dominikální, obecní zaměstnanec*) se stávaly kmotry zde pokřtěných dětí. Zajímavostí je, že častěji za kmotřence přijímaly děti narozené mimo manželství.

Bez ohledu na legitimitu narozených dětí pocházeli kmotři ve většině případů z vyšší sociální skupiny než jejich kmotřenci. Tato skutečnost tak potvrzuje běžně uváděnou snahu rodičů o nalezení kmotra ve vyšších sociálních kruzích, než jsou oni sami. Pravděpodobně z důvodu nižšího sociálního postavení dětí narozených mimo manželství byl sociální rozdíl mezi kmotrem a kmotřencem větší u nemanželských než u manželských dětí. U dětí narozených v manželství se také výrazně častěji mezi kmotrem a kmotřencem vyskytoval homogamní vztah.

7. Úmrtnost v letech 1760–1889

Počet zemřelých osob v novověku (a nejen v něm) ovlivňovalo velké množství faktorů, jejichž vliv však nelze v historické demografii většinou vzájemně odlišit. Jednalo se (stejně jako dnes) především o důsledky soudobé úrovně ekonomiky, o bytové, hygienické či stravovací návyky místních obyvatel. V případě venkovského panství pak šlo především o úroveň zemědělské výroby. Na přelomu 18. a 19. století se postupně zvyšovala se mechanizace zemědělské výroby. Díky tomu se nejen zvyšovaly výnosy zemědělských plodin, ale také se postupně snižovaly potřeby na objem fyzické práce. Konec 18. století je navíc spojován se zpestřením pěstovaných plodin, což také mělo ve svém pozitivním důsledku vliv na délku života. Ve větší míře se začaly pěstovat okopaniny a zakládaly se ovocné sady a zeleninové zahrady.¹ Především v 19. století pak měla na počet úmrtí velký vliv zlepšující se zdravotní péče a prevence. Jedním z takových pokroků bylo zavedení očkování proti neštovicím, které bylo v českých zemích obecně rozšířeno od roku 1814.² Ve sledovaných letech byly střední Čechy několikrát svědky i válečných operací, které také mohly mít vliv na celkový počet zemřelých.

Období 19. století je v českých zemích spojováno se zlepšením úmrtnostních poměrů, především v důsledku vymizení tzv. demografických krizí, které byly běžné ještě v raném novověku.³ Tato skutečnost je spojována s nástupem tzv. demografické revoluce. V českých zemích je první fáze demografické revoluce, tedy ustálení měr plodnosti a měr úmrtnosti na stabilních, byť vysokých, hodnotách, spojována přibližně se 30. až 70. léty 19. století. V 80. letech 19. století pak začíná být v Čechách pozorovatelná druhá fáze demografické revoluce, tedy pokles úmrtnosti a posléze také úrovně plodnosti. Na Moravě a ve Slezsku započala druhá fáze o něco později než v Čechách.

---

¹ J. Petráň et al., *Dějiny hmotné kultury II (2)*, Praha, 1997, s. 819.

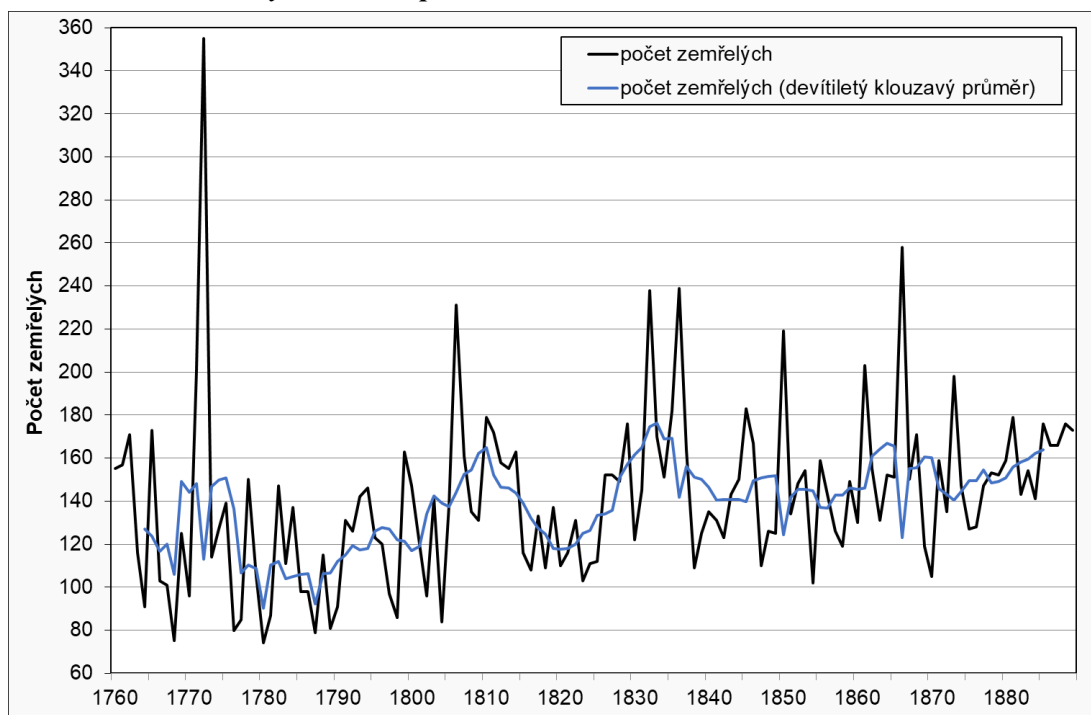
² L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva....*, s. 73.

³ Tamtéž, s. 71.

7.1 Počet zemřelých

Ve sledovaném období bylo na panství Škvorec v matrikách zemřelých zaznamenáno 20 413 úmrtí. Z toho se 1 628, tedy 8 %, zápisů týkalo úmrtí nalezence. Tato úmrtí byla v rámci analýzy úmrtnosti na panství Škvorec z celkového počtu zemřelých vyřazena, neboť by výrazným způsobem zkreslovala především dětskou a kojeneckou úmrtnost. Tyto děti se totiž na panství nenarodily, tudíž nejsou započítány mezi narozené děti. Dalších 493 záznamů v matrikách zemřelých se týkalo mrtvě narozených dětí. Tyto záznamy byly také z celkového počtu úmrtí vyřazeny (zařazeny naopak byly do celkového počtu narozených, podrobněji viz kapitola 6.2). To znamená, že na panství Škvorec v letech 1760–1889 fakticky zemřelo (a dále je analyzováno) 18 292 osob, tj. průměrně 140 osob ročně.

Obr. 7.1 – Počet zemřelých osob na panství Škvorec v letech 1760–1889

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Počet zemřelých osob však v průběhu sledovaného období výrazně kolísal (obr. 7.1). I přes tyto meziroční výkyvy je však možné sledovat určitý vývojový trend. V 60. letech 18. století se počet zemřelých pohyboval průměrně kolem 120 osob. Na počátku 70. let pak došlo v důsledku hladomoru na začátku desetiletí (viz dále) k navýšení průměrného počtu zemřelých na 150 osob ročně. V 80. letech se pak udržoval průměrný roční počet zemřelých kolem 100 osob. Následoval poměrně plynulý nárůst počtu zemřelých, který trval až do počátku druhého desetiletí 19. století. Přibližně v letech 1810–1820 pak naopak průměrný počet zesnulých klesal. Od 20. let do poloviny 30. let 19. století je však možné opět sledovat poměrně výrazný nárůst průměrného počtu zemřelých, který vystřídal pozvolný pokles trvajícím přibližně do poloviny

40. let. Přibližně od začátku 50. let je pak na panství možné pozorovat poměrné ustálení průměrného počtu zemřelých přibližně na hranici 140–160 osob za rok. Velmi opatrně by se tak toto stabilizování dalo spojit s nástupem demografické revoluce na Škvorecku.

Ve sledovaném období však několikrát došlo k výraznému nárůstu počtu zemřelých z roku na rok. Více jak 200 osob zemřelo v osmi letech (obr. 7.1). Poprvé v letech 1771–1772, kdy se počet zemřelých osob výrazně zvýšil v důsledku hladomoru, který v těchto letech postihl v podstatě celé české země. Na panství Škvorec se jednalo o poslední zvýšení, které odpovídá tzv. demografické krizi. Demografická krize je přitom nejčastěji definována jako mimořádný nárůst počtu zemřelých osob na nejméně dvojnásobek měsíčního nebo ročního průměrného počtu zesnulých v letech předcházejících nebo následujících, který musí trvat nejméně tři měsíce. Populační ztráty se během těchto krizí zpravidla pohybují kolem 10–15 % populace, někdy i více.⁴

Na panství Škvorec odpovídal počet zemřelých v roce 1772 více jak 3,5násobku průměrného počtu zesnulých osob v letech 1766–1770 (na konci roku 1771 je již na panství Škvorec možné sledovat navýšení počtu zemřelých v důsledku hladomoru) a více jak trojnásobku průměrného počtu zemřelých v letech 1773–1777. Hladomor tak panství Škvorec poznamenal více než na příklad v úhrnu celou pražskou arcidiecézi, kde v roce 1771 došlo oproti roku 1769 k navýšení počtu zemřelých o 110 % a v roce 1772 o 190 %.⁵

Nárůst počtu zemřelých v roce 1806 je v českých zemích spojován především s napoleonskými válkami a epidemií tyfu.⁶ Na panství Škvorec byl důvodem zvýšeného počtu zemřelých (231 osob) spíše právě tyfus než důsledky války, i když ani ty se panství zcela nevyhnuly.⁷ Jako příčina úmrtí sice nebyl v matrikách zemřelých přímo *tyfus* uveden v roce 1806 ani jednou, nicméně oproti jiným rokům byl v tomto roce vysoký podíl úmrtí na horečku (téměř 20 % z ročního počtu zemřelých osob),⁸ což je onemocnění, které tyfus úzce provází. Rokem 1806 však také v českých zemích začíná devítileté období spojené s velkým podílem zemřelých na neštovice. V Čechách byl vrchol této epidemie zaznamenán v letech 1806 (5,3 % zemřelých) a 1809–1810 (11,5 a 9,8 %). Průměrně za celé devítileté období bylo v Čechách zaznamenáno 6,5 % všech úmrtí, jejichž příčinou byly právě neštovice.⁹ Na panství Škvorec byla v letech 1806–1814 tato příčina úmrtí uvedena v matrikách zemřelých častěji, totiž v 9,5 % případů. Jen v roce 1806 zemřelo na neštovice 15 lidí, tedy 6,5 % všech zesnulých. V následujícím roce však dosáhl tento podíl 22,4 %. Maximum podílu zemřelých na neštovice bylo na panství zaznamenáno v roce 1811, kdy na tuto nemoc zemřelo 27,7 % všech zesnulých.

Ve 30. letech 19. století pak byly v českých zemích zaznamenány první vlny epidemie cholery. Nejzávažnější důsledky byly v českých zemích pozorovány v roce 1832, kdy na

⁴ E. Maur, *Základy...*, s. 141.

⁵ L. Steinbachová, *Demografický vývoj...*, s. 104. Na panství Škvorec vzrostl počet zesnulých ve srovnání s rokem 1769 o 161 % v roce 1771 a o 284 % v roce 1772.

⁶ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 72.

⁷ Důkazem toho jsou zápisy o úmrtí francouzských vojáků v roce 1813.

⁸ V matrikách je uváděno jako příčina úmrtí *horká nemoc*, *horká* či *nervová zimnice* apod. V roce 1805 byly tyto příčiny úmrtí uvedeny pouze u necelých 9 % a v roce 1807 necelých 10 % všech zesnulých.

⁹ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 72.

cholera zemřelo přes 50 tisíc osob. Počet zemřelých se tak zvýšil oproti roku 1830 o jednu třetinu. Následující vlna cholery v letech 1836–1837 zasáhla především Moravu a Slezsko, ale ani Čechy nezůstaly této nemoci ušetřeny. Po roce 1847 se k choleře a znovu se vyskytujícímu tyfu přidala období neúrodu a hospodářských krizí, která byla doprovázena tzv. hladovými roky. Nejničivější účinky byly v Čechách zaznamenány v roce 1850.¹⁰ Na panství Škvorec stála cholera za zvýšením počtu zemřelých v roce 1832 (238 úmrtí) a 1836 (239 úmrtí). V roce 1832 byla na panství Škvorec *cholera*¹¹ uvedena jako příčina úmrtí u jedné třetiny všech zesnulých. Oproti roku 1830 se přitom celkový počet zemřelých zvýšil téměř dvojnásobně (ze 122 na 238 zemřelých), tedy výrazně více než v úhrnu českých zemí. V roce 1836 pak na cholera na panství zemřela pravděpodobně téměř jedna třetina všech zesnulých. Přímou *cholera* nebo *bruchruhe* je uvedeno u 27,6 % zemřelých. Dalších 5 % zesnulých má jako příčinu úmrtí uvedeno *durchfall*. Tato nemoc je většinou spojována s nějakou podobou průjmového onemocnění, mimo jiné tedy může být spojena právě i s cholerou.¹² Ve srovnání s rokem 1834 se zvýšil počet zemřelých více jak 1,5krát (ze 151 na 239 zemřelých).

Dalším rokem, kdy byla na panství překročena hranice 200 zemřelých, byl rok 1850, kdy zemřelo 219 osob. V tomto roce byla nejčastější příčinou úmrtí *úplavice* neboli *dyzenterie*, která byla uvedena u téměř 10 % zemřelých. V letech předcházejících a nadcházejících byla přitom uváděna pouze v ojedinělých případech. Na cholera v tomto roce zemřelo přes 7 % zesnulých. Otázkou je, jak dobře v této době uměli rozlišit úplavici a cholera. Další 4,5 % zesnulých mělo jako příčinu úmrtí uveden tyfus, nebo nějakou formu horečnatých onemocnění. Dá se tak konstatovat, že situace na panství více méně odpovídala úhrnu českých zemí.

Rok 1861, kdy bylo na panství Škvorec zaznamenáno 203 úmrtí, není v úhrnu českých zemí nijak zvlášť specifický. V předcházejícím roce klesla úmrtnost na minimum zachycené v českých zemích naposledy v roce 1780. Od roku 1861 sice mírně narůstala, ale až do roku 1866 se nic výjimečného z hlediska úmrtnosti nedělo.¹³ Na panství Škvorec však v tomto roce byl zaznamenán velký podíl zemřelých (přes 20 %) na *spálu*.

Rok 1866 (na panství Škvorec 258 úmrtí) je oproti tomu v českých zemích spojován s obrovským nárůstem úmrtnosti. Jedním důvodem byla prusko-rakouská válka, tím dalším byly neštovice, které „přinesly“ vojáci přivolaní z bojů s Tureckem. V českých zemích na ně v roce 1866 zemřelo téměř 100 tisíc osob, což zhruba odpovídalo 5 % obyvatelstva.¹⁴ K těmto dvěma příčinám vyšší úmrtnosti se připojila opět ještě cholera.¹⁵ Na panství Škvorec dosáhl počet zemřelých v roce 1866 téměř hranice demografické krize. Počet zemřelých vzrostl oproti průměrnému počtu v letech předcházejících (1862–1865, rok 1861 není zahrnut, neboť v tomto roce výrazněji stoupl počet zesnulých osob) a následujících (1867–1871) 1,8, resp. 1,9krát.

¹⁰ Tamtéž, s. 73–74.; Podrobněji L. Dokoupil, L. Nesládková, **Charakteristické rysy vývoje úmrtnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století**. HD 12/1987, s. 196.

¹¹ V matrikách je cholera uváděna i jako *bruchruhe* či *epidemie bruch*.

¹² Čemuž nasvědčuje i pozdější záznam z roku 1873, kdy je jako příčina úmrtí uvedeno „průjem (cholera)“ (SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 36).

¹³ L. Kárníková, **Vývoj obyvatelstva...**, s. 131.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ L. Dokoupil, L. Nesládková, **Charakteristické rysy...**, s. 196.

Nejčastější příčinou však nebyly neštovice, ty se v tomto roce na panství téměř vůbec nevyskytovaly, ale právě cholera. Tuto příčinu úmrtí mělo uvedeno přes 30 % zesnulých. Dalších 11 % zemřelých mělo jako příčinu smrti uveden *průjem*. Dá se tedy předpokládat, že na cholera zemřelo ve skutečnosti přes 41 % všech zemřelých osob.

Tab. 7.1 – Hrubá míra úmrtnosti na panství Škvorec a ve vybraných lokalitách českých zemí v letech 1833, 1843, 1850, 1869 a 1880

Rok		1833	1843	1850	1869	1880
Panství Škvorec	počet obyvatel	4602	4611	4958	5598	6275
	počet zemřelých (pětiletý průměr*)	177	146	150	141	157
Hrubá míra úmrtnosti (v ‰)						
Panství Škvorec (pětiletý průměr)		38,5	31,7	30,3	20,1	25,1
České země**		31,7	28,8	30,3	31,6	28,9
Farnost Lochenice		23,5***	26,0	34,1	23,8	23,8
Farnost Libčany		25,3	25,2	25,1	30,5	25,3

Poznámky: * Počet zemřelých je uveden jako pětiletý průměr (rok, pro který je znám počet obyvatel je uprostřed intervalu).

** Hodnoty odpovídají pětiletým obdobím 1830–1834, 1840–1844, 1850–1854, 1865–1869, 1880–1884.

*** Hodnota za rok 1836.

Zdroj: *Počet obyvatel:* 1833 – J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen...; 1843 – F. Palacký, Popis království...; 1850, 1869, 1880 – Retrospektivní lexikon...

Počet zemřelých: církevní matriky.

Hrubá míra úmrtnosti: Škvorec – vlastní výpočty; České země – L. Kárníková, Vývoj obyvatelstva ..., s. 336.; Lochenice – V. Kalousková, Demografický vývoj farnosti Lochenice ..., s. 105.; Libčany – A. Šikulová, Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany ..., s. 228.

V letech, pro které je v dostupné literatuře publikovaný počet obyvatel panství, lze spočítat hrubou míru úmrtnosti, a alespoň v těchto letech tak provést srovnání s vybranými lokalitami českých zemí a s jejich úhrnem (tab. 7.1). Na panství Škvorec byla v letech 1833 a 1843 hrubá míra úmrtnosti ve srovnání s českými zeměmi vyšší (především v roce 1833). Zdá se proto, že epidemie cholery v roce 1832 poznamenala panství Škvorec v daleko větší míře, než v jaké se dotkla jiných lokalit českých zemí. Ve farnostech Lochenice a Libčany se oproti tomu zdá, že tato epidemie se místního obyvatelstva výrazněji nedotkla (hrubá míra úmrtnosti je zde nižší v porovnání se Škvoreckem i úhrnem českých zemí). V roce 1850 byla hrubá míra úmrtnosti na Škvorecku a v úhrnu českých zemí totožná (30,3 ‰). Naopak farnost Lochenice pravděpodobně hladová léta konce 40. a počátku 50. let zasáhla daleko výrazněji. Cholera, která zvýšila úmrtnost v 60. letech 19. století ve škvoreckém panství, neměla takové důsledky jako neštovice a především prusko-rakouská válka v celých českých zemích a ve farnosti Libčany. Na konci 80. let pak byla úmrtnost na panství Škvorec také příznivější než v úhrnu českých zemí a dosahovala velmi podobné hodnoty jako hrubá míra úmrtnosti ve farnosti Libčany. Poslední dvě hodnoty z let 1869 a 1880 naznačují zlepšení úmrtnostních poměrů na panství Škvorec.

7.2 Zemřelí podle věku a pohlaví

Úmrtnost lze v případě, že není k dispozici pohlavně-věková struktura obyvatelstva, analyzovat pouze obtížně. Určitou vypovídací hodnotu má ve sledované době pouze skladba zemřelých podle velkých věkových skupin (nejčastěji se používá dělení na dětskou, reprodukční a postreprodukční složku) a částečně také průměrný věk zemřelých. Částečně jednak proto, že v novověku se v zápisech věku zemřelých osob často projevuje preference věků končících nulou a pětkou. Důvodem přitom pravděpodobně byla neznalost (okolí, ale i vlastní) přesného věku zesnulého. Ani panství Škvorec v tomto ohledu nebylo ničím výjimečným. Typické bylo zaokrouhlování především na věk končící nulou, častěji u žen než u mužů. U žen docházelo k zaokrouhlování věku při úmrtí již od 30 let, u mužů je patrnější až ve věku nad 60 let.¹⁶ Dalším omezením ukazatele průměrného věku zemřelých je skutečnost, že jde u ukazatel závislý na věkové struktuře žijícího obyvatelstva a pouze ve stacionární populaci se tak rovná naději dožití. I přesto je průměrný věk zemřelých v historické demografii běžně využíván, především jako ukazatel vhodný k analýze vývoje v čase. Vzhledem k vysoké kojenecké a dětské úmrtnosti se přitom zkoumá zvláště průměrný věk všech zemřelých a průměrný věk zemřelých starších 15 let.

7.2.1 Kojenecká a dětská úmrtnost

Období 18. a první poloviny 19. století je v českých zemích spojováno se stále vysokou úrovní kojenecké a dětské úmrtnosti. Z toho důvodu je v rámci studia úmrtnosti nejprve věnována pečlivá pozornost právě úmrtnosti dětí do 15 let.

Na panství Škvorec umírala ve sledovaném období více jak jedna polovina z dětí zemřelých dětí do 15 let věku v průběhu prvního roku života. Více v tomto věku přitom umírali chlapci než dívky (tab. 7.2), 55 % chlapců zemřelých do 15 let věku připadalo na ty, kteří nedožili prvních narozenin. V případě dívek to byla necelá polovina. Nadále zastoupení zemřelých dětí klesalo s jejich narůstajícím věkem. Mezi 1. a 5. narozeninami zemřelo 37 % všech zemřelých dětí do 15 let, dalších 8 % ve věku 5–9 let a 2,5 % připadalo na věkovou skupinu 10–14 let. Od jednoho roku věku přitom bylo mezi zemřelými v průměru vždy větší zastoupení dívek.

Z hlediska vývoje v čase lze pozorovat, že zastoupení zemřelých dětí do prvních narozenin mezi všemi zemřelými dětmi poměrně plynule narůstalo (tab. 7.2). Úměrně tomu klesalo zastoupení ostatních věkových skupin, především věkové kategorie 1–4 roky. Jedinou výjimkou tvořilo první desetiletí 19. století a 50. léta 19. století. V prvním případě poklesl podíl zemřelých během prvního roku života na všech zemřelých do 15 let, a naopak narostlo zastoupení dětí, které zemřely mezi 1. a 5. narozeninami. První vlna neštovic sice nebyla na panství Škvorec příliš výrazná (viz výše), ale zasáhla především tuto věkovou skupinu. Ve druhém případě (50. léta 19. století) pokleslo zastoupení dětí do jednoho roku, a naopak výrazně narostl podíl

¹⁶ Podrobněji viz B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 68.

dětí starších pěti let (ze 4,8 % na 9,5 %, resp. z 1,7 % na 2,9 %). Co konkrétního stálo za touto změnou věkové struktury lze jen těžko soudit. V matrikách zemřelých se u věkové skupiny 5–14 let vyskytují rozličné příčiny úmrtí – dyzenterie, cholera, tyfus, tuberkulóza, spála, průjem a další. Nezdá se, že by některá z příčin nějakým výrazným způsobem převažovala. Vzestup podílu zemřelých kojenců přitom mohl souviset s očkovaním proti neštovicím obecněji rozšířeným od druhé dekády 19. století, díky kterému se postupně snižovala právě úroveň úmrtnosti starších dětí.

Tab. 7.2 – Zemřelí do 15 let podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889 (v %)

Období	0			1–4			5–9			10–14		
	Ch	D	C	Ch	D	C	Ch	D	C	Ch	D	C
1760–1769	42,3	43,4	42,8	44,2	44,5	44,3	10,4	9,4	10,0	3,1	2,8	2,9
1770–1779	47,6	39,3	43,8	38,6	47,2	42,6	11,4	9,9	10,7	2,4	3,6	2,9
1780–1789	43,6	44,3	43,9	43,9	42,2	43,1	9,9	11,4	10,6	2,5	2,1	2,3
1790–1799	47,4	44,8	46,1	40,4	43,8	42,1	9,3	8,6	8,9	2,8	2,8	2,8
1800–1809	45,6	41,6	43,7	46,0	48,7	47,2	6,8	7,3	7,0	1,7	2,4	2,0
1810–1819	47,7	45,8	46,8	43,3	41,9	42,7	6,6	9,8	8,1	2,4	2,5	2,4
1820–1829	54,5	49,0	52,1	35,9	38,8	37,2	7,2	9,9	8,4	2,4	2,3	2,3
1830–1839	60,8	51,5	56,5	30,3	39,0	34,4	6,8	7,5	7,1	2,1	1,9	2,0
1840–1849	62,7	55,0	59,0	31,6	37,6	34,5	3,5	6,3	4,8	2,2	1,2	1,7
1850–1859	59,4	53,4	56,4	30,8	31,5	31,1	8,3	10,8	9,5	1,5	4,3	2,9
1860–1869	62,2	53,5	58,1	29,1	35,8	32,3	5,8	7,6	6,7	2,8	3,1	3,0
1870–1879	66,2	58,6	62,7	24,3	31,9	27,8	7,6	6,7	7,2	2,0	2,8	2,4
1880–1889	64,9	61,9	63,5	26,6	25,5	26,1	6,9	9,1	7,9	1,5	3,5	2,4
Celkem	54,7	49,7	52,4	35,4	38,8	37,0	7,6	8,7	8,1	2,2	2,7	2,5

Poznámky: Ch – chlapci, D – dívky, C – celkem.
Absolutní hodnoty jsou uvedeny v příloze č. 7.1.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

V úhrnu českých zemích umíralo do konce 18. století mezi 1. a 5. narozeninami přibližně 40 % z úhrnu všech dětí, na venkově ale zhruba o pět procentních bodů méně.¹⁷ Z tohoto pohledu tak panství Škvorec nevybočovalo od průměrných hodnot pozorovaných v českých zemích. V lochenické farnosti byl podíl dětí zemřelých do jednoho roku věku z celkového počtu zemřelých do 15 let do konce 50. let 19. století vyšší než na panství Škvorec, v následujícím období byl však podíl nižší. Zastoupení zemřelých ve věkové skupině 1–4 roky bylo přesně opačné. Podíl zemřelých dětí ve věku 5–9 let byl do 20. let 19. století na Škvorecku a v Lochenicích stejný. V následujících dekádách byl pak vyšší na panství Škvorec. Naopak zastoupení 10–14letých zesnulých bylo na panství Škvorec v letech 1784–1889 výrazně nižší než ve farnosti Lochenice.¹⁸ Pro děti zemřelé do pěti let a ve věku 10–14 let byla situace ve farnosti Libčany totožná jako ve farnosti Lochenice. Podíl zemřelých dětí ve věku 5–9 let

¹⁷ L. Dokoupil et al., *Přirozená měna...*, s. 55.

¹⁸ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 110.

z celkového počtu zesnulých do 15 let byl v letech 1785–1819 v Libčanech a na Škvorecku stejný. Později byl podíl úmrtí dětí v tomto věku vyšší v Libčanech.¹⁹

7.2.1.1 Kojenecká úmrtnost

Vysoká míra kojenecké úmrtnosti se v novověku obecně připisuje především nevhodným hygienickým návykům, jak pokud jde o rodičku, tak i v péči o novorozence, stavu celkové zdravotní péče, nedostatku mateřské péče během náročných zemědělských prací, pevnému utahování povijanů a nevhodné náhradě mateřského mléka.²⁰ Ještě v 18. století je vysoká kojenecká úmrtnost spojována i s údajným nedostatkem mateřské lásky, který se mohl odrazit v zanedbávání péče o dítě.²¹ Hlubku citů novověké společnosti lze však je těžko prokázat. I přestože se dochovala svědectví o tom, že především chudší obyvatelstvo vnímalo smrt kojenců nejen jako běžnou součást života, ale mnohdy ji možná i vítalo jako jistý způsob omezení počtu vychovávaných (a živených) dětí, a tím pádem jako příležitost k uchování ekonomické úrovně rodiny,²² nelze prokázat, že by běžně docházelo k úmyslnému zanedbávání péče o novorozené děti.

Z výše popsaného zastoupení zemřelých dětí podle věku (věkových kategorií) na celkovém počtu zemřelých dětí do 15 let je zřejmé, že kojenecká úmrtnost na panství Škvorec hrála v úmrtnosti dětí nezanedbatelnou úlohu. V této kapitole je proto podrobně věnována pozornost právě úmrtnosti dětí do jednoho roku, a to nejen celkové kojenecké úmrtnosti, ale také jejím jednotlivým složkám.

Na panství Škvorec se průměrně míra kojenecké úmrtnosti pohybovala, s výjimkou 70. a 80. let 18. století a 30. let 19. století mezi 200 a 250 %. Meziročně však velmi výrazně kolísala (obr. 7.2), což však souviselo mimo jiné i s velikostí souboru. V roce 1772 byla v souvislosti s hladomorem zaznamenána nejvyšší míra kojenecké úmrtnosti. V tomto roce dosáhla hodnota přes 570 %. K takové výši se již míra kojenecké úmrtnosti na panství Škvorec ve sledovaném období nepřiblížila. V pěti dalších letech však míra překročila hodnotu 350 %

¹⁹ A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, s. 235.

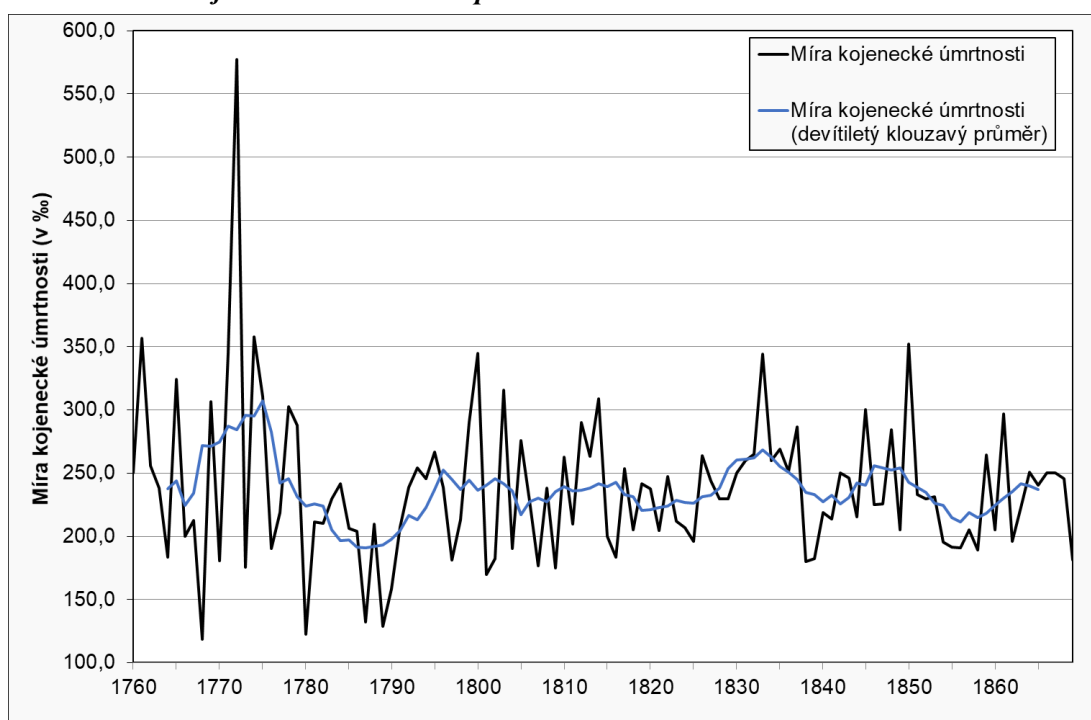
²⁰ M. Lenderová, K. Rýdl, *Radostné dětství?*, s. 104.

²¹ R. van Dülmen, *Kultura a každodenní život... I.*, s. 93, 99.

²² Na příklad v Bavorsku se na přelomu 18. a 19. století údajně říkalo: „Sedlák se raduje, když mu žena daruje první plod jejich lásky, radost má i při druhém a třetím dítěte, při čtvrtém však už není tak velká. Tehdy na místo radosti nastupuje starost. Začíná litovat, že je otcem tolika dětí, nemůže jim totiž zajistit žádné dobré vyhlídky, protože jeho majetek je příliš malý. Ve všech dalších dětech vidí nepřátele, kteří jemu a jeho rodině ujídají chléb. I to nejněžnější mateřské srdce začíná být u pátého dítěte prostoupeno lhostejností a u šestého si už nepokrytě přeje, aby šlo nejkratší cestou do nebe.“ F. M. Phayer, *Religion und das gewöhnliche Volk in Bayern in der Zeit von 1750–1850*. München, 1970, s. 97. (Citováno dle R. van Dülmen, *Kultura a každodenní život... I.*, s. 93.) Otázkou ovšem je kolik rodin, které mohly reálně takto uvažovat ve skutečnosti bylo. Na panství Škvorec byly v letech 1760–1839 zrekonstruovány osudy 2 644 manželství. Pouze 605 párům se narodilo více jak šest dětí. Celkem se tak v těchto rodinách narodilo 5 073 dětí. Z toho se ovšem svých druhých narozenin dožily jen přibližně dvě třetiny narozených dětí. To znamená, že než se do rodiny narodilo dítě, které v tu chvíli bylo reálně šestým dětským „krkem“, tak to chvíli trvalo. Kolik takových rodin na Škvorecku skutečně bylo není v tuto chvíli zřejmé. Odpověď by vyžadovala velmi podrobnou analýzu rodinných listů a je otázkou, zda i tak by bylo možné dojít k pravdivým hodnotám, neboť je navíc potřeba počítat s relativně časným odchodem dětí do služby, o čemž by vypověděly soupisy obyvatelstva, které však nejsou na panství Škvorec pravděpodobně dochovány.

nebo se jí velmi těsně přiblížila. Poprvé hned na začátku sledovaného období, v roce 1761. Co bylo důvodem tohoto nárůstu lze jen těžko soudit. Podobně nejasný je i vzestup v roce 1800. Dále překročila míra kojenecké úmrtnosti 350 ‰ v roce 1774. Tentokrát byl zjevně důvodem počet narozených dětí v předcházejícím roce, který po odeznění hladomoru výrazně narostl (kapitola 6.1). Úmrtí těchto dětí pak zvyšovala úroveň kojenecké úmrtnosti v roce 1774.²³ Posledními dvěma roky s mírou kojenecké úmrtnosti dosahujícími téměř 350 ‰ byly roky 1833 a 1850. V prvním případě došlo k nárůstu kojenecké úmrtnosti o rok později, než došlo k navýšení celkového počtu zemřelých především v důsledku cholery. V roce 1833 však došlo k nárůstu počtu narozených dětí, který mohl tentokrát ještě ve stejném roce navyšovat kojeneckou úmrtnost. Nárůst míry kojenecké úmrtnosti v roce 1850 doprovázel zvýšený počet zemřelých opět zejména v důsledku cholery.

Obr. 7.2 – Míra kojenecké úmrtnosti na panství Škvorec v letech 1760–1869

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Naopak nejnižší hodnoty (pod 150 zemřelých dětí do jednoho roku na 1 000 živě narozených dětí) lze na panství Škvorec sledovat v roce 1768 a následně v letech 1780, 1787 a 1789 (obr. 7.2). Důvody nízké kojenecké úmrtnosti však nejsou zřejmé. Nicméně je fakt, že pokles míry úmrtnosti dětí do jednoho roku v letech 1768, 1787 a 1789 odpovídá i poměrně výraznému meziročnímu poklesu počtu zemřelých obecně. V roce 1780 zase koresponduje pokles kojenecké úmrtnosti s výraznějším poklesem počtu narozených dětí. To však ještě stále nemusí znamenat, že k pozorovaným změnám musel být nějaký konkrétní důvod. Navíc stále se jako možná příčina nabízí možnost podregistrace dětí zemřelých do jednoho roku věku, i když pro panství Škvorec se tato alternativa nezdá být příliš pravděpodobná.

²³ Podobně tomu bylo i ve farnosti Postupice. L. Steinbachová, **Demografický vývoj...**, s. 121.

Při srovnání měř kojenecké úmrtnosti na panství Škvorec a úhrnu českých zemí se ukazuje, že úmrtnost dětí do jednoho roku byla, s výjimkou 30. let 19. století, na panství poměrně výrazně nižší (tab. 7.3). Ve farnosti Lochenice byla míra kojenecké úmrtnosti v letech 1784–1799 a 1820–1829 vyšší než na panství Škvorec. V ostatních letech však byla úmrtnost kojenců v Lochenicích příznivější než na Škvorecku, od 30. let 19. století velmi výrazně (rozdíl činil 3–5 procentních bodů).²⁴ Ve farnosti Libčany byla kojenecká úmrtnost vyšší na přelomu 18. a 19. století. Podobně jako v případě Lochenic byla následně míra kojenecké úmrtnosti, především od 30. let 19. století, výrazně nižší v Libčanech než na Škvorecku.²⁵ Naopak v Budyni nad Ohří byla v letech 1770–1849 míra úmrtnosti kojenců vyšší. Pouze v 60. letech 18. století byla v Budyni úmrtnost kojenců příznivější než na Škvorecku.²⁶ Velmi opatrně by se tak dalo konstatovat, že co se týče kojenecké úmrtnosti, bylo panství Škvorec někde uprostřed mezi venkovským a městským prostředím českých zemí. To i přesto, že místní obyvatelstvo se živilo především zemědělstvím.

V případě rozložení kojenecké úmrtnosti na její jednotlivé složky podle věku zemřelých kojenců se ukazuje, že na panství Škvorec nejvíce dětí, které se nedožily svých prvních narozenin, zemřelo až v postneonatálním věku, tedy starší jednoho měsíce, resp. 27 dnů (tab. 7.3). Míra postneonatální úmrtnosti dosahovala na panství Škvorec průměrně 170,2 ‰ u chlapců a 151,7 ‰ u dívek. V tomto věku v průběhu celého sledovaného období umíralo 67 % chlapců a 70 % dívek, kteří zemřeli do jednoho roku věku. Především u dívek však nabývala postneonatální úmrtnost v 19. století většího významu. Od 20. let 19. století více dívek, které zemřely před prvními narozeninami, přeživalo první měsíc života a umíralo až více jak 27 dní po narození (v průměru 73,5 %).

Zbylých 33 % chlapců a 30 % dívek tedy umíralo do jednoho měsíce po narození. Míra neonatální úmrtnosti dosahovala v průběhu celého sledovaného období 84,5 ‰ u chlapců a 66,6 ‰ u dívek (tab. 7.3). Ve srovnání s českými zeměmi tak v tomto věku na Škvorecku umíralo daleko méně dětí. V úhrnu českých zemí zemřelo do jednoho měsíce po narození přibližně 10 % živě narozených dětí.²⁷ V 50. a 60. letech 19. století zemřelo v českých zemích 11 % živě narozených dětí do 27 dní po narození. Na panství Škvorec to bylo o 4,5–5,5 procentních bodů méně.

Také ve srovnání s farnostmi Lochenice a Libčany umíralo na panství Škvorec v novorozeneckém věku o něco méně dětí.²⁸

S analýzou novorozenecké a ponovorozenecké úmrtnosti lze v historické demografii alespoň částečně spojit problematiku endogenních a exogenních příčin úmrtí kojenců. Za endogenní příčiny jsou přitom považovány tzv. vnitřní příčiny úmrtí, tedy ty, které si s sebou přináší dítě na svět, nebo ke kterým dojde v průběhu porodu. V matrikách zemřelých bylo přitom nejčastěji

²⁴ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 111.

²⁵ A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, s. 236.

²⁶ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 223.

²⁷ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 130.

²⁸ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 111.; A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, s. 236.

uváděno obecně *vrozená slabost*. Jeden konkrétní záznam o vrozené vadě stojí za bližší pozornost. V roce 1877 byla jako příčina úmrtí dítěte, které zemřelo pět minut po narození (pokřtěno bylo nouzově porodní bábou), po ohledání lékařem uvedena „spina bifida (ro[z]stoupení páteře)”.²⁹ Kromě toho, že je zajímavé, že již v této době byli schopní rozeznat takovou vadu, stojí za pozornost i poznámka uvedená u tohoto zápisu. „Mrtvola (mosntrum) odevzdána do anatomického muzea v Praze.“

Exogenní, neboli vnější, příčiny jsou nemoci nebo zranění, ke kterým dochází až po narození. Tyto příčiny většinou úzce souvisí s životními podmínkami místního obyvatelstva.³⁰ Data tedy ukazují, že na panství Škvorec převažovaly exogenní příčiny úmrtí, v o něco větší míře než v úhrnu českých zemí.

Důvodem (alespoň částečným) mezi rozdílným poměrem novorozenecké a ponovorozenecké úmrtnosti (resp. endogenními a exogenními příčinami úmrtnosti) na Škvorecku a v českých zemích může však být i v „přísnějším“ zařazování narozených dětí mezi děti mrtvorozené. Ať už jde o samotné zápisy v matričních knihách nebo o systém zařazování dětí mezi živě/mrtvě narozené v souvislosti s problematikou nouzových křtů, o které byla částečně zmínka výše (kapitola 6.2).

S mrtvorozeností úzce souvisí poporodní a časná kojenecká úmrtnost. I z toho důvodu je často počítána ještě tzv. perinatální úmrtnost, kdy je k živě narozeným dětem vztahována suma mrtvě narozených dětí a dětí zemřelých do jednoho týdne po porodu. Míry poporodní a časně kojenecké úmrtnosti na panství Škvorec v čase poměrně značně kolísaly. V průměru dosahovaly ve sledovaném období: poporodní kojenecká úmrtnost 20,1 ‰ a časná kojenecká úmrtnost 29,6 ‰. V obou případech byla po celé sledované období úmrtnost výrazně vyšší u chlapců (tab. 7.3). To odpovídá známému jevu, kdy nepoměr pohlaví při narození (ve prospěch narozených chlapců) bývá vyrovnáván právě vyšší úmrtností chlapců do jednoho roku věku (především v prvních šesti měsících). Jako důvod se uvádí větší náchylnost chlapců k různým druhům onemocnění.³¹ Obdobně kolísala i perinatální úmrtnost, která dosahovala v průměru na panství Škvorec hodnot 53,6 ‰ u chlapců a 41,0 ‰ u dívek.

²⁹ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 36.

³⁰ E. Maur, **Základy...**, s. 139.

³¹ O. Nováková, **Úmrtnost kojenců a mladších dětí v 19. a 1. polovině 20. století**. Demografie 45/2003, s. 184.

Tab. 7.3– Míra kojenecké úmrtnosti a její jednotlivé složky na panství Škvorec v letech 1760–1869

Období	Úmrtnost (v ‰)															
	kojenecká (0–364 dní)				poporodní (0–2 dny)		časná (0–6 dní)		neonatální (0–27 dní)				postneonatální (28–364 dní)		perinatální (mrtvě nar. + 0–6 dní)	
	chlapci	dívky	celkem	ČZ*	chlapci	dívky	chlapci	dívky	chlapci	dívky	celkem	ČZ*	chlapci	dívky	chlapci	dívky
1760–1769	248,4	247,2	247,5	.	20,8	17,3	27,3	25,2	76,7	77,2	76,8	.	171,7	170,1	38,2	29,2
1770–1779	313,1	241,8	278,5	.	21,6	18,8	53,4	28,3	124,1	87,9	106,6	.	189,0	153,8	60,3	35,8
1780–1789	194,7	182,7	188,6	.	20,1	17,0	28,9	28,3	90,5	65,2	78,4	.	104,3	117,6	42,3	43,2
1790–1799	241,7	220,8	230,5	.	30,4	12,4	39,6	19,9	89,8	70,7	79,8	.	151,9	150,1	46,1	24,8
1800–1809	246,6	207,2	227,5	.	28,4	25,3	37,5	31,3	90,9	81,9	86,5	.	155,7	125,3	41,8	39,6
1810–1819	255,5	231,6	243,7	277,7**	29,4	25,0	46,3	34,1	94,6	81,7	88,3	.	160,9	149,8	60,0	51,6
1820–1829	256,4	196,8	227,4	250,8	22,4	10,2	30,5	15,9	82,4	51,2	67,4	.	174,0	145,6	51,4	32,7
1830–1839	287,2	228,5	258,0	261,0	16,0	14,0	24,8	23,3	69,1	66,2	67,6	.	218,1	162,3	50,3	47,1
1840–1849	261,3	221,6	241,7	255,6	22,2	14,9	33,8	19,6	88,0	60,5	74,5	.	173,3	161,1	69,2	53,7
1850–1859	236,6	220,4	228,4	253,6	24,7	15,2	34,0	24,2	72,3	54,7	63,6	111,5	164,3	165,8	55,2	44,6
1860–1869	257,9	208,7	233,9	263,1	24,0	15,7	33,1	21,8	71,1	53,3	62,4	116,6	186,8	155,5	64,0	38,4
Celkem	254,7	218,3	236,7	.	23,5	16,7	34,8	24,3	84,5	66,6	75,7	.	170,2	151,7	53,6	41,0

Poznámky: ČZ = české země

* Průměr hodnot za deset let.

** Průměr hodnot z let 1810–1814 a 1819.

Absolutní hodnoty jsou uvedeny v příloze č. 5.3.

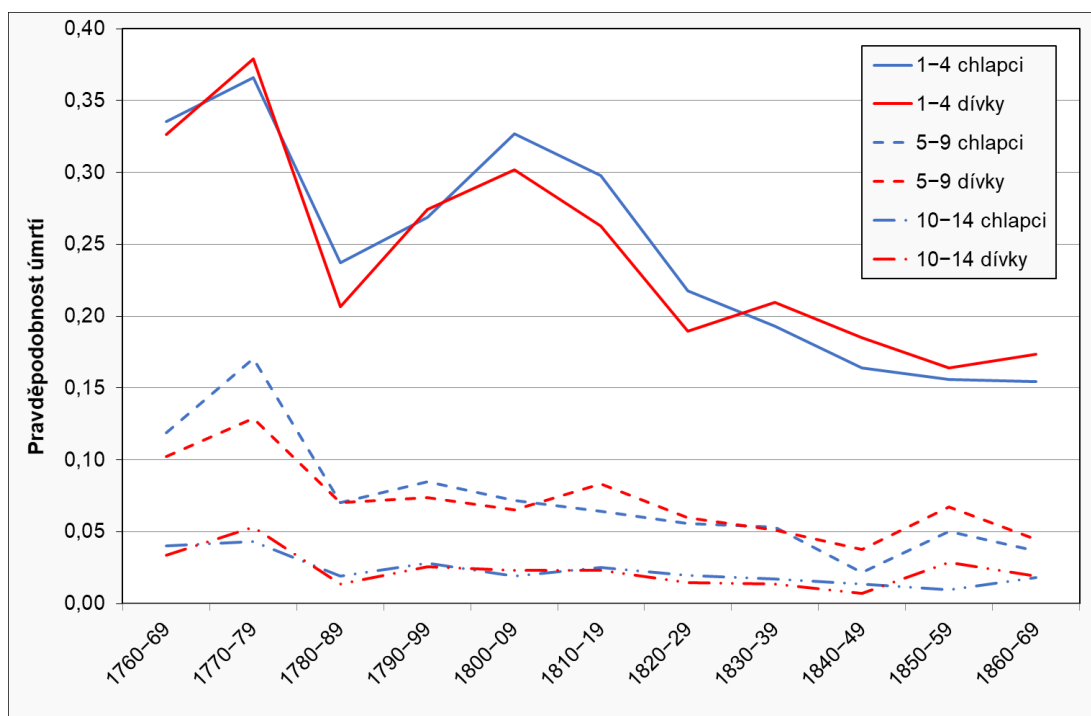
Zdroj: České země – Pohyb obyvatelstva...; Škvorec – církevní matriky, vlastní výpočty.

7.2.1.2 Dětská úmrtnost

Úmrtnostní poměry dětské populace na panství Škvorec může více přiblížit pravděpodobnost úmrtí v jednotlivých věkových skupinách (obr. 7.3). Na tomto místě je třeba připomenout, že pravděpodobnost úmrtí zde vychází z metody transversální (nikoli kohortní) analýzy (počty narozených v desetiletém období jsou vztahovány k počtu zemřelých ve stejném období). Výkyvy v počtu narozených a zemřelých, které byly na panství Škvorec zaznamenány (viz kapitola 6.1 a kapitola 7.1), byly částečně redukovány použitím desetiletých období. Dá se tak předpokládat, že kvocient úmrtnosti více méně vystihuje skutečný vývoj.

Pravděpodobnost úmrtí dětí ve všech analyzovaných věkových skupinách byla nejvyšší v 70. letech 18. století (0,37–0,39 ve věku 1–4 roky, 0,13–0,18 ve věku 5–9 let a 0,05–0,06 ve věku 10–14 let), zřejmě v souvislosti s hladomorem. V 80. letech pravděpodobnost úmrtí ve všech věcích poklesla. Následně se však již vývoj pravděpodobnosti úmrtí v jednotlivých věkových kategoriích odlišoval. Pravděpodobnost, že dítě, které se dožilo jednoho roku, zemře před svými 5. narozeninami opět narostla a dosáhla lokálního maxima v první dekádě 19. století (0,31 u dívek a 0,33 u chlapců). V té době byla zřejmě pravděpodobnost úmrtí této věkové skupiny vysoká v důsledku epidemií neštovic. Na vysoké úrovni totiž zůstala i v následující dekádě. U chlapců pak následoval plynulý pokles pravděpodobnosti úmrtí až do konce sledovaného období. U dívek byl pokles přerušen mírným nárůstem ve 30. letech 19. století, na který však navázal další pokles.

Obr. 7.3 – Pravděpodobnost úmrtí dětí podle věku a pohlaví na panství Škvorec v letech 1760–1869

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Pravděpodobnost, že se dítě, které se dožilo svých 5. narozenin, nedožije 10 let věku, se pohybovala na výrazně nižších hodnotách než pravděpodobnost v nižším věku (obr. 7.3). S výjimkou 60. a 70. let 18. století dosahovala hodnot mezi 0,04 a 0,09. Od 80. let 18. století přitom poměrně plynule klesala až do konce sledovaného období. Plynulost poklesu narušila pouze dvě období. Prvním byla léta 1810–1819, kdy pravděpodobnost úmrtí ve věku 5–10 let narostla u dívek (u chlapců však pokračoval pokles). Druhým obdobím pak byla 50. léta 19. století, kdy pravděpodobnost úmrtí narostla u obou pohlaví.

Pravděpodobnost úmrtí mezi 10. a 15. narozeninami může být často zkruslována migracemi, které byly v tomto věku již poměrně běžné.³² Nicméně na panství Škvorec se nezdá být vliv migrací velký. Pravděpodobnost úmrtí v tomto věku dosahovala poměrně konstantních hodnot po celé sledované období (s výjimkou výše jmenovaných 70. let 18. století) a pohybovala se na velmi nízké úrovni. K výraznějšímu nárůstu došlo pouze u dívek v 50. letech 19. století.

7.2.2 Zemřelí podle pohlaví a věkových skupin

Dle očekávání tvořila na panství Škvorec největší podíl všech zemřelých osob právě výše popsaná dětská složka populace (tab. 7.4). V průběhu celého sledovaného období připadlo na věkovou skupinu 0–14 let přibližně 63 % zemřelých. Více v tomto věku umírali chlapci (66 %) než dívky (60 %). Za touto skutečností stojí především výše popsaná vyšší úmrtnost chlapců krátce po narození a v průběhu prvního roku života obecně (podrobněji kapitola 7.2.1).

Období let 1760–1769 je spojováno spíše s nižší úrovní úmrtnosti, ale i přesto s velmi nepříznivou situací především u malých dětí.³³ Z tohoto pohledu tedy panství Škvorec pravděpodobně nevybočovalo ze situace běžné v té době v jiných oblastech českých zemí.

Naopak nejmenší podíl dětí z úhrnu zemřelých byl zaznamenán v letech 1770–1779 (necelých 60 %). Důvodem je především velký podíl zemřelých osob v produktivním věku (21 %, v ostatních letech na tento věk připadalo zpravidla 14–15 %), který byl zapříčiněn zejména hladomorem z počátku 70. let. Navíc v důsledku snížení porodnosti v letech 1771–1772 (kapitola 6.1) pak v následujících letech umíralo méně dětí. Podobně nízký podíl zemřelých do 15 let byl zaznamenán až o téměř sto let později, v 60. letech 19. století.

Z hlediska srovnání v čase byl největší podíl dětí zemřelých do 15 let věku v letech 1810–1819 (přes 66 %, tab. 7.4). Na chlapce do 15 let v těchto letech připadalo téměř 70 %, na dívky více než 60 % všech úmrtí daného pohlaví. Jedná se o období, kdy byly české země, panství Škvorec nevyjímaje, zasaženy opakujícími se epidemiemi neštovic, které z největší části zasahovaly především dětskou složku populace. Podíl zemřelých v reprodukčním věku v těchto letech naopak klesl na minimum celého sledovaného období a činil necelých 13 %. Vysoký podíl úmrtí dětí spojený s relativně vyšším podílem zemřelých osob v reprodukčním věku byl zaznamenán ještě v 60. letech 18. století (65,5 % připadajících na dětskou složku a 17 % připadajících na reprodukční složku). V tomto období byl naopak, ve srovnání s následujícími léty, zaznamenán nízký podíl zemřelých osob starších 50 let (17,5 %).

³² E. Maur, *Základy...*, s. 140.

³³ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva...*, s. 22.

Jak bylo zmíněno výše, v 60. letech 19. století se podíly zemřelých podle věkových skupin rovněž odchýlily od obvyklé situace. V tomto období připadalo na dětskou složku 60 % všech úmrtí. Tentokrát byl důvodem nárůst podílu zemřelých starších 50 let (25 %), kteří umírali především v důsledku opakujících se epidemií cholery.

Tab. 7.4 – Zemřelí podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889 (v %)

Období	Muži			Ženy			Celkem		
	0–14	15–49	50+	0–14	15–49	50+	0–14	15–49	50+
1760–1769	69,0	15,9	15,1	61,6	18,2	20,2	65,5	17,0	17,5
1770–1779	60,8	20,5	18,7	57,1	21,0	21,9	59,0	20,8	20,2
1780–1789	67,6	12,8	19,5	57,9	15,0	27,1	62,9	13,9	23,2
1790–1799	65,1	12,8	22,1	63,9	15,1	20,9	64,5	14,0	21,5
1800–1809	67,9	11,9	20,1	59,7	16,8	23,5	63,8	14,3	21,8
1810–1819	69,6	11,9	18,5	62,5	14,0	23,5	66,1	12,9	21,0
1820–1829	66,6	10,4	22,9	56,8	15,8	27,4	62,0	13,0	25,0
1830–1839	63,0	14,7	22,3	57,9	18,0	24,1	60,5	16,3	23,2
1840–1849	65,2	13,2	21,6	62,6	14,2	23,1	63,9	13,7	22,3
1850–1859	68,2	13,4	18,4	60,4	15,0	24,5	64,1	14,3	21,6
1860–1869	62,3	14,9	22,9	57,6	14,7	27,7	60,0	14,8	25,2
1870–1879	64,1	14,7	21,1	60,6	13,4	26,0	62,4	14,1	23,5
1880–1889	67,6	14,5	17,9	58,3	15,9	25,7	63,1	15,2	21,7
Celkem	65,8	14,1	20,1	59,7	15,9	24,3	62,8	15,0	22,2

Poznámky: Absolutní hodnoty jsou uvedeny v příloze č. 7.3.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Kromě výše zmíněných let připadalo na reprodukční složku obyvatelstva v průměru přibližně 15 % všech zemřelých. Vyšší úmrtnost přitom byla, pravděpodobně v důsledku úmrtí spojených s častými těhotenstvími a porody, u žen (tab. 7.4). Na postreprodukční složku pak v běžných letech připadalo průměrně 22 % úmrtí.

Ve farnosti Lochenice umíralo oproti panství Škvorec více osob starších 50 let, v letech 1784–1859 přesahoval podíl úmrtí připadajících na tuto věkovou skupinu 30 %. Oproti tomu umíralo v Lochenicích méně dětí, v průměru kolem 50 % úmrtí. Podobná byla situace i ve farnosti Libčany v letech 1784–1914.³⁴ Na panství Škvorec se však v žádném roce nesetkáme se zcela anomálním věkovým složením zemřelých jako ve farnosti Lochenice, kde na příklad v roce 1867 zemřelo 60 % osob starších 50 let a pouze 15 % osob mladších 15 let.³⁵ Za nejvíce netypické složení zemřelých podle věku, lze na panství Škvorec považovat rok 1833, kdy 83 % úmrtí připadalo na dětskou složku a pouze 8,8, resp. 8,2 % na složku reprodukční a postreprodukční. Důvodem přitom pravděpodobně byl zvýšený podíl zemřelých starších 15 let v důsledku nemocí spojených s cholerou v předcházejícím roce (26,4 % zemřelých ve věku

³⁴ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 108–109.; A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, s. 232.

³⁵ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 109.

15–49 let a 29,7 % zemřelých starších 50 let), který pravděpodobně znamenal jakési vyčerpání možných úmrtí v tomto věku i pro následující rok. Hned v roce 1833 byla totiž struktura zemřelých obdobná jako před rokem 1832 (61 % zemřelých ve věku do 15 let, 14 % ve věku 15–49 let a 25 % starších 50 let).

7.2.3 Průměrný věk zemřelých

Průměrný věk všech zemřelých byl na panství Škvorec výrazně nižší než v ostatních srovnávaných lokalitách českých zemí. Na panství Škvorec se v celém sledovaném období dožívali místní lidé průměrně pouze 21,1 let (tab. 7.5).³⁶ Tak jako jinde se i zde, z důvodu mužské nadúmrtnosti v dětském věku, ženy dožívaly o něco vyššího věku (průměrně 23 let), než muži (19,4 let). Ve farnosti Lochenice dosahoval v letech 1784–1899 průměrný věk všech zemřelých 30,6 let. V případě srovnání let 1790–1889, kdy jsou data dostupná pro obě sledované lokality, se v případě průměrného věku všech zemřelých jednalo o rozdíl devíti let ve prospěch lochenické populace (30,5 vs. 21,4 let).³⁷ Ve farnosti Libčany byl průměrný věk všech zemřelých o něco nižší než ve farnosti Lochenice, i přesto byl poměrně výrazně vyšší než na panství Škvorec. V letech 1785–1894 dosahoval tento věk v Libčanech 23,4 let.³⁸ Rozdíl tedy činil přibližně dva roky. I v Budyni nad Ohří byl průměrný věk všech zemřelých vyšší než na panství Škvorec, přibližně o sedm let v letech 1750–1849, kdy jsou dostupná data pro obě sledované lokality.³⁹ Za poměrně velkým věkovým rozdílem zemřelých ve srovnání s farnostmi Lochenice a Libčany stojí vyšší kojenecká úmrtnost (především od 20. let 19. století, viz kapitola 7.2.1.1) a vyšší dětská úmrtnost (alespoň co se zastoupení dětské složky mezi všemi zemřelými týče, viz 7.2.2) na panství Škvorec. Rozdíl pozorovaný v průměrném věku zemřelých mezi Škvoreckem a Budyní je pak způsoben především zastoupením dětské složky mezi všemi zemřelými. Kojenecká úmrtnost je totiž v Budyni nad Ohří vyšší než na panství Škvorec (viz kapitola 7.2.1.1). Existují však samozřejmě i české venkovské lokality, kde byl průměrný věk zemřelých nižší než na panství Škvorec. Takovou lokalitou je na příklad Staňkov – ves, kde dosahoval průměrný věk všech zemřelých ve 30. až 70. letech 19. století necelých 19 let.⁴⁰

Vzhledem k vysoké kojenecké a dětské úmrtnosti (na panství Škvorec obzvlášť) je při hodnocení úmrtnostních poměrů dospělé populace relevantnější hodnotit průměrný věk zemřelých osob starších 15 let. Na panství Škvorec se osoby, které přežily prvních 15 let svého života, dožívaly v průměru 53,4 let (tab. 7.5). Tentokrát se věk mužů a žen příliš nelišil. Při srovnání s jinými lokalitami českých zemí se sice ukazuje, že i tak byly úmrtnostní poměry na panství Škvorec horší, nicméně zdaleka ne tak významně jako při zahrnutí dětské složky.

³⁶ V diplomové práci (B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 69.) došlo nedopatřením k chybě ve výpočtu (z nepozornosti vypadly z analyzovaného souboru mladší věkové kategorie). Chyba, zde byla opravena, proto si hodnoty průměrného věku v letech 1780–1869 neodpovídají.

³⁷ V. Kalousková, **Demografický vývoj farnosti Lochenice...**, s. 107.

³⁸ A. Šikulová, **Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...**, s. 230.

³⁹ L. Dušek, **Obyvatelstvo Budyně...**, s. 231.

⁴⁰ L. Bozděch, **Vývoj obyvatelstva Staňkova v 19. století**. Praha, 2012. Diplomová práce, PŘF UK, s. 26.

Průměrný věk zemřelých starších 15 let dosahoval v letech 1785–1884 ve farnosti Libčany hodnoty 56,3 let a ve farnosti Lochenice v letech 1784–1899 hodnoty 57,5 let.⁴¹ Na panství Škvorec v letech 1780–1889 dosahoval hodnoty 54,3 let, tedy v průměru o dva až tři roky méně. I v Budyni nad Ohří byl průměrný věk zemřelých starších 15 let vyšší než na panství Škvorec. V letech 1750–1849 se v Budyni osoby starší 15 let dožívaly v průměru 55,5 let,⁴² kdežto na panství Škvorec pouze 52,7 let. Nezdá se tedy, že by se dalo konstatovat, že úmrtnostní poměry byly v novověku horší ve městech než na venkově, spíše záleželo na konkrétní lokalitě a jejich ekonomické, hygienické a zdravotní podmínky.

Tab. 7.5 – Průměrný věk zemřelých podle pohlaví na panství Škvorec v letech 1760–1889

Období	Průměrný věk						Počet					
	všech zemřelých			zemřelých ve věku 15 +			všech zemřelých			zemřelých ve věku 15 +		
	M	Ž	C	M	Ž	C	M	Ž	C	M	Ž	C
1760–1769	16,1	20,3	18,1	46,6	49,1	47,9	655	588	1245	203	226	430
1770–1779	20,3	22,0	21,1	48,1	48,0	48,1	750	686	1442	294	294	591
1780–1789	18,3	24,0	21,1	51,8	54,1	53,0	522	499	1021	169	210	379
1790–1799	20,0	21,1	20,6	53,1	53,2	53,2	593	621	1214	207	224	431
1800–1809	18,5	22,0	20,3	53,8	51,6	52,6	695	685	1380	223	276	499
1810–1819	17,6	21,7	19,6	53,6	54,3	54,0	720	702	1422	219	263	482
1820–1829	20,9	25,5	23,0	58,6	56,2	57,3	689	621	1310	230	268	498
1830–1839	20,8	23,5	22,1	53,1	53,3	53,2	843	801	1644	312	336	649
1840–1849	20,3	21,1	20,7	56,0	53,8	54,8	704	688	1392	245	257	502
1850–1859	18,3	23,2	20,9	53,9	55,1	54,6	686	766	1452	218	303	521
1860–1869	21,5	25,9	23,7	54,1	56,8	55,6	800	776	1578	302	329	631
1870–1879	20,0	23,1	21,5	53,1	56,1	54,5	719	642	1362	258	253	512
1880–1889	18,3	24,5	21,3	53,2	56,0	54,7	766	734	1500	248	306	554
Celkem	19,4	23,0	21,1	53,0	53,8	53,4	9142	8809	17962 ¹	3128	3545	6679 ²

Poznámky: ¹ U 11 zemřelých není uvedeno pohlaví.

² U šesti zemřelých není uvedeno pohlaví.

U 149 zemřelých mužů a 179 zemřelých žen není uveden věk a u dalších dvou zemřelých není uvedeno pohlaví ani věk.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Hodnoty průměrného věku zemřelých (všech i starších 15 let) na panství Škvorec v čase poměrně výrazně kolísaly. Nicméně i tak lze pozorovat tendenci k nárůstu věku, především však u zemřelých starších 15 let, a tedy k určitému zlepšování úmrtnostních poměrů.

⁴¹ A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, s. 230.; V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 107.

⁴² L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 231.

7.3 Nehody, sebevraždy, vraždy

Příčiny úmrtí byly na panství Škvorec v letech 1790–1809 a 1850–1869 podrobně analyzovány v předcházející studii.⁴³ Pozornost byla věnována především vývoji zastoupení jednotlivých příčin. V obou sledovaných obdobích byly nejčastější příčinou úmrtí (především u dětí do 15 let věku) *křečové stavy* (28, resp. 22,6 %). Dále se na úmrtnosti v letech 1790–1809 nejčastěji podílely *infekční nemoci* (20,5 %, především neštovice 13,4 %), v letech 1850–1869 pak *tuberkulóza* (17,3 %).

Dá se předpokládat, že složení úmrtnosti podle příčin úmrtí v letech 1870–1889, pro která byla nově excerpována data za zemřelé osoby, se od 50. a 60. let 19. století výrazně nelišilo. Nasvědčuje tomu i zběžná kontrola nových dat. Z toho důvodu zde není problematice příčin úmrtí obecně věnována podrobnější pozornost.

Při této kontrole však na první pohled vystupovalo častější zastoupení nehod a sebevražd, než jaké bylo v předcházejícím dvacetiletém období. Proto je zde věnována pozornost alespoň těmto příčinám úmrtí. Na přelomu 18. a 19. století bylo zaznamenáno více nehod a nehody a sebevraždy se tak na úmrtnosti podílely z 1,3 %.⁴⁴ V letech 1850–1869 bylo zaznamenáno dvanáct nehod, šest sebevražd a jedna vražda. Dohromady se nehody a sebevraždy podílely na úmrtí v 0,6 % případů.

Výpočet zastoupení nehod a sebevražd na celkovém počtu zemřelých potvrdil, že v 70. a 80. letech docházelo k takovým úmrtím častěji než v předcházejícím období. Zaznamenáno bylo 37 nehod, 26 sebevražd a jedna vražda. Častěji se přitom nehodovost i sebevražednost týkala mužů (téměř tři čtvrtiny případů). Na celkové úmrtnosti se pak nehody a sebevraždy podílely ze 2,1 %. Z hlediska úmrtnosti se jedná o zanedbatelné příčiny úmrtí. Nicméně z hlediska nahlédnutí do každodennosti vesnické společnosti nejsou tyto zápisy bez zajímavosti.

Mezi jednu z nejčastějších nehod s následkem smrti patřilo utopení. Pozoruhodné je, že 11 ze 16 utopených byly děti do šesti let věku (nezřídka mladší tří let). Hlídaní dětí zvláště v letních měsících (i když k utonutím nedocházelo pouze v létě), kdy bylo hodně práce v zemědělství, nebylo zřejmě zcela možné. Přitom pouze jedno utopení bylo dle zápisu úmyslné. Kateřina Budská coby 38letá vdaná žena spáchala 11. 10. 1888 sebevraždu utopením „v nepřítomném stavu (v tyfu)“.⁴⁵ Mezi další častější nehody, které skončily smrtí, patřily pády (z lešení,⁴⁶ ze skály apod.), dopravní nehody (přejetí vozem či vlakem), nehody s hospodářskými zvířaty (např. kopnutí koněm) a další. Některé nehody však byly spíše

⁴³ B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 77–83.

⁴⁴ Tamtéž, s. 116–118.

⁴⁵ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 15.

⁴⁶ V tomto případě se přitom pravděpodobně jednalo o pracovní úraz, neboť šlo 56letého zedníka.

výjimečné, na příklad „otrávení lihovinou“ či „ochrnutí plic následkem popálení“.⁴⁷ Bez zajímavosti není ani nehoda, která se stala v rodině domkáře Josefa Smolíka. Tři jeho děti (4 roky, 2 roky a 2 měsíce) se v říjnu 1873 udusily dusíkem.⁴⁸ Co bylo příčinou tohoto neštěstí však z matriky zemřelých vyčíst nelze. Mezi nehody jsou také započítána dvě střelná poranění, která by v dnešním právním systému byla hodnocena zřejmě spíše jako neúmyslná zabití. V roce 1866 zemřela na „vnitřní vykrvácení (následkem střelné rány)“ 23letá Barbora Paroubková. V poznámce k poslednímu pomazání se lze dočíst, že nemohlo být uskutečněno, protože „zemřela náhle byvší postřelená“.⁴⁹ O dva roky později zemřela na střelné poranění 14letá Aloisie Prokúpková, u níž se lze v poznámce (která by se však v této době již neměla v matrikách vůbec vyskytovat) dočíst „byla zastřelená pro neopatrné zacházení se zbraní (bratr)“.⁵⁰

Střelná poranění však byla spolu s oběšením především výsadou sebevrahů. V letech 1870–1889 se 9 lidí zastřelilo a 13 oběsilo. Sebevraždy přitom nepáchaly pouze lidé v reprodukčním/produktivním věku. Na panství Škvorec se v roce 1879 oběsil 70letý muž a v roce 1881 naopak teprve 11letý chlapec. Jeden sebevrah zvolil k odchodu ze světa otravu. V roce 1882 se Karel Kolínský „samovražedně otrávil kostíkem a morphiem“.⁵¹ V některých případech lze díky poznámkám faráře částečně rozklíčovat i okolnosti sebevraždy. V roce 1872 je u záznamu úmrtí 14letého Václava Strnada poznamenáno „byl od maličkosti slabomyslný, oběsil se v nepříčetném stavu“.⁵² Okolnosti jsou známé i u sebevraždy Jana Tomana (66 let): „oběsil se, poživ nemírné lihovin“.⁵³ V roce 1884 se zase lze dozvědět příčinu sebevraždy 24letého Václava Šarovce (řeceného Soukupa): „příčina sebevraždy byla, že dívka ním pohrdla“.⁵⁴ Podobná příčina stála pravděpodobně i za sebevraždou 24letého Antonína Svobody, který se 6. 8. 1877 zastřelil v lese po té, co zde zastřelil 19letou Marii Suntýchovou.⁵⁵

7.4 Sociální postavení zemřelých osob

Sociální složení zemřelých osob bylo sledováno ve třech obdobích, ve kterých se postupně měnilo (tab. 7.6). Vzhledem k tomu, že není známa sociální struktura žijícího obyvatelstva, lze jen těžko soudit, zda je důvodem změny ve složení zesnulých měnící se struktura společnosti, anebo zda bylo některé období pro vybrané skupiny obyvatelstva opravdu kritičtější než jiné. Pro věkové kategorie do pěti let pomůže částečně osvětlit kritičnost období srovnání sociální

⁴⁷ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 15.; SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 29.

⁴⁸ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 7.

⁴⁹ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 29.

⁵⁰ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 14.

⁵¹ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 36.

⁵² SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 11.

⁵³ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 29.

⁵⁴ SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 36.

⁵⁵ Rozhodně nešlo o muže ze sociálně slabší vrstvy společnosti. Antonín byl synem lesního a v době sebevraždy se sám živil jako dozorce u c. k. finanční stráže v Zásmukách. SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 7.

skladby zemřelých a narozených, neboť většina těchto dětí zemřela ve stejném desetiletí jako se narodila. V každém případě tato kapitola neanalyzuje úroveň úmrtnosti jednotlivých sociálních skupin (k tomuto účelu by bylo potřeba využít metody standardizace, pro kterou však nejsou k dispozici potřebná data), ale pouze sociální strukturu zemřelých osob, tedy zastoupení jednotlivých sociálních kategorií mezi celkovým počtem zemřelých.

Sociální kategorie *vrchnostenský úředník, dominikální a obecní zaměstnanec, žebrák* byly ve venkovské společnosti pravděpodobně velmi málo zastoupeny. Odpovídá tomu i malý podíl narozených dětí (viz kapitola 6.10) a snoubenců (viz kapitola 5.4) spadajících do těchto skupin. Proto jsou v rámci sociální analýzy zemřelých ponechávány stranou. Vždy lze k těmto skupinám přiřadit nejméně zemřelých osob. Otázkou, kterou se nepodaří s jistotou zodpovědět, je, v jaké míře bylo v matrikách zemřelých rozlišováno mezi domkáři a řemeslníky.⁵⁶ Nicméně na rozdíl od matrik narozených zde není tak často uváděna kombinace obou „zaměstnání“. Z toho důvodu jsou v rámci této analýzy hodnoceny tyto kategorie zvlášť.

V letech 1800–1809 umřelo nejvíce osob, u kterých bylo uvedeno sociální postavení/původ *sedlák, chalupník* (23,8 %, tab. 7.6), jen o málo méně umíralo osob ze sociální skupiny *podruh, nádeník* (22,2 %). Jednotlivé věkové kategorie však byly zastoupeny různě.

Nejvíce zemřelých osob starších 50 let náleželo v této době k sociální kategorii *domkář* (26,9 %). Vzhledem k tomu, že těchto osob bylo mezi zemřelými zaznamenáno nejvíce ve všech sledovaných obdobích, a vzhledem k tomu, že do skupiny domkářů byly zařazeni i výminkáři,⁵⁷ se dá předpokládat, že ve skutečnosti byla tato sociální skupina i nejpočetnější složkou populace. Do sociální kategorie *řemeslník* bylo zařazeno pouze 11 % zemřelých osob starších 50 let.

Mezi osobami zemřelými ve věku 15–49 let (tedy v reprodukční složce populace) bylo v letech 1800–1809 zaznamenáno nejvíce osob ze sociální kategorie *sedlák, chalupník* a *nádeník, podruh*, shodně 24,2 % v obou sociálních kategoriích (tab. 7.6). Naopak nejméně zastoupenou skupinou 15–49letých byli mezi běžnými venkovskými obyvateli domkáři (14,6 %). Ve věkové kategorii 5–14 let bylo zastoupení jednotlivých sociálních skupin zastupujících běžné obyvatelstvo v této době poměrně vyrovnané (21,3–22,5 %).

Ve věkových kategoriích do pěti let (0 a 1–4 roky) bylo sociální složení zemřelých dětí v letech 1800–1809 stejné. Nejvíce zemřelých dětí mělo uvedeno jako sociální původ *sedlák, chalupník* (26,5, resp. 30 %), nejméně pak (v běžné venkovské společnosti) *domkář* (15,1, resp. 16,1 %). Vzhledem k tomu, že nejvíce dětí se v těchto letech rodilo právě sedlákům a nejméně domkářům (tab. 6.13; tedy v případě, že se rozlišují kategorie *domkář* a *řemeslník*), se dá předpokládat, že kojenecká a dětská úmrtnost byla v první dekádě 19. století ve všech složkách venkovského obyvatelstva zhruba na stejné úrovni.

Situace ve 30. letech 19. století byla až na výjimky odlišná. Za předpokladu nezměněné (nebo jen málo změněné) sociální skladby škvorecké společnosti lze s opatrností soudit, že za změnou sociální skladby zemřelých stojí opakující se epidemie cholery, které měly na panství

⁵⁶ Blíže viz kapitola 4.3.1 *Sociální kategorie*.

⁵⁷ Zdůvodnění viz tamtéž.

na svědomí nemalý počet zemřelých. Nejvíce přitom zasáhly především reprodukční a postreprodukční složky populace (kapitoly 7.2.2). Od pěti let věku byl největší podíl zemřelých osob zaznamenán v sociální kategorii *domkář* (jedna čtvrtina až jedna třetina zemřelých v dané věkové kategorii) a nejméně v sociální skupině *sedlák, chalupník* (přibližně 10–18 %, tab. 7.6). Ve věku 1–4 roky pak umíralo téměř shodně nejvíce dětí ve skupině *řemeslník* (26,9 %) a *nádeník, podruh* (26,6 %) a nejméně ve skupině *sedlák, chalupník* (17 %). Do jednoho roku ve 30. letech 19. století umíralo nejvíce dětí nádeníků a podruhů (29,2 %) a nejméně domkářů (14,6 %). Sociální skladba narozených dětí se oproti první dekádě 19. století nezměnila (nejvíce dětí se rodilo do rodin sedláků a chalupníků a nejméně do rodin domkářů, nádeníků a podruhů; tab. 6.13). Zdá se, že špatnou zdravotní situací na Škvorecku ve 30. letech 19. století trpěly především chudší děti (dětí nádeníků a podruhů). Byť cholera neměla přímo vliv na nejmladší věkové skupiny, děti pravděpodobně trpěly špatnou zdravotní kondicí rodičů, která ovlivňovala nejen přímo péči o ně, ale i zajišťování obživy.

V letech 1860–1869 byla situace z hlediska sociálního složení zemřelých opět odlišná. V těchto letech se však změnilo i sociální složení narozených dětí. Nejvíce narozených dětí bylo zařazeno do sociální kategorie *nádeník, podruh* a nejméně do skupiny *domkář*. Kategorie *sedlák, chalupník* byla v těchto letech z hlediska zastoupení narozených dětí až na třetí pozici (tab. 6.13). Nejvíce zemřelých dětí do 15 let náleželo do sociální skupiny *nádeník, podruh* (28–36 % na každou věkovou kategorii, tab. 7.6). Nejméně dětí do jednoho roku a dětí ve věku 5–14 let příslušelo do sociální skupiny *domkář* (průměrně 15 % na věkovou kategorii). Nejméně dětí mezi prvními a pátými narozeninami pak bylo zařazeno do sociální kategorie *sedlák, chalupník* (15,4 %). Zdá se tedy, že tentokrát se epidemiologická situace (cholera) dotýkala všech sociálních skupin stejnou měrou. V reprodukčním věku nejvíce zemřelých náleželo do sociální skupiny *řemeslník* (25,6 %), v postreprodukčním věku pak mezi *domkáře* (34,3 %). Mezi zemřelými osobami staršími 15 let pak byla v této době nejméně zastoupena sociální skupina *sedlák, chalupník* (16,4, resp. 10,5 %).

Sociální kategorie *žebráci* sice nebyla ve všech sledovaných obdobích příliš početně zastoupena, nicméně je poměrně zajímavé, že z hlediska vývoje v čase rostlo jejich podílové zastoupení mezi zemřelými osobami (především staršími 50 let). Jako možné zdůvodnění se nabízí skutečnost, že začalo být sociální označení *žebrák* ve větší míře využíváno, jak v matrikách, tak pravděpodobně i ve společnosti samotné. Tedy, že určitá skupina lidí se čím dál více odlišovala od zbytku společnosti. Jinými slovy již nešlo pouze o chudé domkáře, nádeníky apod., ale opravdu o specifickou skupinu občanů.

Tab. 7.6 – Sociální postavení zemřelých osob podle věkových skupin na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869

Věková kategorie	Sociální kategorie (v %)									Celkový počet
	1	2	3	4	5	6	7	nejz.	celkem	
1800–1809										
0	0,8	6,0	26,5	15,1	19,0	21,0	–	11,7	100,0	385
1–4	0,2	5,5	30,0	16,1	17,5	20,4	–	10,1	100,0	416
5–14	1,3	2,5	21,3	22,5	22,5	21,3	–	8,8	100,0	80
15–49	0,5	6,6	24,2	14,6	16,2	24,2	1,0	12,6	100,0	198
50+	3,3	7,3	12,0	26,9	11,0	24,9	6,3	8,3	100,0	301
Celkem	1,2	6,0	23,8	18,3	16,6	22,2	1,5	10,4	100,0	1380 ¹
1830–1839										
0	0,4	3,7	21,4	14,6	23,1	29,2	–	7,7	100,0	562
1–4	–	3,5	17,0	19,6	26,9	26,6	–	6,4	100,0	342
5–14	–	2,2	17,6	28,6	23,1	23,1	–	5,5	100,0	91
15–49	1,1	4,5	16,4	26,1	22,0	25,4	0,4	4,1	100,0	268
50+	1,3	6,0	10,5	33,1	20,5	17,8	7,1	3,7	100,0	381
Celkem	0,6	4,3	16,9	22,6	23,1	25,1	1,7	5,8	100,0	1644 ²
1860–1869										
0	0,4	3,1	17,6	15,8	25,6	34,7	–	2,9	100,0	551
1–4	0,7	3,6	15,4	17,4	24,3	36,1	0,3	2,3	100,0	305
5–14	–	7,7	19,8	15,4	19,8	27,5	–	9,9	100,0	91
15–49	0,4	6,8	15,4	21,8	25,6	23,1	1,7	5,1	100,0	234
50+	1,0	4,5	8,8	34,3	20,7	13,9	15,1	1,8	100,0	397
Celkem	0,6	4,4	14,8	21,6	23,8	27,6	4,1	3,2	100,0	1578 ³

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh, 7 = žebrák.

¹ U čtyř zemřelých nebyl uveden věk. Tito zemřelí nejsou v tabulce uvedeni.

² U jednoho zemřelého nebyl uveden věk. Tento zemřelý není v tabulce uveden.

³ U 42 zemřelých nebyl uveden věk. Tito zemřelí nejsou v tabulce uvedeni.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Odstavce výše naznačují, že problematika sociálního složení zemřelých není tak jednoduchá, jak by se na první pohled mohlo zdát a zasloužila by další podrobnou analýzu. Vzhledem k tomu, že nelze pro panství Škvorec určit sociální složení místního obyvatelstva, bylo by patrně neoptimálnější k analýze sociálního složení zemřelých využít zrekonstruované rodiny. Což by částečně umožňovalo vzít v potaz i intragenerační mobilitu.

7.5 Sezónní průběh úmrtnosti

Počet všech zemřelých nevykazoval příliš velké sezónní výkyvy (tab. 7.7). Tomu odpovídaly i hodnoty variačního koeficientu sezónnosti. Tato hodnota se navíc směrem ke konci 19. století snižovala, což znamená, že úmrtnost v druhé polovině 19. století byla poznamenána menšími

sezónními výkyvy než dříve. Nicméně i tak lze v sezónnosti úmrtí hledat určitou pravidelnost. Nejvíce osob umíralo na konci zimy a na jaře (zhruba od ledna do května). Nejmenší počty zemřelých pak byly v letních a podzimních měsících. Souvislost tak lze hledat především v klimatických podmínkách, ve skladbě stravy, která byla s pokročující dobou od poslední sklizně čím dál skromnější a výživově nevyváženější. Sezónní rozložení úmrtí na panství Škvorec tak ničím nevybočuje z úhrnu českých zemí,⁵⁸ i ve farnosti Lochenice a Libčany byla situace obdobná.⁵⁹ Podobná byla i situace v Budyni nad Ohří, i když tam ve druhé polovině 18. století byla zaznamenána vyšší úmrtnost až na jaře.⁶⁰

Tab. 7.7 – Měsíční index počtu zemřelých na panství Škvorec v letech 1760–1889

Období	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Var
1760–1779	119	107	156	146	117	80	63	69	87	91	80	83	30
1780–1799	116	103	129	111	114	80	74	76	77	88	107	125	20
1800–1819	151	137	148	124	114	76	64	72	60	72	73	107	34
1820–1839	113	113	132	129	112	79	86	87	80	102	74	92	20
1840–1859	108	104	132	119	123	87	81	99	79	90	82	97	18
1860–1879	108	90	118	120	119	98	88	88	96	94	79	104	14
1880–1889	119	81	117	102	121	114	112	84	80	93	83	96	16
Celkem	119	106	134	123	117	87	80	83	80	90	82	100	19

Poznámky: Pomocí korelačních koeficientů (únor – 0,9283, měsíce se 30 dny – 0,9856, měsíce se 31 dny – 1,0185) byla odstraněna rozdílná délka měsíce.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Analýza sezónního rozložení podle věku na panství Škvorec neukazuje žádné významnější rozdíly od sezónního pohybu všech zemřelých (tab. 7.8). U dětí do jednoho roku je variabilita v rámci roku nejmenší. V úhrnu analyzovaných období je na panství Škvorec přesto možné pozorovat jarní maximum. V 80. a 90. letech byl však velký počet zemřelých kojenců především v prosinci a lednu (spolu s vyšší úmrtností osob ve věku 15–49 let, tedy rodičů narozených dětí). To by naznačovalo tuhé zimy v tomto období. V tomto období je možné pozorovat i podružné letní maximum (v srpnu). V dalších sledovaných obdobích 19. století však již toto zvýšení kojenecké úmrtnosti v létě pozorovatelné není. V Budyni nad Ohří je při tom zvýšení kojenecké úmrtnosti v létě (v červenci) zaznamenáno ještě v první polovině 19. století.⁶¹ Na příklad v Kouřimi však lokální maximum v létě také není v první polovině 19. století již pozorovatelné, přestože ve druhé polovině 18. století zaznamenáno bylo.⁶²

U dětí, které zemřely ve věku 1–14 let, je variabilita sezónního rozložení úmrtí poměrně velká. Lze však ve všech sledovaných obdobích pozorovat vyšší úmrtnost v zimě a na jaře

⁵⁸ L. Fialová, *Sezónnost demografických událostí...*, s. 13.

⁵⁹ V. Kalousková, *Demografický vývoj farnosti Lochenice...*, s. 129.; A. Šikulová, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany...*, s. 254.

⁶⁰ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 169.

⁶¹ Tamtéž, s. 171.

⁶² J. Beránková, *Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650–1850*. HD 18/1994, s. 91.

a nižší v létě a na podzim (tab. 7.8). Podobná byla situace i v Budyni a Kouřimi.⁶³ S tím rozdílem, že v Kouřimi umíralo méně dětí i v prosinci. Pro Kouřim je navíc zvlášť analyzován věk při úmrtí 1–4 roky a 5–14 let. Především v první polovině 19. století se pak ukazuje mezi těmito dvěma věkovými kategoriemi poměrně velký rozdíl. Starší děti ve srovnání s dětmi do pěti let věku umíraly častěji na přelomu jara a léta (březen až červen) a méně na konci zimy.

Rozložení úmrtí osob starších 15 let pak na panství Škvorec, podobně jako v Budyni a Kouřimi,⁶⁴ odpovídalo rozložení všech zemřelých. Nejvíce úmrtí je zaznamenáno v zimě (o něco více u osob starších 50 let) a na jaře a nejméně v létě.

Zajímavý je v 60. a 70. letech 19. století pozorovatelný nízký počet úmrtí v únoru (téměř ve všech věkových kategoriích). Zvlášť pozoruhodná je tato situace vzhledem k počtu úmrtí v lednu a březnu. Důvod však není zřejmý, z hlediska dat se však zdá být vše v pořádku.

Tab. 7.8 – Měsíční index počtu zemřelých podle věkových skupin na panství Škvorec v letech 1780–1799, 1820–1839 a 1860–1879

Věková kategorie	Období	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Var
0	1780–1799	122	98	105	86	111	81	87	109	77	85	104	135	17
	1820–1839	114	96	120	120	118	83	99	102	82	101	70	96	16
	1860–1879	96	97	122	115	108	101	93	101	101	102	79	85	12
	Celkem	109	97	118	111	112	90	94	103	89	98	81	100	11
1–14	1780–1799	112	91	116	134	120	71	62	64	94	99	114	123	24
	1820–1839	115	114	155	133	119	86	89	60	61	88	82	97	28
	1860–1879	144	79	104	104	156	92	97	82	81	68	64	132	30
	Celkem	123	95	126	124	131	83	83	68	78	85	87	117	22
15–49	1780–1799	146	137	154	111	99	92	63	59	69	75	80	111	33
	1820–1839	109	123	115	133	115	65	76	107	106	121	62	67	25
	1860–1879	120	88	114	124	102	99	82	99	93	88	104	88	14
	Celkem	123	114	125	124	106	84	75	91	91	97	82	86	18
50+	1780–1799	98	116	140	97	122	102	71	59	52	86	126	130	28
	1820–1839	110	124	129	137	100	72	67	74	77	107	92	110	24
	1860–1879	100	80	120	133	112	96	69	74	98	115	91	113	20
	Celkem	103	106	129	125	110	89	69	70	78	104	100	116	20

Poznámky: Pomocí korelačních koeficientů (únor – 0,9283, měsíce se 30 dny – 0,9856, měsíce se 31 dny – 1,0185) byla odstraněna rozdílná délka měsíce.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

7.6 Shrnutí

Počet zemřelých osob byl ovlivňován velkým množstvím faktorů – důsledky soudobé úrovně ekonomiky, bytové, hygienické a stravovací návyky, zlepšující se zdravotní péče, válečné operace apod. Vliv těchto faktorů však většinou nelze v historické demografii odlišit. Přesto je

⁶³ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 171., J. Beránková, *Demografický vývoj...*, s. 91.

⁶⁴ L. Dušek, *Obyvatelstvo Budyně...*, s. 171., J. Beránková, *Demografický vývoj...*, s. 91.

třeba mít na paměti, že za zaznamenanými změnami počtu zemřelých osob mohou být různé příčiny. Analýza úmrtnosti v 19. století je zajímavá především z toho důvodu, že toto století je v českých zemích spojováno s výraznějším zlepšením úmrtnostních poměrů a také s nástupem demografické revoluce.

Na panství Škvorec byly záznamy o zemřelých osobách excerpovány v letech 1760–1889, kdy jsou také až na analýzu kojenecké a dětské úmrtnosti a sociální analýzy zemřelých osob sledovány všechny aspekty úmrtnosti. Kojenecká a dětská úmrtnost je vzhledem k potřebě počtu narozených dětí při výpočtu sledována v letech 1760–1869 a pro sociální analýzu byly vybrány tři období reprezentující situaci v 19. století: 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869.

Počet zemřelých na panství Škvorec ve sledovaném období kolísal z roku na rok. Nicméně podobně jako u předchozích procesů lze sledovat určitý vývojový trend. Do konce 18. století se počet zemřelých, s výjimkou 70. let, udržoval na poměrně nízké úrovni. V 70. let 18. století došlo k výraznému navýšení počtu zemřelých v důsledku hladomoru z počátku desetiletí. Od konce století přibližně do roku 1810 docházelo k plynulému nárůstu počtu zemřelých, který vystřídal poměrně strmý pokles trvající zhruba 10 let. Od počátku 20. let do poloviny 30. let 19. století lze opět sledovat poměrně výrazný nárůst počtu zemřelých, který byl opětně vystřídán mírným, zhruba desetiletým, poklesem. Od počátku 50. let 19. století lze sledovat relativní ustálení počtu zemřelých. Opatrně by se tak dalo poukazovat na nástup demografické revoluce na škvoreckém panství. Vývoj počtu zemřelých osob tak víceméně odpovídá situaci pozorované v úhrnu českých zemí. Na panství Škvorec byl v několika letech zachycen výraznější nárůst počtu zemřelých z roku na rok, a i ten zpravidla časově odpovídá nárůstům v jiných lokalitách českých zemích. Důvodů k těmto nárůstům bylo několik – hladomor, epidemie tyfu, cholery či neštovic, zvýšená úmrtnost na úplavici či spálu, případně neúroda. Hladomor z let 1771–1772 zapříčinil na panství Škvorec poslední zvýšení počtu zemřelých, které odpovídalo tzv. demografické krizi. Následky hladomoru byly na panství dokonce horší než na příklad v úhrnu pro celou pražskou arcidiecézi. Navýšení počtu zemřelých v roce 1806, které nebylo na Škvorecku způsobeno prusko-rakouskou válkou ani neštovicemi (tak jako v úhrnu českých zemí), nýbrž epidemií cholery, bylo tak významné, že se přiblížilo k hranici demografické krize.

Porovnání hrubé míry úmrtnosti ukázalo, že ve 30. a 40. letech 19. století byla úmrtnost na Škvorecku horší než v úhrnu českých zemí. V 50. letech však byla hrubá míra na zcela stejné úrovni jako v celých českých zemích. Následně data ukazují, že na panství Škvorec došlo ke zlepšení úmrtnostních poměrů. Hrubá míra úmrtnosti zde dosahovala dokonce poměrně výrazně nižších hodnot než jinde v českých zemích.

Vzhledem k absenci pohlavně-věkové struktury obyvatelstva ve sledovaném období je obtížné analyzovat vývoj úmrtnosti. Jediným možným způsobem, jak alespoň do určité míry (změny v čase) zkoumat úmrtnost, je skladba zemřelých podle věku a průměrný věk zemřelých.

Období novověku je stále spojováno s vysokou úrovní kojenecké a dětské úmrtnosti, z toho důvodu byla pozornost věnována nejprve této části zemřelých. Z hlediska všech zemřelých připadal největší podíl na děti do 15 let věku, což bylo běžné i jinde v českých zemích. I na

panství Škvorec více jak jedna polovina dětí zemřelých do 15 let věku nedožila prvních narozenin. Zastoupení zemřelých dětí následně klesalo s jejich narůstajícím věkem. V čase přitom podíl zemřelých do jednoho roku věku (až na pár výjimek) mezi všemi zemřelých dětmi plynule narůstal. Jedním z možných důvodů může být očkování proti neštovicím, které bylo v českých zemích běžně dostupné od 20. let 19. století, a které postupně snižovala úroveň úmrtnosti, a tedy i podíl zemřelých, u starších dětí.

Již z výše řečeného je zřejmé, že ani na panství Škvorec nebyla míra kojenecké úmrtnosti rozhodně zanedbatelná. Průměrně na panství Škvorec v letech 1760–1869 dosahovala 200–250 %. Úmrtnost dětí do jednoho roku na panství tak patřila v českých zemích spíše k těm nižším, což je zapříčiněno skutečností, že úhrn českých zemí obsahuje data i za velká města, kde byla míra kojenecké úmrtnosti daleko vyšší. Ve srovnání s venkovskými a městskými lokalitami se tedy ukazuje, že panství Škvorec stálo přibližně někde uprostřed. To znamená, že vzhledem k tomu, že se jednalo o téměř čistě zemědělskou lokalitu, nebyly podmínky kojenců na panství zase tak dobré. Nejvíce dětí zemřelo na panství v postneonatalním věku, přibližně 70 % ze všech zemřelých do jednoho roku věku. V porovnání s jinými lokalitami českých zemí tak výrazně méně dětí na panství umíralo v neonatalním věku. Míra poporodní a časné kojenecké úmrtnosti prokázala běžně pozorovaný nepoměr pohlaví v neprospěch chlapců.

Průměrný věk všech zemřelých byl na panství Škvorec výrazně nižší než v ostatních lokalitách českých zemí. V průběhu celého sledovaného období let 1760–1889 dosahoval pouze 21 let. I zde se však, především z důvodu mužské nadúmrtnosti v dětském věku, dožívaly ženy průměrně vyššího věku (o 3,5 roku). K hodnocení úmrtnostních poměrů je vzhledem k vysoké kojenecké a dětské úmrtnosti vhodnější průměrný věk zemřelých osob starších 15 let. Na panství Škvorec se takto omezený průměrný věk výrazně nelišil podle pohlaví a dosahoval 53,4 let. I tak se sice ukázaly horší úmrtnostní poměry na panství Škvorec v porovnání s jinými lokalitami českých zemí, nicméně rozdíl již nebyl tak výrazný. Ke konci sledovaného období lze na panství Škvorec pozorovat nárůst průměrného věku zemřelých osob starších 15 let, který by mohl ukazovat na určité zlepšení místních úmrtnostních poměrů.

Již předchozí studie ukázala, že v letech 1790–1809 a 1850–1869 byly nejčastější příčinou úmrtí křečové stavy. Další hojně zastoupenou příčinnou úmrtí byly v prvním období infekční nemoci a ve druhém tuberkulóza. Předpoklad o nepřilíš velkých změnách v rozložení příčin úmrtí v období let 1870–1889, pro které byla nově excerpována data, byla potvrzena zběžnou kontrolou dat. Nicméně se ukázalo, že v 70. a 80. letech 19. století docházelo k většímu výskytu nehod a sebevražd. Jejich zastoupení na celkovém počtu zemřelých bylo samozřejmě minimální, nicméně z hlediska částečného obrazu každodenního života vesnické společnosti nebyly tyto příčiny bez zajímavosti. K nejvíce nehodám docházelo utopením, nejvíce sebevražd bylo zase pácháno oběšením.

Bez zajímavosti není ani sociální postavení zemřelých osob. Nutno zdůraznit, že nebyla analyzována úroveň úmrtnosti jednotlivých sociálních skupin, ale pouze zastoupení jednotlivých sociálních kategorií mezi celkovým počtem zemřelých osob. Sociální složení zesnulých osob se přitom ve sledovaných letech (1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869)

postupně měnilo. Nicméně z důvodu chybějící znalosti sociální struktury žijícího obyvatelstva (právě z toho důvodu není možné studovat úroveň úmrtnosti podle sociálních skupin) se lze jen domnívat, zda docházelo ke změnám z důvodu měnící se sociální skladby společnosti, nebo zda byly některé sociální skupiny v daných letech ohroženější než jiné. Pouze u dětí do pěti let věku bylo možné srovnávat zastoupení sociálních skupin mezi zemřelými dětmi a mezi dětmi narozenými (většina dětí zemřelých do pěti let věku se narodila ve stejném desetiletí). V letech 1800–1809 se mezi zemřelými vyskytuje nejvíce osob ze sociální skupiny *sedlák, chalupník*. Rozdílné však bylo zastoupení zemřelých podle věku. Nejvíce zemřelých dětí do pěti let věku pocházelo ze sociální skupiny *sedlák, chalupník*. Do této sociální kategorie se také narodilo nejvíce dětí. Zdá se tedy, že v tomto období kojenecká a dětská úmrtnost zasahovala všechny složky venkovského obyvatelstva stejnou měrou. Mezi dětmi zemřelými ve věku 5–14 let se nejčastěji vyskytovaly děti ze sociálních skupin *domkář* a *řemeslník*. Největší podíl zemřelých osob v reprodukčním věku zaznamenaly téměř shodně sociální skupiny *sedlák, chalupník* a *nádeník, podruh*. Mezi zemřelými staršími 50 let pak byly nejčastěji osoby z domkářského prostředí. Ve 30. letech byla situace výrazně odlišná. Za předpokladu nezměněné sociální skladby místního obyvatelstva (ke změně nebyl žádný podstatný důvod) lze opatrně soudit, že za změnou sociální struktury zemřelých stála epidemie cholery. Od pěti let věku měl největší podíl zemřelých osob zaznamenáno sociální postavení *domkář*. Zemřelých kojenců bylo zachyceno nejvíce v sociální skupině *nádeník, podruh*. Děti ve věku 1–4 roky pak téměř shodně v sociální skupině *řemeslník* a *nádeník, podruh*. Nejvíce dětí se v tomto období stále rodilo do sociální kategorie *sedlák, chalupník*. Lze tedy usuzovat, že špatnou zdravotní situací na panství trpěly především chudší děti. V 60. letech mělo nejvíce zemřelých osob reprodukčního a postreprodukčního věku uvedeno jako povolání *řemeslník* nebo *domkář*. Mezi dětmi se pak nejčastěji vyskytovaly děti nádeníků a podruhů. V této době se zároveň do uvedené sociální kategorie rodilo nejvíce dětí. Zdá se tedy, že epidemiologická situace 60. let se dotýkala (minimálně co se dětské složky týče) všech sociálních skupin stejnou měrou.

Sezónní rozložení všech zemřelých osob nevykazuje příliš velké výkyvy. Přesto lze pozorovat o něco vyšší úmrtnost na konci zimy a na jaře. Zdá se tedy, že největší vliv na úmrtí měly především klimatické podmínky a skladba stravy, která se s prodlužující se dobou od poslední sklizně velmi zjednodušovala. Příliš velké výkyvy nevykazují ani počty zemřelých podle věku. Největší variabilitu bylo možné pozorovat u dětí ve věku 1–14 let, která však pouze prohloubila vyšší úmrtnost v zimě a na jaře. Sezónnost zemřelých osob tak odpovídá úhrnu českých zemí.

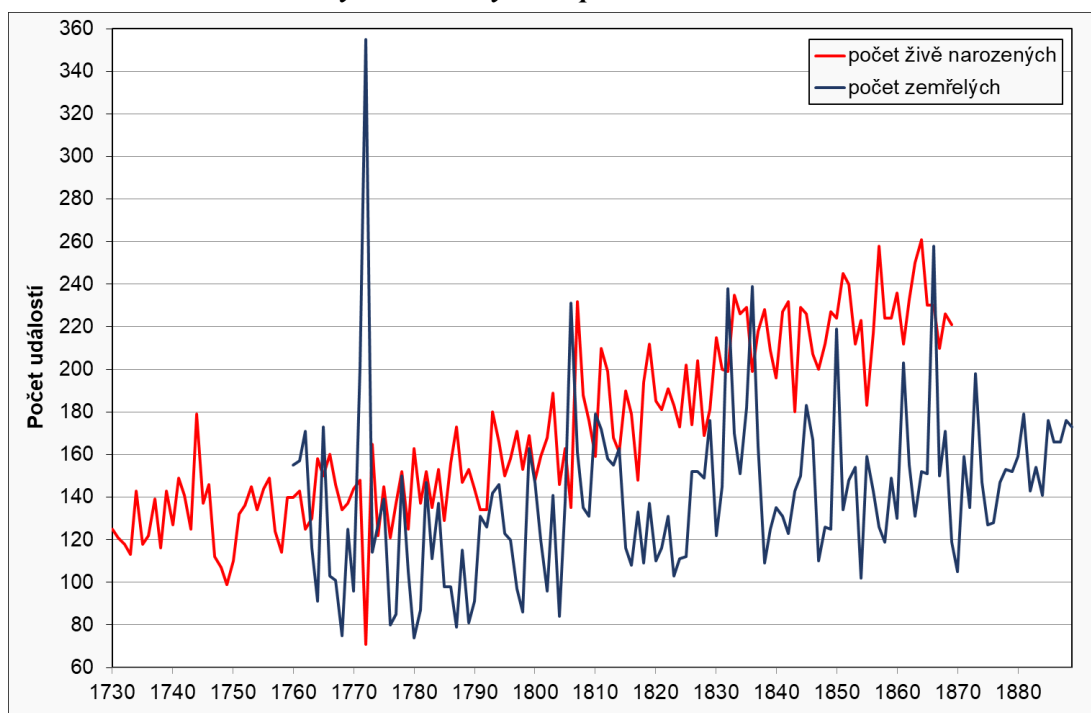
8. Změny v počtu obyvatel přirozenou měnou

Celkový pohled na vývoj obyvatelstva dané lokality v čase poskytuje přirozený přírůstek. V době vysoké neomezované plodnosti měla přitom na přírůstek/úbytek přirozenou měnou největší vliv úmrtnost.

V letech 1760–1869 činil na panství Škvorec celkový přirozený přírůstek 4 822 osob. K úbytku přirozenou měnou došlo ve sledovaném 110letém období pouze ve 13 letech (obr. 8.1). Z toho ve dvou letech byl úbytek menší než pět osob (1774 a 1814). Za většinou pozorovaných úbytků přirozenou měnou stálo zvýšení počtu zemřelých, v některých letech však doprovázených i poklesem počtu narozených. S výjimkou 60. let 18. století, kdy byl přirozený úbytek pozorovatelný ve čtyřech letech (1760–1762 a 1765) a přirozeného úbytku v roce 1810, je ve všech ostatních letech pravděpodobně známa přesná příčina zvýšeného počtu zemřelých, případně sníženého počtu narozených. V letech 1771 a 1772 zapříčinil přirozený úbytek hladomor. V roce 1772 byl přitom úbytek přirozenou měnou na panství jednoznačně nejvyšší. V tomto roce zemřelo o 284 osob více, než se narodilo (živě). V roce 1806 mohl za zvýšení počtu zemřelých tyfus, resp. horečnatá onemocnění. V letech 1832, 1836 a 1866 pak silné epidemie cholery (blíže viz kapitola 7.1).

Naopak nejvyšší přirozený přírůstek lze na panství Škvorec pozorovat v roce 1857, kdy byl počet živě narozených o 132 osob vyšší než počet zemřelých.

Obr. 8.1 – Počet živě narozených a zemřelých na panství Škvorec v letech 1760–1869

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Populační vývoj přirozenou měnou lze u historických populací, u kterých není znám počet obyvatel, možné popsat ještě jedním ukazatelem, který v současné demografii není vůbec používán, a tím je vitální index. Na panství Škvorec dosahoval s výjimkou 70. let 18. století vždy hodnoty větší než jedna (tab. 8.1). To znamená, že místní obyvatelstvo narůstalo přirozenou měnou téměř po celé sledované období. V 80. letech 18. století a ve 40. a 50. letech 19. století přitom poměrně významně. Hodnota vitálního indexu byla v těchto letech rovna 1,5.

Tab. 8.1 – Počet živě narozených a zemřelých a vitální index na panství Škvorec v letech 1760–1869

Období	Počet živě narozených	Počet zemřelých	Vitální index
1760–1769	1423	1267	1,1
1770–1779	1330	1452	0,9
1780–1789	1498	1027	1,5
1790–1799	1559	1225	1,3
1800–1809	1704	1384	1,2
1810–1819	1820	1430	1,3
1820–1829	1843	1312	1,4
1830–1839	2158	1645	1,3
1840–1849	2136	1393	1,5
1850–1859	2250	1453	1,5
1860–1869	2309	1620	1,4
Celkem	20030	15208	1,3

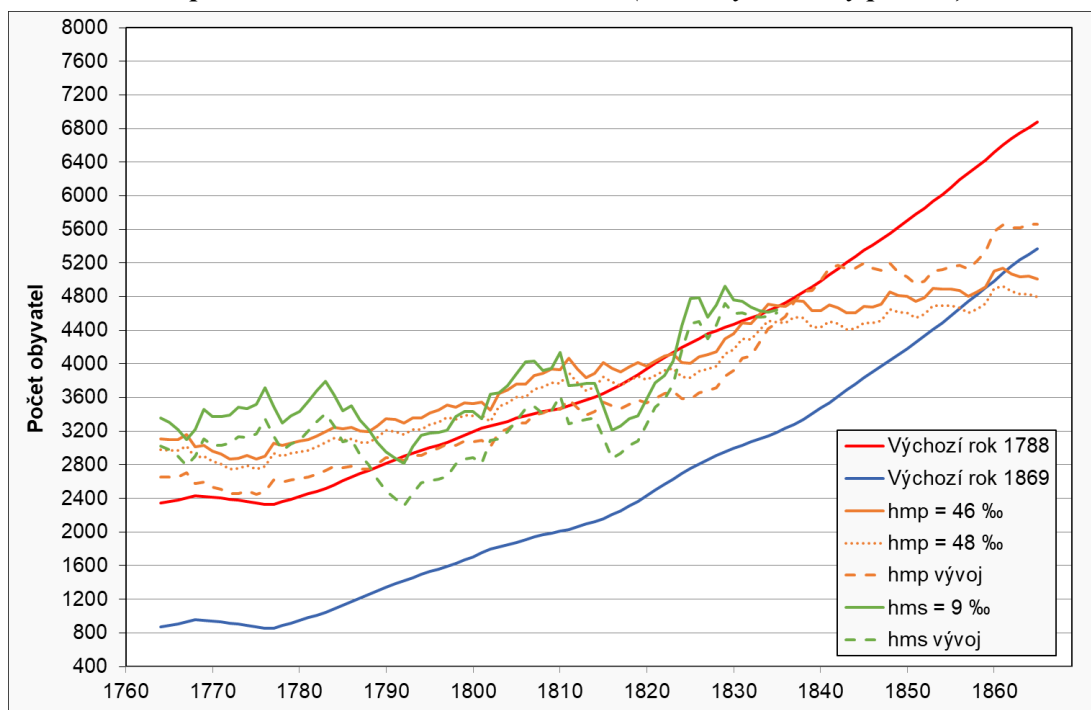
Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

8.1 Odhad počtu obyvatel

Pro odhad počtu obyvatel na panství Škvorec bylo zvoleno sedm přístupů, které jsou podrobně popsány v kapitole 4.8: dva odhady na základě předpokladu stabilní úrovně porodnosti v podobě hrubé míry porodnosti, která se rovná 46 nebo 48 ‰; odhad na základě pravděpodobného vývoje hrubé míry porodnosti; odhad na základě předpokladu stabilní úrovně sňatečnosti v podobě hrubé míry sňatečnosti, která se rovná 9 ‰; odhad na základě pravděpodobného vývoje hrubé míry sňatečnosti; zpětná projekce vycházející z roku 1869; projekce vycházející z roku 1788.

Obr. 8.2 – Odhadovaný počet obyvatel na základě zpětné projekce, hrubých měr porodnosti a sňatečnosti na panství Škvorec v letech 1760–1869 (devítiletý klouzavý průměr)

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Na panství Škvorec žilo v polovině 18. století dle odhadů pravděpodobně něco mezi 2 300 až 3 200 obyvateli (obr. 8.2). V tomto rozmezí končí pět ze sedmi odhadů. To značí poměrně velkou šanci na přesnost. Tři přístupy přitom odhadují na panství přibližně 3 100 obyvatel.

Odhady počtu obyvatel za použití hrubých měr sňatečnosti více kolísají než odhady za použití hrubých měr porodnosti (obr. 8.2). Navíc odhad vytvořený na základě konstantní hrubé míry sňatečnosti (9 ‰) dochází k poněkud nadhodnocenému počtu obyvatel v polovině 18. století (téměř 3 600 obyvatel (příloha č. 8.1), resp. 3 400 obyvatel v případě vyrovnání odhadnutých hodnot pomocí devítiletých klouzavých průměrů (obr. 8.3)). Zdá se tedy, že míra sňatečnosti byla ve druhé polovině 18. století vyšší než 9 ‰. Na základě odhadu využívajícího pravděpodobný vývoj hrubé míry sňatečnosti se zdá, že předpoklad míry sňatečnosti ve druhé

polovině 18. století na hodnotě kolem 11 ‰, byl správný. Odhad počtu obyvatel za využití této míry totiž odpovídá odhadům za využití hrubých měr porodnosti.

Odhad pomocí zpětné projekce vycházející z přesného počtu obyvatel v roce 1869 se dostává již od poloviny 19. století k velmi nízkému počtu obyvatel. V roce 1760 pak podle tohoto odhadu žilo na panství pouze 600 obyvatel. Skutečnost, že není tento odhad reálný, není nijak překvapující vzhledem k jasnému nedodržení podmínky o uzavřenosti populace, kterou tato metoda odhadu vyžaduje. Počátek významnější migrace (emigrace) na panství Škvorec může částečně osvětlit srovnání odhadu vycházejícího z roku 1869 a odhadu vycházejícího z roku 1788. Je však třeba mít na paměti, že odhad počtu obyvatel pomocí přirozené měny, kde je výchozím bodem počet obyvatel v roce 1788, sám o sobě vychází z odhadu, neboť v tomto roce je znám pouze přesný počet domů, nikoli obyvatel. Nicméně odhad počtu obyvatel v roce 1788 vychází z odůvodněných předpokladů, a navíc počet obyvatel v roce 1760, který byl pomocí této metody odhadnut, poměrně odpovídá ostatním. Dá se tedy předpokládat, že jde o přístup relativně spolehlivý. Na druhou stranu bylo pomocí tohoto přístupu odhadnuto, že v roce 1869 žilo na panství přibližně 7,5 tisíce obyvatel (příloha č. 8.1). To je téměř o 2 tisíce osob více, než ve skutečnosti na panství žilo. Výraznější odchylky počtu obyvatel odhadovaného pomocí této metody a přístupů využívajících redukční koeficient v podobě hrubé míry porodnosti (sňatečnosti) lze pozorovat přibližně od 40. let 19. století (obr. 8.2). Tuto dobu lze tedy s opatrností spojit se začínající výraznější emigrací místních obyvatel.

9. Využití analýzy přežívání v historické demografii

Cílem této kapitoly je představit využití analýzy přežívání v historické demografii včetně možnosti tzv. *cenzorování* (kapitola 9.1) a tzv. *stratifikace* analyzovaného souboru (kapitola 9.2) nikoli přímo popsat přirozenou měnu. Za tímto účelem byly analyzovány následující charakteristiky – doba přežití od narození do úmrtí (jinými slovy věk při úmrtí), doba přežití od uzavření prvního sňatku do úmrtí, doba přežití od narození do uzavření prvního sňatku (věk při prvním sňatku) a doba přežití od uzavření prvního sňatku do narození prvního dítěte (prvoporodní interval). Výchozí událostí je tedy narození nebo sňatek a studovanou událostí první sňatek, narození prvního dítěte nebo úmrtí. Doby trvání byly vypočteny jako rozdíly výchozí a sledované události ve dnech. Zjištěné výsledky pro panství Škvorec jsou zde porovnávány především s výsledky studie pro Jablonec nad Nisou, kde byla analýza přežívání poprvé využita na česká historická data¹ a s výsledky klasických historicko-demografických studií (především s výsledky přímo pro panství Škvorec interpretovanými výše v kapitolách 5–7).

Analýzovaný soubor vychází z databáze rodin, jejichž životní dráhy se podařilo na panství Škvorec rekonstruovat. Do analýzy vstupují osoby narozené na panství Škvorec v letech 1710–1822 (muži v letech 1710–1821, ženy v letech 1713–1822), které vstoupily do manželství v letech 1760–1839. Pro všechny dílčí analýzy s výjimkou analýzy věku při úmrtí byly využity pouze protogamní sňatky, tj. sňatky oboustranně svobodných snoubenců. Věk svobodných snoubenců je totiž výrazně nižší než věk snoubenců u opakovaných sňatků (viz tab. 5.1). V případě, že by do analýzy vstupovaly všechny sňatky, docházelo by ke zkreslení výsledků vyššími hodnotami věku při vstupu do druhých a dalších manželství. Věk při úmrtí byl analyzován i pro všechny osoby, které na panství alespoň jednou uzavřely manželství. Analýza věku při úmrtí, doby trvání od sňatku do úmrtí a věku při prvním sňatku je počítána zvlášť pro obě pohlaví.

---

¹ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**

Ve srovnání se studií pro Jablonec nad Nisou jsou tedy analyzovány sňatky uzavřené ve výrazně kratším období. Pro Jablonec byly studovány kohorty oddaných v letech 1650–1830, na panství Škvorec v letech 1760–1839. Tomu odpovídají i kohorty narozených, v Jablonci byly analyzovány osoby narozené v letech 1617–1840, na panství Škvorec v letech 1710–1822. Pouze pro analýzu věku při úmrtí a doby trvání od sňatku do úmrtí byly v Jablonci kohorty narozených omezeny na léta 1700–1799.² Pro studium těchto charakteristik tedy studované kohorty narozených v Jablonci přibližně odpovídají analyzovaným kohortám narozených na Škvorecku.

Tab. 9.1 – Počet úplných a cenzorovaných pozorování využitých pro analýzu studovaných dob trvání na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822

Studovaná doba trvání		Počet úplných pozorování	Počet cenzorovaných pozorování	Počet událostí se zahrnutím cenzorování	Podíl cenzorovaných pozorování (v %)
Od narození do úmrtí (protogamní sňatky)	muži	524	127	651	19,5
	ženy	475	195	670	29,1
Od narození do úmrtí (osoby, které alespoň jednou uzavřely sňatek)	muži	936	160	1096	14,6
	ženy	807	286	1093	26,2
Od sňatku do úmrtí (protogamní sňatky)	muži	537	388	925	41,9
	ženy	477	449	926	48,5
Od narození do sňatku (protogamní sňatky)	muži	1070	–	–	–
	ženy	1058	–	–	–
Od sňatku do narození prvního dítěte (protogamní sňatky)	celkem	927	–	–	–
	záporná doba trvání ¹	60	–	–	–
	nezáporná doba trvání	867	–	–	–

Poznámky: U úplných pozorování je známo přesné datum výchozí i sledované události. U cenzorovaných pozorování je známo přesné datum výchozí události a osoba je uvažována ve studii až do posledního údaje o jejím životě, kterým je datum narození posledního zaznamenaného dítěte této osoby.

¹ První děti, které se narodily před sňatkem rodičů.

Zdroj: Vlastní výpočty.

Počty úplných pozorování a v případě analýzy úmrtnosti navíc počty cenzorovaných pozorování a jejich podíl na celkovém počtu pozorování vstupujících do analýzy je uveden v tabulce 9.1. *Úplná pozorování* jsou takové doby trvání, kde je z matričních zápisů známo přesné datum výchozí i sledované události.³ *Cenzorovaná pozorování* jsou v této analýze takové doby trvání, kde je známo přesné datum výchozí události (narození, sňatek), ale není známo přesné datum sledované události (úmrtí). Ve studii je tedy využita částečná informace

² K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**, s. 185–186.

³ V matričních záznamech je dohledatelné datum narození i datum úmrtí, nebo lze alespoň podle věku při úmrtí nebo při sňatku uvedeného v matrice spočítat přibližnou dobu trvání (věk při úmrtí, věk při sňatku). Dále jsou tyto doby trvání považovány za přesné, byť to samozřejmě při výpočtu podle věku uvedeného v matrice nemusí být zcela pravda.

o zkoumané době trvání, která je omezena datem narození posledního dítěte zkoumané osoby. Jedná se tedy o tzv. *cenzorování zprava*.⁴ Díky němu lze databázi pro výpočty doby trvání od narození do úmrtí a od sňatku do úmrtí poměrně výrazně rozšířit, což je pro historické demografy velká výhoda. Jednak z toho důvodu, že lze využít větší množství pracně excerpovaných záznamů a také proto, že větší databáze zpravidla zpřesňuje výsledná zjištění.

V případě databáze pro panství Škvorec lze díky cenzorování studovanou databázi rozšířit při analýze doby trvání od narození do úmrtí o 127 pozorování u mužů a 195 pozorování u žen v případě, že jsou studovány pouze protogamní sňatky, resp. o 160 pozorování u mužů a 286 pozorování u žen v případě, že jsou studovány všechny osoby, které alespoň jednou vstoupily do manželství (tab. 9.1). Databázi pro analýzu doby trvání od sňatku do úmrtí lze pak rozšířit o 388 záznamů u mužů a o 449 záznamů u žen. V případě analýzy úmrtnosti tak cenzorovaná pozorování tvoří 15–29 % analyzovaných pozorování a v případě analýzy doby trvání od sňatku do úmrtí dokonce 42–49 %. Podíl cenzorovaných pozorování je tak na panství Škvorec větší, než byl v případě analýzy Jablonce nad Nisou, kde tento podíl tvořil přibližně jednu pětinu až jednu třetinu studovaných pozorování.⁵

9.1 Možnosti využití tzv. cenzorování

Doba trvání od narození do úmrtí pro osoby, které alespoň jednou vstoupily do manželství, je v této kapitole nejprve analyzována pouze pomocí úplných pozorování a teprve následně jsou do analýzy zahrnuta i cenzorovaná pozorování. Jedině tak je možné porovnat výsledky analýz využívajících databázi kompletních záznamů (tedy tu, kterou mohou využít i klasické metody historické demografie) a rozšířenou databázi zahrnující i nekompletní záznamy a zhodnotit, zda je využití cenzorování v historické demografii relevantní. Do analýzy doby přežití od narození do úmrtí bez použití cenzorování vstupuje 936 záznamů o mužích a 807 záznamů o ženách (tab. 9.1).

Křivky přežívání v tomto případě znázorňují podíl osob (svislá osa), které se dožijí určité doby trvání od narození do úmrtí, jinými slovy určitého věku (vodorovná osa) (obr. 9.1 a následně i obr. 9.2 a 9.3). Konstantní začátek průběhu křivek mužů i žen je ovlivněn skutečností, že do analýzy vstupují pouze osoby, které uzavřely alespoň jeden sňatek. U těchto osob je tedy pravděpodobnost, že se dožily doby uzavření manželství, rovna jedné. Jinými slovy všechny studované osoby se dožily vstupu do manželství, nikdo tedy nezemřel před dosažením věku při sňatku. Z analýzy jsou tedy vyřazena úmrtí dětí a svobodných osob.

Ženy vstupovaly do manželství průměrně v mladším věku než muži (pro panství Škvorec tab. 5.1), proto u žen začíná křivka přežívání klesat dříve než křivka u mužů (obr. 9.1). Lze si povšimnout, že určitý (i když velmi malý) podíl žen a následně i mužů umíral již velmi brzy po uzavření manželství. Křivky přežívání žen klesají rychleji než křivky přežívání mužů. Ženy, které alespoň jednou uzavřely manželství, se tedy na panství Škvorec dožívaly nižšího věku než

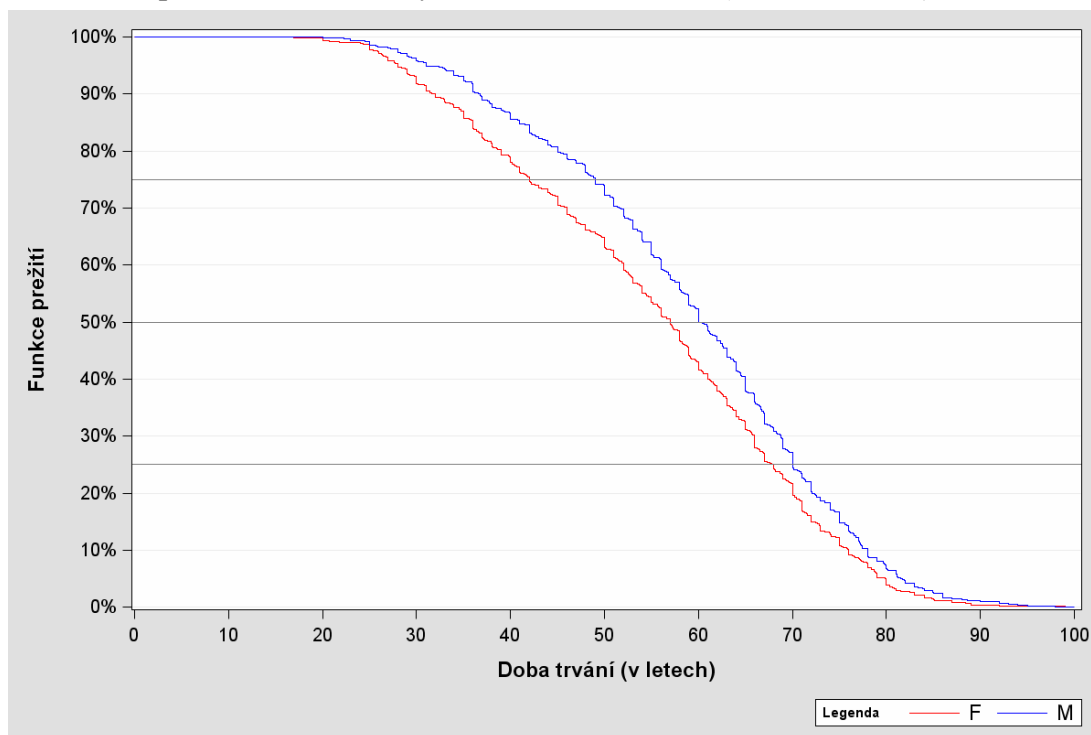
⁴ Podrobněji kapitola 4.6 *Analýza přežívání*.

⁵ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *Aplikace analýzy...*, s. 190.

alespoň jednou ženatí muži (průměrný věk při úmrtí žen byl 55,3 let a mužů 59,1 let). Polovina alespoň jednou vdaných žen se dožila přibližně 56 let a čtvrtina z nich přibližně 68 let. Alespoň jednou ženatí muži se dožívali o něco vyššího věku, tj. polovina z nich zhruba 60 let a čtvrtina 70 let. To je poměrně zajímavé zjištění, neboť podle analýzy věku všech zemřelých osob starších 15 let zaznamenaných v matrikách zemřelých na panství Škvorec (podobně jako v jiných lokalitách českých zemích) umíraly ženy průměrně ve vyšším věku než muži (tab. 7.5).

Kolem 70. roku věku se rychlost poklesu obou křivek vyrovnává a křivky se sblíží (obr. 9.1). Zastoupení osob starších 80 let však není příliš početné (38 mužů a 69 žen), proto nelze křivkám přežívání po tomto věku přisuzovat velkou vypovídací hodnotu.

Obr. 9.1 – Doba přežití od narození do úmrtí žen a mužů, kteří alespoň jednou vstoupili do manželství na panství Škvorec, osoby narozené v 1710–1822 (bez cenzorování)

Poznámky: Rozdíly v době přežití žen (F) a mužů (M) jsou statisticky významné na 1% hladině významnosti.

Zdroj: Vlastní výpočty.

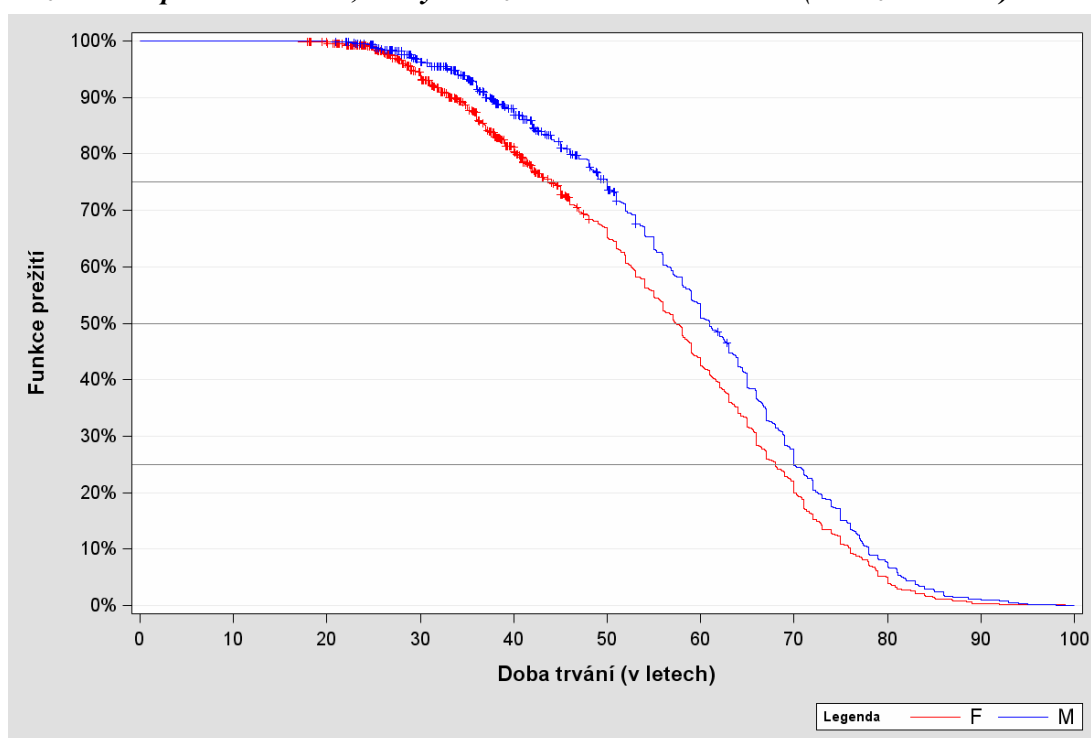
Do analýzy doby přežití od narození do úmrtí s použitím cenzorování vstupuje 1 096 záznamů o mužích a 1 093 záznamů o ženách, kteří alespoň jednou vstoupili do manželství (tab. 9.1). Při grafickém znázornění křivek přežívání jsou cenzorovaná pozorování (nejdelší zaznamenaná (a v analýze použitá) doba trvání) znázorněna křížky (obr. 9.2).

Trend křivek přežívání se při zahrnutí cenzorovaných pozorování výrazně nezměnil (srov. obr. 9.1 a 9.2). To znamená, že zahrnutí pozorování jen s částečnou informací (délka života osoby do doby narození jejího posledního dítěte) je statisticky relevantní a lze ho využívat k žádanému rozšíření databáze individuálních dat vstupujících do analýzy demografických

ukazatelů. Pokud je tedy v následujících analýzách možné využít cenzorování, jsou zveřejněny výsledky rovnou se zahrnutím cenzorovaných pozorování.⁶

Při zahrnutí cenzorovaných pozorování se mírně sblížily křivky přežívání mužů a žen (obr. 9.2). Rozšířená databáze tak pravděpodobně zpřesnila vývoj křivek přežívání obou pohlaví. Ani zahrnutí cenzorovaných dat (částečná informace o délce života osoby za použití data o narození posledního dítěte) však nenavýšilo počet pozorování ve vyšších věcích (u žen to logicky ani nebylo možné a u mužů spíše výjimečné), proto nemají křivky od 80 let stále příliš velkou vypovídací hodnotu.

Obr. 9.2 – Doba přežití od narození do úmrtí žen a mužů, kteří alespoň jednou vstoupili do manželství na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822 (s cenzorováním)

Poznámky: Rozdíly v době přežití žen (F) a mužů (M) jsou statisticky významné na 1% hladině významnosti. Pozorování označená křížkem („+“) jsou cenzorovaná pozorování.

Zdroj: Vlastní výpočty.

Křivky přežívání osob, které alespoň jednou vstoupily do manželství v Jablonci nad Nisou, mají podobný průběh. V Jablonci lze však sblížení křivek přežívání obou pohlaví pozorovat již kolem 45. roku věku. Z toho důvodu je možné sledovat, že křivka přežívajících žen dosahovala nižších hodnot, především v reprodukčním věku, což lze nejspíše spojovat s častými vysilujícími porody.⁷ Na panství Škvorec (obr. 9.1 a 9.2) však obdobná situace tak zřetelně pozorovatelná není. Křivka přežívajících žen dosahovala nižších hodnot ve všech věcích (byť

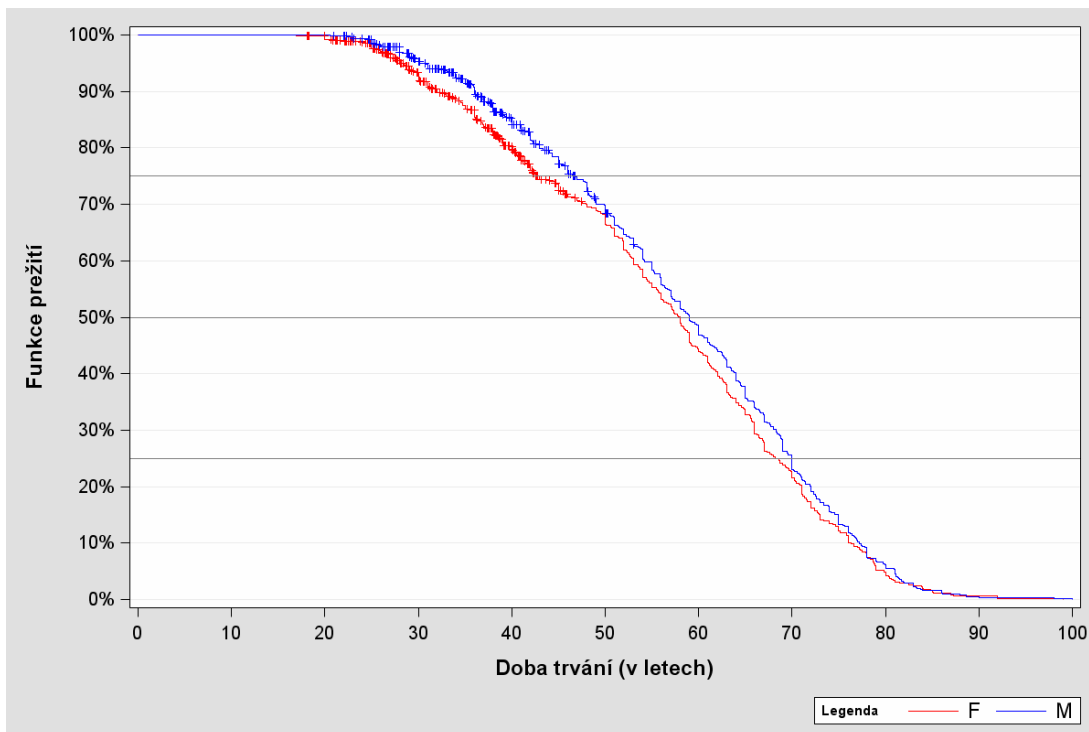
⁶ V obou případech (analýza doby trvání od narození do úmrtí pro protogamní sňatky, analýza doby trvání od sňatku do úmrtí) se křivky přežívání po zahrnutí cenzorovaných pozorování významně nelišily od křivek přežívání bez nich.

⁷ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *Aplikace analýzy...*, s. 192–193.

mezi 40. a 50. narozeninami byl rozdíl mezi křivkami žen a mužů nejvýraznější) a k většímu sblížení křivek přežívání obou pohlaví docházelo až ve vyšším věku.

Pokud jsou však do analýzy úmrtnosti zahrnuty pouze protogamní sňatky (při využití cenzorování 651 pozorování pro muže a 670 pozorování pro ženy) je možné sblížení křivek přežívání obou pohlaví pozorovat již zhruba od 50 let věku (obr. 9.3). To znamená, že v tomto případě lze podobně jako v Jablonci zaznamenat křivky přežívajících žen na nižších hodnotách pouze v reprodukčním věku. Nicméně ani v tomto případě není úmrtnost pravděpodobně spojená s mateřstvím tolik zřejmá jako v případě Jablonce nad Nisou. Příčinou odlišného průběhu křivek přežívání při zahrnutí pouze protogamních sňatků od křivek při zahrnutí všech osob, které alespoň jednou vstoupily do manželství, je kombinace dvou skutečností. Za prvé muži v prvním manželství průměrně umírali o rok dříve než muži, kteří uzavřeli jeden nebo více sňatků, resp. tedy než muži, kteří uzavřeli více manželství. A zároveň se ženy v prvním manželství dožívaly o rok vyššího věku než ženy, které vstoupily do více manželství (srov. obr. 9.2 a obr. 9.3). Za změnou průměrného věku při úmrtí při tom u obou pohlaví stojí především posun křivek přežívání v nižším věku. Tři čtvrtiny mužů v prvním manželství se dožívali 47 let, ve všech manželstvích přitom 49 let (obr. 9.2 a 9.3). U žen byl rozdíl o něco menší, 41,5 (v prvních manželství) ku 43 rokům (ve všech manželstvích).

Obr. 9.3 – Doba přežití od narození do úmrtí žen a mužů, kteří uzavřeli protogamní sňatek na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822 (s cenzorováním)

Poznámky: Rozdíly v době přežití žen (F) a mužů (M) jsou statisticky významné na 5% hladině významnosti. Pozorování označená křížkem (, +⁺⁺) jsou cenzorovaná pozorování.

Zdroj: Vlastní výpočty.

V případě analýzy doby přežití od uzavření prvního sňatku do úmrtí je odstraněn rozdílný počátek klesání křivek přežívání mužů a žen způsobený rozdílným průměrným věkem při vstupu do (prvního) manželství, který bylo možné pozorovat výše (obr. 9.1 až 9.3). Zároveň je tak odstraněna rozdílnost dob od výchozí události. Do této analýzy (s využitím cenzorování) vstupuje 925 záznamů pro muže a 926 záznamů pro ženy (tab. 9.1).

Křivky přežití zde znázorňují podíl osob (svislá osa), které se dožijí určité doby trvání od uzavření prvního sňatku do úmrtí (vodorovná osa). Zajímavé je, že eliminace rozdílného věku mužů a žen zapříčinila dvě skutečnosti. Za prvé již nelze pozorovat křivky přežívajících žen v reprodukčním věku, které by se pohybovaly na nižších hodnotách, což by odpovídalo úmrtnosti žen spojené s mateřstvím (obr. 9.4). Vzhledem k průměrnému věku svobodných nevěst na panství (23,5 let) by musely být pozorovatelné křivky přežívajících žen na nižších hodnotách přibližně do 20 let po sňatku. V této době trvání jsou však křivky přežívání mužů a žen téměř totožné. Zdá se tedy, že na rozdíl od Jablonce nad Nisou, kde bylo možné rychlejší pokles křivek přežívajících žen v reprodukčním věku pozorovat i při zohlednění stejné doby od sňatku,⁸ nehrála na panství Škvorec mateřská úmrtnost v přežívání žen tak výraznou roli. Tomu by odpovídala i skutečnost, že z příčin úmrtí zaznamenaných ve škvoreckých matrikách zemřelých v letech 1790–1809 a 1850–1869 lze pouze velmi malý podíl (0,7, resp. 0,6 % ze všech úmrtí) přiřadit ke gynekologickým nemocem, které lze spojit s úmrtím souvisejícím s porodem či šestinedělím.⁹ Při podrobné analýze rekonstruovaných rodin by sice podíl těchto úmrtí pravděpodobně o něco vzrostl. Nicméně nedá se předpokládat, že nějak výrazně.

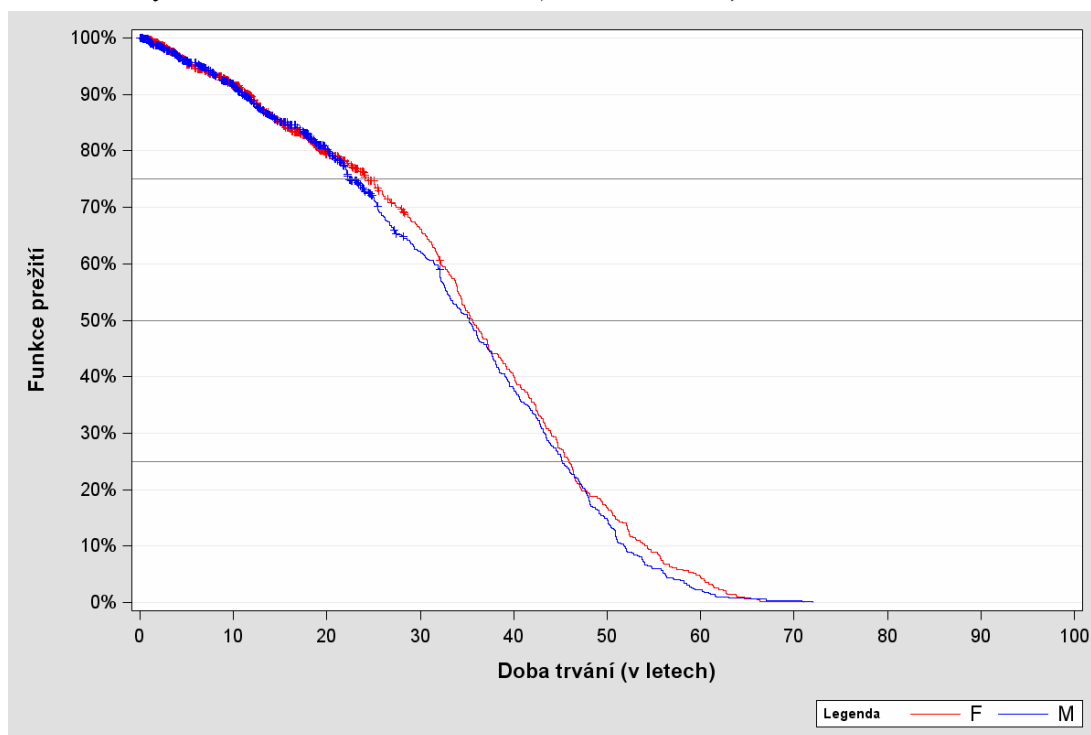
Za druhé se sblížení křivek obou pohlaví v případě analýzy doby trvání od narození do úmrtí změnilo ve vyšší pravděpodobnost přežití žen, které žily déle než 20 let po sňatku. Ženy se tedy po delší době od uzavření manželství dožívaly vyššího věku než muži. Z tohoto pohledu tedy průměrný věk zemřelých zjištěný pomocí klasických metod historické demografie (tab. 7.5) odpovídá zde zjištěným výsledkům. Obdobná skutečnost byla zjištěna i v Jablonci nad Nisou.¹⁰

⁸ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**, s. 194.

⁹ B. Kuprová, **DP PŘF**, s. 80. Jednalo se pouze o 37 úmrtí zaznamenaných dohromady v obou sledovaných obdobích.

¹⁰ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**, s. 194.

Obr. 9.4 – Doba přežití od vstupu do prvního manželství do úmrtí žen a mužů na panství Škvorec, osoby narozené v letech 1710–1822 (s cenzorováním)

Poznámky: Rozdíly v době přežití u žen (F) a mužů (M) nejsou statisticky významné ani na 10% hladině významnosti. Pozorování označená křížkem („+“) jsou cenzorovaná pozorování.

Zdroj: Vlastní výpočty.

9.2 Možnosti využití tzv. stratifikace souboru

Další výhodou analýzy přežívání je tzv. *stratifikace* souboru, která umožňuje detailnější třídění sledovaného souboru a následné statistické testování rozdílů mezi vytvořenými skupinami. Analýzy prezentované v této podkapitole (doba trvání od narození do uzavření prvního sňatku a od uzavření prvního sňatku do narození prvního dítěte) nezahrnují cenzorovaná pozorování, obsahují tedy pouze úplné údaje. Doba trvání od narození do uzavření prvního manželství je analyzována na 1 070 pozorováních pro muže a 1 058 pozorováních pro ženy. Analýza délky prvoporodního intervalu v prvních manželstvích pak pracuje s 927 záznamy (tab. 9.1).

Cenzorovaná pozorování zde nejsou zahrnuta především proto, že přesné datum sňatku, které je v první analýze koncovou událostí a ve druhé analýze počáteční událostí, je známo u všech sledovaných rodin, neboť se jedná o událost, která je brána jako základ pro rekonstrukci rodin, z níž použítá data vycházejí. Přesné datum narození prvního dítěte (koncová událost u druhé analýzy) je známo téměř u všech studovaných rodin. Navíc by zde bylo velmi obtížné najít vhodné zástupné datum pro využití cenzorování při analýze doby trvání od sňatku do narození prvního dítěte, neboť v matričních záznamech se o studovaných osobách nevyskytují mezi těmito dvěma událostmi žádné informace (resp. musely by být brány v potaz na příklad i záznamy o kmotrech či svědcích, což by bylo velmi náročné, a pravděpodobně by to ani

nepřineslo požadovaný výsledek). Jedinou událostí, která obsahuje častější chybějící údaje, je tak datum narození snoubenců, pravděpodobně z toho důvodu, že k narození jednoho, výjimečně obou snoubenců, docházelo mimo sledovanou lokalitu. Ani zde by nebylo zcela jednoduché vymezit dílčí informaci o době trvání od narození do uzavření prvního sňatku.

V následujících analýzách dob trvání je využita stratifikace sňatkových kohort. Kohorty jsou rozděleny, stejně jako ve studii o Jablonci nad Nisou, do čtyř početně přibližně stejných skupin (tab. 9.2). Cílem stratifikace analyzovaného souboru je porovnat mezi sebou jednotlivé sňatkové kohorty, tedy sledovat vývoj v čase.

Tab. 9.2 – Počet pozorování využitých pro analýzu studovaných dob trvání podle sňatkových kohort na panství Škvorec

Sňatková kohorta	Studovaná doba trvání		
	od narození do 1. sňatku		od 1. sňatku do narození 1. dítěte
	muži	ženy	
1760–1791	240	234	243
1792–1808	285	284	220
1809–1825	280	276	198
1826–1839	265	264	266
Celkem	1070	1058	927

Zdroj: Vlastní výpočty.

Křivky přežití při analýze doby trvání od narození do uzavření prvního manželství znázorňují podíl osob (svislá osa), který již uzavřel první sňatek v daném věku (v době trvání od narození do prvního sňatku, vodorovná osa). I v rámci této analýzy je opět možné sledovat konstantní počátek průběhu křivek obou pohlaví (obr. 9.5 a 9.6), který je způsoben tím, že do analýzy vstupují pouze osoby, které sňatek uzavřely, tudíž je pravděpodobnost, že se tohoto sňatku dožijí, rovna jedné.

Z porovnání křivek přežívání jednotlivých sňatkových kohort svobodných mužů (obr. 9.5) lze, u nejmladší sňatkové kohorty (1826–1839) od minimálního věku při sňatku a u nejstarší sňatkové kohorty (1760–1791) o něco později, pozorovat odkládání prvního sňatku do vyššího věku (příloha č. 9.1). Z mužů, kteří vstoupili do manželství v letech 1792–1825, uzavřela čtvrtina první sňatek do 22 let, polovina do 24 let a pouze 25 % z těchto mužů uzavíralo první manželství starší 26 let. První sňatková kohorta z let 1760–1791 se z počátku nelišila od sňatkových kohort přelomu 18. a 19. století, ve vyšším věku je však možné pozorovat určité rozdíly. Čtvrtina těchto mužů vstoupila do prvního manželství také do 22 let. Polovina svobodných mužů z této sňatkové kohorty však uzavřela manželství do 25 let a 25 % mužů zůstávalo svobodných do 28 let. Křivka přežívání nejmladší sňatkové kohorty se odlišovala od začátku. Čtvrtina mužů uzavřela první sňatek do 23 let, další čtvrtina do 25 let a čtvrtina mužů vstupovala do prvního manželství až po dovršení 28,5 let.¹¹

¹¹ Rozdíl od zjištěných hodnot v rámci analýzy průměrného sňatkového věku v kapitole 5.2 je dán datovou základnou. V kapitole 5.2 jsou použity všechny sňatky uzavřené na panství zaznamenané v matričních knihách. V této kapitole jsou použity pouze sňatky manželů, jejichž rodiny se podařilo rekonstruovat. Nicméně trend v letech 1792–1839, kdy můžeme obě analýzy porovnat, zůstává podobný, tedy nárůst průměrného sňatkového věku směrem ke konci sledovaného období.

Pozorovaný odklad prvních sňatků v nejstarší sňatkové kohortě odpovídá předpokladu vyššího sňatkového věku svobodných ženichů před rokem 1787, který se v rámci klasické analýzy průměrného sňatkového věku snoubenců (kapitola 5.2) nepodařilo prokázat, neboť je sňatkový věk v matričních záznamech uváděn až po roce 1785. Na příklad na panství Šťáhlavy však bylo prokázáno, že průměrný sňatkový věk poklesl po roce 1787 v souvislosti s legislativní úpravou dědického práva.¹² Spolu s touto změnou pravděpodobně došlo i ke změně rodinných strategií. Před rokem 1787 bylo obvyklé, že dědicem byl nejmladší syn, takže starší synové, kterých se netýkalo dědictví a dostávali pouze určitý podíl, si museli sami vybudovat své sociální postavení, vydělat dostatečný finanční obnos pro založení a uživení rodiny a zajistit vlastní bydlení. To vše u většiny z nich posouvalo první sňatek do vyššího věku. Od roku 1787 se dědicem stával syn nejstarší. Se změnou dědického práva tak nejstarším synům, dědicům, tyto povinnosti odpadly a jejich sňatkový věk klesl. Křivky přežívání svobodných mužů podle jednotlivých sňatkových kohort naznačují, že k této změně došlo i na panství Škvorec. V Jablonci nad Nisou však tato změna pozorovatelná není.¹³ Důvodem může být skutečnost, že v městské lokalitě s velkým podílem řemeslníků a obchodníků nebyl způsob dědictví pro nastupující generaci tak důležitý jako na venkově.

Odklad prvních sňatků do vyššího věku u nejmladší sňatkové kohorty (po roce 1826) je však v Jablonci nad Nisou pozorovatelný také (zde po roce 1814).¹⁴ Tento trend je pravděpodobně možné opět spojit s legislativní změnou. Tentokrát se jednalo o nařízení z roku 1815, které stanovovalo, že při žádosti o uzavření manželství musí muž doložit potvrzení o výši výdělku, který musel být dostatečný k uživení budoucí rodiny.¹⁵ Což opět znamenalo pro svobodné muže odklad prvního sňatku do vyššího věku.

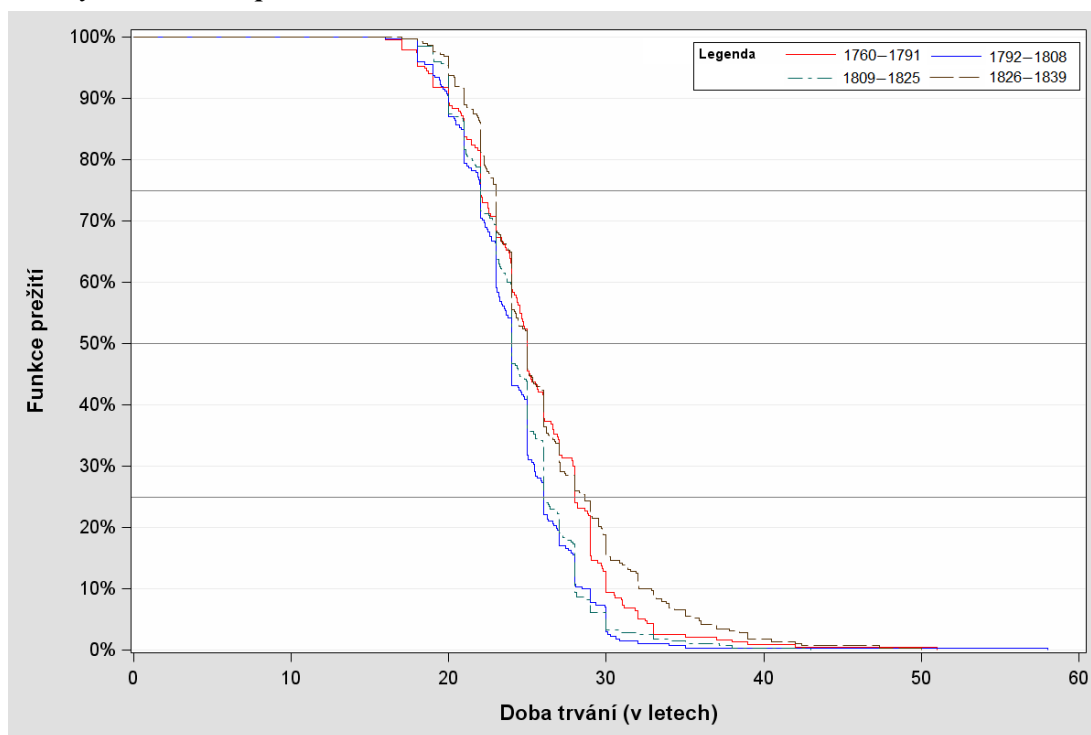
¹² A. Klášterská, **Výběr partnera a sňatkový věk dědiců...**, s. 150–153.

¹³ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, **Aplikace analýzy...**, s. 196–197.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ M. Lenderová, K. Rýdl, **Radostné dětství?**, s. 209.

Obr. 9.5 – Doba přežití od narození do uzavření prvního manželství podle jednotlivých skupin sňatkových kohort na panství Škvorec, muži

Poznámky: Rozdíly mezi sňatkovými kohortami jsou statisticky významné na 1% hladině významnosti.

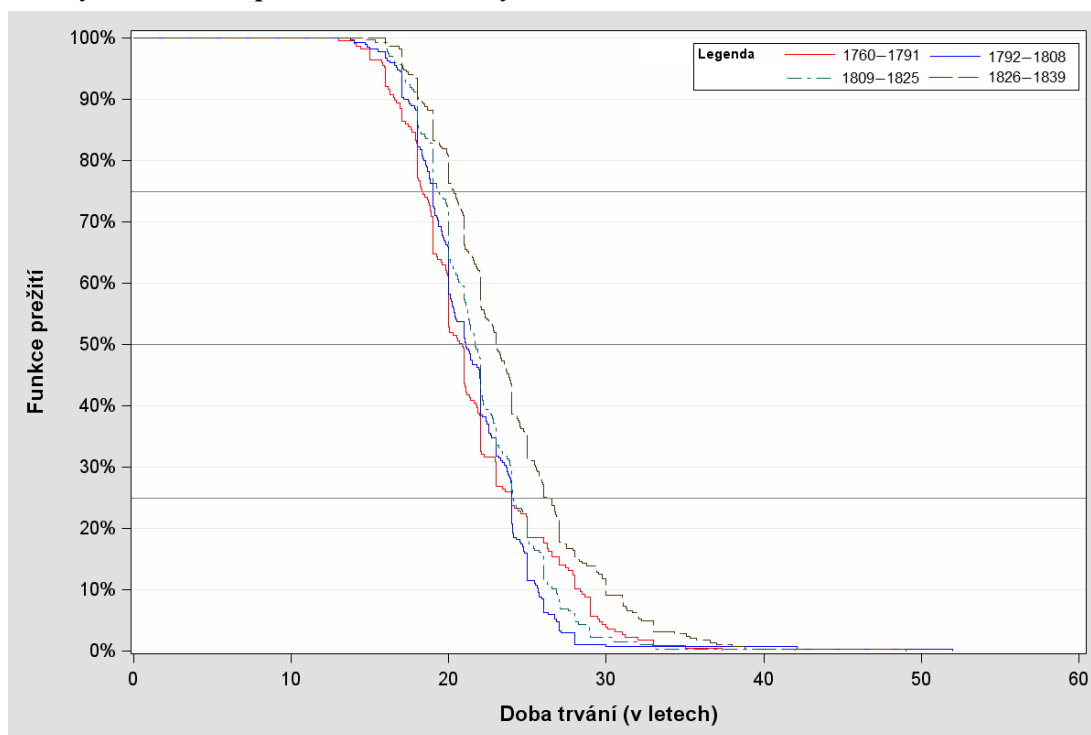
Zdroj: Vlastní výpočty.

Křivky přežívání žen (obr. 9.6) mají podobný průběh jako křivky mužů (obr. 9.5). Je z nich však zřejmé, že svobodné ženy uzavíraly manželství v průměru mladší než svobodní muži. A navíc je zde možné pozorovat odklad sňatků do vyššího věku pouze u nejmladší sňatkové kohorty z let 1826–1839.

Pro všechny kvartily platí, že čím mladší sňatková kohorta, tím vyšší sňatkový věk nevěst. Čtvrtina svobodných žen uzavírala sňatek ve věku od 18 do 20 let. Polovina žen byla poprvé vdaná do 23 let, přičemž největší nárůst sňatkového věku je pozorovatelný právě mezi třetí a čtvrtou sňatkovou kohortou (1809–1825 a 1826–1839). Čtvrtina žen se v letech 1760–1825 poprvé vdávala po 24. narozeninách a v letech 1826–1839 dokonce po 26. narozeninách (příloha č. 9.1).

Mohlo by se tedy zdát, že změna dědického práva se dotkla pouze svobodných mužů, kdežto vládní nařízení z roku 1815 se odrazilo u obou pohlaví. To je zvláštní a pravděpodobnějším důvodem, proč odklad prvních sňatků žen v nejstarší sňatkové kohortě pozorovatelný není a v nejmladší je, bude změna ve věkových rozdílech mezi svobodnými snoubenci. V 80. letech 18. století totiž platilo, že téměř v 90 % případů byl starší muž. Kdežto ve 20. a 30. letech 19. století bylo starších pouze přibližně 70 % svobodných ženichů. Narůstal jednak podíl stejně starých snoubenců, ale především i starších nevěst (tab. 5.3).

Obr. 9.6 – Doba přežití od narození do uzavření prvního manželství podle jednotlivých skupin sňatkových kohort na panství Škvorec, ženy

Poznámky: Rozdíly mezi sňatkovými kohortami jsou statisticky významné na 1% hladině pravděpodobnosti.

Zdroj: Vlastní výpočty.

Odkládání vstupu do prvního manželství lze přitom v 19. století sledovat v celých českých zemích. V 18. století vstupovaly svobodné ženy do manželství ve 20–23 letech a muži ve 24–27 letech, v 19. století pak ženy uzavíraly první manželství ve 23–26 letech a muži ve 27–30 letech.¹⁶

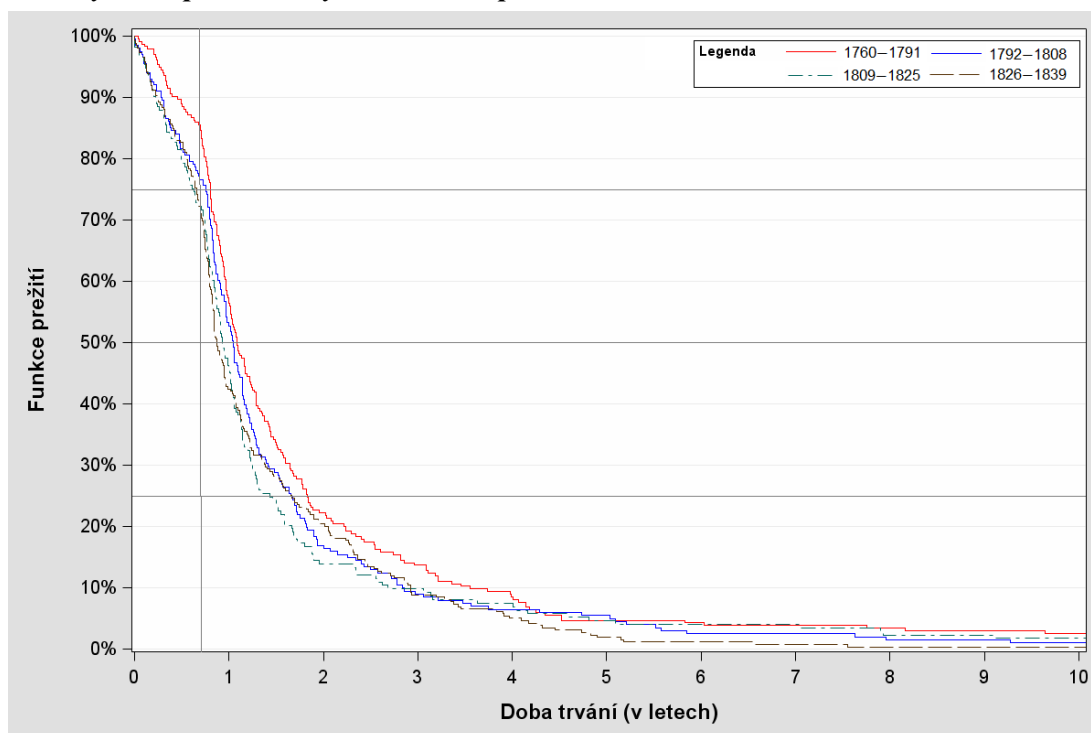
V případě analýzy doby trvání od uzavření prvního manželství do narození prvního dítěte je vlastně sledován prvoporodní interval v prvním manželství. Ve všech sledovaných kohortách se rodila přibližně polovina dětí prvního pořadí do 1 roku od uzavření manželství (příloha č. 9.1) a přes 80 % těchto dětí se narodilo přibližně do 2 let od svatby rodičů (obr. 9.6). V jiných lokalitách českých zemí se do jednoho roku narodilo průměrně 80 % dětí prvního pořadí.¹⁷ V Jablonci nad Nisou se během této doby narodilo přibližně 60 % prvních dětí a přes 90 % prvních dětí se narodilo do 3 let od uzavření manželství.¹⁸

¹⁶ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 159–163.

¹⁷ L. Fialová et al., *Dějiny obyvatelstva...*, s. 167.

¹⁸ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *Aplikace analýzy...*, s. 198.

Obr. 9.7 – Doba přežití od uzavření prvního sňatku do narození prvního dítěte podle jednotlivých skupin sňatkových kohort na panství Škvorec

Poznámky: Rozdíly mezi studovanými sňatkovými kohortami jsou statisticky významné na 5% hladině významnosti.

Svislá čára v grafu znázorňuje dobu trvání od uzavření prvního sňatku na hodnotě 8 měsíců – předmanželská koncepce.

Zdroj: Vlastní výpočty.

Běžnou součástí analýzy prvoporodních intervalů je analýza tzv. předmanželských koncepcí (početí, která vedla k narození dítěte před osmým měsícem po uzavření manželství).

V Jablonci nad Nisou se z hlediska předmanželských početí zřetelně vyčlenila dvě období. Do 90. let 18. století se v Jablonci do osmi měsíců po prvním sňatku narodila přibližně čtvrtina narozených dětí. Po roce 1790 pak více jak 40%.¹⁹ Jablonec se právě vyššími hodnotami podílu předmanželských koncepcí odlišuje od jiných lokalit českých zemí.

Na Škvorecku není podíl předmanželských koncepcí v prvním manželství zdaleka tak vysoký. Nicméně i zde je možné pozorovat, že do 90. let 18. století byl podíl předmanželských koncepcí výrazně nižší než později (obr. 9.7). Do osmi měsíců po sňatku (svislá čára v grafu na obrázku 9.7) se na panství Škvorec narodilo přibližně 15 % prvních dětí. V následující sňatkové kohortě (1792–1808) necelých 25 %. Od roku 1808 se pak na panství rodilo z předmanželských koncepcí téměř 30 % prvních dětí. Tyto výsledky víceméně odpovídají i výsledkům zjištěným výše (tab. 6.10), kde byly analyzovány všechny sňatky dohromady. I ve venkovské oblasti se tak od počátku 19. století s opatrností dá poukazovat na určité uvolňování křesťanské morálky.

¹⁹ K. Hulíková Tesárková, B. Kuprová, *Aplikace analýzy...*, s. 197.

9.3 Shrnutí

Cílem kapitoly bylo ukázat možnosti využití analýzy přežívání v historické demografii a porovnat výsledky získané pomocí této metody s výsledky studie pro Jablonec nad Nisou a se závěry klasických historicko-demografických studií zpracovaných pro české země. Zjednodušeně lze říci, že výsledky všech analýz uvedených v této kapitole odpovídají výsledkům pro Jablonec nad Nisou (s výjimkou problematiky vyšší úmrtnosti žen v reprodukčním věku) i závěrům tradičních studií prezentovaných v kapitolách 5–7.

Představeny byly hlavní výhody analýzy přežívání, tedy použití tzv. *cenzorování* a *stratifikace* studovaného souboru. Využití cenzorování ukázalo možnost rozšíření historicko-demografických databází. Ty totiž velmi často obsahují neúplné záznamy, s kterými tradiční metody historické demografie neumějí pracovat a často tak nelze vůbec využít část (mnohdy poměrně velkou) pracně excerpovaných dat při výpočtu demografických ukazatelů. Analýza přežívání pomocí cenzorování umožňuje pracovat i s takto částečně neúplnými záznamy. Studium věku při úmrtí tak v předkládané práci zahrnuje i neúplná pozorování, kde bylo využito *cenzorování zprava*. Jako datum pro částečnou informaci o délce života dané osoby zde bylo využito datum narození jeho/jejího posledního dítěte, tedy poslední známá událost v životě jedince, kterou je možné získat z matričních záznamů. Srovnání výsledků analýzy se zahrnutím cenzorovaných pozorování a analýzy bez nich ukázalo, že využití cenzorovaných pozorování, které tvořily 15–30 % analyzované databáze, je statisticky relevantní. Křivky přežívání mají v obou přístupech téměř shodný průběh.

Z analýzy věku při úmrtí je zřejmé, že na panství Škvorec se muži, kteří alespoň jednou vstoupili do manželství, dožívali vyššího věku než ženy. Rozdíly mezi pohlavími jsou přitom hodnoceny jako statisticky významné na 1% hladině významnosti. To zcela neodpovídá závěrům zjištěným výše v kapitole 7.2.3. Analýza doby trvání od prvního sňatku do úmrtí, která odstranila rozdílnost dob od výchozí události (vstupu do manželství), však ukázala, že pokud ženy přežily své reprodukční období, dožívaly se častěji vyššího věku než muži. Rozdíly mezi pohlavími však nejsou statisticky významné ani na 10% hladině významnosti. Nicméně v tomto případě spíše výsledky odpovídají závěrům klasických historicko-demografických metod.

Možnosti využití detailnějšího třídění studovaného souboru (*stratifikace*) byly ukázány na analýze věku při prvním sňatku a prvoporodního intervalu. Sňatky uzavřené v letech 1760–1839 byly rozděleny do čtyř početně rovnoměrně zastoupených sňatkových kohort. Ukázalo se, že na panství Škvorec vstupovali svobodní muži do prvního manželství v průměru v 25 letech, ženy přibližně o tři roky mladší. To přibližně odpovídá výsledkům klasických historicko-demografických metod, kde do výpočtu vstupovaly všechny páry, které uzavřely manželství na panství Škvorec, nejen ty, u kterých se podařilo dále rekonstruovat jejich životní dráhu (tab. 5.1).

Výsledky analýzy doby trvání mezi uzavřením prvního manželství a narozením prvního dítěte prezentované v této kapitole odpovídají výsledkům zjištěným pomocí klasických

historicko-demografických metod (srov. kapitola 6.8). Lze tedy usuzovat na určité uvolňování křesťanské morálky. Rozdíly mezi sledovanými sňatkovými kohortami jsou přitom statisticky významné na 5% hladině významnosti.

Výsledky analýz zahrnujících cenzorovaná pozorování si tedy odpovídají s výsledky analýz využívajících pouze úplná pozorování a výsledky analýzy přežívání zpravidla korespondují s výsledky klasických historicko-demografických metod, případně je vhodně doplňují. Z toho důvodu se využití analýzy přežívání na historická data jeví jako více než vhodné. Především využití cenzorování a možnost rozšíření databáze vstupující do analýzy je pro historickou demografii velmi významná. Poměrně velkou výhodou analýzy přežívání je také možnost grafického znázornění časování sledovaných událostí, pomocí kterého lze vývoj demografického jevu lépe sledovat a v neposlední řadě možnost statistického testování výsledků.

10. Domácnosti ve farnosti Tuklaty

Předcházející kapitoly se věnovaly především demografickému chování obyvatelstva panství Škvorec na základě studia církevních matrik. Toto chování však neříká nic o tom, jaká byla struktura rodinné domácnosti či jaké osoby spolu sdílely jeden dům. Ani celkový počet dětí narozených manželskému páru totiž vzhledem k vysoké kojenecké a dětské úmrtnosti, často brzkému odchodu dětí do služby apod. neukazuje na to, jak velké rodinné domácnosti ve skutečnosti byly a jaká byla jejich struktura. Církevní matriky ani rekonstrukce rodin tedy nemohou poskytnout spolehlivé informace, pokud jde o početní velikost a strukturu domácností. To však mohou přiblížit jiné prameny, i když i ty byly (podobně jako většina pramenů, s kterými pracuje historická demografie), pořízeny ke zcela jinému účelu, než je analýza rodin a domácností. Podle toho se k nim musí také přistupovat. Mezi tyto prameny patří na příklad soupisy duší, které byly pro některé roky dochovány i na panství Škvorec. Vzhledem ke kvalitě a přehlednosti zápisů, náročnosti zpracování (některé problémy, se kterými je třeba se vypořádat, byly popsány v kapitole 4.4, některé další jsou zmíněny níže v textu) a skutečnosti, že pro žádné období nebyly soupisy dochovány pro celé panství, byly nakonec ze všech dochovaných soupisů k analýze vybrány pouze ty, které se dochovaly pro farnost Tuklaty (11 let v 18. století a dva roky v 19. století pro obce Tuklaty, Břežany, Rostoklaty a Limuzy¹). Soupisy z této farnosti jsou jediné, které umožňují analýzu a následné srovnání velikosti a struktury rodinných domácností a domů, či složení a početnost závislé pracovní síly² v polovině 18. a polovině 19. století. Na základě zpracování těchto soupisů je tak možné alespoň pro některé obce panství odhalit další část podoby života místních obyvatel. Vzhledem k odlišné početnosti obyvatel, kvalitě zemědělské půdy, okolním obcím, přístupu k železnici a dalším mnoha okolnostem se jednotlivé lokality panství od sebe jistě v mnoha ohledech

---

¹ V roce 1850 je soupis dochován i pro dvůr Hodov, který však nebyl do analýzy domácností zahrnut, neboť v žádném jiném roce v soupise zmíněn není.

² Zavedení pojmu viz kapitola 4.4.1 *Terminologie a studium rodin a domácností*.

alespoň částečně odlišovaly. Výjimkou jistě nebyla ani velikost a struktura domácností. Nicméně na základě zpracování jednotlivých lokalit náležejících farnosti Tuklaty je zřejmé, že rozdíly nebyly v rámci farnosti (a tedy pravděpodobně ani v rámci celého panství) velké. S určitou opatrností je tedy možné zobecnit velikost a strukturu rodin a domácností na celé panství.

Tab. 10.1 – Počet domů a rodinných domácností a průměrný počet osob v nich žijících ve farnosti Tuklaty podle jednotlivých lokalit v letech 1748–1770

Období/lokality	1748–1770*				
	Tuklaty	Rostoklaty	Břežany	Limuzy	Celkem
Souhrn let					
Počet domů	323	229	403	249	1204
Počet osob v domě	1866	1348	2409	1607	7230
Průměrný počet osob na dům	5,8	5,9	6,0	6,5	6,0
Počet rodinných domácností	442	309	595	367	1713
Počet osob v rodinných domácnostech	1419	998	1895	1225	5537
Průměrný počet osob na rodinnou domácnost	3,2	3,2	3,2	3,3	3,2
Průměr let					
Počet domů	29	21	37	23	109
Počet osob v domě	170	123	219	146	657
Průměrný počet osob na dům	5,8	5,9	6,0	6,5	6,0
Počet rodinných domácností	40	28	54	33	156
Počet osob v rodinných domácnostech	129	91	172	111	503
Průměrný počet osob na rodinnou domácnost	3,2	3,2	3,2	3,3	3,2

Poznámky: * Soupisy z let 1748, 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767 a 1770.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

V jedenácti letech v polovině 18. století³ bylo do soupisů dochovaných pro farnost Tuklaty (obce Tuklaty, Břežany, Rostoklaty a Limuzy) zapsáno celkem 7 230 osob, z nichž 5 537 žilo v 1 713 rodinných domácnostech, které obývaly 1 204 domů (tab. 10.1).⁴ Na jeden rok soupisu tak připadalo průměrně 657 zapsaných osob, 156 rodinných domácností a 109 domů. Celkový počet domů v 18. století je však pouze přibližný, neboť vzhledem k formě zápisů nebylo vždy možné spolehlivě jednotlivé domy rozlišit. Počet domů v jednotlivých letech a lokalitách tak kolísá.⁵ Nicméně v průměrných hodnotách by tato skutečnost neměla hrát zásadní roli.

³ V letech 1748, 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767 a 1770.

⁴ Z analýzy je v 18. i 19. století vyloučena fara. Soupisy 18. století v některých letech ani faru a její obyvatele nezaznamenávají.

⁵ V některých letech dokonce přesahuje počet zapsaných domů počet domů z roku 1788, což je velmi nepravděpodobné.

V roce 1850 soupis zaznamenává 1 438 osob žijících ve 160 domech. Z těchto osob žilo 1 215 ve 249 rodinných domácnostech. V roce 1869 je zapsáno 1 447 osob, z nichž 1 184 tvořilo 258 rodinných domácností, které žily ve 169 domech (tab. 10.2).⁶

Průměrně tedy v jednom domě v polovině 18. století žilo ve farnosti Tuklaty šest osob, přičemž rozdíl mezi jednotlivými lokalitami farnosti nebyly nijak výrazný (tab. 10.1). Nejméně osob (5,8) žilo v jednom domě v Tuklatech, a naopak nejvíce osob (6,5) obývalo jeden dům v Limuzích. Na jednu rodinnou domácnost pak v této době průměrně připadaly 3,2 osoby, a to téměř shodně ve všech sledovaných lokalitách.

Tab. 10.2 – Počet domů a rodinných domácností a průměrný počet osob v nich žijících ve farnosti Tuklaty podle jednotlivých lokalit v letech 1850 a 1869

	1850					1869				
	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Celkem	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Celkem
Počet domů	35	31	59	35	160	36	34	62	37	169
Počet osob v domě	345	249	523	321	1438	374	261	529	283	1447
Průměrný počet osob na dům	9,9	8,0	8,9	9,2	9,0	10,4	7,7	8,5	7,6	8,6
Počet rodinných domácností	57	49	91	52	249	60	48	95	55	258
Počet osob v rodinných domácnostech	288	221	441	265	1215	307	223	404	250	1184
Průměrný počet osob na rodinnou domácnost	5,1	4,5	4,8	5,1	4,9	5,1	4,6	4,3	4,5	4,6

Poznámky: Tuk. – Tuklaty, Ros. – Rostoklaty, Bř. – Břežany, Lim. – Limuzy.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

Za dobu téměř jednoho století na první pohled poměrně výrazným způsobem narostl jak počet osob žijících v jednom domě, tak v jedné rodinné domácnosti (tab. 10.2). Důvodem však je v první řadě skutečnost, že v soupisech z 18. století dle všeho nebyly zapisovány děti kojeneckého a nižšího dětského věku.⁷ Na tento fakt ukazuje i níže popsána analýza složení rodinných domácností (kapitola 10.2), která ukázala, že bylo v této době zapsáno větší zastoupení *manželských párů bez dětí* (3a). V soupisech duší z 19. století již byly evidovány děti minimálně od jednoho roku (spíše od narození⁸), jak dokládá věk uvedený u zapisovaných osob. Počet osob však mohl narůst i díky lepším úmrtnostním poměrům na panství, na které poukazuje nárůst průměrného věku zemřelých osob (viz kapitola 7). V polovině 19. století

⁶ Počet domů zachycený v jednotlivých lokalitách soupisem duší je o 1–4 domy nižší, než počet domů uvedený *Historickým lexikonem...* (srov. tab. 1.1). Počet obyvatel v soupisech a v lexikonech (*Retrospektivním lexikonem...* a *Historický lexikon...*) se také odlišuje. V tomto případě je však rozdíl odlišný jak v jednotlivých letech, tak v jednotlivých lokalitách. Nejméně rozdílný je počet obyvatel v Rostoklatech a v Limuzích v roce 1850 (rozdíl maximálně 8 osob). Naopak největší rozdíl je zaznamenán v roce 1850 v Břežanech (523 osob zaznamenaných v soupise a 461 osob v *Retrospektivním lexikonu...*). Více viz srovnání tab. 1.1 a tab. 10.1.

⁷ Pro odhad skutečně chybějící části populace by bylo zapotřebí podrobně zrekonstruovat všechny rodiny zapsané v soupisech duší a následně je porovnat s těmito zápisy. To však (alespoň prozatím) není součástí předkládané práce.

⁸ V soupisech se objevuje i několik dětí, jejichž věk je nižší než jeden rok. Je však otázkou, zda jsou uvedeny všechny tyto děti.

v jednom domě žilo průměrně 8,8 osob a v jedné rodinné domácnosti 4,7 osob. V této době se již výrazněji odlišují jednotlivé lokality farnosti Tuklaty, především co se jedná průměrného počtu osob na jeden dům (tab. 10.2). Nejvíce osob v jednom domě žilo v Tuklatech (průměrně 10,1 osob) a nejméně v Rostoklatech (průměrně 7,9 osob). Zajímavý je rozdíl zachycený v průměrném počtu osob na jeden dům v roce 1850 a v roce 1869 (tab. 10.1), který se však na základě dostupných informací prozatím nepodařilo zdůvodnit.

Rodiny ve farnosti Tuklaty tedy byly co do průměrného počtu členů větší než v úhrnu českých zemí, kde v roce 1850 měla rodina v průměru 4,1 osob.⁹ Dá se však předpokládat, že z hlediska venkovských lokalit (kde byly zpravidla větší rodinné domácnosti než ve městech) se rodinné domácnosti ve farnosti Tuklaty od domácností v jiných částech českých zemí výrazněji neodlišovaly.

10.1 Závislá pracovní síla

Z výše uvedených počtů celkově zapsaných osob a počtu osob žijících v rodinných domácnostech (tab. 10.1 a 10.) je zřejmé, že se ve farnosti Tuklaty vyskytovalo poměrně velké množství „jednotlivců“, tedy osob pravděpodobně nepřibuzných s hospodářem a jeho rodinou a zároveň nežijících ve vlastní rodinné domácnosti.¹⁰ Tyto jedinci se nejčastěji vyskytovali v pozici závislé pracovní síly (čeled',¹¹ podruzi), velmi málo pak v pozici učňů či tovaryšů.¹² Do této skupiny však byli zařazeni i jedinci, jejichž postavení není ze soupisů zřejmé (kategorie *nezjištěno*), protože se u nich neuvádí žádný vztah k majiteli usedlosti. Vzhledem k vyššímu zastoupení těchto osob v 18. století v porovnání s rokem 1850 (také v roce 1869 u některých osob pracovní zařazení chybí) a nárůstu zastoupení především podruhů v roce 1850, lze předpokládat, že se ve většině případů také jednalo o závislou pracovní sílu (tab. 10.3).

Osoby najaté hospodářem k práci nebyly však vždy pouze osoby svobodné. Především podruzi, ale nezřídka i čeled', již měla vlastní rodinu.¹³ Mezi závislou pracovní sílu nejsou

⁹ V. Srb, *1000 let obyvatelstva...*, s. 225.

¹⁰ Mezi *domácnosti jednotlivců* (1) byly zařazovány pouze výminkáři, u kterých je zřejmé, že tvořili relativně samostatnou domácnost. Vzhledem k věku uvedenému v soupisech byly tyto osoby zařazeny do domácnosti typu 1a) tedy *domácnost jednotlivce tvořená ovdovělou osobou*.

¹¹ Nejčastěji soupisy uvádí označení *čeled'*, *děvečka*, ale lze se setkat i s přesnějším označením pracovní náplně – *pohůnek*, *pasáček*, *hříbek* apod.

¹² Je otázkou, do jaké míry tato skutečnost vypovídá o neúplnosti pramene (tak jako se jeví seznamy obyvatel z třeboňského panství (J. Grulich, H. Zeithlofer, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století*, HD 23/1999, s. 38.)) a do jaké míry o nepřítomnosti mistrů s možností učení řemeslu či označování učňů jako čeledínů, případně do jaké míry řemeslníci vyučovali řemeslu své syny, kteří byli v soupisech zapsáni pomocí příbuzenského vztahu k řemeslníkovi, nikoli pomocí vztahu „zaměstnaneckého“. Vzhledem ke srovnání počtu obyvatel zaznamenaných v soudobých pramenech (viz tab. 1.1) a počtu obyvatel sepsaných v soupisech duší (tab. 10.1) se první možnost nejeví úplně jako pravděpodobná. Počty obyvatel si buď až vzácně odpovídají (Rostoklaty a Limuzy v roce 1850), nebo je počet obyvatel zaznamenaný v soupisech vyšší než počet obyvatel z lexikonů. Jedinou výjimku tvoří Tuklaty a Břežany v roce 1850 a Tuklaty v roce 1869.

¹³ V takovém případě jsou všichni členové rodinné domácnosti zařazeni do stejné pracovní pozice jako její přednosta.

zařazení spolubydlící řemeslníci a jejich rodiny. V této kapitole je hodnocen celkový počet závislé pracovní síly, její struktura podle pohlaví a podle pracovního zařazení a také její průměrný počet na jeden dům.

V 18. století bylo v soupisech vedeno 1 693 jednotlivců, průměrně na jeden rok soupisu tedy připadalo 154 jednotlivců. Dalších 1 208 osob (průměrně tedy 110 osob za rok) zařazených do kategorie *závislá pracovní síla* žilo již ve vlastní rodinné domácnosti (tab. 10.3). V 19. století pak na jeden rok soupisu připadalo v kategorii závislá pracovní síla více osob jak mezi jednotlivci (223 osob v roce 1850 a 263 osob v roce 1869), tak ve vlastních rodinných domácnostech (238 osob v roce 1850 a 237 osob v roce 1869).

Poměr pohlaví pracovní síly je vhodné hodnotit především u jednotlivců, protože v rodinných domácnostech se vyskytoval i poměrně velký počet dětí v nízkém dětském věku, které fakticky pracovní silou (alespoň prozatím) nebyly. V 18. století byl poměr pohlaví závislé pracovní síly poměrně vyrovnaný (48,3 % mužů a 51,7 % žen; tab. 10.3). V 19. století je pak patrná daleko častější přítomnost svobodných žen (64,6 % z veškeré pracovní síly v roce 1850 byly ženy a 62,4 % v roce 1869).

Z hlediska pozice pracovní síly v 18. i 19. století bylo mezi jednotlivci najímáno nejvíce čeledí (82,3 % v 18. století, 87,4 % v roce 1850 a 73 % v roce 1869). Nižší podíl v roce 1869 byl na úkor vyššího podílu u jednotlivců s nezjištěným pracovním postavením (19,4 % oproti přibližně 4 % jak v 18. století, tak v roce 1850). Vzhledem ke kumulaci osob s nezjištěným pracovním zařazením na několika po sobě jdoucích stránkách se zdá, že farář zde pracovní zařazení zapomněl zapsat, přestože běžně ho u jednotlivců uváděl. Podruzi se mezi jednotlivci vyskytovali pouze velmi málo (11,7 % v 18. století, 7,2 % v roce 1850 a 6,1 % v roce 1869). Je otázkou, zda se ve většině případů jednalo o ovdovělé podruhy/podruhyně, anebo zda mezi nimi byly i osoby svobodné.

Naopak relativně samostatné rodinné domácnosti mezi závislou pracovní silou tvořily především rodiny podruhů (tab. 10.3). V 18. století byla podružských domácností mezi pracovní silou necelá polovina (48,9 %). Dalších 42,8 % tvořily domácnosti s nejasným pracovním zařazením. Vzhledem k poklesu tohoto podílu v 19. století právě především ve prospěch podružských domácností, lze předpokládat, že větší část z těchto domácností tvořili podruzi. Část z nich však možná nebyla ve skutečnosti vůbec pracovní silou, neboť v 18. století bylo zaznamenáno i relativně málo domácností řemeslníků. Skutečnou situaci by opět bylo možné získat jedině velmi podrobným porovnáním soupisů a matričních záznamů.

V roce 1850 tvořily podružské domácnosti 88,7 % všech domácností závislé pracovní síly (tab. 10.3). V roce 1869 pak 67,9 %. Pokles mezi roky 1850 a 1869 byl způsoben dvěma skutečnostmi. Jednak výše zmíněným výpadkem určení pracovního zařazení na několika stránkách soupisu z roku 1869, tedy nárůstem podílu rodinných domácností v kategorii *nezjištěno* (11,4 % oproti 3,8 % v roce 1850). V tomto případě však téměř s jistotou šlo ve většině případů o podružské rodinné domácnosti, neboť rodin řemeslníků je v roce 1869 zaznamenáno podobně jako v předchozím soupisu. Druhým důvodem je nárůst podílu rodinných domácností čeledínů. V 18. století činily tyto domácnosti 8,3 % ze všech rodinných

domácností pracovních sil. I to je poměrně zajímavý podíl, vzhledem k tomu, že získání povolení k sňatku v čeledním postavení nebylo pravděpodobně vůbec jednoduché. Většina rodin čeledínů v 18. století však žila ve dvorech. Zdá se tedy, že postavení dvorské čeledi bylo určitým způsobem speciální. V roce 1850 činil podíl domácností čeledínů 11,8 % a v roce 1869 již 20,7 %. Nejednalo se již především o čeledíny žijících ve dvorech. Tato skutečnost by mohla naznačovat, že v průběhu 50. a 60. let 19. století došlo k většímu uvolnění jejich sňatkových možností.

Tab. 10.3 – Závislá pracovní síla podle pohlaví a zaměstnanecké pozice ve farnosti Tuklaty v polovině 18. století a v letech 1850 a 1869

Pohlaví/zaměstnanecká pozice	Absolutní počty				Podíl (v %)		
	Souhrn let 1748–1770*	Průměr let 1748–1770*	1850	1869	Souhrn let 1748–1770*	1850	1869
Jednotlivci	1693	154	223	263	100,0	100,0	100,0
Muži	818	74	79	99	48,3	35,4	37,6
Ženy	875	80	144	164	51,7	64,6	62,4
Čeledín	1393	127	195	192	82,3	87,4	73,0
Podruh	198	18	16	16	11,7	7,2	6,1
Učeň, tovaryš	27	2	4	4	1,6	1,8	1,5
Nezjištěno	75	7	8	51	4,4	3,6	19,4
Rodinné domácnosti	1208	110	238	237	100,0	100,0	100,0
Muži	507	46	123	120	42,0	51,7	50,6
Ženy	701	64	128	117	58,0	53,8	49,4
Čeledín	100	9	28	49	8,3	11,8	20,7
Podruh	591	54	211	161	48,9	88,7	67,9
Učeň, tovaryš	–	–	–	–	–	–	–
Nezjištěno	517	47	9	27	42,8	3,8	11,4
Celkem	2901	264	461	500	100,0	100,0	100,0
Muži	1325	120	202	219	45,7	43,8	43,8
Ženy	1576	144	272	281	54,3	59,0	56,2
Čeledín	1493	136	223	241	51,5	48,4	48,2
Podruh	789	72	227	177	27,2	49,2	35,4
Učeň, tovaryš	27	2	4	4	0,9	0,9	0,8
Nezjištěno	592	54	17	78	20,4	3,7	15,6

Poznámky: * Soupisy z let 1748, 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767 a 1770.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

Celkem se tedy v 18. i 19. století mezi závislou pracovní silou nacházelo přibližně 50 % čeledínů (tab. 10.3). V 18. století pak 27,2 % podruhů a 20,4 % osob s nezjištěným pracovním zařazením. Přičemž, jak bylo uvedeno výše, většina z nich pravděpodobně náležela mezi podruhy. V roce 1850 bylo ze všech pracovních sil 49,2 % v pozici podruhů a pouze u 3,7 % nebyla zaměstnanecká pozice zjištěna. V roce 1869 pak z výše uvedených důvodů opět narostl podíl osob v kategorii nezjištěno (15,6 %) a 35,4 % pracovní síly náleželo k podruhům.

Pro 19. století lze sledovat závislou pracovní sílu zvláště v domech sedláků a domkářů, tedy v hlavních skupinách „majitelů“ usedlostí. Za majitele domu je přitom považována osoba, která stojí v soupisech na prvním místě u čísla popisného. Kromě sedláků a domkářů vystupují na této pozici ještě podruzi, případně osoby, u kterých není možné určit jejich sociální postavení (v mnoha případech přišly farářů podstatnější jiné informace o dané osobě – náboženské vyznání (žid), handicap (němota), rodinný stav (vdova) apod.). V případech, kdy je na prvním místě u čísla popisného zapsán podruh, je zajímavé, že většinou v tomto domě žilo více podružských rodinných domácností (i tři nebo čtyři). Jednalo se tedy pravděpodobně o pachtovní dům, kdy se na pachtovné skládalo několik nepřibuzných rodinných domácností. Obě tyto kategorie (podruzi, nezjištěno) však nejsou příliš početně zastoupeny, proto do následující analýzy nevstupují. Stranou zůstávají i dvory jako specifický druh hospodářství.

Tab. 10.4 – Závislá pracovní síla podle pohlaví a zaměstnanecké pozice v usedlostech sedláků a domkářů ve farnosti Tuklaty v letech 1850 a 1869

Pohlaví/zaměstnanecká pozice	Absolutní počty				Podíl (v %)			
	sedlák		domkář		sedlák		domkář	
	1850	1869	1850	1869	1850	1869	1850	1869
Jednotlivci	174	202	36	49	100,0	100,0	100,0	100,0
Muži	70	79	8	15	40,2	39,1	22,2	30,6
Ženy	104	123	28	34	59,8	60,9	77,8	69,4
Čeledín	168	161	17	22	96,6	79,7	47,2	44,9
Podruh	–	3	13	12	–	1,5	36,1	24,5
Učeň, tovaryš	–	–	4	4	–	–	11,1	8,2
Nezjištěno	6	38	2	11	3,4	18,8	5,6	22,4
Rodinné domácnosti	43	39	140	133	100,0	100,0	100,0	100,0
Muži	21	19	70	69	48,8	48,7	50,0	51,9
Ženy	22	20	70	64	51,2	51,3	50,0	48,1
Čeledín	2	2	4	12	4,7	5,1	2,9	9,0
Podruh	41	31	132	109	95,3	79,5	94,3	82,0
Učeň, tovaryš	–	–	–	–	–	–	–	–
Nezjištěno	–	6	9	12	–	15,4	6,4	9,0
Celkem	217	241	176	182	100,0	100,0	100,0	100,0
Muži	91	98	78	84	41,9	40,7	44,3	46,2
Ženy	126	143	98	98	58,1	59,3	55,7	53,8
Čeledín	170	163	21	34	78,3	67,6	11,9	18,7
Podruh	41	34	145	121	18,9	14,1	82,4	66,5
Učeň, tovaryš	–	–	4	4	–	–	2,3	2,2
Nezjištěno	6	44	11	23	2,8	18,3	6,3	12,6

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

Roky 1850 a 1869 se od sebe v zastoupení závislé pracovní síly mírně odlišovaly, největší rozdíl však plynou především z většího zastoupení kategorie nezjištěno v roce 1869 (18,3 % v případě selských usedlostí a 12,6 % v případě usedlostí domkářských). Základní tendence

však zůstává stejná (tab. 10.4). Z hlediska pohlavní struktury jednotlivců pracovalo v rodinách sedláků v obou letech přibližně 40 % mužů a 60 % žen. V domech domkářů pak mimo rodinu majitele žilo o něco více mužů (77,8 % v roce 1850 a 69,4 % v roce 1869). Z celkového podílu osob (tj. jednotlivců i rodinných domácností dohromady) podle pracovního zařazení je zřejmé, že v selských usedlostech žilo jednoznačně více čeledínů a v domkářských více podruhů. V roce 1850 žilo na hospodářství sedláků celkem 78,3 % čeledínů a 18,9 % podruhů. V roce 1869 to bylo 67,6 % čeledínů a 14,1 % podruhů. V domech domkářů oproti tomu žilo 11,9 % čeledínů a 82,4 % podruhů v roce 1850. V roce 1869 pak 18,7 % čeledínů a 66,5 % podruhů.

Zajímavý je také pohled na průměrný počet závislé pracovní síly v domech se závislou pracovní silou. Těchto domů bylo ve farnosti Tuklaty průměrně 73 % v 18. století a 70 % v roce 1850 a 1869. Většina z těchto domů přitom zaměstnávala čeleď. Ta žila v 51,1 % ze všech domů v 18. století, ve 43,8 % v roce 1850 a ve 42,6 % v roce 1869. Ve zbylých domech nežila žádná závislá pracovní síla. Práci zde pravděpodobně zastávali pouze členové rodiny hlavy domácnosti, případně si najímali na pomoc nádeníky, kteří v domácnosti zaměstnavatele nežili.

V 18. století nebyl z hlediska průměrného počtu pracovní síly na dům s pracovní silou žádný významný rozdíl mezi jednotlivými lokalitami farnosti Tuklaty (tab. 10.5). V jednotlivých letech soupisů však docházelo spíše k náhodnému kolísání průměrného počtu pracovní síly ve sledovaných lokalitách. Žádná lokalita ovšem dlouhodobě nevybočovala. V domech, ve kterých se vyskytovala čeleď, žilo průměrně 2,4 čeledínů. V domech s podruhy 2,2 podruhů a v domech, kde se vyskytovaly osoby, u nichž nebylo možné určit přesné pracovní zařazení, dalších 2,6 osob.

Tab. 10.5 – Průměrný počet závislé pracovní síly podle jejího pracovního zařazení na domy se závislou pracovní silou ve farnosti Tuklaty v letech 1748–1770, 1850 a 1869

Pracovní zařazení	Tuklaty	Rostoklaty	Břežany	Limuzy	Celkem
Souhrn let 1748–1770*					
Čeledín	2,4	2,3	2,5	2,5	2,4
Podruh	2,2	2,0	2,4	2,0	2,2
Nezjištěno	2,7	2,4	2,6	2,7	2,6
Celkem	2,4	2,2	2,5	2,4	2,4
1850					
Čeledín	4,3	2,6	2,5	3,8	3,2
Podruh	4,6	3,3	4,8	4,1	4,3
Nezjištěno	2,0	2,0	4,5	1,0	2,4
Celkem	3,6	2,6	3,9	3,0	3,3
1869					
Čeledín	3,2	4,2	3,0	4,0	3,3
Podruh	3,9	3,4	3,3	3,0	3,4
Nezjištěno	1,7	4,0	3,2	3,7	3,0
Celkem	2,9	3,9	3,2	3,6	3,3

Poznámky: * Soupisy z let 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767 a 1770.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

V 19. století je na první pohled možné sledovat rozdíly mezi uvedenými roky soupisů (tab. 10.5). Jedná se však pravděpodobně o podobně náhodné výkyvy jako v 18. století. V průměru tedy v této době žilo v domech s čeledí 3,3 čeledinů. V domech s podruhy v roce 1850 průměrně 3,9 podruhů a v domech s osobami s nejistým pracovním zařazením, dalších 2,7 osob. V roce 1869 je zde opět patrný nárůst počtu osob v kategorii nezjištěno, který způsobilo několikrát zmiňované opomenutí zapsání informace o sociálním postavení uvedených osob.

Tyto průměrné počty odpovídají západoevropskému a středoevropskému modelu rodiny, pro který je typický právě vysoký podíl nerodinných příslušníků žijících v jednom domě s jeho majitelem, způsobený především častými čeledními službami, které byly obvyklou součástí průběhu životního cyklu především na venkově.¹⁴

10.2 Struktura domácností podle typologie Petera Lasletta v polovině 18. a polovině 19. století

Hlavním cílem analýzy soupisu duší však bylo studium struktury domácností za pomoci typologie Petera Lasletta. V případě celé farnosti Tuklaty, tedy lokalit Tuklaty, Břežany, Rostoklaty a Limuzy dohromady, lze pozorovat, že v 18. století žili místní obyvatelé nejčastěji v úplných rodinných domácnostech (průměrně téměř v 80 % všech případů; tab. 10.6). Zajímavé přitom je, že *domácnosti manželských párů* (3a) a *manželských párů s dětmi* (3b) dosahovaly téměř stejného podílu (39,1, resp. 39,6 %). Vzhledem k tomu, že v soupisech z 18. století nebyl uváděn věk sepisovaných osob, nabízí se jako možné vysvětlení skutečnost, že nejsou v soupise zaznamenány osoby dětského věku (minimálně do jednoho roku, ale pravděpodobně i děti starší). Tato domněnka je potvrzena následným zpracováním soupisů z 19. století, kde je zřejmé, že byly zapisovány děti od jednoho roku.¹⁵ Poměr *domácností manželských párů* (3a) a *manželských párů s dětmi* (3b) se přitom výrazně změnil ve prospěch rodin s dětmi (12, resp. 57 % ze všech domácností v roce 1850 a 11,6, resp. 58,5 % v roce 1869). Tyto zjištěné podíly, jak v 18., tak v 19. století, potvrzují zařazení farnosti Tuklaty, a přeneseně tedy i celého panství Škvorec, k západoevropskému modelu rodiny.

Dalšími nejčastěji zastoupenými domácnostmi na farnosti Tuklaty byly v polovině 18. století téměř shodně *domácnosti vdov s dětmi* (3d, průměrně 6,8 % ze všech domácností, tab. 10.6) a *složené rodinné domácnosti* (5, průměrně 7,1 % ze všech domácností). *Složené rodinné domácnosti* jsou pro 18. století interpretovány dohromady, protože ze zápisů často nelze s jistotou rozlišit mezi jejími jednotlivými typy. V soupisech nebyl uveden věk a pokud byl uveden pouze právní vztah, nikoli stav příbuzenský, jsou rodinné domácnosti se shodným příjmením zařazeny do kategorie 5e, která je pro toto období chápána nejen jako *ostatní složené rodinné domácnosti*, ale také jako *složené rodinné domácnosti s nejasnou strukturou*. Z toho

¹⁴ J. Hajnal, *Two Kinds of Pre-industrial Household...*, p. 452–453.

¹⁵ V některých případech i děti mladší. U několika málo dětí je zaznamenán věk ½ nebo ¾ roku. Otázkou však je, zda byly zapsány všechny děti do jednoho roku.

důvodu by při interpretaci jednotlivých typů složených domácností docházelo k nadhodnocení této kategorie, resp. podhodnocení ostatních kategorií (zpravidla pravděpodobně 5a, jak ukazuje i srovnání s roky 1850 a 1869, tab. 10.6).

Jako poslední významněji zastoupený typ domácností v 18. století se ukazuje *ascendentní rozšířená rodinná domácnost* (4a, kromě nukleární rodiny je v domácnosti přítomen ovdovělý rodič hlavy domácnosti nebo jeho ženy), která se ve farnosti Tuklaty vyskytovala průměrně ve 3,9 % případů (tab. 10.6). Ostatní typy domácností se vyskytovaly pouze velmi zřídka.

Tab. 10.6 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748–1770, 1850 a 1869

Typ domácností	Absolutní počet				Podíl (v %)		
	Souhrn let 1748–1770*	Průměr let 1748–1770*	1850	1869	Souhrn let 1748–1770*	1850	1869
1) Domácnosti jednotlivců	9	1	7	6	0,5	2,8	2,3
1a) ovdovělé osoby	2	–	6	6	0,1	2,4	2,3
1b) svobodné osoby	7	1	1	c	0,4	0,4	–
2) Vícečlenné nerodinné domácnosti	4	–	3	4	0,2	1,2	1,6
2a) společně žijící svobodní sourozenci	3	–	1	1	0,2	0,4	0,4
2b) jinak příbuzní spolubydlíci	1	–	2	3	0,1	0,8	1,2
3) Jednoduché rodinné domácnosti	1486	136	193	205	86,7	77,5	79,5
3a) manželský pár	669	61	30	30	39,1	12,0	11,6
3b) manželský pár s dětmi	679	62	142	151	39,6	57,0	58,5
3c) vdovec s dětmi	22	2	1	1	1,3	0,4	0,4
3d) vdova s dětmi	116	11	20	23	6,8	8,0	8,9
4) Rozšířené rodinné domácnosti	92	8	23	22	5,4	9,2	8,5
4a) ascendentní	67	6	19	10	3,9	7,6	3,9
4b) descendentní	4	–	–	3	0,2	–	1,2
4c) kolaterální	16	2	3	4	0,9	1,2	1,6
4d) kombinace 4a–4c**	5	–	1	5	0,3	0,4	1,9
5) Složené rodinné domácnosti	122	11	23	21	7,1	9,2	8,1
5a) sekundární rodinné jádro je ascendentní	39	4	17	15	2,3	6,8	5,8
5b) sekundární rodinné jádro je descendentní	37	3	3	2	2,2	1,2	0,8
5c) sekundární rodinné jádro je kolaterální	9	1	–	1	0,5	–	0,4
5d) Frèrechés	–	–	–	2	–	–	0,8
5e) ostatní**	37	3	3	1	2,2	1,2	0,4
Celkem	1713	156	249	258	100,0	100,0	100,0

Poznámky: * Soupisy z let 1748, 1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767 a 1770.

** V těchto kategoriích jsou v 18. století zařazeny i *rozšířené/složené rodinné domácnosti* s nejasnou strukturou. Soupisy duší v této době totiž v mnoha případech nedovolují rozhodnout o jaký příbuzenský vztah se v případě další osoby/sekundárního rodinného jádra jedná (uveden je pouze právní vztah k hlavě domácnosti a není uveden ani věk, který by mohl napovědět).

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

V průběhu jednotlivých let, pro které byly v polovině 18. století soupisy dochovány, docházelo k mírným výkyvům v zastoupení jednotlivých rodinných domácností (příloha č. 10.2). Nejčastěji zastoupené typy domácností se však nezměnily. Je třeba si uvědomit, že kromě úplných rodinných domácností bylo početní zastoupení jednotlivých typů velmi nízké (příloha č. 10.1) a nemá tak smysl přisuzovat změně v jejich zastoupení žádný speciální význam.

Do poloviny 19. století se toho mnoho z hlediska struktury domácností nezměnilo (tab. 10.6). Místní obyvatelé stále nejčastěji žili ve výše zmiňovaných typech rodinných domácností. Mírně se však změnilo procentuální zastoupení jejich jednotlivých typů.

I v letech 1850 a 1869 se nejčastěji ve farnosti Tuklaty vyskytovaly úplné rodinné domácnosti (3a a 3b), bylo jich však v průměru o 8,5 procentního bodu méně než v 18. století (70,2 % ze všech rodinných domácností). Tento typ domácností tak částečně ustoupil dalším strukturám domácností. Důvod změny v poměru úplných rodinných domácností tvořených pouze *manželským párem* (3a) a *manželským párem s dětmi* (3b) byl zmíněn již výše. Příčinou je skutečnost, že v 19. století, na rozdíl od století předcházejícího, byly do seznamů zaznamenávány i děti od jednoho roku (možná i mladší), což způsobilo nárůst zastoupení domácností *manželských párů s dětmi* (3b). Nejde tedy o skutečný nárůst, ale navýšení způsobené metodikou zpracování soupisů.

U ostatních často se vyskytujících rodinných uskupení (3d, 4a a 5) došlo v 19. století k nárůstu (tab. 10.6). Rodinných domácností *vdov s dětmi* (3d) bylo ve farnosti Tuklaty 8 % v roce 1850 a 8,9 % v roce 1869. *Rozšířených rodinných domácností* s osobou o generaci starší (4a) bylo 7,6 % v roce 1850 a 3,9 % v roce 1869. Na konci 60. let 19. století byl tedy podíl tohoto typu domácností stejný jako v 18. století. Částečně byl nižší podíl oproti roku 1850 kompenzován vyšším podílem *vdov s dětmi* (3d). Ve srovnání s 18. stoletím lze sledovat i nárůst zastoupení u *složených rodinných domácností* (5). V 19. století je však možné (především díky uvedenému věku osob, ale také častějšímu uvedení rodinných vazeb s majitelem domu) rozlišit jednotlivé typy těchto domácností. Lze proto pozorovat, že se nejčastěji ve farnosti Tuklaty vyskytovaly složené domácnosti, kde bylo *sekundární rodinné jádro ascendentní* (5a). V roce 1850 bylo takových rodinných domácností zaznamenáno 6,8 % a v roce 1869 5,8 %.

Z uvedeného je patrné, že úplné rodinné domácnosti nejčastěji ustoupily domácnostem, kde se vyskytovaly osoby o generaci starší (buď samotné, nebo s dalšími členy jeho/její poddomácnosti). Důvodem této změny pravděpodobně byly především lepší úmrtnostní poměry osob starších 15 let. Průměrný věk dospělých zemřelých osob totiž narostl od poloviny 18. do poloviny 19. století o více jak 6,5 roku (bližší viz kapitola 7.2.3).

Pro srovnání z hlediska zastoupení domácností v jednotlivých obcích farnosti Tuklaty byly vybrány dva roky – rok 1750 a 1850 (tab. 10.7). Z uvedeného je zřejmé, že domácnosti v jednotlivých lokalitách nebyly stejné. Nicméně je třeba si uvědomit, že rozlišením jednotlivých lokalit náležejících pod správu farnosti Tuklaty, se snižuje počet pozorování v jednotlivých typech domácností na velmi nízké hodnoty. Z toho důvodu jsou zde

interpretovány pouze hlavní typy domácností bez specifických rozlišení jednotlivých kategorií. I přesto je nutné chápat uvedené rozdíly pouze jako orientační.

Nejvíce se v 18. i 19. století odlišovala ves Tuklaty (tab. 10.7). V letech 1750 i 1850 zde žilo nejméně úplných rodinných domácností (3a a 3b). V roce 1750 se domácnosti *manželských párů* (3a) a *manželských párů s dětmi* (3b) vyskytovaly v Tuklatech pouze v 67,5 % ze všech rodinných domácností, oproti 82 % a více v ostatních lokalitách. I v roce 1850 se v Tuklatech vyskytovalo těchto domácností nejméně (necelých 60 %).

Oproti tomu se v roce 1750 v Tuklatech vyskytovalo jednoznačně nejvíce *rozšířených rodinných domácností* (4), totiž 17,5 % (absolutně šlo však pouze o 7 domácností). Kromě Břežan, kde byly tyto domácnosti zachyceny v 10 % případů (6 domácností), se přitom tato kategorie domácností nevyskytovala v roce 1750 v ostatních lokalitách vůbec. V roce 1850 bylo zastoupení *rozšířených rodinných domácností* (4) velmi podobné v Tuklatech a Břežanech, tedy v obcích, kde se vyskytoval nižší podíl úplných rodinných domácností (10,5, resp. 11 %; absolutně 6, resp. 10 případů). V Rostoklatech a v Limuzích se tento typ domácností vyskytoval v 6,1, resp. 7,7 % případů (jednalo se však pouze o 3, resp. 4 domácnosti).

Výskyt *složených rodinných domácností* (5) byl v roce 1750 opravdu velmi nízký (maximálně 3 domácnosti v jedné sídelní jednotce; tab. 10.7), proto zde není interpretován. V roce 1850 se tento typ domácností vyskytoval nejčastěji v Tuklatech a Břežanech – 9, resp. 10 případů, což odpovídá 15,8, resp. 11 % ze všech rodinných domácností zachycených v těchto lokalitách.

Jak bylo naznačeno výše, soupisy duší z 19. století dovolují třídit domácnosti i podle sociálního postavení přednosta domácnosti. Na základě soupisů bylo vytříděno pět kategorií podle povolání přednosta domácnosti, které bylo v seznamu uvedeno – sedláci, domkáři,¹⁶ podruzi,¹⁷ čeledíní a nezjištěno. Podobně jako v případě určování výskytu typů domácností podle jednotlivých lokalit farnosti Tuklaty, dochází podrobnějším tříděním ke snížení početního zastoupení jednotlivých typů domácností na velmi nízké hodnoty. Domácnosti čeledínů a osob s nezjištěným sociálním postavením jsou velmi málo frekventované. Vzhledem k těmto skutečnostem není příliš důvod se podrobně věnovat tomuto členění domácností. Z hodnot (příloha č. 10.3 a č.10.4), které jsou však vzhledem k obsazenosti jednotlivých kategorií spíše orientační, je pouze možné pozorovat, že z hlediska typologie *Petera Lasletta* se domácnosti sedláků a domkářů významným způsobem neodlišovaly. S velkou opatrností lze konstatovat, že domácnosti podruhů možná o něco častěji než u sedláků a domkářů, tvořil *manželský pár bez dětí* (3a) a *vdovy s dětmi* (3d), a že o něco méně žili podruzi v *rozšířených* a *složených rodinných domácnostech* (4 a 5).

¹⁶ Vzhledem k časté kombinaci domkář a řemeslník, jsou do této kategorie zařazeni i řemeslníci. Samotné řemeslo bylo uváděno pouze výjimečně.

¹⁷ V soupisech se vyskytují různá označení – *podruh, obyvatel...* Osoby označené v soupisech jako obyvatelé vystupují v matričních záznamech nejčastěji jako podruzi, případně nádeníci.

Tab. 10.7 – Domácnosti v lokalitách Tuklaty, Rostoklaty, Břežany a Limuzy podle typologie Petera Lasletta v letech 1750 a 1850

Typy domácností	Absolutní počty								Relativní počty (v %)							
	1750				1850				1750				1850			
	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.
1) Domácnosti jednotlivců	–	–	–	–	1	2	4	–	–	–	–	–	1,8	4,1	4,4	–
1a) ovdovělé osoby	–	–	–	–	–	2	4	–	–	–	–	–	–	4,1	4,4	–
1b) svobodné osoby	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1,8	–	–	–
2) Vícečlenné nerodinné domácnosti	–	–	–	–	2	–	1	–	–	–	–	–	3,5	–	1,1	–
2a) společně žijící svobodní sourozenci	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1,1	–
2b) jinak příbuzní spolubydlíci	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	3,5	–	–	–
3) Jednoduché rodinné domácnosti	30	25	53	25	39	41	66	47	75,0	92,6	88,3	89,3	68,4	83,7	72,5	90,4
3a) manželský pár	12	11	22	7	6	7	10	7	30,0	40,7	36,7	25,0	10,5	14,3	11,0	13,5
3b) manželský pár s dětmi	15	14	28	16	28	29	48	37	37,5	51,9	46,7	57,1	49,1	59,2	52,7	71,2
3c) vdovec s dětmi	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1,8	–	–	–
3d) vdova s dětmi	3	–	3	2	4	5	8	3	7,5	–	5,0	7,1	7,0	10,2	8,8	5,8
4) Rozšířené rodinné domácnosti	7	–	6	–	6	3	10	4	17,5	–	10,0	–	10,5	6,1	11,0	7,7
4a) ascendentní	5	–	2	–	4	3	8	4	12,5	–	3,3	–	7,0	6,1	8,8	7,7
4b) descendentní	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1,7	–	–	–	–	–
4c) kolaterální	2	–	3	–	2	–	1	–	5,0	–	5,0	–	3,5	–	1,1	–
4d) kombinace 4a–4c*	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1,1	–
5) Složené rodinné domácnosti	3	2	1	3	9	3	10	1	7,5	7,4	1,7	10,7	15,8	6,1	11,0	1,9
5a) sekundární rodinné jádro je ascendentní	1	1	1	1	6	3	8	–	2,5	3,7	1,7	3,6	10,5	6,1	8,8	0,0
5b) sekundární rodinné jádro je descendentní	1	–	–	2	1	–	1	1	2,5	–	–	7,1	1,8	–	1,1	1,9
5c) sekundární rodinné jádro je kolaterální	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5d) Frèreches	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5e) ostatní*	1	1	–	–	2	–	1	–	2,5	3,7	–	–	3,5	–	1,1	–

Typy domácností	Absolutní počty								Relativní počty (v %)							
	1750				1850				1750				1850			
	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.	Tuk.	Ros.	Bř.	Lim.
Celkem	40	27	60	28	57	49	91	52	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: Tuk. – Tuklaty, Ros. – Rostoklaty, Bř. – Břežany, Lim. – Limuzy.

* V těchto kategoriích jsou v roce 1750 zařazeny i rozšířené/složené rodinné domácnosti s nejasnou strukturou. Soupis duší v tomto roce totiž v mnoha případech nedovoluje rozhodnout o jaký příbuzenský vztah se v případě další osoby/sekundárního rodinného jádra jedná (uveden je pouze právní vztah k hlavě domácnosti a není uveden ani věk, který by mohl napovědět).

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

K porovnání struktury domácností ve farnosti Tuklaty s jinými lokalitami českých zemí se nabízí pro 18. století panství Horní Police a pro 19. století panství Štáhlavy. Pro panství Horní Police byl zpracován poddanský seznam z roku 1771. Srovnání je však pouze přibližné, neboť přístup *Markéty Pražákové Seligové* ke klasifikaci domácností není zcela totožný s přístupem mnou zvoleným. Je nutné přiznat, že pojetí využitě pro panství Horní Police je v mnoha ohledech sofistikovanější. Kromě jiného jsou zvláště analyzovány evidenční a reálné domácnosti. Dále je věnována daleko pečlivější pozornost příbuzenským vztahům mezi spolubydlícími rodinnými domácnostmi nebo jednotlivci.¹⁸ K jednoduššímu přístupu použitému v této práci vedla především nižší kvalita zpracovávaného pramene (v 18. století nebyl v seznamech uveden věk zapisovaných osob apod.) a také skutečnost, že tato kapitola je chápána spíše jako první sonda ke zpracovávanému prameni a tématu na panství Škvorec.

V případě všech možných zpracování domácností na panství Horní Police se ke komparaci s farností Tuklaty jeví jako nejrelevantnější evidenční, případně reálné domácnosti, ze kterých jsou vyloučeni nepřibuzní spolubydlíci.¹⁹ I tak je však třeba mít na paměti, že pro Horní Polici se pravděpodobně podařilo zrekonstruovat daleko více příbuzenských vztahů než ve farnosti Tuklaty. To je pravděpodobně důvod, proč je na panství Horní Police zachyceno poměrně výrazně méně domácností *manželských párů* (3a) a *manželských párů s dětmi* (3b) – pouze 55,9 % ze všech reálných rodinných domácností a výrazně více *rozšířených* (4) a *složených rodinných domácností* (5) – 17,1, resp. 15,2 %. Ve farnosti Tuklaty jsou totiž vzhledem ke způsobu analýzy odhaleny především příbuzenské vazby v mužské linii a pouze minimum v linii ženské. Na základě studia domácností v Horní Polici se přitom ukazuje, že podružské domácnosti sice byly o něco více příbuzné s hlavou domácnosti. Nicméně převaha nad příbuzenstvím s hospodyní nebyla nijak výrazná.²⁰ V případě, že by tomu bylo ve farnosti Tuklaty podobně, chybělo by poměrně velké množství příbuzenských pout, které by snižovaly zastoupení *jednoduchých rodinných domácností* a navyšovaly právě zastoupení *rozšířených a složených domácností*.

V 19. století se ke srovnání nabízí analýza typologie domácností na panství Štáhlavy, která byla zpracována na základě seznamu obyvatelstva k předpisu daně z hlavy z roku 1820.²¹ Na základě tohoto seznamu byly domácnosti analyzovány i podle sociálního postavení hlavy domácnosti. I zde je však poměrně znatelný problém s početním zastoupením jednotlivých kategorií. Na základě komparace je možné sledovat, že jak na panství Štáhlavy, tak ve farnosti Tuklaty (v roce 1850) se vyskytovalo nejvíce úplných rodinných domácností (3a a 3b; 70,3 % v případě Štáhlav a 69 % v případě farnosti Tuklaty). Ve farnosti Tuklaty se však na rozdíl od panství Štáhlavy vyskytovaly domácnosti *manželských párů s dětmi* (3b) téměř shodně ve všech sociálních skupinách hlav domácnosti (příloha č. 10.4). Na panství Štáhlavy byly v zastoupení tohoto typu domácností poměrně velké rozdíly mezi domácnostmi sedláků (84,1 %, resp. 72 % v případě sloučení kategorií sedláků a chalupníků), domkářů (64,5 %) a podruhů (51,9 %). Na

¹⁸ M. Pražáková Seligová, *Život poddaných...*, s. 235–237.

¹⁹ M. Pražáková Seligová, *Život poddaných...*, s. 261–262 a Tabulka III.3 a III. 4 na s. 462–465.

²⁰ M. Pražáková Seligová, *Život poddaných...*, s. 261.

²¹ A. Velková, *Krutá vrchnost...*, s. 76–82.

panství Štáhlavy se zároveň ve větší míře vyskytovaly ovdovělé osoby s dětmi (11,6 % v porovnání s 8 % ve farnosti Tuklaty) a naopak méně rozšířených rodinných domácností (6,3 % ku 9,2 % ve farnosti Tuklaty). Na panství Štáhlavy se navíc na rozdíl od tuklatské farnosti vůbec nevyskytovaly složené rodinné domácnosti.²²

Na základě domácností zachycených na panství Štáhlavy nelze jednoznačně potvrdit opatrně formulovaný závěr o podružských domácnostech z dat pro farnosti Tuklaty. Tedy, že v případě domácností podruhů se častěji vyskytovaly domácnosti *vdov s dětmi* (3d) a *manželských párů bez dětí* (3a). Důvodem by mohla být skutečnost, že v případě panství Štáhlavy jsou podruzi jednotlivci zahrnovány do typologie domácností také, tedy jako *nerodinné domácnosti jednotlivců* (1), kdežto ve farnosti Tuklaty jsou ponecháváni zvlášť. V případě, že by byla data pro Štáhlavy upravena a podruzi jednotlivci by byly z typologie domácností vyřazeni, pak by narostl podíl domácností *manželských párů bez dětí* (3a) na 14,2 % a podíl domácností *vdovců/vdov s dětmi* (3c a 3d) na 18,3 %. U ostatních sociálních skupin by nedošlo k téměř žádným změnám, neboť počet *nerodinných domácností jednotlivců* (1) u nich byl minimální. V případě domácností *ovdovělých osob s dětmi* (3c a 3d) by tak u podruhů dosahoval podíl nejvyšších hodnot (domácnosti žebráků jsou ponechány stranou, neboť taková sociální kategorie nebyla pro farnost Tuklaty vůbec vytvořena). Nicméně převaha není tak zřejmá jako v případě tuklatské farnosti. Domkáři na panství Štáhlavy totiž žili v tomto typu domácnosti v 16 % případů. V případě domácností *manželských párů bez dětí* (3a) by ani přepočtení podružských domácností nepotvrdilo výsledek z farnosti Tuklaty, neboť domkáři-řemeslníci žili na panství Štáhlavy v tomto typu domácností v 19,7 % případů.²³

Nicméně na příklad v Novém Rychnově, kde byla analýza domácností založena na zповědních seznamech, byly v roce 1833, 1843 a 1853 podobně jako v tuklatské farnosti zachyceny domácnosti podruhů ve srovnání s domácnostmi usedlých obyvatel jako jednodušší z hlediska složení a také menší, co do počtu osob.²⁴ Dá se tak předpokládat, že přece jen byly podružské a selské/domkářské rodinné domácnosti do určité míry odlišné.

Studie pro Nový Rychnov umožňuje i další srovnání s farností Tuklaty. Mezi lety 1833 a 1853 v Rychnově narostlo množství rodin podruhů. V tuklatské farnosti nic takového pozorovat nelze (příloha č. 10.3). Vzhledem k tomu, že na panství Škvorec (a konkrétně i v jednotlivých lokalitách farnosti Tuklaty, s výjimkou Limuz) lze sledovat nárůst počtu obyvatel, je otázkou, zda se opravdu dá nárůst početnosti podružských rodin obecně spojovat s rostoucím počtem obyvatelstva, tak jak to popisuje *Markéta Skořepová*.²⁵

²² A. Velková, *Krutá vrchnost...*, s. 78.

²³ A. Velková, *Krutá vrchnost...*, s. 78.

²⁴ M. Skořepová, *Struktura venkovských domácností v Novém Rychnově v první polovině 19. století*, HD 32/2008, s. 95–99.

²⁵ M. Skořepová, *Struktura venkovských domácností...*, s. 86.

10.3 Shrnutí

Studium církevních matrik nemůže vypovědět nic o tom, jaká byla velikost a struktura rodinných domácností ani o tom, kolik osob obývalo jeden dům. Za tímto účelem byly podrobně studovány soupisy duší z farnosti Tuklaty v polovině 18. století (11 let v letech 1748–1770) a polovině 19. století (1850 a 1869). Pro ostatní farnosti panství Škvorec byly soupisy dochovány pouze v 19. století, nikdy však nebyly dochovány pro dvě farnosti ve stejné době a není tak možné porovnávat jednotlivé farnosti mezi sebou. Jako nejvýhodnější se tedy jevila právě analýza farnosti Tuklaty, která jako jediná umožnila srovnání v čase.

Podle soupisů bylo v tuklatské farnosti v polovině 19. století přibližně o 60 domů více než v polovině 18. století a počet osob zde žijících se přibližně zdvojnásobil. Nárůst počtu obyvatel však ve skutečnosti nebyl tak výrazný, protože v soupisech z 18. století pravděpodobně nebyly (na rozdíl od pozdějších soupisů) zapisovány děti kojeneckého a nižšího dětského věku. Na tento fakt poukázala především analýza složení rodinných domácností. V polovině 18. století se na farnosti vyskytovalo daleko větší zastoupení *domácností manželských párů bez dětí*. V letech 1748–1770 žilo ve farnosti Tuklaty průměrně 6 osob v jednom domě a 3,2 osoby v jedné rodinné domácnosti. Přibližně o sto let později to bylo průměrně 8,8 osob v jednom domě a 4,8 osob v jedné rodinné domácnosti. Ve srovnání s úhrnem českých zemí v roce 1850 tedy byly rodiny na tuklatské farnosti větší, než bylo běžné, nicméně z hlediska venkovských lokalit se rodinné domácnosti v analyzované farnosti od jiných českých lokalit pravděpodobně výrazněji neodlišovaly.

V tuklatských domácnostech žilo poměrně velké množství osob, které žily v domácnosti hospodáře, ale pravděpodobně nebyly s ním, ani s jeho rodinou příbuzní. Jednalo se o jednotlivce nebo rodinné domácnosti, které se nejčastěji vyskytovaly v pozici závislé pracovní síly (čeled', podruzi). Z hlediska pohlaví byla struktura pracovní síly u jednotlivců (v rodinných domácnostech se často vyskytovaly i děti, které fakticky ještě pracovní silou nebyly, proto u nich nebyla pohlavní struktura analyzována) v 18. století vyrovnaná. V 19. století pak byla tendence najímat na práci spíše svobodné/ovdovělé ženy. U jednotlivců převažovala z hlediska pracovního zařazení v 18. i 19. století jednoznačně čeled', v rodinných domácnostech naopak rodiny podruhů. Pouze relativně malou část rodinných domácností v pozici závislé pracovní síly tvořily rodiny čeledínů. V 18. století, ale ještě i v roce 1850, se tyto rodiny vyskytovaly téměř výhradně v místních dvorech, což ukazuje na odlišné postavení dvorské čeledi od čeledi zaměstnávané běžnými hospodáři. Mezi lety 1850 a 1869 však došlo k poměrně výraznému nárůstu výskytu rodinných domácností čeledínů i v domácnostech běžných hospodářů. To by naopak mohlo ukazovat na určité uvolnění sňatkových možností této skupiny obyvatelstva. Počet osob v pozici závislé pracovní síly připadajících na jeden dům ve farnosti Tuklaty odpovídá západoevropskému a středoevropskému modelu rodiny.

V letech 1850 a 1869 převažovala ve farnosti Tuklaty z hlediska závislé pracovní síly v selských usedlostech čeled', v domkářských pak podruzi. V pozici „majitele“ domu na farnosti

v několika málo případech vystupovali i podruzi. Zajímavé je, že v těchto případech žilo v takovém domě většinou více podružských rodinných domácností najednou. Pravděpodobně tedy šlo o pachtovní domy, na jejichž zaplacení se skládalo několik nepříbuzných rodinných domácností.

Z hlediska struktury domácností analyzované za pomoci typologie *Petera Lasletta* je zřejmé, že od poloviny 18. do poloviny 19. století nedošlo ve farnosti Tuklaty k velkým změnám, co se nejčastějších typů domácností týče. Nicméně došlo k mírné změně z hlediska zastoupení těchto domácností. Nejčastěji žily místní osoby v obou stoletích v *úplných rodinných domácnostech*. To opět potvrzuje příslušnost farnosti Tuklaty (a přeneseně tedy i celého panství Škvorec) k západoevropskému modelu rodiny. Vzhledem k pojetí záznamů soupisů duší se 18. a 19. století lišilo v zastoupení *domácností manželských párů a manželských párů s dětmi*. V 18. století nebyly do soupisů s největší pravděpodobností zapisovány děti v kojeneckém a nižším dětském věku, z toho důvodu je zastoupení těchto typů domácností téměř vyrovnané. V 19. století, kdy již byly zapisovány děti od narození (nebo minimálně od jednoho roku věku), výrazným způsobem převažovaly *domácnosti manželského páru s dětmi*. Dalšími často zastoupenými domácnostmi ve farnosti Tuklaty (v 18. i 19. století) byly *domácnosti vdov s dětmi, složené rodinné domácnosti a rozšířené rodinné domácnosti* s osobou o generaci starší. V 18. století se vzhledem k formě zápisů (chybějící věk osob, případně příbuzenský vztah k hlavě domácnosti) nedaly spolehlivě rozlišit jednotlivé složené rodinné domácnosti. To bylo možné až v 19. století, kdy se ukázalo, že nejčastěji se v rámci tohoto typu domácností vyskytovaly domácnosti, kde bylo *sekundární rodinné jádro ascendentní*. V 19. století je navíc možné pozorovat, že část úplných rodinných domácností ustoupila domácnostem, kde se vyskytovaly osoby o generaci starší, ať samotné, nebo s dalšími členy jeho/její poddomácnosti. Důvod lze hledat především v lepších úmrtnostních poměrech osob starších 15 let v polovině 19. století.

Ke komparaci struktury rodinných domácností ve farnosti Tuklaty v 18. století byly využity výsledky pro panství Horní Police a pro 19. století pro panství Šťáhlavy. V případě 18. století se ukázalo, že by bylo pravděpodobně potřeba věnovat daleko větší pozornost příbuzenským vztahům mezi spolubydlícími rodinnými domácnostmi a jednotlivci v postavení závislé pracovní síly a rodinnými domácnostmi majitelů usedlostí. Na panství Horní Police, kde byla těmto vztahům věnována opravdu podrobná pozornost se totiž ukázalo daleko menší zastoupení úplných rodinných domácností, a naopak větší zastoupení *rozšířených a složených rodinných domácností*. Navíc se ukázalo, že podružské domácnosti byly sice o něco více příbuzné s hlavou domácnosti, nicméně příbuzenský vztah s hospodyní nebyl o moc méně frekventovaný. Ve farnosti Tuklaty byly přitom vzhledem ke způsobu analýzy, která využívala pouze údajů zaznamenaných v soupisech (příjmení nebo jmenovitě zaznamenaný příbuzenský vztah) odhaleny spíše příbuzenské vazby v mužské linii. Pokud by byla situace z hlediska příbuznosti na panství Horní Police a ve farnosti Tuklaty podobná, chybělo by ve studované farnosti poměrně velké množství příbuzenských pout, které by změnily zastoupení *jednoduchých rodinných a rozšířených/složených rodinných domácností*. K potvrzení tohoto předpokladu by

však opravdu byla potřeba podrobnější analýza tuklatských domácností a v nich skrytých příbuzenských vztahů.

V 19. století byly ve srovnání tuklatské farnosti a panství Štáhlavy zaznamenány poměrně velké rozdíly. Na panství Štáhlavy se ve větší míře vyskytovaly *domácnosti vdov s dětmi*, a naopak velmi málo *rozšířených rodinných domácností* a vůbec se zde nevyskytovaly *složené rodinné domácnosti*. Navíc zde byly zachyceny rozdíly mezi zastoupením *manželských párů s dětmi* v selských, domkářských a podružských domácnostech.

11. Závěr

Hlavním cílem práce bylo analyzovat a popsat vývoj přirozené měny obyvatelstva na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století, porovnat ho s vývojem v celých českých zemích a s výsledky vybraných historicko-demografických studií, které byly zaměřeny na podobné období nebo prostředí, případně využívaly k analýze stejných metod a tím obohatit znalosti o obyvatelstvu středních Čech. Zároveň si předkládaná práce kladla několik dalších dílčích cílů. Prostor byl věnován sociálnímu postavení vybraných skupin obyvatelstva. I zde přitom byly výsledky komparovány, pokud to bylo možné, s jinými českými lokalitami. Na základě počtu obyvatel, který byl uveden ve sčítání lidu v roce 1869 a přirozeného přírůstku/úbytku obyvatelstva zjištěného na základě databáze excerpované z církevních matrik byl pomocí několika přístupů odhadnut počet obyvatel v letech 1760–1869. V neposlední řadě se pak práce věnovala struktuře a velikosti domácností ve farnosti Tuklaty v polovině 18. a polovině 19. století na základě studia dochovaných soupisů duší. I v tomto případě byly zjištěné výsledky porovnány se závěry jiných studií, které se také věnovaly problematice domácností.

Záměrem práce však bylo, vedle těchto cílů zaměřených na analýzu demografického a sociálního chování škvoreckého obyvatelstva, také obohatit české historicko-demografické bádání o metodické přístupy, které jsou poměrně běžně využívány v zahraničních studiích, ale v českých zemích zatím vůbec nebo pouze velmi okrajově. Analýza manželské plodnosti tak byla zaměřena nejen na plodnost žen, ale i mužů. Zároveň byly k analýze vybraných demografických problémů využívány i pokročilejší statistické metody, které jsou v českém prostředí prozatím využívány spíše na současná demografická data (analýza přežívání, Coxova regrese). Cílem využití těchto metod přitom nebyl ani tak popis demografického chování místního obyvatelstva, jako spíše ukázka toho, že tyto metody lze na historická data nejen využívat (výsledky zjištěné pomocí těchto metod byly komparovány se závěry klasických historicko-demografických metod), ale že zároveň přinášejí do historické demografie i velké množství výhod. Mezi ty největší výhody patří možnost rozšíření databáze vstupující do analýzy

díky využití tzv. cenzorování, tedy možnosti využití většího množství pracně excerpovaných záznamů.

Po celé studované období vlastnil panství Škvorec jako významnou zemědělskou oblast šlechtický rod Lichtenštejnů. Panství se rozkládalo na území dnešních okresů Praha-východ a Kolín a náleželo mu 16 lokalit. Podle soudobých pramenů se na panství v 80. letech 18. století nacházelo téměř 400 domů. V roce 1869 se na panství podle výsledků sčítání lidu nacházelo 682 domů, ve kterých žilo 5 598 obyvatel.

Studovaná data byla získána pomocí úplné jmenné excerptce církevních matrik. Zvolená (časově poměrně hodně náročná) metoda excerptce se osvědčila nejen z důvodu možnosti využití metody rekonstrukce rodin, pomocí níž bylo možné analyzovat manželskou plodnost žen a mužů, ale také díky ní bylo odhaleno velké množství duplicitních záznamů, jejichž neodstranění z analyzovaného datového souboru by mohlo ovlivnit výsledná zjištění. Dohromady bylo odhaleno přes 2 200 zápisů, které byly v matrikách zaznamenány více než jednou. Tyto záznamy tak tvořily přibližně 4,5 % ze všech excerpovaných záznamů.

Výsledná zjištění týkající se populačního vývoje panství Škvorec z velké části odpovídají závěrům jiných historicko-demografických studií. V kombinaci se skutečností, že spolehlivost matriční evidence panství Škvorec byla prokázána pomocí sekundárního indexu maskulinity a podílu vícečetných porodů, lze výsledky práce považovat za věrohodný popis demografického chování škvoreckého obyvatelstva.

Počet sňatků, jejich sezónnost a regionální původ snoubenců byl analyzován v letech 1760–1839. Vzhledem k absenci potřebných údajů na začátku sledovaného období byl věk a rodinný stav snoubenců analyzován v letech 1785–1839 a sociální původ v letech 1800–1839. Jediný rys sňatečnosti, ve kterém se panství Škvorec výraznějším způsobem odlišovalo od situace zaznamenané v úhrnu českých zemí (a jiných lokalit) byla struktura snoubenců podle rodinného stavu. Na Škvorecku bylo uzavíráno méně protogamních sňatků, tedy sňatků, kdy oba snoubenci byli svobodní (přibližně o 10 procentních bodů). Co bylo příčinou této skutečnosti lze však jen těžko soudit. V ostatních aspektech sňatečnosti se panství Škvorec nijak výrazně neodlišovalo od známých skutečností. Svobodné nevěsty uzavíraly sňatek v průměru ve 23,5 letech a svobodní ženiši přibližně o 3,5 roku později. Z hlediska sociálního postavení přitom nejmladší snoubenci pocházeli ze selského a chalupnického prostředí, a naopak nejstarší z prostředí podružského/nádenického. Na vstup do manželství tak mělo evidentně velký vliv především ekonomické zajištění snoubenců. Analýza sociálního původu snoubenců zároveň poukázala na tendenci k uzavírání homogamních sňatků (nejvíce v sociální kategorii *sedlák, chalupník*). Analýza regionálního původu snoubenců pak potvrdila závěry jiných studií. I přes doporučení kanonického práva dávat přednost sňatku v místě farnosti nevěsty nebyl podíl „cizích“ nevěst nijak zanedbatelný. Ve studované době pocházelo 14 % nevěst a 37 % ženichů z farností mimo škvorecké panství. Nejčastěji však tito snoubenci přicházeli z nejbližšího okolí panství, z dnešních okresů Praha-východ a Kolín. Studium sezónního rozložení sňatků ukázalo, že stejně jako jinde v českých zemích, byly i zde data sňatků výrazně ovlivňována cyklem církevního a zemědělského roku.

Počet narozených dětí, podíl dětí narozených mimo manželství a sezónní rozložení počtu narozených dětí bylo analyzováno v letech 1730–1869. Problematika mrtvorozenosti byla, vzhledem k nutnosti komparace zápisů v matrikách narozených a zemřelých, zkoumána v letech 1760–1869. Manželská plodnost a všechny demografické ukazatele vycházející z metody rekonstrukce rodin (průměrný věk rodičů při narození dítěte, celkový počet dětí narozených v manželství, meziporodní intervaly) byly analyzovány v letech 1760–1839. Zároveň byl ve třech obdobích 19. století studován sociální původ narozených dětí a jejich kmotrů (s přihlédnutím k legitimitě narozených dětí), pozornost přitom byla věnována i vzájemnému sociálnímu vztahu takto duchovně spřízněných osob. Škvorecko se z hlediska porodnosti a plodnosti od úhrnu českých zemí v několika směrech mírně odlišovalo. Nejednalo se však o nijak výrazné vybočení od situace pozorované v českých zemích. V rámci sledovaného období počet narozených dětí na panství pozvolna narůstal. Pouze v několika málo letech byl na panství (stejně jako jinde v českých zemích) zaznamenán pokles počtu narozených dětí. Nejvýznamnější pokles byl spojen s hladomorem v 70. letech 18. století. Na panství Škvorec došlo dokonce k výraznějšímu poklesu než v úhrnu českých zemí. Počet narozených se zde oproti předchozím rokům snížil až o jednu polovinu. Přestože vývoj počtu narozených dětí na panství Škvorec odpovídal vývoji v českých zemích, byla zde zaznamenána vyšší hrubá míra porodnosti. Podobných hodnot bylo dosaženo až ve druhé polovině 19. století. Zároveň byly na panství zaznamenány častější porody dvojčat, než bylo v českých zemích běžné. Jeden porod dvojčat připadal na 72 jednočetných porodů. Podrobnější studium místních rodin pak prokázalo, že častější porody dvojčat byly zaznamenány především v široké rodině Hladíkových, která měla pravděpodobně k vícečetným těhotenstvím genetické predispozice.

V 19. století byla na panství zaznamenána i vyšší úroveň mrtvorozenosti, než bylo v úhrnu českých zemích běžné (v průměru 24,5 ‰). Tady však zůstává otázkou, zda se jednalo skutečně o vyšší podíl mrtvě narozených dětí, nebo pouze o jejich lepší evidenci. V 19. století byl na panství Škvorec zaznamenán i dřívější nárůst a celkově vyšší podíl dětí narozených mimo manželství. Maximálního podílu bylo dosaženo v roce 1821, kdy se mimo manželství narodilo více jak 20 % všech narozených dětí. Hodnoty a změny v podílu nemanželských dětí přitom mohly být ovlivňovány mnoha skutečnostmi – právními předpisy a nařízeními vydanými ve sledované době, které se dětí narozených mimo manželství týkaly přímo (jejich zrovnoprávnění) či nepřímo (zprísňení podmínek pro uzavření sňatku), dodržováním církevních nařízení (sexuální abstinence před sňatkem), kulturními hodnotami a postoji místních obyvatel apod.

Studium manželské plodnosti neprokázalo z hlediska pohlaví žádné významné rozdíly. Nejvyšší míra manželské plodnosti mužů i žen byla zaznamenána ve stejném věku (24 let) a dosahovala i téměř stejných hodnot. Do 30 let věku byla manželská plodnost mužů i žen udržována nad hodnotou 0,4 živě narozených dětí na jednoho muže/ženu. Na přelomu 18. a 19. století přitom nedocházelo k velkým změnám. Studium manželské plodnosti podle věku rodičů při sňatku potvrdilo dva jasně patrné rysy, které byly zaznamenány i v jiných lokalitách (nejen) českých zemí. Zaprvé, míra manželské plodnosti byla (s výjimkou žen vstupujících do manželství před 20. narozeninami) nejvyšší na začátku manželství. A zadruhé,

čím později rodiče vstupovali do manželství, tím zpravidla později ukončovali svou plodnost. Ani analýza manželské plodnosti podle délky trvání manželství nepřinesla nová zjištění. I na panství Škvorec klesala míra plodnosti s délkou trvání manželství.

Průměrný věk žen při narození posledního dítěte (který lze v době neregulované plodnosti spojit s koncem plodného období ženy) na panství Škvorec odpovídá průměrnému věku zaznamenanému v úhrnu českých zemí. Na Škvorecku ženy, které se v manželství dožily svých 50. narozenin, v průměru porodily své poslední dítě ve 40,3 letech. V českých zemích se však ukazuje, že ženy, které vstupovaly do manželství ve vyšším věku, rodily své poslední děti později než ženy, které uzavřely manželství mladší. Na panství Škvorec se tato skutečnost projevovala až u žen, které vstupovaly do manželství starší 25 let. Ženy, které uzavřely sňatek mladší, rodily naposledy průměrně ve stejném věku (39,7 let). Bez ohledu na věk žen/mužů na konci manželství rodily ženy své poslední dítě v průměru ve 34,4 letech. Muži se svého posledního dítěte dočkali v průměru ve 37,3 letech.

Celkový počet dětí narozených v manželství byl na panství Škvorec v porovnání s jinými českými lokalitami spíše vyšší – průměrně 5,1 dětí. Zajímavé však je, že přestože ve sledované době nelze populaci panství rozhodně považovat za uzavřenou a stacionární, odpovídal počet dětí narozených v jedné rodině počtu porodů připadajících na jeden sňatek.

Studium délky meziporodních intervalů pomocí klasických historicko-demografických metod nepřineslo žádná překvapivá zjištění. Stejně jako jinde se délka intervalů plynule prodlužovala s rostoucím pořadím narozeného dítěte, s výjimkou posledního meziporodního intervalu, kdy docházelo ke skokovému nárůstu pravděpodobně v souvislosti s nastupující menopauzou. Analýza meziporodních intervalů pomocí Coxova regresního modelu, do kterého vstupovaly vybrané vysvětlující proměnné, které mohly mít na jejich délku vliv, jednak potvrdila závěry klasických historicko-demografických studií (závislost délky intervalu na osudu dítěte narozeného v předešlém pořadí) a zároveň na příklad ukázala, že délka meziporodních intervalů byla tím kratší, čím vyšší byl věk ženy při sňatku a čím nižší byl věk při narození dítěte. Další souvislosti byly prokázány s celkovým počtem dětí v rodině a pořadím narozených dětí.

V souvislosti se studiem tzv. pvoporodního intervalu, tedy intervalu mezi uzavřením sňatku rodičů a narozením prvního dítěte, se ukázalo, že na panství Škvorec se v průměru rodilo více dětí z tzv. předmanželských koncepcí, tedy dětí počatých před manželstvím a narozeným do osmi měsíců po sňatku. Na panství se nejen rodilo těchto dětí více (v průměru přibližně jedna pětina), ale zároveň v čase docházelo k nárůstu tohoto podílu. Podíl předmanželských koncepcí na panství Škvorec přitom narůstal téměř současně s podílem dětí narozených mimo manželství, což nebylo úplně běžné.

Sezónní rozložení počtu všech narozených dětí nevykazovalo žádné větší výkyvy. Počet dětí narozených mimo manželství však v průběhu roku kolísal, nejvíce těchto dětí se rodilo v zimě a na jaře. Nemanželská početí tak lze s jistou opatrností dávat do souvislosti s cyklem hospodářského a liturgického roku, neboť nejčastější doba početí nemanželských dětí odpovídá

době zvýšeného sociálního kontaktu místních obyvatel (intenzivní zemědělské práci a velkým poutím při příležitosti oslavy zasvěcení místních kostelů).

Sociální analýza narozených dětí částečně potvrdila předpoklad o nižším sociálním původu nemanželských dětí. Děti narozené v manželství nejčastěji pocházely ze sociálních kategorií *domkář, řemeslník a sedlák, chalupník*, kdežto děti narozené mimo manželství nejčastěji ze skupiny *podruh, nádeník*. Z hlediska sociálního postavení kmotrů těchto dětí však neměla jejich legitimita velký vliv. Nejčastěji se kmotry stávaly osoby ze sociální skupiny *sedlák, chalupník*. Zajímavé je, že pokud se kmotrem stala osoba z méně zastoupené (za to výše postavené) sociální skupiny místního obyvatelstva (*vrchnostenský úředník a dominikální, obecní zaměstnanec*), pak za kmotřence častěji přijímala dítě narozené mimo manželství. Bez ohledu na legitimitu byli kmotři ve většině případů výše sociálně postavení než jejich kmotřenci. Tímto zjištěním byla potvrzena běžně uváděná snaha rodičů o nalezení kmotra ve vyšších sociálních kruzích.

Úmrtnost na panství Škvorec byla, s výjimkou kojenecké a dětské úmrtnosti, která byla analyzována v letech 1760–1869 a sociální analýzy zemřelých osob, která byla studována ve třech obdobích reprezentujících 19. století, studována v letech 1760–1889. V podstatě jediný zásadnější rozdíl ve srovnání panství Škvorec a jiných českých lokalit se ukázal v průměrném věku všech zemřelých (se započítáním dětské složky). Ten byl na Škvorecku výrazně nižší než jinde, dosahoval pouze 21 let. Průměrný věk zemřelých osob starších 15 let (53,4 let) sice značí horší úmrtnostní poměry na panství ve srovnání s jinými lokalitami českých zemí, nicméně již ne tak výrazně. Ke konci sledovaného období lze na panství pozorovat pozvolný nárůst průměrného věku zemřelých starších 15 let, což může ukazovat na zlepšování místních úmrtnostních poměrů. Částečným důvodem k nižšímu průměrnému věku všech zemřelých je vyšší míra kojenecké úmrtnosti na panství Škvorec ve srovnání s jinými českými venkovskými lokalitami (v úhrnu českých zemí však stále patří (vzhledem k velkým městům) k těm nižším). Na panství ve sledované době dosahovala hodnoty 200–250 ‰. Z hlediska složení kojenecké úmrtnosti podle věku, na Škvorecku umíralo ve srovnání s jinými českými lokalitami méně dětí v neonatálním věku (kolem 30 % všech zemřelých do jednoho roku).

Horším úmrtnostním poměrům na panství Škvorec kromě průměrného věku zemřelých odpovídaly i zjištěné hodnoty hrubé míry úmrtnosti. Ty byly především ve 30. a 40. letech 19. století vyšší než v úhrnu českých zemí (o více jak 3 promilové body). Ke konci sledovaného období však na panství podle hodnot hrubé míry úmrtnosti docházelo ke zlepšení místních úmrtnostních poměrů.

Vývoj počtu zemřelých osob na Škvorecku přitom víceméně odpovídá situaci zaznamenané v úhrnu českých zemí, včetně let, ve kterých byl zaznamenán vyšší nárůst počtu zemřelých osob z důvodu hladomoru (1771–1772), epidemie tyfu (1806), cholery (1832, 1836, 1866) apod. Vzhledem k relativnímu ustálení počtu zemřelých osob, které je možné na panství sledovat od počátku 50. let 19. století, lze s opatrností usuzovat na nástup demografické revoluce.

Úroveň úmrtnosti jednotlivých sociálních skupin lze vzhledem k chybějící znalosti sociální struktury žijícího obyvatelstva s určitým omezením studovat pouze u dětí zemřelých do pěti let.

Porovnáním zastoupení sociálních skupin mezi narozenými dětmi a dětmi zemřelými v průběhu prvních pěti let života se ukázalo, že v letech 1800–1809 neměl sociální původ pravděpodobně žádný vliv na úmrtí. Epidemie cholery ve 30. letech však pravděpodobně více zasahovala především chudší rodiny. Nejvíce dětí se totiž rodilo do rodin sedláků a chalupníků, ale nejvíce kojenců a dětí do pěti let umíralo v rodinách nádeníků, podruhů a řemeslníků. Naopak epidemie cholery v 60. letech patrně způsobovala úmrtí ve všech sociálních skupinách stejně měrou. Nejvíce dětí se rodilo a umíralo v rodinách nádeníků a podruhů.

Sezónní rozložení počtu úmrtí na panství Škvorec odpovídá situaci v celých českých zemích. Nejvyšší počet zemřelých je možné pozorovat na konci zimy a na jaře, potvrzuje se tedy, že na úmrtí měly vliv především klimatické podmínky a skladba stravy.

Pohled na všechny tři demografické procesy dohromady mimo jiné ukázal, že hladomor, který postihl celé české země v letech 1771–1772, lze na Škvorecku bez jakýchkoli pochybností označit jako tzv. demografickou krizi. Přívlástek *demografická* směřuje k tomu, že se nejednalo pouze o změny v úmrtnosti, na kterou je v definici kladen hlavní důraz, ale i o změny v ostatních demografických procesech. Zvýšení úmrtnosti totiž zpravidla v důsledku vedlo k částečnému poklesu sňatečnosti a následně i porodnosti.¹ Tomu přesně odpovídá situace na panství Škvorec. Nejednalo se zde totiž pouze o zvýšení počtu zemřelých na 3,5násobek průměrného počtu zemřelých v předcházejících pěti letech a trojnásobek průměrného počtu zemřelých v následujících pěti letech. Na panství došlo také k poklesu počtu uzavřených sňatků v roce 1772 a následné kompenzaci v roce 1773, kdy byly pravděpodobně uzavřeny jednak sňatky odložené z předešlého roku, ale také sňatky čerstvě ovdovělých osob, které přišly o partnera právě v rámci hladomoru. V roce 1772 zároveň došlo k velkému poklesu počtu narozených, který byl dokonce výraznější než pokles zaznamenaný v úhrnu českých zemí. Hned v následujícím roce však došlo k určitému kompenzačnímu nárůstu počtu narozených dětí. Jednalo se však na panství Škvorec o poslední demografickou krizi v pravém slova smyslu.

Závěr studovaného období je v českých zemích dáván do souvislosti s nástupem první demografické revoluce, většinou je pro české země datována přibližně lety 1830–1930. Na panství Škvorec lze s určitou opatrností sledovat nástupem demografické revoluce také. Přibližně od 40. let 19. století lze na Škvorecku pozorovat určitou stabilizaci počtu narozených a zemřelých. Na panství lze pozorovat pokles hrubé míry úmrtnosti z téměř 39 ‰ na hodnoty jen málo vyšší než 30 ‰ v roce 1850 a následně hodnoty kolem 25 ‰ v 80. letech 19. století. Zároveň byl zaznamenán pokles hrubé míry porodnosti z téměř 48 ‰ ve 30. letech 19. století na necelých 40 ‰ v roce 1869.

Počet obyvatel na panství Škvorec byl v rámci předkládané práce odhadován pomocí sedmi přístupů (využití redukčních koeficientů a zpětné projekce). V polovině 18. století žilo na panství podle odhadů něco mezi 2 300 a 3 200 obyvateli. Jako pravděpodobnější se jeví spíše vyšší hodnoty. Tři ze sedmi přístupů odhadují přes 3 000 obyvatel. Podle sčítání lidu v roce 1869 přitom žilo na panství přes 5 500 obyvatel.

¹ Podrobně viz P. Horská et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha, 1990, s. 266–275.

Podle dochovaných soupisů duší v polovině 18. století připadalo na jeden dům panství Škvorec šest osob a na jednu rodinnou domácnost tři osoby. Do poloviny 19. století pak počet osob v jednom domě narostl na devět a v rodinné domácnosti na pět. Analýza struktury a velikosti domácností ve farnosti Tuklaty potvrdila zařazení Škvorecka, a přeneseně tedy i středních Čech, k západoevropskému modelu rodiny. Nejčastěji se totiž na farnosti vyskytovaly *úplné rodinné domácnosti* (průměrně téměř 80 %) a zároveň na jeden dům připadal poměrně velký počet závislé pracovní síly. Komparace se závěry studie pro panství Horní Police však ukázala, že by analýze domácností, a především vztahům mezi rodinou majitele usedlosti a závislými pracovními silami, bylo potřeba věnovat daleko podrobnější pozornost. Jako první se přitom nabízí propojení studia soupisu duší a církevních matrik, nejlépe v podobě zrekonstruovaných rodin.

Využití pokročilejších statistických metod, především analýzy přežívání, ukázalo jednak, že výsledky zjištěné pomocí těchto metod odpovídají závěrům získaným pomocí tradičních historicko-demografických studií. Zároveň však byly potvrzeny hlavní výhody této metody pro historickou demografii téměř nepostradatelné. Srovnání výsledků analýzy bez a za využití cenzorovaných pozorování potvrdilo možnost rozšíření využívaných databází, která je pro historického demografa velmi cenná. Dalšími cennými výhodami analýzy přežívání jsou také možnost grafického znázornění časování sledovaných událostí a v neposlední řadě možnost statistického testování zjištěných výsledků.

Studie poměrně podrobně popisuje přirozenou měnu místního obyvatelstva, řadu sociálních aspektů a věnuje se i struktuře domácností, přesto stále ještě nebyl zcela využit potenciál církevních matrik, natož pak dalších dochovaných pramenů. V první řadě se nabízí dohledání chybějících záznamů v již zrekonstruovaných rodinách, tj. na příklad úmrtí některých osob, ke kterým pravděpodobně došlo mimo sledované panství a záznamy tak nelze nalézt ve studovaných matrikách. Takové doplnění by jistě přineslo další zpřesnění výsledných zjištění. Nutná heuristika by však byla velmi časově náročná. Samotné církevní matriky panství Škvorec však také ještě nebyly zcela vytěženy. Stále ještě zůstali mimo pozornost svědci svatebních obřadů, záznamy o povolení k sňatku či jména porodních bab a farářů.

Otázka problematiky povolení k sňatku by vedla k podrobnému zkoumání zkoušek snoubenců, které byly v této práci využity jen velmi sporadicky. Jejich podrobnější studium by mohlo přinést řadu zajímavých zjištění a mimo jiné by pomocí nich bylo možné získat prvotní informace o párech, které zde uzavřely sňatek, ale nadále se na panství nezdržovaly. Dochovaných pramenů, které by mohly přinést další informace o místním obyvatelstvu je více – gruntovní knihy, zhostní/výhostní listy, kroniky místních kostelů apod. K velmi zajímavým výsledkům by také vedla studie fondu *Zemská porodnice a nalezinec Praha*, která by pomohla podrobnějšímu poznání problematiky nalezců, kterých bylo na panství Škvorec opravdu poměrně velké množství.

Nabízí se zároveň i další otázky, které by nutně nepotřebovaly další excerpci nových pramenů, ale pouze jiné zpracování stávajících dat. Některé z těchto otázek byly naznačeny v průběhu práce. Na příklad problematika vdovců a vdov s sebou nese další dílčí otázky –

v jakém věku osoby nejčastěji ovdověly, po jak dlouhé době ovdověly, kolik měly dětí, jak dlouho se nacházely ve vdoveckém/vdovském stavu, jaký byl jejich další osud, lišil se osud podle pohlaví, věku, počtu dětí, sociálního postavení? Analýza úmrtnosti také přináší další možnosti studia, na příklad rozdíl v úmrtnosti manželských a nemanželských dětí. Zmiňované otázky by však bylo potřeba zkoumat s určitou opatrností, neboť by často narážely na problém početního zastoupení analyzovaných souborů. Ve spojení s využitím pokročilých statistických metod se nabízí řešení otázky klíčových faktorů ovlivňujících intenzitu kojenecké úmrtnosti, které je v posledních letech věnována v zahraničí poměrně velká pozornost.² Případně otázky vzájemného vztahu kojenecké úmrtnosti a plodnosti vedoucí k tzv. pasti vysoké kojenecké úmrtnosti.³ Z hlediska sociální analýzy se nabízejí otázky intergenerační a intragenerační mobility, které by se daly za určitých okolností zkoumat také pomocí zápisů v církevních matrikách, na příklad v kombinaci s gruntovními knihami. Na základě metodologie publikované *Louisem Henrym* lze mimo jiné ještě zpracovat úmrtnostní tabulky vdaných žen/ ženatých mužů.

Předchozí odstavec v náznaku připomíná onu nevyčerpatelnost dochovaných pramenů, která byla v souvislosti s mezioborovými tématy nastíněna v úvodu práce. Některými z těchto dílčích otázek se předpokládám zabývat ve svých dalších pracích.

Přestože výzkum může dále pokračovat mnoha směry, neboť řada archivního materiálu ještě čeká na své zpracování a interpretaci, velkým přínosem předkládané studie je podrobnější poznání demografického a částečně i sociálního chování obyvatelstva českých zemí v 18. a 19. století, především pak obyvatelstva centrální části Čech, ve které dosud podrobná studie podobného charakteru chyběla. Svými závěry, které z velké části odpovídají výsledkům pozorovaným pro úhrn českých zemí, i jiných venkovských lokalit, potvrdila tato práce dosavadní znalost demografického vývoje, případně ji rozšířila o další poznání (manželská plodnost mužů, faktory ovlivňující délku meziprodních intervalů apod.). Díky této studii tak byly rozšířeny studie lokálního charakteru, které jsou potřeba nejen pro potvrzení demografického vývoje v celých českých zemích, ale především pro zjištění a charakteristiku regionálních rozdílů. Práce tak zároveň umožňuje komparaci pro budoucí studie podobného zaměření.

---

² Na příklad L. Pozzi, D. R. Fariñas, **Infant and child mortality...**

³ Na příklad D. S. Reher et al., **Agency in Fertility Decisions...** Pro české prostředí je k dispozici zatím jediná studie: L. Fialová, K. Hulíková Tesárková, B. Janáková Kuprová, **The 'High Infant Mortality Trap'...**

Seznam použitých pramenů

- NA, **Tereziánský katastr i. č. 1707. Kouřimsko, panství Plaňany, rustikální fasse.**
- NA, **Tereziánský katastr i. č. 1668. Kouřimsko, panství Škvorec, rustikální fasse.**
- SOA v Praze, **Inventáře velkostatků i. č. 66, Velkostatek Škvorec 1654–1945.**
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Český Brod, i. č. 1.
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 1–3, 6, 8–11, 14, 16–24, 26, 29, 32.
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Kšely, i. č. 1–6, 8–10, 13, 15.
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Říčany, i. č. 1–3.
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 1–4, 6, 8, 11–13, 15–16, 20–23, 26, 28, 29, 36.
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 3–12, 14–17.
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 1–4, 7, 10.
- SOA v Praze, **Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (1573–1949),** index zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 21, 22.
- SOA v Praze, SOKA Kolín, **Děkanský úřad Hradešín (1662–1959), matrika nemanželských dětí, i. č. 15.**

SOA v Praze, SOkA Kolín, **Děkanský úřad Hradešín (1662–1959), soupis duší 1872 a 1874,**
bez i. č.

SOA v Praze, SOkA Kolín, **Děkanský úřad Hradešín (1662–1959), zkoušky snoubenců,**
i. č. 34.

SOA v Praze, SOkA Kolín, **Farní úřad Tuklaty (1669–1951), soupis duší pro roky 1748,**
1750, 1752, 1754, 1755, 1757, 1761, 1762, 1764, 1767, 1770, 1850 a 1869, bez
i. č. (nezpracováno).

SOA v Praze, SOkA Kolín, **Farní úřad Tuklaty (1669–1951), zkoušky snoubenců pro léta**
1746–1824, 1806–1824, 1824–1848, bez i. č. (nezpracováno).

SOA v Praze, SOkA Kolín, **Okresní úřad Český Brod (1802–1956), Sčítací operáty vesnic**
Břežany, Hradešín, Limuzy, Rostoklaty, Tuklaty v letech 1900 a 1910.

SOA v Praze, SOkA Praha-východ, **Farní úřad Sluštice (1754–1953), soupis duší pro léta**
1861–1873, bez i. č.

SOA v Praze, SOkA Praha-východ, **Farní úřad Sluštice (1754–1953), zkoušky snoubenců,**
i. č. 19, 20.

SOA v Praze, SOkA Praha-východ, **Farní úřad Úvaly (1795–1954), soupis duší,** i. č. 5.

SOA v Praze, SOkA Praha-východ, **Farní úřad Úvaly (1795–1954), zkoušky snoubenců,**
i. č. 14, 15.

Seznam použitých vydaných pramenů

- Berní rula svazek 18: Kraj Kouřimský I.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952. 480 s.
- EMLER, Josef (Ed.). *Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, Annorum 1253-1310.* Pragae: Typis Grégerianis, 1882. 1483 s.
- VYKOUKAL, Josef Čeněk. *Památní kniha městyse Škvorce založena roku 1885.* Škvorec, 2010. 81 s. Přepis Jana Psoty.

Seznam použité literatury

- AALEN, Odd O.; BORGAN, Ørnulf; GJESSING, Hakon K. *Survival and Event History Analysis*. Dordrecht: Springer, 2008. 540 p. ISBN 978-0387202877.
- ALTER, George; BOURDELAIS, Patrice. L'event history analysis en démographie historique. Difficultés et perspectives. *Annales de démographie historique* 2/1999, p. 25–35. ISSN 0066-2062.
- BALBÍN, Bohuslav. *Krásy a bohatství české země: Výbor z díla Rozmanitosti z historie království českého*. Praha: Panorama, 1986. 351 s.
- van BAVEL, Jan; KOK, Jan. Birth Spacing in the Netherlands. The Effects of Family Composition, Occupation and Religion on Birth Intervals, 1820–1885. *European Journal of Population* 20/2004, p. 119–140. ISSN 1572-9885.
- BERÁNKOVÁ, Jana. Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650–1850. *Historická demografie* 18/1994, s. 69–104. ISSN 0323-0937.
- BHALOTRA, Sonia; van SOEST Arthur. Birth-spacing, fertility and neonatal mortality in India: Dynamics, frailty, and fecundity. *Journal of Econometrics*, 143/2008, p. 274–290. ISSN 0304-4076.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001. 948 s. ISBN 80-7277-024-1.
- BLEDSOE, Caroline; LERNER, Susana; GUYER, Jane I (Eds.). *Fertility and the Male Life-cycle in the Era of Fertility Decline*. Clarendon: Oxford University Press, 2000. 392 p. ISBN 978-0-19-829444-1.
- BONGAARTS, John. A Framework for Analyzing the Proximate Determinants of Fertility. *Population and Developments Review* 4/1978, p. 105–132. ISSN 0098-7921.
- BOLOGNE, Jean-Claude. *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha: Volvox Globator, 1997. 390 s. ISBN 80-7207-054-1.

- BOUČEK, Bohumil (Ed.). *Zápisky praktického lékaře Dr. Františka Boučka, 1841–1880*. Poděbrady: V. Hoblík, 1901. 176 s.
- BOURDIEU, Pierre. Sur les rapports la sociologie et l'histoire en Allemagne et en France. *Actes de la recherche en sciences sociales* 106–107/1995, p. 108–122. ISSN 0335-5322.
- BOZDĚCH, Lukáš. *Vývoj obyvatelstva Staňková v 19. století*. Praha, 2012, 66 s. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- BRESCHI, Marco et al. Fertility Transition and Social Stratification in the Town of Alghero, Sardinia (1866–1935). *Demographic Research* 30/2014, p. 823–852. ISSN 1435-9871.
- BROUČEK, Stanislav; JEŘÁBEK, Richard (Eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2007. 634 s. ISBN 978-80-204-1712-1.
- BROŽ, Otakar; SOMMER, Václav (Eds.). *Úvaly jindy a nyní: monografie a ilustrovaný průvodce*. Úvaly: Místní školní rada, 1929. 358 s.
- BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel (Eds.). *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. 486 s. ISBN 978-80-7203-694-3.
- CERMAN, Markus; ZEITLHOFER, Hermann (Eds.). *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*. Vienna und Munich: Oldenbourg, 2002. 320 p. ISBN 3-486-5667-1.
- CERMAN, Markus; MAUR, Eduard. Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750. *Český časopis historický* 98/2000, s. 737–776. ISSN 0862-6111.
- COURGEAU, Daniel; LELIÈVRE, Éva. *Event History Analysis in Demography*. Clarendon: Oxford University Press, 1993. 240 p. ISBN 978-0-19-828738-4.
- ČÁŇOVÁ, Eliška. K problematice rekonstrukce rodin na základě matričních zápisů ve farnosti Broumov. *Historická demografie* 27/2003, s. 243–250. ISSN 0323–0937.
- ČÁŇOVÁ, Eliška. K problematice rekonstrukce rodin na základě matričních zápisů ve farnosti Broumov 2. *Historická demografie* 28/2004, s. 203–207. ISSN 0323–0937.
- ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Libri, 2010. 1054 s. ISBN 978-80-7277-469-2.
- ČECHURA, Jaroslav. *Neklidný život obyčejné ženy: Johana Peřková (1703-1745)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. 230 s. ISBN 978-80-7422-294-8.
- ČERNÝ, Václav. Aktuální genealogické programy a jejich přínos pro historickou demografii (diskuzní příspěvek). *Historická demografie* 39/2015, s. 105–122. ISSN 0323-0937.
- ČERNÝ, Václav. Genealogie a historická demografie? Teoretické a praktické možnosti výzkumu sítě sociálních vztahů na příkladu jihočeské vesnice. *Historická demografie* 42/2018, s. 153–176. ISSN 0323-0937.
- ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže. Rozhledy po lidumilství v Evropě*. Praha: Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek, 1887. 303 s.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011* [online]. 21.12.2015 [cit. 2020-11-03]. Dostupné z https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatele-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015

- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2018, relativní údaje* [online]. 5.6.2020 [cit. 2020-11-03]. Dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/91917340/1300701902.xlsx/da74c530-9ef4-4103-abbc-a062d370e3f8?version=1.3>.
- DELANTY, Gerard; ISIN, Engin F. (Eds.). *Handbook of Historical Sociology*. London: Sage, 2003. 424 s. ISBN 978-0-7619-7173-3.
- DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. 141 s. ISBN 80-85950-64-2.
- DOKOUPIL, Lumír; NESLÁDKOVÁ, Ludmila. Charakteristické rysy vývoje úmrtnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století. *Historická demografie 12/1987*, s. 193–216. ISSN 0323-0937.
- van DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století), I. díl*. Praha: Argo, 1999. 338 s. ISBN 80-7203-116-3.
- van DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století), II. díl*. Praha: Argo, 2006. 358 s. ISBN 80-7203-812-5.
- DUŠEK, Ladislav. Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701–1850: Historickodemografická studie. *Ústecký sborník historický 1985*, s. 143–239.
- EBELOVÁ, Ivana. *Klíč k novověké paleografii = Schlüssel zur Paläographie der Neuzeit*. Praha: Karolinum, 2015. 242 s. ISBN 978-80-246-2507-2.
- FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998. 398 s. ISBN 80-204-0720-0.
- FIALOVÁ, Ludmila. Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje 37*, 1995, s. 9–20. ISSN 0011-8265.
- FIALOVÁ, Ludmila. Sňatečnost obyvatelstva v Českých zemích v 19. století. *Studie k sociálním dějinám 19. století 7/I*, 1997, s. 45–58.
- FIALOVÁ, Ludmila. Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století. In: J. Pešek; V. Ledvinka (Eds.). *Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. města Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, 1996, s. 163–168. ISBN 80-902151-1-4.
- FIALOVÁ, Ludmila. Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století. In: *Historická demografie 12/1987*. Praha, 1987, s. 207–242. ISSN 0323–0937.
- FIALOVÁ, Ludmila; HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára; KUPROVÁ, Barbora. An Analysis of Birth Intervals of Married Women in Jablonec nad Nisou from the 17th to 19th century: A Contribution to Research on Fertility Patterns. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje 57/2015*, s. 319–337. ISSN 0011-8265.
- FIALOVÁ, Ludmila; HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára; KUPROVÁ, Barbora. Determinants of the Length of Birth Intervals in the Past and Possibilities for Their Study a Case Study of Jablonec nad Nisou (Czech Lands) from Seventeenth to Nineteenth Century. *Journal of Family History 43/2018*, p. 127–156. ISSN 0363-1990.

- FIALOVÁ, Ludmila; HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára; JANÁKOVÁ KUPROVÁ, Barbora. The 'High Infant Mortality Trap': the Relationship between Birth Intervals and Infant Mortality – the Example of Two Localities in Bohemia between the 17th and 19th Centuries. *The History of the Family* 25/2020, p. 94–134. ISSN 1081-602X.
- FIALOVÁ, Ludmila; HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára; KUPROVÁ, Barbora. *What Stood behind the Length of the Birth Intervals in the Past: Case Study of Jablonec nad Nisou (Czech Lands) from 17th to 19th Century*. Washington, 2016. Příspěvek na konferenci Population Association of America 2016.
- Filosofický slovník*. Praha: Knižní klub, 2009. 358 s. ISBN 978-80-242-2582-1.
- FISCHER-DÜCKELMANN, Anna; BAYEROVÁ, Anna. *Žena lékařkou. Lékařská kniha, věnovaná péči o zdraví a léčbě nemocí se zvláštním ohledem na ženské a dětské nemoci, pomoc ku porodu a ošetřování dětí*. Brno: Brněnská nakladatelská společnost, 1923. 626 s.
- FLEURY, Michel; HENRY, Louis. *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. Paris: INED, 1956. 84 s.
- GAUTIER, Etienne; HENRY, Louis. *La population de Crulai, paroisse normande*. Paris: Presses universitaires de France, 1958. 269 p.
- GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). *Historická demografie* 24/2000. Praha, 2000, s. 49–82. ISSN 0323–0937.
- GRULICH, Josef; ZEITLHOFER, Hermann. Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (Příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku). *Historická demografie* 23/1999, s. 31–84. ISSN 0323-0937.
- HAJNAL, John. Two Kinds of Preindustrial Household Formation System. *Population and Development Review* 8/1982, p. 449–494. ISSN 0098-7921.
- HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. 282 s. ISBN 978-80-7395-486-4.
- HENDL, Jan. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2006. 583 s. ISBN 80-7367-123-9.
- HENRY, Louis. *Anciennes familles genevoises. Étude démographique XVIe–XXe siècle*. Paris: INED, 1956. 232 p.
- HENRY, Louis. *Manuel de démographie historique*. Genève-Paris: Librairie Droz, 1967. 146 p.
- HENRY, Louis. *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. Paris: INED, 1976. 184 p. ISBN 978-2733220071.
- HENRY, Louis; BLUM, Alain. *Technique d'analyse en démographie historique*. Paris, 1998. 180 p. ISBN 978-2-733-2-2005-4.
- HEROLDOVÁ, Iva. Vesnická poddanská rodina v Čechách před vydáním patentu o zrušení nevolnictví a po něm. *Český lid* 68/1981, s. 156–168.

- HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*. Praha: Argo, 1996. 137 s. ISBN 80-7203-015-9.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; KAŠPAR, Jaroslav; EBELOVÁ, Ivana. *Paleografická čítanka*. Praha: Karolinum, 2014. 243 s. ISBN 978-80-246-2344-3.
- HOLUBOVÁ, Markéta. Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století. *Historická demografie* 28/2004, s. 111–155. ISSN 0323-0937.
- HORSKÁ, Pavla et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. 474 s. ISBN 80-7038-011-X.
- HORSKÁ, Pavla. K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie. *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje* 22/1980, s. 343–350. ISSN 1802-7881.
- HORSKÁ, Pavla. Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie. *Historická demografie* 27/2002, s. 225–242. ISSN 0323-0937.
- HORSKÝ, Jan; SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 143 s. ISBN 80-7106-195-6.
- HORSKÝ, Jan; SLÁDEK, Miloš. Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651. *Historická demografie* 17/1993, s. 71–110. ISSN 0323-0937.
- HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha: AV ČR, 2004. 1122 s. ISBN 80-200-1225-7.
- HRADECKÁ, Vladimíra. *Genea* [online]. c2010 [cit. 2016-06-30]. Matriky v průběhu staletí. Dostupné z <http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/matriky-v-prubehu-staleti/>.
- HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára; KUPROVÁ, Barbora. Aplikace analýzy přežívání na případě individuálních historických dat. Případová studie: Manželské kohorty v Jablonci nad Nisou v 18. století. *Historická demografie* 39/2015, s. 181–201. ISSN 0323-0937.
- JANČÁREK, Petr. Sňatky v Zubrnících v 19. století. (Zpráva o archivním průzkumu). *Historická demografie* 18/1994, s. 167–178. ISSN 0323-0937.
- KALOUSKOVÁ, Věra. Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784–1900. *Historická demografie* 30/2006, s. 67–143. ISSN 0323-0937.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 401 s.
- KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: Beck, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1.
- KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962. 282 s.

- KLÁŠTERSKÁ, Alice. Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na šáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století. *Historická demografie* 22/1998, s. 145–168. ISSN 0323–0937.
- KNODEL, John. Infant mortality and fertility in three Bavarian villages: An analysis of family histories from the 19th century. *Population Studies* 22/1968, p. 297–318. ISSN 0032-4728.
- KOSTLÁN, Antonín. *Druhý sjezd československých historiků (5–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935–1948*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1993. 313 s, ISBN
- KŘIVKA, Josef. *Vývoj hospodářské a sociální diferenciacce na Litomyšlsku: Příspěvek k selským dějinám XVI.–XVIII. století*. Praha: Státní nakladatelství, 1950. 68 s.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VII. díl*. Praha: Libri, 2008. 991 s. ISBN 80-85983-12-5.
- KUPROVÁ, Barbora. *Děti narozené mimo manželství na přelomu 18. a 19. století na panství Škvorec*. Praha, 2011, 61 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- KUPROVÁ, Barbora. *Historický pohled na postoje společnosti ke svobodným matkám a jejich dětem v českých zemích*. Praha, 2013, 91 s. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- KUPROVÁ, Barbora. Využívání genealogických programů v historické demografii. Případová studie: panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století. *Historická demografie* 38/2014, s. 157–177. ISSN 0323-0937.
- KUPROVÁ, Barbora. *Vývoj obyvatelstva na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století*. Praha, 2013, 123 s. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- KUPROVÁ, Renata. *Obraz rustikální zástavby škvoreckého panství na podkladě písemných pramenů 18. století*. Ústí nad Labem, 2010, 235 s. + 2 díly příloh. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta.
- KUTNAR, František. Dějinný pohled na vesnické společenské vrstvy. *Český lid* 4/1949, s. 97–102.
- LASLETT, Peter. Characteristics of the Western Family Considered Over Time. *Journal of Family History* 2/1977, p. 89–115.
- LASLETT, Peter; WALL, Richard. *Household and Family in Past Time*. London: Cambridge University Press, 1974. 623 p. ISBN 0521099013.
- LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard (Eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 554 s. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LENDEROVÁ, Milena; RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách 19. století*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. 376 s. ISBN 80-7185-6647-9.
- MACHAČOVÁ, Jana; MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*. Praha: Karolinum, 2010. 494 s. ISBN 978-80-246-1679-7.

- MALÝ, Karel et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. 640 s. ISBN 978-80-87212-39-4.
- Mapy.cz. Z 19. století. [online, cit. 2020-11-03]. Dostupné z <https://mapy.cz/19stoleti?x=14.7561690&y=50.0735060&z=12&l=0&source=muni&id=4218>.
- Mapy.cz. Základní. [online, cit. 2020-11-03]. Dostupné z <https://mapy.cz/zakladni?x=14.6990058&y=50.0634792&z=13&l=0&source=muni&id=4218>.
- MAREŠ, Jan. *Latinsko-český slovník pro genealogy*. Praha: Česká genealogická a heraldická společnost v Praze, 1996. 149 s. ISBN 80-238-0419-7.
- MAUR, Eduard. Dějiny rodiny v české historiografii. In: *Rodina a domácnost v 16.–20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 9–22.
- MAUR, Eduard. La famille paysanne en Bohême du XVIe au XVIIIe siècles. In: KUKLO, Cezary (Ed.). *Les Modèles familiaux en Europe aux XVIe-XVIIe siècles: les actes du colloque international de Nieborów, 23-26 X 1989*. Białystok: Institut d'histoire, Filiale de l'Université de Varsovie à Białystok, 1992. 120 p.
- MAUR, Eduard. Na okraj francouzských metod historickodemografického bádání. *Historická demografie 2/1968*, s. 72–83.
- MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. *Historická demografie 6/1972*, s. 40–55.
- MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha: Univerzita Karlova, 1978. 194 s.
- MITTERAUER, Michael. *Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1992. 362 p. ISBN 9783205054665.
- MITTERAUER, Michael. *Historisch-Antropologische Familienforschung: Fragstellungen und Zugangsweisen*. Wien, Köln: Böhlau, 1990. 319 p. ISBN 3-208-05318-4.
- MLEZIVA, Štěpán. *Retrospektivní přehled územních jednotek a územních celků od roku 1850 do současnosti*. Praha: Akademia, 2010. 980 s. ISBN 978-80-200-1756-7.
- MUŽÍK, Petr. Obyvatelstvo města Domažlice v letech 1651–1830. *SAP 36/1*, 1986, s. 103–207. ISSN 0036–5246.
- NĚMEČKOVÁ, Ivana. Sociální stratifikace panství Horšovský Týn v letech 1654–1848. *Historická demografie 36/2012*, s. 145–175. ISSN 0323-0937.
- NOVÁKOVÁ, Olga. Úmrtnost kojenců a mladších dětí v 19. a 1. polovině 20. století. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje 45/2003*, s. 117–188. ISSN 0011-8265.
- PALACKÝ, František. *Popis království Českého, čili, Podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a twrzí, též samot a zpusltých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obyvatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného*. Praha: J. G. Kalve, 1848. 608 s.
- PAVLÍK, Zdeněk; KALIBOVÁ, Květa (Eds.). *Mnohojazyčný demografický slovník (český svazek)*. Praha: Česká demografická společnost, 2005. 182 s. ISBN 80-239-4864-4.
- PAYEUR, Frédéric F. *Âge et fertilité masculine: une analyse biodémographique*. Montréal, 2008, 112 p. Dissertation. Université de Montréal. Faculté des études supérieures.

- PEKAŘ, Josef; RYANTOVÁ, Marie (Eds.). *Kniha o Kosti: kus české historie*. Praha: Elka Press, 1998. 367 s. ISBN 80-902353-3-6.
- PETERKA, Josef. *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*. Praha: Libri, 2006. 373 s. ISBN 80-7277-307-0.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 990 s. ISBN 978-80-7422-123-1.
- PETRÁŇ, Josef. *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha: ČSAV, 1964. 382 s.
- PETRÁŇ, Josef et al. *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha: Karolinum, 1995. 468 s. ISBN 80-7184-084-8.
- PETRÁŇ, Josef et al. *Dějiny hmotné kultury II (2). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha: Karolinum, 1997. 522 s. ISBN 80-7184-086-6 (2. svazek).
- PHAYER, Fintan M. *Religion und das gewöhnliche Volk in Bayern in der Zeit von 1750–1850*. München: München Woelfle, 1970. 281 p.
- PLACHT, Otto. *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*. Praha: ČSAV, 1957. 366 s.
- PODROUŽEK, Kamil et al. *Metodika dokumentace lidové architektury: certifikovaná metodika*. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, 2015. 96 s. ISBN 978-80-85036-58-9.
- Polní hospodář. In: *Posel z Prahy. Kalendář zábavný a poučný na obyčejný rok 1865*. Praha, 1865. Citováno dle [Kalendar.beda.cz](http://kalendar.beda.cz) [online, cit. 2020-11-03]. Dostupné z <https://kalendar.beda.cz/polni-hospodar>.
- POULOVÁ, Marika. Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století. *Historická demografie 31/2007*. Praha, 2007, s. 49–90. ISSN 0323–0937.
- POZZI, Lucia; FARIÑAS, Diego Ramiro. Infant and child mortality in the past. *Annales de démographie historique 129/2015*, p. 55–75. ISSN 1776-2774.
- PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Markéta. *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba?: k demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*. Praha: Togga, 2015. 501 s. ISBN 978-80-7476-060-0.
- PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách v 16. a 17. století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 585 s.
- RABUŠIC, Ladislav; CHROMKOVÁ MANEA, Beatrice. Řekni, kde ti muži jsou? O chybějících mužích ve studiích reprodukce. *Sociální studia 4/2011*, s. 47–66. ISSN 1214-813X.
- RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty (1600–1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. *Pražský sborník historický 30/1998*, s. 90–127. ISSN 0555-0238.
- REHER, David Sven; SANDSTRÖM, Glenn; SANZ-GIMENO, Alberto; van POPPEL Frans W. A. Agency in Fertility Decisions in Western Europe During the Demographic Transition: A Comparative Perspective. *Demography 54/2017*, p. 3–22. ISSN 1533-7790.
- Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970 1. díl, svazek 1*. Praha: Federální statistický úřad, 1978. 678 s.

- SÄNDSTROM, Glen; VIKSTRÖM, Lotta. Sex Preference for Children in German Villages during the Fertility Transition. *Population Studies: A Journal of Demography* 69/2015, p. 57–71. ISSN 1477-4747.
- SELIGOVÁ, Markéta. Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín – sonda). *Historická demografie* 17/1993, s. 111–130. ISSN 0323-0937.
- SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreichs Böhmen*. Prag und Wien, 1788. 373 s.
- SCHELLEOVÁ, Iлона; SCHELLE, Karel. *Civilní kodexy 1811–1950–1964*. Brno: Doplněk, 1993. 594 s. ISBN 80-85765-08-X.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl patnáctý*. Praha: Argo, 1998. 340 s. ISBN 80-7203-115-5.
- Seznam míst v království českém: k rozkazu c. k. místodržitelství na základě úředních udání sestaven*. Praha: Místodržitelská knihtiskárna, 1907. 784 s.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta. Struktura venkovských domácností v Novém Rychnově v první polovině 19. století. *Historická demografie* 32/2008, s. 57–104. ISSN 0323-0937.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta. Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání). *Historická demografie* 35/2011, s. 1–31. ISSN 0323-0937.
- SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen: Zwölfter Band, Kouřimer Kreis*. Prag: Fridrich Ehrlich, 1844. 380 s.
- SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. 275 s. ISBN 80-246-0712-3.
- STEINBACHOVÁ, Lucie. Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771–1772. *Historická demografie* 25/2001, s. 101–129. ISSN 0323-0937.
- SVOBODA, Jiří. Ke studiu sociálního rozvrstvení venkovského lidu v Čechách ve druhé polovině 18. století. *Československý časopis historický* 5/1957, s. 447–473. ISSN 0045-6187.
- SVOBODA, Jiří; CÍLEK, Václav; VAŠKŮ, Zdeněk. *Velká kniha o klimatu zemí Koruny české*. Praha: Regia, 2003. 655 s. ISBN 80-86367-34-7.
- ŠEBESTA, Eduard (Ed.). *Popis obyvatelstva hlavního města Prahy z roku 1770. I. Staré město*. Praha: Rodopisná společnost československá, 1933. 387 s.
- ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914). *Historická demografie* 37/2013, s. 23–49. ISSN 0323-0937.
- ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914). *Historická demografie* 34/2010, s. 23–49. ISSN 0323-0937.
- ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914). *Historická demografie* 35/2011, s. 23–49. ISSN 0323-0937.
- ŠUBRTOVÁ, Alena. *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*. Praha: Česká demografická společnost, 2006. 301 s. ISBN 20-239-8369-5.
- ŠUBRTOVÁ, Alena. Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období. *Historická demografie* 15/1991, s. 9–46. ISSN 0323-0937.

- TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. 413 s. ISBN 80-7203-565-7.
- TINKOVÁ, Daniela. Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti. *Historická demografie* 27/2003, s. 133–172. ISSN 0323-0937.
- TRETERA, Jiří Ramund. *Církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1993. 219 s.
- VALEGGIA, Claudia; ELLISON, Peter T. Lactational Amenorrhoea in well-nourished Toba women of Formosa, Argentina. *Journal of Biosocial Science*, 36/2004, s. 573–595. ISSN 0021-9320.
- VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha: Historický ústav, 2009. 586 s. ISBN 978-80-7286-1151-4.
- VELKOVÁ, Alice. Proměny venkovské společnosti v letech 1700–1850. *Český časopis historický* 105/2007, s. 809–857. ISSN 0862-6111.
- VELKOVÁ, Alice. Sebevědomé nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století. In: Vojáček, Milan (Ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 321–340. ISBN 978-80-86712-45-1.
- VELKOVÁ, Alice. Venkovské ženy v letech 1650–1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti. In: Čadková, Kateřina; Lenderová, Milena; Stráníková, Jana (Eds.). *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 125–144. ISBN 80-7194-920-5.
- VOLF, Josef. *Z paměti starého českého sedláka. Kus selské historie z 2. poloviny XIX. století*. Hradec Králové: Kulturní komise krajské organizace zemědělského a maloroľnického lidu, 1932. 268 s.
- Výměnek či výminek? *Naše řeč* 3/1919, s. 187–188.
- WOWKOVÁ, Valburga; FIALOVÁ, Ludmila. Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje* 34/1992, s. 223–234. ISSN 0011-8265.
- WRIGLEY, E. Anthony. *English Population History from Family Reconstitution 1580–1837*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 657 p. ISBN 0-521-59015-9.
- ZEITLHOFER, Hermann. *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald, 1640–1840*. Wien: Böhlau Verlag Wien Köln Weimar, 2014. 374 p. ISBN 978-3-205-79565-0.
- ZHANG, Li. *Male Fertility Patterns and Determinants*. Dordrecht: Springer, 2011. 208 p. ISBN 978-90-481-8938-0.

PŘÍLOHA

Příloha č. 1 – Přirozený pohyb obyvatelstva na panství Škvorec v letech 1730–1889.....	242
Příloha ke kapitole 2. Panství Škvorec	246
Příloha č. 2.1 – Historická mapa panství Škvorec (II. vojenské mapování, 1836–1852)	246
Příloha č. 2.2 – Soudobá mapa bývalého panství Škvorec.....	247
Příloha č. 2.3 – Záznam o narození dítěte ze dne 22. 5. 1868 jehož matkou je nalezenec	
Příloha č. 1 – Přirozený pohyb obyvatelstva na panství Škvorec v letech 1730–1889	242
Příloha č. 2.1 – Historická mapa panství Škvorec (II. vojenské mapování, 1836–1852)	246
Příloha č. 2.2 – Soudobá mapa bývalého panství Škvorec	247
Příloha č. 2.3 – Záznam o narození dítěte ze dne 22. 5. 1868 jehož matkou je nalezenec z pražské porodnice vychovaný v Břežanech.....	247
Příloha č. 2.4 – Zázpis o narození dítěte ze dne 24. 3. 1865 jehož oba rodiče jsou nalezení narození v pražské porodnici	248
Příloha č. 3.1 – Ukázka zápisu o křtu nalezeného/odloženého dítěte z roku 1752 ...	249
Příloha č. 3.2 – Povolení Arcibiskupství pražského k přístupu do archivních fondů farních a děkanských úřadů.....	250
Příloha č. 3.3 – Ukázka zápisu ze soupisu duší ve farnosti Tuklaty z roku 1869.....	251
Příloha č. 4.1 – Zázpis o narození dítěte ze dne 27. 12. 1865 jehož otec byl v dospělosti legitimován, a v důsledku toho došlo u něho, jeho manželky i jejich ke změně příjmení	252
Příloha č. 4.2 – Protokol prokazující úmrtí a pochování Jana Pokorného ze dne 11. 7. 1869.....	253
Příloha č. 4.3 – Ukázka ručně vytvořeného rodinného listu – rodina Josefa Bašty..	255
Příloha č. 4.4a – Ukázka elektronicky vytvořeného rodinného listu – rodina Jakuba Bašty (první část)	256
Příloha č. 4.4b – Ukázka elektronicky vytvořeného rodinného listu – rodina Jakuba Bašty (pokračování)	257

Příloha č. 4.5 – Ukázka použití titulu „pan“ u učitele.....	258
Příloha č. 5.1 – Sňatky podle věku svobodných ženichů na panství Škvorec v letech 1785–1839.....	258
Příloha č. 5.2 – Sňatky podle věku svobodných nevěst na panství Škvorec v letech 1785–1839.....	259
Příloha č. 5.3 – Věkové rozdíly u protogamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (absolutní počty)	259
Příloha č. 5.4 – Věkové rozdíly u palingamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (absolutní počty)	260
Příloha č. 5.5 – Sociální původ ovdovělých ženichů a jejich partnerek (svobodná/ovdovělá nevěsta) na panství Škvorec v letech 1800–1819 (v %).....	260
Příloha č. 5.6 – Sociální původ ovdovělých ženichů a jejich partnerek (svobodná/ovdovělá nevěsta) na panství Škvorec v letech 1820–1839 (v %).....	261
Příloha č. 5.7 – Sociální původ ovdovělých nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1800–1819 (v %).....	261
Příloha č. 5.8 – Sociální původ ovdovělých nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1820–1839 (v %).....	262
Příloha č. 5.9 – Regionální původ mimopanských ženichů na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy)	262
Příloha č. 5.10 – Regionální původ mimopanských nevěst na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy)	264
Příloha č. 6.1 – Mrtvě narozené děti v matrikách narozených a zemřelých a nouzové křty na panství Škvorec v letech 1760–1869	266
Příloha č. 6.2 – Sňatky podle věku ženichů bez ohledu na jejich rodinný stav na panství Škvorec v letech 1785–1839	266
Příloha č. 6.3 – Sňatky podle věku nevěst bez ohledu na jejich rodinný stav na panství Škvorec v letech 1785–1839.....	267
Příloha č. 6.4 – Míry manželské plodnosti žen sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839	267
Příloha č. 6.5 – Míry manželské plodnosti mužů sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	268
Příloha č. 6.6 – Průměrný věk mužů a žen na konci manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839	268
Příloha č. 6.7 – Specifické míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839	268
Příloha č. 6.8 – Specifické míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839	269
Příloha č. 6.9 – Věkové rozdíly snoubenců bez ohledu na jejich rodinný stav na panství Škvorec v letech 1785–1839	269
Příloha č. 6.10 – Míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku a délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839	270
Příloha č. 6.11 – Míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku a délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839	270
Příloha č. 6.12 – Délka meziporodních intervalů (v měsících) podle pořadí narozených dětí a sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	271
Příloha č. 6.13 – Statistická významnost vysvětlujících proměnných vstupujících do modelu analyzujícího délku meziporodních intervalů na panství Škvorec v letech	

1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a Stružinci v letech 1671–1899	271
Příloha č. 6.14 – Coxova regrese pro proměnnou délka meziporodního intervalu na panství Škvorec v letech 1760–1839	272
Příloha č. 6.15 – Poměr šancí a 95% interval spolehlivosti jednotlivých kategorií vysvětlujících proměnných pro délku meziporodních intervalů na panství Škvorec v letech 1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a Stružinci v letech 1671–1899.....	273
Příloha č. 6.16 – Měsíční index počtu dětí narozených v manželství na panství Škvorec v letech 1730–1869.....	276
Příloha č. 6.17 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů (levans a testes) narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %).....	276
Příloha č. 6.18 – Sociální původ narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty)	277
Příloha č. 6.19 – Sociální původ kmotrů narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty)	277
Příloha č. 6.20 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů a jejich motřenců podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty).....	278
Příloha č. 7.1 – Zemřelí do 15 let podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889 (absolutní počty).....	279
Příloha č. 7.2– Zemřelí do jednoho roku po narození podle věku při úmrtí na panství Škvorec v letech 1760–1869.....	280
Příloha č. 7.3 – Zemřelí podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889.....	281
Příloha č. 8.1 - Odhadovaný počet obyvatel na základě zpětné projekce, hrubých měr porodnosti a sňatečnosti na panství Škvorec v letech 1760–1869	282
Příloha č. 9.1 – Počet pozorování, průměr, dolní, horní kvartil a medián podle sňatkových kohort, doba trvání od narození do prvního sňatku a doba trvání od prvního sňatku do narození prvního dítěte, panství Škvorec, sňatky uzavřené v letech 1760–1839.....	282
Příloha č. 10.1 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748–1770, absolutní počty.....	283
Příloha č. 10.2 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748–1770, relativní počty (v %)	284
Příloha č. 10.3 – Domácnosti podle sociální postavení hlavy domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1850 a 1869, absolutní počty.....	286
Příloha č. 10.4 – Domácnosti podle sociální postavení hlavy domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1850 a 1869, relativní počty (v %)	287
z pražské porodnice vychovaný v Břežanech	247
Příloha č. 2.4 – Zápis o narození dítěte ze dne 24. 3. 1865 jehož oba rodiče jsou nalezenci narození v pražské porodnici	248
Příloha ke kapitole 3. Prameny a literatura.....	249
Příloha č. 3.1 – Ukázka zápisu o křtu nalezeného/odloženého dítěte z roku 1752	249
Příloha č. 3.2 – Povolení Arcibiskupství pražského k přístupu do archivních fondů farních a děkanských úřadů.....	250

Příloha č. 3.3 – Ukázka zápisu ze soupisu duší ve farnosti Tuklaty z roku 1869	251
Příloha ke kapitole 4. Metody	252
Příloha č. 4.1 – Zápis o narození dítěte ze dne 27. 12. 1865 jehož otec byl v dospělosti legitimován, a v důsledku toho došlo u něho, jeho manželky i jejich ke změně příjmení	252
Příloha č. 4.2 – Protokol prokazující úmrtí a pochování Jana Pokorného ze dne 11. 7. 1869	253
Příloha č. 4.3 – Ukázka ručně vytvořeného rodinného listu – rodina Josefa Bašty	255
Příloha č. 4.4a – Ukázka elektronicky vytvořeného rodinného listu – rodina Jakuba Bašty (první část)	256
Příloha č. 4.4b – Ukázka elektronicky vytvořeného rodinného listu – rodina Jakuba Bašty (pokračování)	257
Příloha č. 4.5 – Ukázka použití titulu „pan“ u učitele	258
Příloha ke kapitole 5. Sňatečnost	258
Příloha č. 5.1 – Sňatky podle věku svobodných ženichů na panství Škvorec v letech 1785–1839	258
Příloha č. 5.2 – Sňatky podle věku svobodných nevěst na panství Škvorec v letech 1785–1839	259
Příloha č. 5.3 – Věkové rozdíly u protogamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (absolutní počty)	259
Příloha č. 5.4 – Věkové rozdíly u palingamních* sňatků na panství Škvorec v letech 1785–1839 (absolutní počty)	260
Příloha č. 5.5 – Sociální původ ovdovělých ženichů a jejich partnerek (svobodná/ovdovělá nevěsta) na panství Škvorec v letech 1800–1819 (v %)	260
Příloha č. 5.6 – Sociální původ ovdovělých ženichů a jejich partnerek (svobodná/ovdovělá nevěsta) na panství Škvorec v letech 1820–1839 (v %)	261
Příloha č. 5.7 – Sociální původ ovdovělých nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1800–1819 (v %)	261
Příloha č. 5.8 – Sociální původ ovdovělých nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1820–1839 (v %)	262
Příloha č. 5.9 – Regionální původ mimopanských ženichů na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy)	262
Příloha č. 5.10 – Regionální původ mimopanských nevěst na panství Škvorec v letech 1760–1839 (současné okresy)	264
Příloha ke kapitole 6. Porodnost a plodnost	266
Příloha č. 6.1 – Mrtvě narozené děti v matrikách narozených a zemřelých a nouzové křty na panství Škvorec v letech 1760–1869	266
Příloha č. 6.2 – Sňatky podle věku ženichů bez ohledu na jejich rodinný stav na panství Škvorec v letech 1785–1839	266
Příloha č. 6.3 – Sňatky podle věku nevěst bez ohledu na jejich rodinný stav na panství Škvorec v letech 1785–1839	267
Příloha č. 6.4 – Míry manželské plodnosti žen sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839	267
Příloha č. 6.5 – Míry manželské plodnosti mužů sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839	268
Příloha č. 6.6 – Průměrný věk mužů a žen na konci manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839	268
Příloha č. 6.7 – Specifické míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839	268
Příloha č. 6.8 – Specifické míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku na panství Škvorec v letech 1760–1839	269

Příloha č. 6.9 – Věkové rozdíly snoubenců bez ohledu na jejich rodinný stav na panství Škvorec v letech 1785–1839	269
Příloha č. 6.10 – Míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku a délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839	270
Příloha č. 6.11 – Míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku a délky trvání manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839	270
Příloha č. 6.12 – Délka meziporodních intervalů (v měsících) podle pořadí narozených dětí a sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839	271
Příloha č. 6.13 – Statistická významnost vysvětlujících proměnných vstupujících do modelu analyzujícího délku meziporodních intervalů na panství Škvorec v letech 1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a Stružinci v letech 1671–1899.....	271
Příloha č. 6.14 – Coxova regrese pro proměnnou délka meziporodního intervalu na panství Škvorec v letech 1760–1839.....	272
Příloha č. 6.15 – Poměr šancí a 95% interval spolehlivosti jednotlivých kategorií vysvětlujících proměnných pro délku meziporodních intervalů na panství Škvorec v letech 1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a Stružinci v letech 1671–1899	273
Příloha č. 6.16 – Měsíční index počtu dětí narozených v manželství na panství Škvorec v letech 1730–1869.....	276
Příloha č. 6.17 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů (levans a testes) narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v %).....	276
Příloha č. 6.18 – Sociální původ narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty).....	277
Příloha č. 6.19 – Sociální původ kmotrů narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty)	277
Příloha č. 6.20 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů a jejich motřenců podle legitimacy na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty).....	278
Příloha ke kapitole 7. Úmrtnost	279
Příloha č. 7.1 – Zemřelí do 15 let podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889 (absolutní počty).....	279
Příloha č. 7.2– Zemřelí do jednoho roku po narození podle věku při úmrtí na panství Škvorec v letech 1760–1869.....	280
Příloha č. 7.3 – Zemřelí podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech 1760–1889.....	281
Příloha ke kapitole 8. Změny v počtu obyvatel přirozenou měnou	282
Příloha č. 8.1 - Odhadovaný počet obyvatel na základě zpětné projekce, hrubých měr porodnosti a sňatečnosti na panství Škvorec v letech 1760–1869	282
Příloha ke kapitole 9. Využití analýzy přežívání	282
Příloha č. 9.1 – Počet pozorování, průměr, dolní, horní kvartil a medián podle sňatkových kohort, doba trvání od narození do prvního sňatku a doba trvání od prvního sňatku do narození prvního dítěte, panství Škvorec, sňatky uzavřené v letech 1760–1839.....	282
Příloha ke kapitole 10. Domácnosti	283
Příloha č. 10.1 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748–1770, absolutní počty	283
Příloha č. 10.2 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748–1770, relativní počty (v %).....	284
Příloha č. 10.3 – Domácnosti podle sociální postavení hlavy domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1850 a 1869, absolutní počty	286
Příloha č. 10.4 – Domácnosti podle sociální postavení hlavy domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1850 a 1869, relativní počty (v %).....	287

Příloha č. 1 – Přirozený pohyb obyvatelstva na panství Škvorec v letech 1730–1889

Rok	sňatků	Počet											
		narozených						zemřelých					
		celkem			živě		mimo manželství		celkem			do 1 roku	
		C	M	Ž	M	Ž	M	Ž	C	M	Ž	M	Ž
1730	.	125	69	56	69	56	4	3	.	.	.	.	.
1731	.	121	61	60	61	60	3	5	.	.	.	.	.
1732	.	118	61	57	61	57	2	4	.	.	.	.	.
1733	.	113	64	49	64	49	2	3	.	.	.	.	.
1734	.	143	87	56	87	56	5	–	.	.	.	.	.
1735	.	119	64	55	64	54	2	5	.	.	.	.	.
1736	.	122	59	63	59	63	4	5	.	.	.	.	.
1737	.	139	67	72	67	72	2	3	.	.	.	.	.
1738	.	116	55	61	55	61	–	1	.	.	.	.	.
1739	.	144	71	72	71	72	1	6	.	.	.	.	.
1740	.	128	59	67	58	67	2	3	.	.	.	.	.
1741	.	149	72	77	72	77	3	6	.	.	.	.	.
1742	.	141	74	67	74	67	4	7	.	.	.	.	.
1743	.	125	63	61	63	61	2	2	.	.	.	.	.
1744	.	179	88	90	88	90	–	3	.	.	.	.	.
1745	.	137	59	78	59	78	4	3	.	.	.	.	.
1746	.	146	74	72	74	72	4	4	.	.	.	.	.
1747	.	112	47	65	47	65	4	5	.	.	.	.	.
1748	.	108	59	49	58	49	2	2	.	.	.	.	.
1749	.	99	52	47	52	47	1	2	.	.	.	.	.
1750	.	111	50	60	50	60	1	3	.	.	.	.	.
1751	.	133	65	67	65	67	3	2	.	.	.	.	.
1752	.	138	68	69	67	69	5	5	.	.	.	.	.
1753	.	147	85	60	85	60	7	5	.	.	.	.	.
1754	.	136	71	63	71	63	6	4	.	.	.	.	.
1755	.	145	74	70	74	70	1	–	.	.	.	.	.
1756	.	149	68	81	68	81	1	3	.	.	.	.	.
1757	.	125	74	51	73	51	4	–	.	.	.	.	.
1758	.	116	56	58	56	58	1	1	.	.	.	.	.
1759	.	141	77	63	77	63	2	4	.	.	.	.	.
1760	32	143	74	66	74	66	5	4	155	92	62	23	12
1761	32	145	76	69	74	69	2	2	157	71	86	17	34
1762	29	127	69	57	68	57	1	1	171	86	85	18	14
1763	29	131	76	54	76	54	2	–	116	65	51	20	11
1764	31	159	84	74	84	74	5	8	91	54	36	14	15
1765	34	153	88	65	86	64	7	2	173	95	78	28	21
1766	35	163	98	63	97	63	1	3	103	49	54	20	12
1767	27	149	75	71	75	71	3	4	101	52	49	19	12
1768	23	139	67	72	64	70	4	5	75	40	35	9	7

Rok	sňatků	Počet												
		narozených						zemřelých						
		celkem			živě			mimo manželství		celkem			do 1 roku	
		C	M	Ž	M	Ž	M	Ž	C	M	Ž	M	Ž	
1769	28	137	78	59	78	59	3	2	125	62	63	23	19	
1770	25	144	83	61	83	61	1	4	96	52	42	17	9	
1771	19	148	66	82	66	82	2	5	201	108	93	27	24	
1772	39	72	41	30	41	30	–	–	355	176	177	17	24	
1773	50	167	81	85	81	84	–	–	114	60	54	20	9	
1774	27	126	69	55	68	54	–	1	127	73	53	29	15	
1775	35	147	75	72	75	70	4	3	139	65	74	28	17	
1776	29	122	70	51	69	51	2	–	80	43	35	14	9	
1777	30	139	80	58	79	58	2	2	85	45	40	21	9	
1778	27	154	71	82	71	81	3	2	150	81	69	25	21	
1779	29	127	61	66	59	66	–	2	105	52	53	19	17	
1780	35	165	92	73	90	73	4	1	74	37	37	7	13	
1781	21	138	78	60	78	59	3	4	87	44	43	16	13	
1782	34	152	79	73	79	73	6	5	147	81	66	19	13	
1783	34	135	65	70	65	70	3	–	111	52	59	17	14	
1784	39	158	85	73	81	72	5	2	137	69	68	22	15	
1785	39	133	61	70	61	68	–	4	98	49	49	13	14	
1786	40	158	79	79	79	77	3	–	98	46	52	16	16	
1787	36	178	101	76	99	74	–	3	79	37	42	15	8	
1788	16	154	78	74	76	71	2	2	115	63	52	16	15	
1789	20	155	86	69	85	68	2	3	81	46	35	13	7	
1790	26	145	58	87	57	87	3	5	91	48	43	12	11	
1791	20	135	50	85	50	84	4	2	131	58	73	12	16	
1792	25	134	66	68	66	68	3	1	126	52	74	13	19	
1793	26	181	81	100	81	99	5	1	142	72	70	19	27	
1794	30	167	81	86	80	86	1	5	146	68	78	21	20	
1795	34	150	68	82	68	82	3	3	123	58	65	20	20	
1796	31	159	91	68	90	68	4	4	120	56	64	19	19	
1797	32	171	91	80	91	80	3	–	97	48	49	18	13	
1798	31	156	72	84	71	82	2	3	86	44	42	18	15	
1799	28	170	102	68	101	68	5	6	163	91	72	31	18	
1800	21	150	93	57	92	56	5	3	147	80	67	33	18	
1801	27	165	87	78	85	74	3	6	120	65	55	16	11	
1802	39	168	87	81	87	81	3	9	96	51	45	18	13	
1803	35	191	95	96	93	96	7	2	141	80	61	38	22	
1804	34	146	89	57	89	57	2	10	84	44	40	16	12	
1805	24	163	77	86	77	86	8	10	138	73	65	24	16	
1806	56	135	59	76	59	76	4	4	231	111	120	12	19	
1807	32	233	113	120	112	120	11	9	161	77	84	18	23	
1808	35	189	97	92	97	91	10	14	135	54	81	21	24	

Rok	sňatků	Počet											
		narozených							zemřelých				
		celkem			živě		mimo manželství		celkem			do 1 roku	
		C	M	Ž	M	Ž	M	Ž	C	M	Ž	M	Ž
1809	32	179	89	90	89	87	9	12	131	64	67	19	12
1810	39	163	71	92	70	89	4	2	179	84	95	19	23
1811	40	216	124	91	121	89	13	–	172	97	75	28	16
1812	26	207	104	103	98	101	8	20	158	66	92	25	33
1813	36	175	100	75	96	72	5	5	155	87	68	27	18
1814	39	163	87	76	87	74	11	5	163	80	83	25	25
1815	24	192	93	98	92	98	9	10	116	63	53	26	12
1816	33	181	93	88	92	87	11	13	108	55	53	17	16
1817	36	152	85	66	85	63	10	13	133	61	72	20	18
1818	32	195	95	100	94	100	18	15	109	58	51	21	19
1819	17	216	114	102	113	99	24	14	137	75	62	31	21
1820	17	189	101	87	100	85	16	11	110	57	53	26	18
1821	30	187	109	77	104	77	22	15	116	65	51	25	13
1822	43	195	105	90	102	89	21	17	131	67	64	28	20
1823	42	187	92	94	91	92	20	8	103	49	54	22	17
1824	40	177	101	76	98	75	16	9	111	61	50	21	15
1825	49	204	99	105	99	103	11	11	112	55	57	21	19
1826	43	181	99	82	96	78	13	9	152	83	69	30	17
1827	46	205	109	96	108	96	7	14	152	77	75	25	24
1828	51	174	85	89	81	88	7	12	149	82	67	27	13
1829	43	184	93	91	92	89	4	6	176	94	82	25	17
1830	31	217	121	96	120	95	20	6	122	65	57	27	27
1831	24	204	102	102	98	102	16	12	145	74	71	30	23
1832	54	205	111	94	108	91	13	13	238	111	127	28	26
1833	58	245	121	124	115	120	12	16	170	91	79	47	36
1834	36	237	121	116	116	110	15	21	151	87	64	34	27
1835	41	236	121	115	120	109	16	15	182	79	103	36	27
1836	41	205	110	94	108	90	13	11	239	140	99	37	14
1837	47	221	104	117	103	115	10	10	164	88	76	41	22
1838	42	236	121	113	116	112	12	13	109	50	59	25	17
1839	33	214	102	111	101	108	4	12	125	58	67	18	21
1840	.	204	93	110	91	105	13	10	135	75	60	23	21
1841	.	233	108	125	106	121	11	11	131	58	73	22	27
1842	.	242	125	116	119	113	12	10	123	59	64	30	30
1843	.	187	110	77	105	75	15	6	143	67	76	25	21
1844	.	242	130	112	119	110	11	15	150	76	74	28	23
1845	.	236	130	106	125	101	16	9	183	102	81	46	24
1846	.	215	110	105	106	101	11	5	167	88	79	27	21
1847	.	207	101	106	96	104	5	6	110	53	57	25	21
1848	.	218	112	106	110	102	8	8	126	68	58	35	27

Rok	sňatků	Počet												
		narozených						zemřelých						
		celkem			živě			mimo manželství		celkem			do 1 roku	
		C	M	Ž	M	Ž	M	Ž	C	M	Ž	M	Ž	
1849	.	239	122	117	117	110	7	5	125	59	66	27	22	
1850	.	228	125	103	124	100	13	10	219	113	106	48	32	
1851	.	256	135	120	129	116	7	9	134	65	69	35	24	
1852	.	248	131	116	131	109	8	13	148	64	84	30	27	
1853	.	216	100	116	97	115	7	8	154	62	92	24	26	
1854	.	225	115	110	114	109	6	9	102	44	58	23	21	
1855	.	188	90	98	86	97	5	11	159	76	83	16	20	
1856	.	220	112	107	110	107	7	8	143	65	78	22	20	
1857	.	263	133	129	131	127	17	13	126	64	62	26	28	
1858	.	230	120	108	118	106	13	15	119	57	62	22	21	
1859	.	229	116	113	112	112	16	11	149	77	72	32	28	
1860	.	245	118	126	115	121	12	10	130	66	64	27	23	
1861	.	218	115	103	109	103	10	8	203	97	105	39	26	
1862	.	241	124	112	123	110	9	9	155	76	79	22	24	
1863	.	260	137	123	131	119	24	12	131	69	62	38	20	
1864	.	264	133	130	131	130	16	17	152	79	73	38	28	
1865	.	240	128	110	124	106	19	16	151	85	66	38	19	
1866	.	232	117	115	115	115	9	8	258	116	142	26	32	
1867	.	214	102	112	100	110	10	5	150	70	79	22	31	
1868	.	232	122	110	116	110	6	10	171	92	78	35	21	
1869	.	228	122	106	116	105	8	8	119	61	58	25	15	
1870	.	.	.	.	.	.	.	.	105	52	53	22	19	
1871	.	.	.	.	.	.	.	.	159	89	70	41	24	
1872	.	.	.	.	.	.	.	.	135	73	62	34	21	
1873	.	.	.	.	.	.	.	.	198	113	85	45	30	
1874	.	.	.	.	.	.	.	.	147	80	67	37	17	
1875	.	.	.	.	.	.	.	.	127	65	62	18	22	
1876	.	.	.	.	.	.	.	.	128	58	70	22	31	
1877	.	.	.	.	.	.	.	.	147	80	67	26	22	
1878	.	.	.	.	.	.	.	.	153	78	74	32	19	
1879	.	.	.	.	.	.	.	.	152	71	81	28	23	
1880	.	.	.	.	.	.	.	.	159	93	66	36	25	
1881	.	.	.	.	.	.	.	.	179	82	97	41	29	
1882	.	.	.	.	.	.	.	.	143	76	67	32	29	
1883	.	.	.	.	.	.	.	.	154	74	80	36	30	
1884	.	.	.	.	.	.	.	.	141	77	64	31	24	
1885	.	.	.	.	.	.	.	.	176	82	94	37	29	
1886	.	.	.	.	.	.	.	.	166	81	85	25	24	
1887	.	.	.	.	.	.	.	.	166	90	76	32	27	
1888	.	.	.	.	.	.	.	.	176	95	81	42	25	

Rok	sňatků	Počet											
		narozených						zemřelých					
		celkem			živě			mimo manželství		celkem			do 1 roku
C	M	Ž	M	Ž	M	Ž	C	M	Ž	M	Ž		
1889	.	.	.	.	.	.	.	.	173	81	92	24	23
Celkem	2675	24393	12554	11773	12335	11597	964	915	18292*	9291	8988	3289	2617

Poznámky: C – celkem, M – muži, Ž – ženy.

* U 13 zemřelých nebylo uvedeno pohlaví.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha ke kapitole 2. Panství Škvorec

Příloha č. 2.1 – Historická mapa panství Škvorec (II. vojenské mapování, 1836–1852)

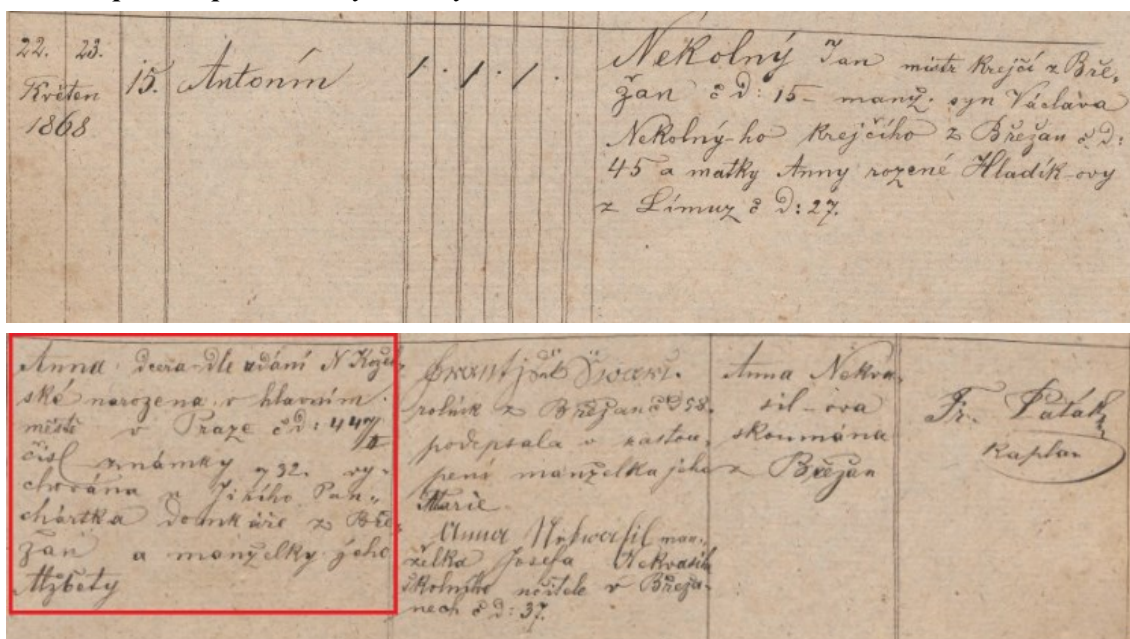
Zdroj: <https://mapy.cz/19stoleti?x=14.7561690&y=50.0735060&z=12&l=0&source=muni&id=4218>

Příloha č. 2.2 – Soudobá mapa bývalého panství Škvorec

Zdroj: <https://mapy.cz/zakladni?x=14.6990058&y=50.0634792&z=13&l=0&source=muni&id=4218>.

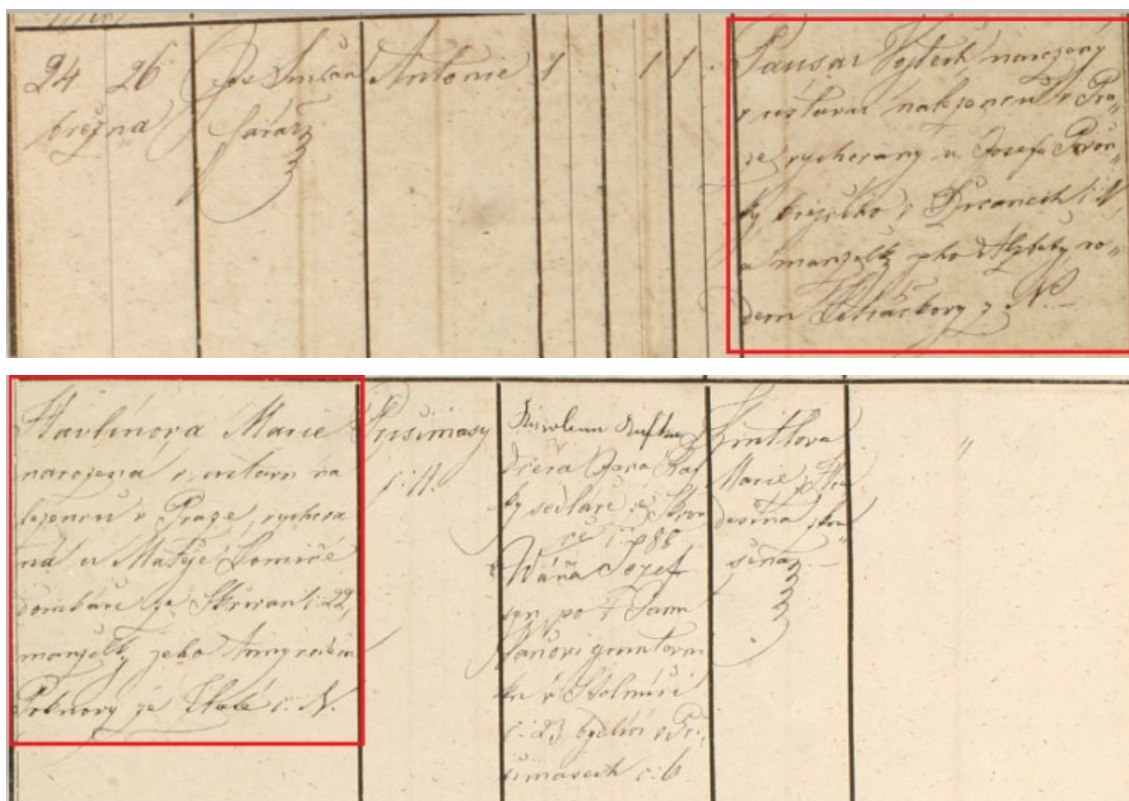
Příloha č. 2.3 – Záznam o narození dítěte ze dne 22. 5. 1868 jehož matkou je nalezenec z pražské porodnice vychovaný v Břežanech

Přepis označeného: Anna, dcera dle udání N Koželská, narozená v hlavním městě v Praze č. d. 447/II, čísl. známky 732, vychována u Jiřího Panchártka domkáře z Břežan a manželky jeho Alžběty.

Zdroj: SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 7. Zápis ze dne 22. 5. 1868.

Příloha č. 2.4 – Zápis o narození dítěte ze dne 24. 3. 1865 jehož oba rodiče jsou nalezcenci narození v pražské porodnici

Přepis označeného: Pausar Vojtěch narozený v ústavu nalezců v Praze, vychovaný u Josefa Pivoňky krejčího v Říčanech N a manželky jeho Alžběty rodem Petráčkové z N.

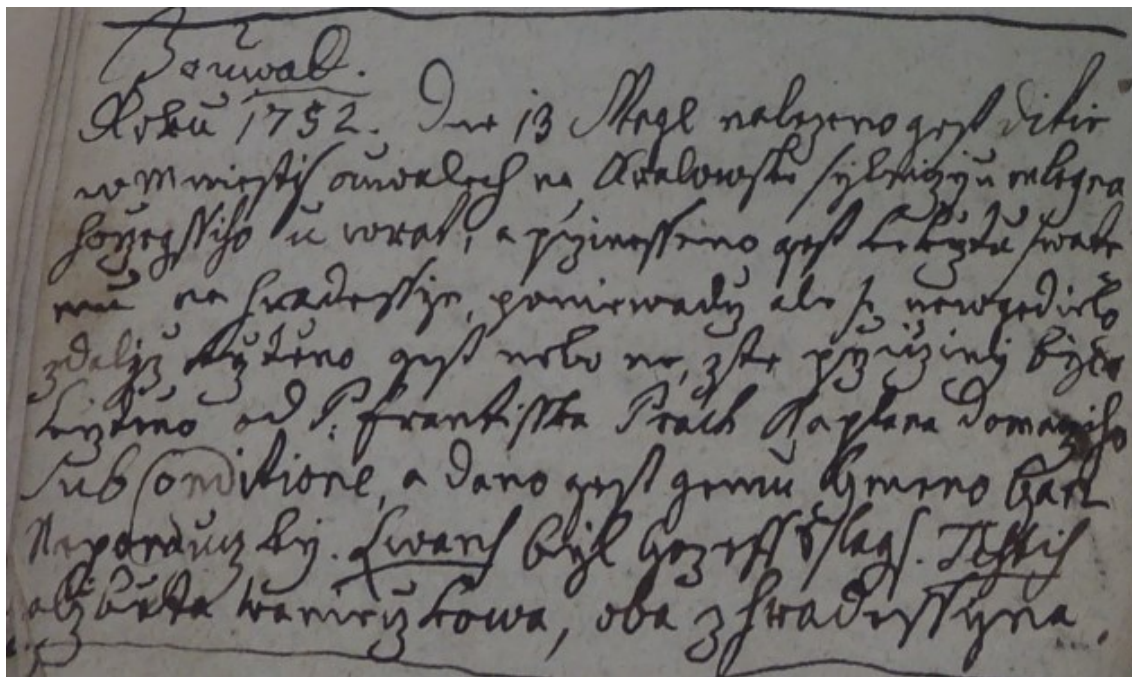
Havlíková Marie narozená v ústavu nalezců v Praze, vychovaná u Matěje Lomiče domkáře ze Skřivan č. 22, manželky jeho Anny rodem Pokorné ze Zlaté č. N

Zdroj: SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 17. Zápis ze dne 24. 3. 1865.

Příloha ke kapitole 3. Prameny a literatura

Příloha č. 3.1 – Ukázka zápisu o křtu nalezeného/odloženého dítěte z roku 1752

Přepis: Z Auvall. Roku 1752 dne 13. Maje nalezeno jest dítě v městys Auvalech na královský silnici u mlýna hořejšího u vrat, a přinešeno jest ke křtu svatému na Hradešín, poněvadž ale se nevědělo, zdalž křtěno od P. Františka Prach kaplana domácího Sub Conditione a dáno jest jemu jméno Jan Nepomucký. Levans byl Josef Šlais. Testis Alžběta Vaničková, oba z Hradešina.

Zdroj: SOkA Kolín, Děkanský úřad Hradešín (1662–1959), matrika nemanželských dětí 1734–1780, i. č. 15.

Příloha č. 3.2 – Povolení Arcibiskupství pražského k přístupu do archivních fondů farních a děkanských úřadů

	ARCIBISKUPSTVÍ PRAŽSKÉ Hradčanské nám. 56/16, 119 02 Praha 1 tel.: (++420) 220 392 136, fax: (++420) 220 514 647, e-mail: kanclerstvi@apha.cz, http://www.apha.cz
N.E.:10992/2014	V Praze, dne 16.1.2015
Mgr. et Mgr. Barbora Kuprová Slavníkova 2357/9 169 00 Praha 6	
Věc: Povolení přístupu do archivních fondů Farní úřad Sluštice, Tuklaty, Úvaly a Děkanský úřad Český Brod, Hradešín, Říčany	
Vážená paní Kuprová,	
na základě Vaší písemné žádosti, týkající se umožnění nahlížení do archivních fondů Farní úřad Sluštice, Tuklaty, Úvaly a Děkanský úřad Český Brod, Hradešín a Říčany, které jsou deponovány ve Státním okresním archívu Praha - východ se sídlem v Přemysleňské ulici a Státním okresním archívu Kolín, dáváme tímto svolení. Tímto Vám také umožňujeme i digitální fotokopie dokumentů potřebných k Vašemu studiu.	
Dle doložených dokladů jste nám potvrdila, že v rámci svého doktorského studia zpracováváte dizertační práci s názvem „Dějiny obyvatelstva panství Škvorec od druhé poloviny 17. století do počátku 20. století. Propojení možností historické demografie a historické sociologie při studiu obyvatelstva“.	
Žádáme Vás, abyste se řídila pokyny odborných archivářů.	
Zároveň Vás žádáme o poskytnutí separátu Vaší práce po jejím dokončení (může být i v elektronické podobě na CD), kterou zašlete na adresu Arcibiskupství pražského, archiv, k rukám J. Faktora.	
S přáním všeho dobrého	
	JUDr. Marie Kolářová, Th.D. kancléřka AP
vyřizuje: Josef Faktor, archivář AP, tel. 220 392 136, faktor@apha.cz	

Příloha č. 3.3 – Ukázka zápisu ze soupisu duší ve farnosti Tuklaty z roku 1869

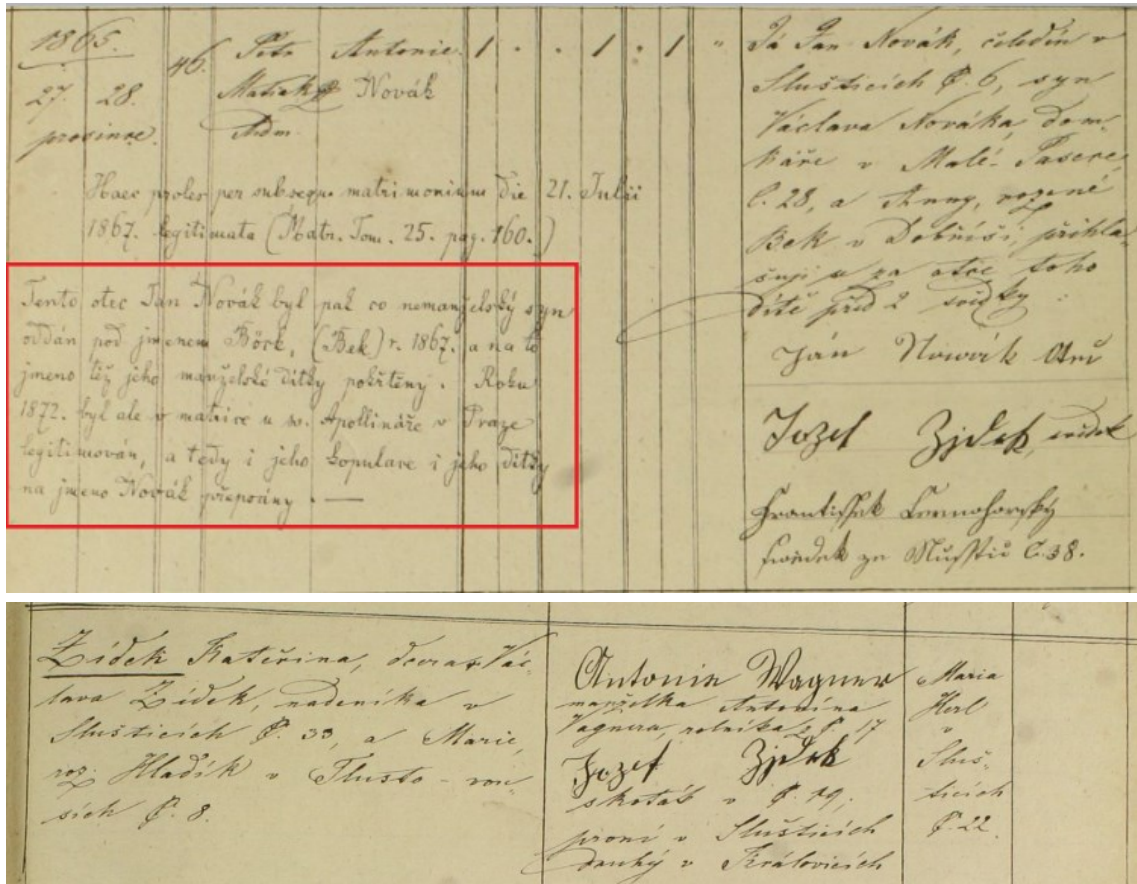
5.	Konst. Frant. rol.	38	1	
	Barbara manj.	28	1	
	Janušek } 35k	3	1	
	Marie } 35k	1	1	
	Poljoví Karel otec	22	1	
	Antonína mat.	22	1	rodin. 26
	Vasilech Anna } dcer.	15	1	rodin. 16
	Vladyslav Anna } dcer.	21	1	rodin. 21
				Marie 19
6.	Kateřina Frant. Pomb.	35	1	
	Marie manj.	25	1	
	Jaroslava otec	5	1	
	Václav Johana 50			
7.	Karel Frant. Pomb.	41	1	
	Anna manj.	38	1	rodin. 42
	Antonín } dcer.	14	1	Kateřina 38
	Marie } dcer.	11	1	Marie 11
	Barbara } dcer.	9	1	Frant. 15
	Anna } dcer.	5	1	Frant. 6
	~~Antonín~~	1	1	
8.	Prokešová Kateř. rol.	37	1	
	Václav } dcer.	11	1	
	Janušek } dcer.	6	1	
	Josef } dcer.	5	1	
	Marie } dcer.	4	1	
	Loucky Josef bratr	28	1	
	Petrýšková Rosalie } dcer.	19	1	
	Růžicková Marie } dcer.	16	1	
	Karel Jan otec	22	1	
	Františka Voch. otec			
	Františka manj. dcer. 20			
9.	Kučky Janas rol.	35	1	
	Anna manj.	29	1	
	Vaslav } dcer.	9	1	
	Josef } dcer.	6	1	
	Marie } dcer.	2	1	
	Lischer Marie	52	1	
	Kučky Anna dcer. 50			

Zdroj: SOA v Praze, SOKA Kolín, Farní úřad Tuklaty (1669–1951), soupis duší 1869, bez i. č. (nezpracováno).

Příloha ke kapitole 4. Metody

Příloha č. 4.1 – Zápis o narození dítěte ze dne 27. 12. 1865 jehož otec byl v dospělosti legitimován, a v důsledku toho došlo u něho, jeho manželky i jejich ke změně příjmení

Přepis označeného: Tento otec Jan Novák byl pak co nemanželský syn oddán pod jménem Bock (Bek) r. 1867, a na to jméno též jeho manželské dítky pokřtěny. Roku 1872 byl ale v matrice u sv. Apollináře v Praze legitimován, a tedy i jeho kopulace i jeho dítky na jméno Novák přepsány.

Zdroj: SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 21.

**Příloha č. 4.2 – Protokol prokazující úmrtí a pochování Jana Pokorného ze dne 11. 7.
1869**

Protokoll
zavedený dne 11. července l. P. 1869 na faře v Slušticiích.
Přítomni byli: Anna Veinert manželka: Floriana Veinerta,
Domkáře v Střebohosticích č. d. 2., František Černohorský, kostelník
ze Sluštice, Jan Novák, nádeník ze Sluštice, a Matěj Bláha
farní administrátor.
Věc Zjištění umrtí a pochování: Jana Pokornýho, domkáře ze Stře-
bohostic č. d. 2.
Projednání
Zmíněna Anna Veinert, vlastní dcera udává a chce i přísahou
stvrdit, že její otec zemřel v Střebohosticích, a na hřbitově Stře-
bohostic pochován byl, a udává co svědky: Františka Černo-
horský domkáře ze Sluštice, jenž v době pohřbu onoho
Jana Pokornýho přítomen byl, a Jana Nováka, nádeníka ze
Sluštice.
a Svědek František Černohorský potvrzuje ono udání, že před
několika lety Jan Pokorný, domkář z Střebohostic
zemřel, a že i při pohřbu jeho přítomen byl, což i přísahou
stvrdit může.
b. Jan Novák, nádeník ze Sluštice svedl obvinění, že on jistě
že Jan Pokorný, kterého obvinil, že na hřbitově Střebohostic
pochován byl.
c. Takéž zmíněni svědky z roku 1857 i. 19. května 1857
Foglar a Šváb, oba z Střebohostic, a František Černohorský
ze Sluštice, kteří v roce 1857, ovčím posel - Františkovi
dne 16. Dubna 1857. i. 10. května 1857 na věrnost svedl
šel.
d. Podle toho jest zjištěno, že Jan Pokorný, domkář ze Stře-
bohostic č. d. 2. byr panství Škvorec, obce Česká Brod, že
dne 14. Dubna 1857. zemřel 70. let starý na slepotu svedl
dle listu umrtí v. 19. a že se pohřbil na hřbitově Střebohostic
la, administrátora farního na hřbitově Sluštickém pochován
byl.
Tento se protokoll: napsal a provedením zejd. a b. Konsistorie
dne 25. června 1869 č. 4751. ukončil, a proveden byl.
Grand-Jak Lemminger miler kanclářský ze Sluštice
Jan Novák klaustrník z Sluštice

Přepis označeného: **Protokol** zavedený dne 11. července l. P. 1869 na faře v Slušticiích. Přítomni byli: Anna Veinert manželka: Floriana Veinerta, domkáře v Střebohosticích č. d. 2. František Černohorský, kostelník ze Sluštice, Jan Novák, nádeník ze Sluštice a Matěj Bláha farní administrátor.

Věc Zjištění umrtí a pochování: Jana Pokornýho, domkáře ze Střebohostic č. d. 2.

Projednání Zmíněna Anna Veinert, vlastní dcera udává a chce i přísahou stvrdit, že její otec zemřel v Střebohosticích a na hřbitově Sluštickém pochován byl, a udává co svědky: Františka Černohorský domkáře ze Sluštice, jenž co kostelník při pohřbu onoho Jana Pokornýho přítomen byl, a Jana Nováka, nádeníka ze Sluštice.

a Svědek František Černohorský potvrzuje ono udání, že před několika lety Jan Pokorný, domkář z Střebohostic zemřel, a že i při pohřbu jeho přítomen byl, což u přísahou stvrdit může.

b Jan Novák, nádeník ze Sluštic taktéž stvrzuje, že ví jistě, že Jan Pokorný, kterého dobře znal na hřbitově Sluštickém pochován byl.

c Taktéž mezi úmrtními lístky z roku 1857 č. 19 lístek od Dr Vogla a Jiřího Stolec Představeného z Střebohostic podepsaný vyказuje, že Jan Pokorný, obecní posel z Střebohostic dne 14. dubna 1857 v 10 hodin u večer na sešlost věkem zemřel.

Podle toho jest zjištěno, že Jan Pokorný, domkář ze Střebohostic č. d. 2 býv, panst. Škvorec, okres Českobrod., že dne 14. dubna 1857 zemřel 70 let starý na sešlost věkem dle listu úmrtí č. 19 a že od tehdejšího veleb. p. Frant. Kynla, administrátora farního na hřbitově Sluštickém pochován byl.

Tímto se protokol u zápis s povolením nejd. a. b. Konsistoře od 25. června 1869 č. 4761 ukončil a podepsán byl:
[následují podpisy administrátora a uvedených svědků]

Zdroj: SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 28.

Příloha č. 4.4a – Ukázka elektronicky vytvořeného rodinného listu – rodina Jakuba Bašty (první část)

Bašta Jakub *15.10.1775

	Datum a místo narození	Datum a místo úmrtí	Datum a místo sňatku	Povolání, bydliště
1 Bašta Jakub	15.10.1775 Květnice 6	10.3.1853 Třebohostice 23	21-3-7 22.1.1797 Třebohostice 3	domkář, výminkář Třebohostice 20, 23, 25, 8
2 Baštová Barbora roz. Pokorná	26.7.1776 Třebohostice 3	31.12.1804 Třebohostice 23	20-5-27	
Rodiče manžely				
Bašta Václav				ing Květnice 6
Baštová Kateřina				Květnice 6
Děti				
Semerádová Anna roz. Baštová	27.11.1797 Třebohostice 8	10.3.1853 Třebohostice 23	1. sňatek a datum sňatku Semerád Jan 28.2.1819	
Magdalena roz. Baštová	21.12.1801 Třebohostice 23	15.9.1803 Třebohostice 23		
Kateřina roz. Baštová	26.6.1804 Třebohostice 23			
VD 0-1-11				
2 Bašta Jakub	15.10.1775 Květnice 6	10.3.1853 Třebohostice 23	29-3-27 11.2.1805 Slušnice 2	domkář, výminkář Třebohostice 20, 23, 25, 8
Baštová Kateřina roz. Hrdá	22.11.1786 Slušnice 8	12.6.1850 Třebohostice 23	18-2-20	
Rodiče manžely				
Hrdý Jakub	okolo 1757	13.5.1816 Slušnice 2	28-0-0 18.4.1785 Škvorec 2	podruh, nádeník Slušnice 2, 3, 8
Hrdá Anna roz. Kučerová	15.3.1755 Hodov	17.2.1808 Slušnice 3	30-1-3	

**Příloha č. 4.4b – Ukázka elektronicky vytvořeného rodinného listu – rodina Jakuba Bašty
(pokračování)**

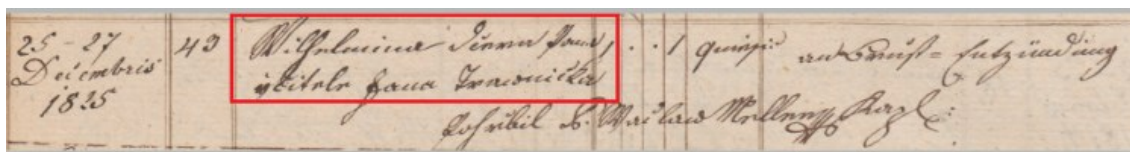
Bašta Jakub *15.10.1775

Děti	V. D. M.	1. sňatek a datum sňatku
Kateřina roz. Bašťová	19.5.1806 Třebohostice 20	17.6.1807 Třebohostice 4
Bašta František	14.12.1807 Třebohostice 23	
Bašta Josef	20.2.1810 Třebohostice 23	
Bašta Václav	8.9.1812 Třebohostice 23	
Bašta Jan Křtítel	2.2.1815 Třebohostice 23	14.2.1815 Třebohostice 23
Kateřina roz. Bašťová	22.10.1816 Třebohostice 25	28.10.1816 Třebohostice 23
Bašta Jan Křtítel	13.12.1817 Třebohostice 23	8.1.1819 Třebohostice 23
Magdaléna roz. Bašťová	9.5.1820 Třebohostice 23	6.3.1822 Třebohostice 23
Bašta Jan Křtítel	22.8.1822 Třebohostice 23	1.9.1825 Třebohostice 23
Marie roz. Bašťová	5.7.1825 Třebohostice 23	1.6.1826 Třebohostice 23
Barbora roz. Bašťová	5.7.1825 Třebohostice 23	0.10.1827 Třebohostice 23

S D
G H

Poznámky: V – věk matky při porodu (v dokončených letech), M – délka trvání manželství (v dokončených letech), IN – délka meziporodního intervalu (v dokončených měsících), VD – délka vdovství muže, S – věk při sňatku uvedený v matrice oddaných, Z – věk při úmrtí uvedený v matrice zemřelých.

Příloha č. 4.5 – Ukázka použití titulu „pan“ u učitele

Přepis označeného: Wilhelmina dcera Pana učitele Jana Trávníčka.

Zdroj: SOA v Praze, **Sbírka matrik**, matrika narozených, oddaných a zemřelých řk. f. ú. Úvaly, i. č. 2.

Příloha ke kapitole 5. Sňatečnost

**Příloha č. 5.1 – Sňatky podle věku svobodných ženichů na panství Škvorec v letech
1785–1839**

Věk	1785–1799		1800–1819		1820–1839		1785–1839	
do 20	27	9,0	22	4,6	15	2,3	64	4,5
20–24	109	36,5	206	43,3	240	37,3	555	39,1
25–29	99	33,1	136	28,6	240	37,3	475	33,5
30–34	39	13,0	57	12,0	85	13,2	181	12,8
35–39	14	4,7	29	6,1	43	6,7	86	6,1
40–44	7	2,3	16	3,4	15	2,3	38	2,7
45–49	2	0,7	7	1,5	2	0,3	11	0,8
50–54	2	0,7	2	0,4	3	0,5	7	0,5
55–59	–	–	1	0,2	–	–	1	0,1
60+	–	–	–	–	–	–	–	–
Celkem	299	100,0	476	100,0	643	100,0	1418	100,0

Poznámky: Věk snoubenců uvedený v matrice oddaných je, pokud to bylo možné, upraven na dokončený věk získaný pomocí metody rekonstrukce rodin.

Věk při sňatku není uveden u sedmi svobodných ženichů v letech 1785–1799 a u čtyřech svobodných ženichů v letech 1800–1819. Celkem tedy není v tabulce zahrnuto 11 ženichů.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 5.2 – Sňatky podle věku svobodných nevěst na panství Škvorec v letech
1785–1839**

Věk	1785–1799		1800–1819		1820–1839		1785–1839	
do 20	109	32,3	135	24,6	127	18,1	371	23,4
20–24	145	43,0	245	44,7	308	43,9	698	44,0
25–29	62	18,4	127	23,2	155	22,1	344	21,7
30–34	14	4,2	27	4,9	75	10,7	116	7,3
35–39	4	1,2	8	1,5	27	3,8	39	2,5
40–44	1	0,3	4	0,7	6	0,9	11	0,7
45–49	–	–	1	0,2	3	0,4	4	0,3
50–54	2	0,6	1	0,2	1	0,1	4	0,3
55–59	–	–	–	–	–	–	–	–
60+	–	–	–	–	–	–	–	–
Celkem	337	100,0	548	100,0	702	100,0	1587	100,0

Poznámky: Věk snoubenců uvedený v matrice oddaných je, pokud to bylo možné, upraven na dokončený věk získaný pomocí metody rekonstrukce rodin.

Věk při sňatku není uveden u třech svobodných nevěst v letech 1785–1799, u jedné svobodné nevěsty v letech 1800–1819 a jedné svobodné nevěsty v letech 1820–1839. Celkem tedy není v tabulce zahrnuto pět nevěst.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 5.3 – Věkové rozdíly u protogamních* sňatků na panství Škvorec v letech
1785–1839 (absolutní počty)**

Věkový rozdíl v letech	1785–1799	1800–1819	1820–1839	1785–1839
Muži starší celkem	208	329	408	945
Nad 20 let	–	5	1	6
15–19	9	15	6	30
10–14	35	37	41	113
5–9	67	115	159	341
1–4	97	157	201	455
0	19	20	61	100
1–4	29	52	89	170
5–9	2	16	24	42
10–14	1	–	5	6
15–19	–	1	1	2
Nad 20 let	–	–	–	–
Ženy starší celkem	32	69	119	220
Celkem	259	418	588	1265

Poznámky: * Sňatek mezi dvěma svobodnými snoubenci.

V letech 1785–1799 není věk uveden u jednoho nebo obou svobodných snoubenců ve čtyřech případech, v letech 1800–1819 ve třech případech a v letech 1820–1839 v jednom případě. Celkem tedy není v tabulce uvedeno osm protogamních sňatků.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 5.4 – Věkové rozdíly u palingamních* sňatků na panství Škvorec v letech
1785–1839 (absolutní počty)**

Věkový rozdíl v letech	1785–1799			1800–1819			1820–1839			1785–1839		
	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va	vc-sv	sv-va	vc-va
Muži starší celkem	72	11	41	124	23	46	104	15	43	300	49	130
Nad 25 let	13	–	9	20	–	7	19	–	3	52	–	19
20–24	13	–	8	28	–	7	13	–	10	54	–	25
15–19	15	–	8	25	–	9	16	–	4	56	–	21
10–14	12	1	6	24	5	12	26	2	12	62	8	30
5–9	12	4	7	18	10	6	15	9	8	45	23	21
1–4	7	6	3	9	8	5	15	4	6	31	18	14
0	1	1	–	2	5	2	2	6	4	5	12	6
1–4	1	5	4	2	16	–	5	11	4	8	32	8
5–9	–	9	–	–	7	–	2	15	–	2	31	–
10–14	–	6	–	–	3	–	–	5	2	–	14	2
15–19	–	4	–	–	1	–	–	2	–	–	7	–
20–24	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–
Nad 25 let	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ženy starší celkem	1	26	4	2	27	–	7	33	6	10	86	10
Celkem	74	38	45	128	55	48	113	54	53	315	147	146

Poznámky: * Jeden nebo oba snoubenci uzavírají sňatek opakovaně.

V letech 1785–1799 není věk uveden u dvou ovdovělých nevěst. Celkem tedy nejsou v tabulce uvedeny dva palingamní sňatky.

vc ... vdovec, va ... vdova, sv ... svobodný/svobodná

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 5.5 – Sociální původ ovdovělých ženichů a jejich partnerek (svobodná/ovdovělá
nevěsta) na panství Škvorec v letech 1800–1819 (v %)**

Sociální kategorie – ovdovělý ženich	Sociální kategorie – nevěsta (v %)									Celkem abs. počet	
	1*	2	3	4	5	6	7*	nejj.	celkem		
1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
2*	–	14,3	28,6	14,3	14,3	14,3	–	14,3	100,0	–	7
3	–	–	42,2	13,3	11,1	6,7	–	26,7	100,0	–	45
4	–	–	5,7	2,9	8,6	37,1	–	45,7	100,0	–	35
5	–	–	21,6	21,6	13,5	10,8	–	32,4	100,0	–	37
6	–	6,8	4,5	9,1	6,8	34,1	2,3	36,4	100,0	–	44
Nejj.	12,5	–	12,5	12,5	–	–	–	37,5	100,0	–	8
Celkem	0,6	2,3	19,3	11,9	9,7	20,5	0,6	34,1	100,0	–	176

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh, 7 = žebrák.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 5.6 – Sociální původ ovdovělých ženichů a jejich partnerek (svobodná/ovdovělá nevěsta) na panství Škvorec v letech 1820–1839 (v %)

Sociální kategorie – ovdovělý ženich	Sociální kategorie – nevěsta (v %)								Celkem abs. počet
	1	2*	3	4	5	6	nejz.	celkem	
1*	–	–	–	100,0	–	–	–	100,0	1
2*	–	25,0	25,0	–	25,0	–	25,0	100,0	8
3	–	5,1	41,0	25,6	15,4	5,1	7,7	100,0	39
4	–	2,2	26,1	26,1	13,0	17,4	15,2	100,0	46
5	–	6,3	31,3	25,0	28,1	3,1	6,3	100,0	32
6	–	2,8	13,9	16,7	13,9	52,8	–	100,0	36
Nezj.	–	–	–	–	–	100,0	–	100,0	1
Celkem	–	–	–	33,3	–	33,3	33,3	100,0	166

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 5.7 – Sociální původ ovdovělých nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý ženich) na panství Škvorec v letech 1800–1819 (v %)

Sociální kategorie – ženich	Sociální kategorie – ovdovělá nevěsta (v %)								Celkem abs. počet
	1	2*	3	4	5	6	7*	nejz.	
1*	–	–	–	–	7,1	–	–	–	1,0
2*	–	42,9	18,2	0,0	7,1	9,1	–	–	6,8
3	–	–	81,8	36,4	14,3	9,1	–	12,5	21,4
4	–	14,3	–	9,1	–	27,3	–	31,3	19,4
5	–	–	–	9,1	42,9	9,1	–	14,6	14,6
6	–	42,9	–	36,4	28,6	36,4	100,0	20,8	25,2
Nezj.	–	–	–	9,1	–	9,1	–	6,3	4,9
Celkem	–	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Celkem abs. počet	–	7	11	11	14	11	1	48	103

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 5.8 – Sociální původ ovdovělých nevěst a jejich partnerů (svobodný/ovdovělý
ženich) na panství Škvorec v letech 1820–1839 (v %)**

Sociální kategorie – ženich	Sociální kategorie – ovdovělá nevěsta (v %)							
	1	2*	3	4	5	6	nejz.	celkem
1*	–	–	–	3,1	–	–	–	0,9
2*	–	25,0	–	–	5,3	–	12,5	3,7
3	–	50,0	52,2	25,0	15,8	–	6,3	24,3
4	–	–	26,1	25,0	10,5	15,4	25,0	20,6
5	–	25,0	8,7	28,1	36,8	7,7	43,8	25,2
6	–	–	13,0	18,8	31,6	69,2	6,3	23,4
Nezj.	–	–	–	–	–	7,7	6,3	1,9
Celkem	–	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Celkem abs. počet	–	4	23	32	19	13	16	107

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh.

* možnost zkreslených výsledků vzhledem k nízkému počtu pozorovaných událostí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 5.9 – Regionální původ mimopanských ženichů na panství Škvorec
v letech 1760–1839 (současné okresy)**

Současný okres	Absolutní počty			Relativní podíl (v %)		
	1760–1799	1800–1839	celkem	1760–1799	1800–1839	celkem
Benešov	11	20	31	2,9	3,3	3,1
Beroun	2	–	2	0,5	–	0,2
Blansko	1	1	2	0,3	0,2	0,2
Brno	–	–	–	–	–	–
Bruntál	–	1	1	–	0,2	0,1
Česká Lípa	–	–	–	–	–	–
České Budějovice	–	–	–	–	–	–
Děčín	–	–	–	–	–	–
Havlíčkův Brod	1	1	2	0,3	0,2	0,2
Hradec Králové	4	2	6	1,0	0,3	0,6
Chomutov	–	1	1	–	0,2	0,1
Chrudim	–	–	–	–	–	–
Jablonec nad Nisou	–	1	1	–	0,2	0,1
Jičín	3	1	4	0,8	0,2	0,4
Jihlava	–	–	–	–	–	–
Jindřichův Hradec	1	–	1	0,3	–	0,1
Kladno	–	2	2	–	0,3	0,2
Klatovy	1	–	1	0,3	–	0,1
Kolín	103	174	277	26,9	28,9	28,1
Kutná Hora	11	6	17	2,9	1,0	1,7
Liberec	–	1	1	–	0,2	0,1
Litoměřice	2	2	4	0,5	0,3	0,4

Současný okres	Absolutní počty			Relativní podíl (v %)		
	1760–1799	1800–1839	celkem	1760–1799	1800–1839	celkem
Mělník	12	5	17	3,1	0,8	1,7
Mladá Boleslav	–	5	5	–	0,8	0,5
Náchod	1	1	2	0,3	0,2	0,2
Nový Jičín	1	–	1	0,3	–	0,1
Nymburk	33	35	68	8,6	5,8	6,9
Olomouc	1	4	5	0,3	0,7	0,5
Opava	–	1	1	–	0,2	0,1
Ostrava	–	1	1	–	0,2	0,1
Pardubice	–	4	4	–	0,7	0,4
Pelhřimov	1	–	1	0,3	–	0,1
Písek	–	1	1	–	0,2	0,1
Plzeň	–	–	–	–	–	–
Plzeň jih	1	1	2	0,3	0,2	0,2
Plzeň sever	–	1	1	–	0,2	0,1
Praha 1	3	13	16	0,8	2,2	1,6
Praha 3	–	–	–	–	–	–
Praha 4	4	10	14	1,1	1,7	1,4
Praha 6	2	2	4	0,5	0,3	0,4
Praha 8	2	4	6	0,5	0,7	0,6
Praha 9	11	21	32	2,9	3,5	3,3
Praha 10	20	22	42	5,3	3,7	4,3
Praha-východ	124	232	356	32,4	38,5	36,1
Praha-západ	7	10	17	1,8	1,7	1,7
Prachatice	1	–	1	0,3	–	0,1
Příbram	4	1	5	1,0	0,2	0,5
Rakovník	1	–	1	0,3	–	0,1
Rychnov nad Kněžnou	1	–	1	0,3	–	0,1
Semily	–	–	–	–	–	–
Strakonice	1	1	2	0,3	0,2	0,2
Šumperk	–	–	–	–	–	–
Tábor	–	1	1	–	0,2	0,1
Trutnov	–	–	–	–	–	–
Třebíč	1	1	2	0,3	0,2	0,2
Turnov	–	1	1	–	0,2	0,1
Ústí nad Orlicí	2	2	4	0,5	0,3	0,4
Vsetín	–	1	1	–	0,2	0,1
Žatec	–	1	1	–	0,2	0,1
Žďár nad Sázavou	1	–	1	0,3	–	0,1
Nezjištěno	8	7	15	2,1	1,2	1,5
Celkem	383	602	985	100,0	100,0	100,0

Poznámky: V tabulce nejsou uvedeni 3 ženiši pocházející mimo dnešní Českou republiku.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 5.10 – Regionální původ mimopanských nevěst na panství Škvorec v letech
1760–1839 (současné okresy)**

Současný okres	Absolutní počty			Relativní podíl (v %)		
	1760–1799	1800–1839	celkem	1760–1799	1800–1839	celkem
Benešov	6	6	12	4,3	2,5	3,2
Beroun	1	1	2	0,7	0,4	0,5
Blansko	–	1	1	–	0,4	0,3
Brno	1	–	1	0,7	–	0,3
Bruntál	–	–	–	–	–	–
Česká Lípa	1	–	1	0,7	–	0,3
České Budějovice	–	1	1	–	0,4	0,3
Děčín	1	3	4	0,7	1,3	1,1
Havlíčkův Brod	–	1	1	–	0,4	0,3
Hradec Králové	1	2	3	0,7	0,8	0,8
Chomutov	–	–	–	–	–	–
Chrudim	2	2	4	1,4	0,8	1,1
Jablonec nad Nisou	–	–	–	–	–	–
Jičín	–	2	2	–	0,8	0,5
Jihlava	2	–	2	1,4	–	0,5
Jindřichův Hradec	–	–	–	–	–	–
Kladno	–	1	1	–	0,4	0,3
Klatovy	–	1	1	–	0,4	0,3
Kolín	30	54	84	21,6	22,7	22,3
Kutná Hora	3	7	10	2,2	2,9	2,7
Liberec	–	–	–	–	–	–
Litoměřice	1	2	3	0,7	0,8	0,8
Mělník	–	1	1	–	0,4	0,3
Mladá Boleslav	1	1	2	0,7	0,4	0,5
Náchod	–	–	–	–	–	–
Nový Jičín	–	–	–	–	–	–
Nymburk	5	4	9	3,6	1,7	2,4
Olomouc	–	–	–	–	–	–
Opava	–	–	–	–	–	–
Ostrava	–	–	–	–	–	–
Pardubice	–	1	1	–	0,4	0,3
Pelhřimov	–	1	1	–	0,4	0,3
Písek	2	1	3	1,4	0,4	0,8
Plzeň	–	1	1	–	0,4	0,3
Plzeň jih	–	–	–	–	–	–
Plzeň sever	–	–	–	–	–	–
Praha 1	3	6	9	2,2	2,5	2,4
Praha 3	10	11	21	7,2	4,6	5,6
Praha 4	1	–	1	0,7	–	0,3
Praha 6	1	3	4	0,7	1,3	1,1

Současný okres	Absolutní počty			Relativní podíl (v %)		
	1760–1799	1800–1839	celkem	1760–1799	1800–1839	celkem
Praha 8	–	–	–	–	–	–
Praha 9	–	–	–	–	–	–
Praha 10	1	10	11	0,7	4,2	2,9
Praha-východ	53	99	152	38,1	41,6	40,3
Praha-západ	2	–	2	1,4	–	0,5
Prachatice	–	1	1	–	0,4	0,3
Příbram	–	4	4	–	1,7	1,1
Rakovník	–	–	–	–	–	–
Rychnov nad Kněžnou	–	–	–	–	–	–
Semily	–	1	1	–	0,4	0,3
Strakonice	–	–	–	–	–	–
Šumperk	1	–	1	0,7	–	0,3
Tábor	3	2	5	2,2	0,8	1,3
Trutnov	–	2	2	–	0,8	0,5
Třebíč	–	–	–	–	–	–
Turnov	–	–	–	–	–	–
Ústí nad Orlicí	3	1	4	2,2	0,4	1,1
Vsetín	1	–	1	0,7	–	0,3
Žatec	–	–	–	–	–	–
Žďár nad Sázavou	2	–	2	1,4	–	0,5
Nezjištěno	1	4	5	0,7	1,7	1,3
Celkem	139	238	377	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha ke kapitole 6. Porodnost a plodnost

Příloha č. 6.1 – Mrtvě narozené děti v matrikách narozených a zemřelých a nouzové křty na panství Škvorec v letech 1760–1869

Období	Počet narozených			Počet mrtvě narozených v matrice			Nouzové křty	z toho narozených		
	celkem	živě	mrtvě	narozených	zemřelých	obou		živě	mrtvě	nej.
1760–1769	1446	1423	23	19	6	2	1	–	–	1
1770–1779	1346	1330	16	15	2	1	5	2	–	3
1780–1789	1526	1498	28	22	13	7	8	6	–	2
1790–1799	1568	1559	9	7	9	7	8	7	–	1
1800–1809	1719	1704	15	6	11	2	9	3	1	5
1810–1819	1860	1820	40	26	27	13	12	–	6	6
1820–1829	1883	1843	40	31	33	24	4	1	2	1
1830–1839	2220	2158	62	51	57	46	7	3	2	2
1840–1849	2223	2136	87	73	79	65	8	4	4	–
1850–1859	2303	2250	53	48	49	44	–	–	–	–
1860–1869	2374	2309	65	50	58	43	–	–	–	–
Celkem	20468	20030	438	348	344	254	62	26	15	21

Poznámky: Celkový počet mrtvě narozených je spočítán jako součet počtu mrtvě narozených uvedených v matrice narozených a matrice zemřelých ponížený o počet mrtvě narozených uvedený v obou matrikách.

Zdroje: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 6.2 – Sňatky podle věku ženichů bez ohledu na jejich rodinný stav na panství Škvorec v letech 1785–1839

Věk	1785–1799		1800–1819		1820–1839		1785–1839	
do 20	27	6,3	25	3,8	16	2,0	68	3,6
20–24	115	27,0	206	31,5	243	30,0	564	29,8
25–29	113	26,5	149	22,8	251	30,9	513	27,1
30–34	49	11,5	76	11,6	100	12,3	225	11,9
35–39	33	7,7	50	7,7	71	8,8	154	8,1
40–44	24	5,6	41	6,3	40	4,9	105	5,6
45–49	14	3,3	39	6,0	20	2,5	73	3,9
50–54	26	6,1	27	4,1	27	3,3	80	4,2
55–59	7	1,6	16	2,5	12	1,5	35	1,9
60+	18	4,2	24	3,7	31	3,8	73	3,9
Celkem	426	100,0	653	100,0	811	100,0	1890	100,0

Poznámky: Věk snoubenců uvedený v matrice oddaných je, pokud to bylo možné, upraven na dokončený věk získaný pomocí metody rekonstrukce rodin.

Věk při sňatku není uveden u sedmi svobodných ženichů v letech 1785–1799, u čtyř svobodných ženichů v letech 1800–1819. Věk a rodinný stav není uveden u jednoho ženicha 1785–1799. Celkem tedy do výpočtů nevstupuje 12 ženichů.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.3 – Sňatky podle věku nevěst bez ohledu na jejich rodinný stav na panství
Škvorec v letech 1785–1839**

Věk	1785–1799		1800–1819		1820–1839		1785–1839	
do 20	116	27,2	133	20,4	231	28,5	480	25,4
20–24	157	36,8	249	38,1	307	37,9	713	37,7
25–29	71	16,6	153	23,4	129	15,9	353	18,7
30–34	35	8,2	54	8,3	69	8,5	158	8,4
35–39	20	4,7	22	3,4	34	4,2	76	4,0
40–44	17	4,0	20	3,1	18	2,2	55	2,9
45–49	6	1,4	13	2,0	19	2,3	38	2,0
50–54	4	0,9	9	1,4	2	0,2	15	0,8
55–59	1	0,2	–	–	1	0,1	2	0,1
60+	–	–	–	–	–	–	–	–
Celkem	427	100,0	653	100,0	810	100,0	1890	100,0

Poznámky: Věk snoubenců uvedený v matrice oddaných je, pokud to bylo možné, upraven na dokončený věk získaný pomocí metody rekonstrukce rodin.

Věk při sňatku není uveden u třech svobodných nevěst a dvou ovdovělých nevěst v letech 1785–1799, u jedné svobodné nevěsty v letech 1800–1819 a jedné svobodné nevěsty v letech 1820–1839. Věk a rodinný stav není uveden u dvou nevěst v letech 1785–1799 a třech nevěst v letech 1800–1819. Celkem tedy do výpočtů nevstupuje 12 nevěst.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.4 – Míry manželské plodnosti žen sňatkových kohort na panství Škvorec
v letech 1760–1839**

Období	Věk ženy při narození dítěte								Celkem	Počet rodin*
	do 20	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50+		
1760–1779	0,28	0,41	0,44	0,42	0,34	0,25	0,10	0,02	0,33	131
1780–1799	0,27	0,40	0,39	0,36	0,28	0,15	0,04	–	0,23	207
1800–1819	0,27	0,42	0,39	0,35	0,28	0,15	0,03	–	0,22	192
1820–1839	0,30	0,43	0,41	0,39	0,30	0,16	0,03	–	0,22	162
Celkem	0,28	0,41	0,40	0,37	0,30	0,17	0,05	0,01	0,23	692

Poznámky: * Do výpočtu měr manželské plodnosti vstupovaly pouze rodinné listy označené MF (známa délka trvání manželství), s výjimkou rodin, kde délka manželství byla kratší než 5 let, bezdětné rodiny, ve kterých byla žena při sňatku starší 50 let a rodiny, u nichž se nepodařilo zjistit věk matky při sňatku.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.5 – Míry manželské plodnosti mužů sňatkových kohort na panství Škvorec
v letech 1760–1839**

Období	Věk ženy při narození dítěte								Celkem	Počet rodin*
	do 20	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60+		
1760–1779	0,43	0,42	0,44	0,43	0,40	0,28	0,12	0,04	0,26	127
1780–1799	0,26	0,38	0,41	0,35	0,32	0,21	0,11	0,06	0,24	205
1800–1819	–	0,49	0,40	0,37	0,33	0,21	0,09	0,02	0,22	193
1820–1839	–	0,47	0,46	0,38	0,32	0,17	0,05	0,02	0,23	162
Celkem	0,29	0,44	0,42	0,38	0,34	0,21	0,09	0,04	0,25	687

Poznámky: * Do výpočtu měr manželské plodnosti vstupovaly pouze rodinné listy označené MF (známa délka trvání manželství), s výjimkou rodin, kde délka manželství byla kratší než 5 let, bezdětných rodin, ve kterých byla žena při sňatku starší 50 let a rodin, u nichž se nepodařilo zjistit věk otce při sňatku.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.6 – Průměrný věk mužů a žen na konci manželství na panství Škvorec
v letech 1760–1839**

Období	Muži	Ženy
1760–1769	56,6	51,4
1770–1779	58,4	54,2
1780–1789	53,0	47,4
1790–1799	52,4	46,6
1800–1809	56,7	50,2
1810–1819	55,0	49,6
1820–1829	54,3	50,9
1830–1839	55,6	50,6
Celkem	55,0	49,8

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.7 – Specifické míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku na panství
Škvorec v letech 1760–1839**

Věk ženy při sňatku	Věk ženy při narození dítěte								Celkem	Počet rodin*
	do 20	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50+		
do 20	0,28	0,38	0,38	0,36	0,30	0,15	0,02	–	0,25	135
20–24	.	0,45	0,40	0,37	0,30	0,16	0,03	–	0,25	267
25–29	.	.	0,47	0,38	0,30	0,18	0,06	0,01	0,23	157
30–34	.	.	.	0,40	0,26	0,19	0,08	0,01	0,18	62
35–39	.	.	.	.	0,32	0,23	0,07	0,02	0,14	39
40–44	.	.	.	.	.	0,15	0,07	–	0,04	22
45–49	.	.	.	.	.	.	0,03	0,05	0,05	10
Celkem	0,28	0,41	0,40	0,37	0,30	0,17	0,05	0,01	0,23	692

Poznámky: * Do výpočtu měr manželské plodnosti vstupovaly pouze rodinné listy označené MF (známa délka trvání manželství), s výjimkou rodin, kde délka manželství byla kratší než 5 let, bezdětné rodiny, ve kterých byla žena při sňatku starší 50 let a rodiny, u nichž se nepodařilo zjistit věk matky při sňatku.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.8 – Specifické míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku na
panství Škvorec v letech 1760–1839**

Věk muže při sňatku	Věk ženy při narození dítěte								Celkem	Počet rodin*
	do 20	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60+		
do 20	0,29	0,38	0,40	0,31	0,26	0,07	–	–	0,23	28
20–24	.	0,45	0,41	0,36	0,31	0,15	–	–	0,58	209
25–29	.	.	0,45	0,38	0,35	0,22	0,03	–	0,24	199
30–34	.	.	.	0,46	0,35	0,26	0,10	–	0,23	82
35–39	.	.	.	.	0,40	0,27	0,11	0,01	0,24	52
40–49	.	.	.	.	.	0,34	0,21	0,06	0,21	62
50–59	.	.	.	.	.	.	0,32	0,12	0,20	40
60+	.	.	.	.	.	.	.	0,07	0,07	15
Celkem	0,29	0,44	0,42	0,38	0,34	0,21	0,09	0,04	0,25	687

Poznámky: * Do výpočtu měr manželské plodnosti vstupovaly pouze rodinné listy označené MF (známa délka trvání manželství), s výjimkou rodin, kde délka manželství byla kratší než 5 let, bezdětných rodin, ve kterých byla žena při sňatku starší 50 let a rodin, u nichž se nepodařilo zjistit věk otce při sňatku.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.9 – Věkové rozdíly snoubenců bez ohledu na jejich rodinný stav na panství
Škvorec v letech 1785–1839**

Věkový rozdíl	I.	II.	III.	Celkem	I.	II.	III.	Celkem
	Podíl (v %)				Absolutní počty			
Muži starší celkem	79,8	80,4	70,5	76,0	332	522	570	1424
Nad 25 let	5,3	4,2	2,7	3,8	22	27	22	71
20–24	5,0	6,2	3,0	4,5	21	40	24	85
15–19	7,7	7,6	3,2	5,7	32	49	26	107
10–14	13,0	12,0	10,0	11,4	54	78	81	213
5–9	21,6	23,0	23,6	23,0	90	149	191	430
1–4	27,2	27,6	28,0	27,7	113	179	226	518
0	5,0	4,5	9,0	6,6	21	29	73	123
1–4	9,4	10,8	13,5	11,6	39	70	109	218
5–9	2,6	3,5	5,1	4,0	11	23	41	75
10–14	1,7	0,5	1,5	1,2	7	3	12	22
15–19	1,0	0,3	0,4	0,5	4	2	3	9
20–24	0,5	–	–	0,1	2	–	–	2
Nad 25 let	–	–	–	–	–	–	–	–
Ženy starší celkem	15,1	15,1	20,4	17,4	63	98	165	326
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	416	649	808	1873

Poznámky: I. = 1785–1799, II. = 1800–1819, III. = 1820–1839

V letech 1785–1799 není věk uveden u jednoho nebo obou svobodných snoubenců ve čtyřech případech a u dvou ovdovělých nevěst, v letech 1800–1819 ve třech případech a v letech 1820–1839 v jednom případě. Celkem tedy není v tabulce uvedeno osm protogamních sňatků a dva palingamní sňatky.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.10 – Míry manželské plodnosti žen podle věku při sňatku a délky trvání
manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839**

Věk ženy při sňatku	Délka trvání manželství							Celkem	Počet rodin*
	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30–34		
do 20	0,43	0,40	0,39	0,34	0,26	0,07	0,00	0,27	135
20–24	0,51	0,39	0,33	0,25	0,11	0,01	0,00	0,26	267
25–29	0,53	0,36	0,27	0,12	0,04	0,02	0,00	0,24	157
30–34	0,34	0,25	0,17	0,05	0,03	0,01	–	0,18	62
35–39	0,33	0,16	0,08	0,02	0,00	–	–	0,14	39
40–44	0,17	0,01	0,00	0,00	–	–	–	0,04	22
45–49	0,13	0,04	0,00	–	–	–	–	0,05	10
Celkem	0,45	0,35	0,30	0,21	0,12	0,03	0,00	0,24	692

Poznámky: * Do výpočtu měr manželské plodnosti vstupovaly pouze rodinné listy označené MF (známa délka trvání manželství), s výjimkou rodin, kde délka manželství byla kratší než 5 let, bezdětné rodiny, ve kterých byla žena při sňatku starší 50 let a rodiny, u nichž se nepodařilo zjistit věk matky při sňatku.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.11 – Míry manželské plodnosti mužů podle věku při sňatku a délky trvání
manželství na panství Škvorec v letech 1760–1839**

Věk muže při sňatku	Délka trvání manželství							Celkem	Počet rodin*
	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30–34		
do 20	0,34	0,41	0,36	0,23	0,14	0,06	0,00	0,25	28
20–24	0,39	0,40	0,34	0,26	0,13	0,02	0,00	0,26	209
25–29	0,37	0,38	0,34	0,23	0,13	0,02	0,00	0,25	199
30–34	0,37	0,33	0,28	0,19	0,12	0,01	0,00	0,24	82
35–39	0,34	0,27	0,22	0,11	0,06	0,03	0,00	0,23	52
40–49	0,33	0,26	0,17	0,11	0,08	0,02	0,00	0,20	62
50–59	0,31	0,24	0,12	0,09	0,10	0,10	0,00	0,21	40
60+	0,15	0,05	0,00	0,00	0,00	–	–	0,07	15
Celkem	0,36	0,35	0,30	0,21	0,12	0,03	0,00	0,24	687

Poznámky: * Do výpočtu měr manželské plodnosti vstupovaly pouze rodinné listy označené MF (známa délka trvání manželství), s výjimkou rodin, kde délka manželství byla kratší než 5 let, bezdětných rodin, ve kterých byla žena při sňatku starší 50 let a rodin, u nichž se nepodařilo zjistit věk otce při sňatku.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 6.12 – Délka meziporodních intervalů (v měsících) podle pořadí narozených dětí a sňatkových kohort na panství Škvorec v letech 1760–1839

Období	Pořadí narozeného dítěte								Počet intervalů
	1. –2.	2. –3.	3. –4.	4. –5.	P4. –P3.	P3. –P2.	P2. –P1.	P1. –P.	
1760–1779	22,8	26,4	28,2	25,3	27,6	28,1	28,0	34,6	126
1780–1799	24,6	25,4	26,5	26,2	26,2	25,1	30,2	32,7	139
1800–1819	23,0	26,4	27,6	26,5	27,1	28,6	29,8	36,7	156
1820–1839	24,9	25,4	26,5	25,8	25,7	28,2	29,6	35,0	168
Celkem	23,9	25,9	27,1	26,0	26,6	27,6	29,4	34,8	589

Poznámky: P – dítě narozené v posledním pořadí.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 6.13 – Statistická významnost vysvětlujících proměnných vstupujících do modelu analyzujícího délku meziporodních intervalů na panství Škvorec v letech 1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a Stružinci v letech 1671–1899

Vysvětlující proměnná	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq
Věk matky při sňatku	237.8213	<.0001
Věk matky při narození dítěte	513.7975	<.0001
Celkový počet dětí narozených v rodině	270.5989	<.0001
Poslední dítě narozené v rodině	258.8135	<.0001
Pořadí narozeného dítěte	42.8512	<.0001
Osud dítěte narozeného v předešlém pořadí	1212.6203	<.0001
Lokalita	15.2341	0.0005

Poznámky: Vysvětlující proměnné, které jsou statisticky významné na 5% hladině významnosti jsou zvýrazněny tučně.

Zdroj: Pro Jablonec nad Nisou data zpracovala Walburga Wowková a pro Stružinec A. B. Máka. Pro panství Škvorec církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 6.14 – Coxova regrese pro proměnnou délka meziporodního intervalu na panství Škvorec v letech 1760–1839

Vysvětlující proměnná	Kategorie vysvětlující proměnné	Odhad parametrů (β)	Standardní chyba odhadu	Pr > ChiSq (p-hodnota)	Poměr šancí (k ref. kategorii)	
Věk matky při sňatku (ref. kategorie = do 20 let)	20–24 let	0.38664	0.05542	<.0001	1.472	
	25–29 let	0.55526	0.08363	<.0001	1.742	
	nad 30 let	0.52245	0.17734	0.0032	1.686	
Věk matky při narození dítěte (ref. kategorie = nad 30 let)	do 20 let	1.83170	0.29572	<.0001	6.244	
	20–24 let	1.10316	0.11180	<.0001	3.014	
	25–29 let	0.58520	0.07557	<.0001	1.795	
Celkový počet dětí narozených v rodině (ref. kategorie = 4–5 dětí)	2–3 děti	0.19505	0.13095	0.1363	1.215	
	6–7 dětí	-0.10175	0.08811	0.2482	0.903	
	8–9 dětí	-0.02739	0.08880	0.7577	0.973	
	více než 10 dětí	0.27674	0.09209	0.0027	1.319	
Poslední narozené dítě v rodině (ref. kategorie = nejde o poslední narozené dítě)	poslední narozené dítě	-0.67379	0.07217	<.0001	0.510	
Pořadí narozeného dítěte (ref. kategorie = 7. a vyšší pořadí)	2. pořadí	-0.47040	0.12144	0.0001	0.625	
	3. pořadí	-0.32014	0.10995	0.0036	0.726	
	4. pořadí	-0.33823	0.09528	0.0004	0.713	
	5. pořadí	-0.06433	0.08797	0.4646	0.938	
	6. pořadí	0.09583	0.08464	0.2576	1.101	
Osud dítěte narozeného v předešlém pořadí (ref. kategorie = dítě přežilo 1. rok života)	1.	1.23603	0.09364	<.0001	3.442	
	2.	0.97331	0.14935	<.0001	2.647	
	dítě zemřelo během ...	3.	1.45933	0.19534	<.0001	4.303
	měsíce po narození	4.	0.54174	0.17288	0.0017	1.719
	5.–6.	0.98333	0.15070	<.0001	2.673	
	7.–8.	0.83261	0.16239	<.0001	2.299	
	9.–12.	0.37657	0.12445	0.0025	1.457	
	nezjištěno	0.02977	0.05584	0.5939	1.030	

Poznámky: Vysvětlující proměnné, které jsou statisticky významné na 5% hladině významnosti jsou zvýrazněny tučně.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 6.15 – Poměr šancí a 95% interval spolehlivosti jednotlivých kategorií vysvětlujících proměnných pro délku mezipородních intervalů na panství Škvorec v letech 1760–1839, v Jablonci nad Nisou v letech 1650–1830 a Stružinci v letech 1671–1899

Porovnávané kategorie vysvětlující proměnné	Poměr šancí		
	odhad	95 % interval spolehlivosti	
Věk matky při sňatku			
do 20 let vs. 20–24 let	0.719	0.680	0.761
do 20 let vs. 25–29 let	0.548	0.507	0.593
do 20 let vs. nad 30 let	0.545	0.476	0.625
20–24 let vs. 25–29 let	0.763	0.718	0.810
20–24 let vs. nad 30 let	0.759	0.669	0.860
25–29 let vs. nad 30 let	0.995	0.876	1.129
Věk matky při narození dítěte			
do 20 let vs. 20–24 let	2.187	1.618	2.956
do 20 let vs. 25–29 let	3.596	2.654	4.872
do 20 let vs. nad 30 let	6.528	4.778	8.920
20–24 let vs. 25–29 let	1.644	1.520	1.779
20–24 let vs. nad 30 let	2.985	2.698	3.303
25–29 let vs. nad 30 let	1.816	1.699	1.940
Celkový počet narozených dětí v rodině			
2–3 děti vs. 4–5 dětí	1.139	1.031	1.260
2–3 děti vs. 6–7 dětí	1.057	0.953	1.172
2–3 děti vs. 8–9 dětí	0.864	0.775	0.962
2–3 děti vs. 10 a více dětí	0.645	0.576	0.722
4–5 dětí vs. 6–7 dětí	0.927	0.865	0.994
4–5 dětí vs. 8–9 dětí	0.758	0.704	0.816
4–5 dětí vs. 10 a více dětí	0.566	0.523	0.613
6–7 dětí vs. 8–9 dětí	0.817	0.769	0.868
6–7 dětí vs. 10 a více dětí	0.610	0.571	0.652
8–9 dětí vs. 10 a více dětí	0.747	0.705	0.791
Poslední narozené dítě v rodině			
není poslední narozené dítě vs. poslední narozené dítě	1.677	1.574	1.786
Pořadí narození dítěte			
2. pořadí vs. 3. pořadí	0.868	0.809	0.932
2. pořadí vs. 4. pořadí	0.832	0.766	0.903

Porovnávané kategorie vysvětlující proměnné	Poměr šancí			
	odhad	95 % interval spolehlivosti		
2. pořadí vs. 5. pořadí	0.739	0.673	0.811	
2. pořadí vs. 6. pořadí	0.756	0.680	0.840	
2. pořadí vs. 7. a vyšší pořadí	0.765	0.686	0.853	
3. pořadí vs. 4. pořadí	0.958	0.890	1.032	
3. pořadí vs. 5. pořadí	0.851	0.782	0.925	
3. pořadí vs. 6. pořadí	0.870	0.792	0.957	
3. pořadí vs. 7. a vyšší pořadí	0.881	0.800	0.970	
4. pořadí vs. 5. pořadí	0.888	0.821	0.960	
4. pořadí vs. 6. pořadí	0.908	0.832	0.991	
4. pořadí vs. 7. a vyšší pořadí	0.919	0.844	1.001	
5. pořadí vs. 6. pořadí	1.023	0.939	1.114	
6. pořadí vs. 7. a vyšší pořadí	1.035	0.955	1.122	
6. pořadí vs. 7. a vyšší pořadí	1.012	0.935	1.096	
Osud dítěte narozeného v předešlém pořadí				
Dítě zemřelo během ... měsíce po narození	1. vs. 2. měsíce	1.003	0.866	1.161
	1. vs. 3. měsíce	0.877	0.739	1.042
	1. vs. 4. měsíce	1.130	0.931	1.371
	1. vs. 5. –6. měsíce	1.420	1.207	1.672
	1. vs. 7. –8. měsíce	1.543	1.301	1.830
	1. vs. 9. –12. měsíce	1.704	1.488	1.950
	1. vs. přežilo 1. rok	2.762	2.540	3.004
	1. vs. nezjištěno	2.741	2.546	2.950
	2. vs. 3. měsíce	0.875	0.713	1.074
	2. vs. 4. měsíce	1.127	0.902	1.408
	2. vs. 5. –6. měsíce	1.417	1.163	1.725
	2. vs. 7. –8. měsíce	1.539	1.255	1.887
	2. vs. 9. –12. měsíce	1.699	1.426	2.023
	2. vs. přežilo 1. rok	2.754	2.397	3.166
	2. vs. nezjištěno	2.733	2.392	3.123
	3. vs. 4. měsíce	1.287	1.013	1.637
	3. vs. 5. –6. měsíce	1.619	1.304	2.010
	3. vs. 7. –8. měsíce	1.759	1.408	2.196
	3. vs. 9. –12. měsíce	1.941	1.595	2.364
	3. vs. přežilo 1. rok	3.148	2.668	3.714
3. vs. nezjištěno	3.124	2.661	3.667	

Porovnávané kategorie vysvětlující proměnné	Poměr šancí		
	odhad	95 % interval spolehlivosti	
4. vs. 5. –6. měsíce	1.257	0.995	1.589
4. vs. 7. –8. měsíce	1.366	1.075	1.735
4. vs. 9. –12. měsíce	1.508	1.217	1.869
4. vs. přežilo 1. rok	2.445	2.028	2.947
4. vs. nezjištěno	2.426	2.021	2.913
5. –6. měsíce vs. 7. –8. měsíce	1.086	0.876	1.348
5. –6. měsíce vs. 9. –12. měsíce	1.199	0.993	1.448
5. –6. měsíce vs. přežilo 1. rok	1.944	1.664	2.272
5. –6. měsíce vs. nezjištěno	1.930	1.660	2.243
7. –8. měsíce vs. 9. –12. měsíce	1.104	0.908	1.342
7. –8. měsíce vs. přežilo 1. rok	1.790	1.519	2.109
7. –8. měsíce vs. nezjištěno	1.776	1.515	2.082
9. –12. měsíce vs. přežilo 1. rok	1.621	1.429	1.839
9. –12. měsíce vs. nezjištěno	1.609	1.427	1.814
přežilo 1. rok v. nezjištěno	0.992	0.940	1.048
Lokalita			
Jablonec nad Nisou vs. panství Škvorec	1.087	1.031	1.147
Jablonec nad Nisou vs. Stružinec	1.088	1.032	1.148
Panství Škvorec vs. Stružinec	1.001	0.939	1.067

Poznámky: Rozdíly mezi kategoriemi vysvětlujících proměnných, které jsou statisticky významné na 5% hladině významnosti jsou zvýrazněny tučně.

Zdroj: Pro Jablonec nad Nisou data zpracovala Walburga Wowková a pro Stružinec A. B. Máka. Pro panství Škvorec církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.16 – Měsíční index počtu dětí narozených v manželství na panství Škvorec
v letech 1730–1869**

Období	Měsíc												Var
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1730–1749	100	89	125	102	97	101	83	110	105	101	98	90	11
1750–1769	107	96	120	96	98	82	114	109	98	94	93	95	10
1770–1789	109	105	126	85	102	75	96	106	99	105	97	95	12
1790–1809	110	99	115	101	109	94	100	100	91	89	96	95	8
1810–1829	105	90	113	96	105	93	111	108	89	104	91	94	9
1830–1849	101	104	103	100	104	98	103	99	101	91	86	110	6
1850–1869	104	101	111	100	92	99	101	101	95	106	86	104	7
Celkem	105	98	115	98	101	93	101	104	97	99	91	99	6

Poznámky: Pomocí korelačních koeficientů (únor – 0,9283, měsíce se 30 dny – 0,9856, měsíce se 31 dny – 1,0185) byla odstraněna rozdílná délka měsíce.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.17 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů (levans a testes) narozených dětí
podle legitimity na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (v
%)**

Rozdíl mezi sociálními kategoriemi kmotrů	Děti narozené						
	v manželství			mimo manželství			
	1800–1809	1830–1839	1860–1869	1800–1809	1830–1839	1860–1869	
Žádný		52,1	49,4	48,0	40,8	37,5	23,8
1 kategorie		22,8	22,9	22,0	21,8	27,2	21,1
2 kategorie		13,9	14,0	11,8	15,6	16,9	16,3
3 kategorie		3,3	3,5	3,6	6,1	3,3	5,3
4–6 kategorií		0,8	1,0	0,8	0,7	1,1	–
Nezj.		7,0	9,2	13,8	15,0	14,0	33,5
Celkem		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.18 – Sociální původ narozených dětí podle legitimacy na panství Škvorec
v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty)**

Sociální kategorie	Děti narozené					
	v manželství			mimo manželství		
	1800–1809	1830–1839	1860–1869	1800–1809	1830–1839	1860–1869
1	18	14	13	–	3	–
2	89	88	115	6	20	5
3	536	554	464	16	42	18
4	240	372	411	17	43	28
5	333	537	541	11	53	72
6	276	334	587	48	95	103
7	–	5	1	–	4	–
Nezj.	71	33	1	49	12	–
Celkem	1563	1937	2133	147	272	226

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh, 7 = žebrák.

V tabulce není uvedeno 35 mrtvě narozených dětí, které byly zaznamenány pouze v matrikách zemřelých. Celkový počet narozených dětí v jednotlivých obdobích uvedený v tabulce proto neodpovídá skutečnému celkovému počtu narozených.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.19 – Sociální původ kmotrů narozených dětí podle legitimacy na panství
Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty)**

Sociální kategorie	První kmotr dítěte narozeného						Druhý kmotr dítěte narozeného					
	v manželství			mimo manželství			v manželství			mimo manželství		
	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.
1	46	50	27	1	9	1	41	51	19	1	6	1
2	74	106	101	7	18	9	64	98	106	11	24	13
3	925	973	1236	78	129	75	943	968	1134	78	109	47
4	251	352	306	20	40	48	222	372	302	17	42	42
5	187	298	277	23	44	40	189	259	234	19	49	27
6	14	30	58	4	3	36	20	42	95	4	14	26
7	–	–	–	–	–	–	–	3	–	–	–	–
Nezj.	66	128	128	14	29	17	84	144	243	17	28	70
Celkem	1563	1937	2133	147	272	226	1563	1937	2133	147	272	226

Poznámky: 1 = vrchnostenský úředník, 2 = dominikální, obecní zaměstnanec, 3 = sedlák, chalupník, 4 = domkář, 5 = řemeslník, 6 = nádeník, podruh, 7 = žebrák.

I. = 1800–1809, II. = 1830–1839 a III. = 1860–1869.

V tabulce nejsou uvedeni kmotři 35 mrtvě narozených dětí, které byly zaznamenány pouze v matrikách zemřelých. Celkový počet narozených dětí v jednotlivých obdobích uvedený v tabulce proto neodpovídá skutečnému celkovému počtu narozených.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 6.20 – Rozdíl v sociálním postavení kmotrů a jejich motřenců podle legitimacy
na panství Škvorec v letech 1800–1809, 1830–1839 a 1860–1869 (absolutní počty)**

Rozdíl mezi sociálními kategoriemi	Děti narozené					
	v manželství			mimo manželství		
	1800–1809	1830–1839	1860–1869	1800–1809	1830–1839	1860–1869
Nižší postavení kmotra celkem	484	572	516	36	70	53
4–6 kategorií	8	7	4	1	2	2
3 kategorie	43	36	34	–	7	3
2 kategorie	152	149	110	11	18	12
1 kategorie	281	380	368	24	43	36
Žádný rozdíl	1042	1164	1070	19	111	84
1 kategorie	518	699	800	40	96	73
2 kategorie	453	675	798	29	82	93
3 kategorie	431	442	628	55	89	45
4–6 kategorií	45	87	83	6	27	13
Vyšší postavení kmotra celkem	1447	1903	2309	130	294	224
Nezj.	153	235	371	109	69	91
Celkem	3126	3874	4266	294	544	452

Poznámky: V tabulce nejsou uvedeni kmotři 35 mrtvě narozených dětí, které byly zaznamenány pouze v matrikách zemřelých. Celkový počet narozených dětí v jednotlivých obdobích uvedený v tabulce proto neodpovídá skutečnému celkovému počtu narozených.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha ke kapitole 7. Úmrtnost

*Příloha č. 7.1 – Zemřelí do 15 let podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec
v letech 1760–1889 (absolutní počty)*

Období	0			1–4			5–9			10–14		
	Ch	D	C	Ch	D	C	Ch	D	C	Ch	D	C
1760–1769	191	157	348	200	161	361	47	34	81	14	10	24
1770–1779	217	154	371	176	185	361	52	39	91	11	14	25
1780–1789	154	128	282	155	122	277	35	33	68	9	6	15
1790–1799	183	178	361	156	174	330	36	34	70	11	11	22
1800–1809	215	170	385	217	199	416	32	30	62	8	10	18
1810–1819	239	201	440	217	184	401	33	43	76	12	11	23
1820–1829	250	173	423	165	137	302	33	35	68	11	8	19
1830–1839	323	239	562	161	181	342	36	35	71	11	9	20
1840–1849	288	237	525	145	162	307	16	27	43	10	5	15
1850–1859	278	248	526	144	146	290	39	50	89	7	20	27
1860–1869	310	239	549	145	160	305	29	34	63	14	14	28
1870–1879	305	228	533	112	124	236	35	26	61	9	11	20
1880–1889	336	265	601	138	109	247	36	39	75	8	15	23
Celkem	3289	2617	5906*	2131	2044	4175	459	459	918	135	144	279

Poznámky: Ch – chlapci, D – dívky, C – celkem.

* U dvou zemřelých nebylo uvedeno pohlaví.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha č. 7.2– Zemřelí do jednoho roku po narození podle věku při úmrtí na panství Škvorec v letech 1760–1869

Období	Počet zemřelých ve věku													
	0–364 dní			0–2 dny		0–6 dní		0–27 dní			28–364 dní		mrtvě nar. + 0–6 dní	
	CH	D	C	CH	D	CH	D	CH	D	C	CH	D	CH	D
1760–1769	191	157	348	16	11	21	16	59	49	108	132	108	30	19
1770–1779	217	154	371	15	12	37	18	86	56	142	131	98	42	23
1780–1789	154	128	282	16	11	23	19	72	45	117	82	83	34	31
1790–1799	183	178	361	23	10	30	16	68	57	125	115	121	35	20
1800–1809	215	170	385	23	19	31	24	78	66	144	137	104	37	33
1810–1819	239	201	440	24	19	40	27	86	69	155	153	132	58	46
1820–1829	251	173	424	21	9	29	14	80	45	125	171	128	51	29
1830–1839	323	240	563	18	11	28	21	78	67	145	245	173	57	51
1840–1849	288	237	525	19	15	32	20	93	64	157	195	173	79	58
1850–1859	278	247	525	29	18	40	28	85	62	147	193	185	65	50
1860–1869	310	240	550	29	19	40	26	86	62	148	224	178	78	44
Celkem	2649	2125	4774	233	154	351	229	871	642	1513	1778	1483	566	404

Poznámky: Ch – chlapci, D – dívky, C – celkem.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

**Příloha č. 7.3 – Zemřelí podle pohlaví a věkových skupin na panství Škvorec v letech
1760–1889**

Období	Muži (v %)			Ženy (v %)			Celkem (v %)		
	0–14	15–49	50+	0–14	15–49	50+	0–14	15–49	50+
1760–1769	452	104	99	362	107	119	815	212	218
1770–1779	456	154	140	392	144	150	851	300	291
1780–1789	353	67	102	289	75	135	642	142	237
1790–1799	386	76	131	397	94	130	783	170	261
1800–1809	472	83	140	409	115	161	881	198	301
1810–1819	501	86	133	439	98	165	940	184	298
1820–1829	459	72	158	353	98	170	812	170	328
1830–1839	531	124	188	464	144	193	995	268	381
1840–1849	459	93	152	431	98	159	890	191	311
1850–1859	468	92	126	464	115	188	931	207	314
1860–1869	498	119	183	447	114	214	947	233	398
1870–1879	461	106	152	389	86	167	850	192	320
1880–1889	518	111	137	428	117	189	946	228	326
Celkem	6014	1287	1841	5264	1405	2140	11283¹	2695²	3984³

Poznámky: ¹ U pěti zemřelých není uvedeno pohlaví.

² U třech zemřelých není uvedeno pohlaví.

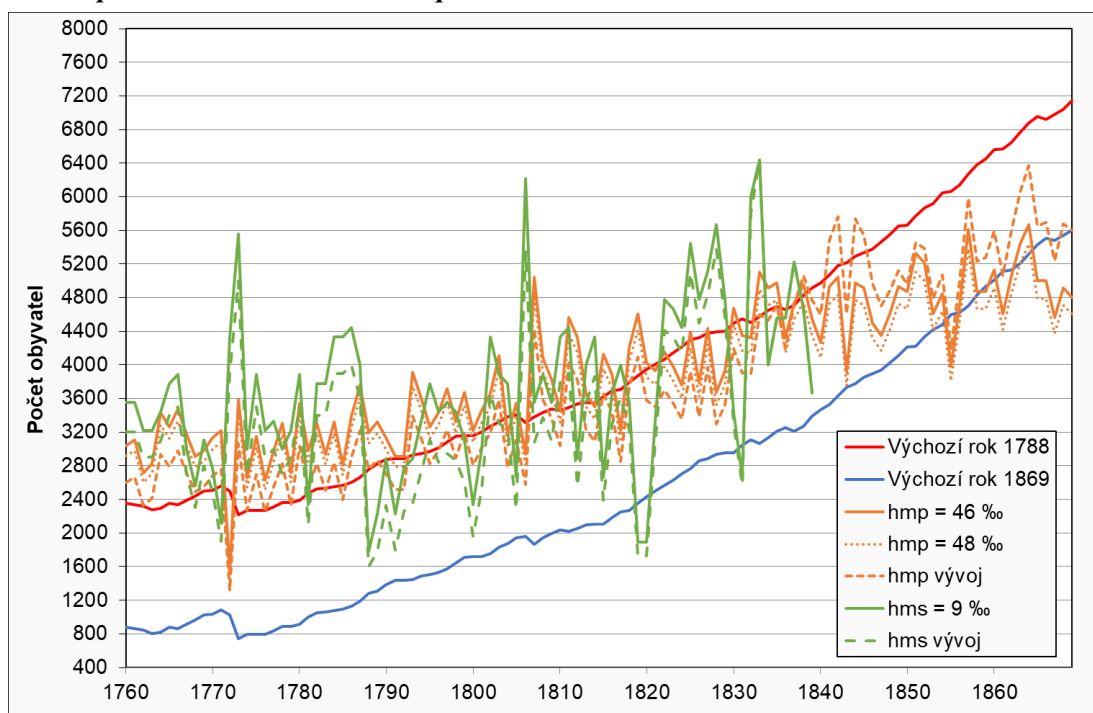
³ U třech zemřelých není uvedeno pohlaví.

U 149 mužů a 179 žen není uveden věk a dalších dvou zemřelých není uvedeno pohlaví ani věk.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha ke kapitola 8. Změny v počtu obyvatel přirozenou měnou

Příloha č. 8.1 - Odhadovaný počet obyvatel na základě zpětné projekce, hrubých měr porodnosti a sňatečnosti na panství Škvorec v letech 1760–1869

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty.

Příloha ke kapitole 9. Využití analýzy přežívání

Příloha č. 9.1 – Počet pozorování, průměr, dolní, horní kvartil a medián podle sňatkových kohort, doba trvání od narození do prvního sňatku a doba trvání od prvního sňatku do narození prvního dítěte, panství Škvorec, sňatky uzavřené v letech 1760–1839

Studovaná doba trvání	Sňatková kohorta	N	$\bar{x}$	Q25	Q50	Q75
Od narození do prvního sňatku	1760–1791 muži	240	25,3	22,0	25,0	28,0
	1760–1791 ženy	234	21,5	18,3	20,8	24,0
	1792–1808 muži	285	24,1	22,0	24,0	26,0
	1792–1808 ženy	284	21,6	19,0	21,3	24,0
	1809–1825 muži	280	24,6	22,0	24,0	26,0
	1809–1825 ženy	276	22,3	19,8	21,9	24,5
Od prvního sňatku do narození prvního dítěte	1826–1839 muži	265	26,1	23,0	25,0	28,6
	1826–1839 ženy	264	23,6	20,1	23,0	26,0
	1760–1791	243	1,8	0,8	1,1	1,8
	1792–1808	220	1,3	0,6	1,0	1,6
	1809–1825	198	1,3	0,5	0,9	1,3
	1826–1839	266	1,0	0,4	0,8	1,5

Poznámky: N = počet pozorování, $\bar{x}$ = průměr, Q25 = dolní kvartil, Q50 = medián, Q75 = horní kvartil

Zdroj: Vlastní výpočty.

Příloha ke kapitole 10. Domácnosti

Příloha č. 10.1 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748–1770, absolutní počty

Typ domácnosti	1748	1750	1752	1754	1755	1757	1761	1762	1764	1767	1770	Celkem
1) Domácnosti jednotlivců	–	–	1	–	–	–	3	2	1	1	1	9
1a) ovdovělé osoby	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1	2
1b) svobodné osoby	–	–	1	–	–	–	2	2	1	1	–	7
2) Vícečlenné nerodinné domácnosti	–	–	–	1	–	–	2	–	–	1	–	4
2a) společně žijící svobodní sourozenci	–	–	–	1	–	–	1	–	–	1	–	3
2b) jinak příbuzní spolubydlíci	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1
3) Jednoduché rodinné domácnosti	133	133	131	142	156	153	121	131	129	131	128	1488
3a) manželský pár	57	52	58	58	74	75	50	54	69	62	62	671
3b) manželský pár s dětmi	64	73	65	71	70	66	52	57	50	60	51	679
3c) vdovec s dětmi	2	–	2	3	2	1	2	6	1	–	3	22
3d) vdova s dětmi	10	8	6	10	10	11	17	14	9	9	12	116
4) Rozšířené rodinné domácnosti	7	13	7	2	5	8	9	5	8	18	10	92
4a) ascendentní	4	7	5	2	4	6	7	3	7	14	8	67
4b) descendentní	–	1	–	–	–	–	–	–	1	1	1	4
4c) kolaterální	1	5	2	–	–	2	1	1	–	3	1	16
4d) kombinace 4a–4c*	2	–	–	–	1	–	1	1	–	–	–	5

Typ domácnosti	1748	1750	1752	1754	1755	1757	1761	1762	1764	1767	1770	Celkem
5) Složené rodinné domácnosti	14	9	12	9	5	6	11	12	12	10	21	121
5a) sekundární rodinné jádro je ascendentní	1	4	1	3	–	1	2	5	9	2	10	38
5b) sekundární rodinné jádro je descendentní	3	3	3	–	2	3	6	4	1	6	6	37
5c) sekundární rodinné jádro je kolaterální	–	–	1	1	1	–	1	1	1	1	2	9
5d) Frèreches	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5e) ostatní*	10	2	7	5	2	2	2	2	1	1	3	37
Celkem	154	155	151	154	166	167	146	150	150	161	160	1714

Poznámky: * V těchto kategoriích jsou zařazeny i rozšířené/složené rodinné domácnosti s nejasnou strukturou. Soupisy duší v této době totiž v mnoha případech nedovolují rozhodnout (uveden je pouze právní vztah k hlavě domácnosti a není uveden ani věk, který by mohl napovědět) o jaký příbuzenský vztah se v případě další osoby/sekundárního rodinného jádra jedná.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

Příloha č. 10.2 – Domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1748–1770, relativní počty (v %)

Typ domácnosti	1748	1750	1752	1754	1755	1757	1761	1762	1764	1767	1770	Celkem
1) Domácnosti jednotlivců	–	–	0,7	–	–	–	2,1	1,3	0,7	0,6	0,6	0,5
1a) ovdovělé osoby	–	–	–	–	–	–	0,7	–	–	–	0,6	0,1
1b) svobodné osoby	–	–	0,7	–	–	–	1,4	1,3	0,7	0,6	–	0,4
2) Vícečlenné nerodinné domácnosti	–	–	–	0,6	–	–	1,4	–	–	0,6	–	0,2
2a) společně žijící svobodní sourozenci	–	–	–	0,6	–	–	0,7	–	–	0,6	–	0,2
2b) jinak příbuzní spolubydlíci	–	–	–	–	–	–	0,7	–	–	0,0	–	0,1
3) Jednoduché rodinné domácnosti	86,4	85,8	86,8	92,2	94,0	91,6	82,9	87,3	86,0	81,4	80,0	86,8
3a) manželský pár	37,0	33,5	38,4	37,7	44,6	44,9	34,2	36,0	46,0	38,5	38,8	39,1
3b) manželský pár s dětmi	41,6	47,1	43,0	46,1	42,2	39,5	35,6	38,0	33,3	37,3	31,9	39,6
3c) vdovec s dětmi	1,3	–	1,3	1,9	1,2	0,6	1,4	4,0	0,7	–	1,9	1,3
3d) vdova s dětmi	6,5	5,2	4,0	6,5	6,0	6,6	11,6	9,3	6,0	5,6	7,5	6,8

Typ domácnosti	1748	1750	1752	1754	1755	1757	1761	1762	1764	1767	1770	Celkem
4) Rozšířené rodinné domácnosti	4,5	8,4	4,6	1,3	3,0	4,8	6,2	3,3	5,3	11,2	6,3	5,4
4a) ascendentní	2,6	4,5	3,3	1,3	2,4	3,6	4,8	2,0	4,7	8,7	5,0	3,9
4b) descendentní	–	0,6	–	–	–	–	–	–	0,7	0,6	0,6	0,2
4c) kolaterální	0,6	3,2	1,3	–	–	1,2	0,7	0,7	–	1,9	0,6	0,9
4d) kombinace 4a–4c*	1,3	–	–	–	0,6	–	0,7	0,7	–	–	–	0,3
5) Složené rodinné domácnosti	9,1	5,8	7,9	5,8	3,0	3,6	7,5	8,0	8,0	6,2	13,1	7,1
5a) sekundární rodinné jádro je ascendentní	0,6	2,6	0,7	1,9	–	0,6	1,4	3,3	6,0	1,2	6,3	2,2
5b) sekundární rodinné jádro je descendentní	1,9	1,9	2,0	–	1,2	1,8	4,1	2,7	0,7	3,7	3,8	2,2
5c) sekundární rodinné jádro je kolaterální	–	–	0,7	0,6	0,6	–	0,7	0,7	0,7	0,6	1,3	0,5
5d) Frèrechés	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5e) ostatní*	6,5	1,3	4,6	3,2	1,2	1,2	1,4	1,3	0,7	0,6	1,9	2,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: * V těchto kategoriích jsou zařazeny i rozšířené složené rodinné domácnosti s nejasnou strukturou. Soupisy duší v této době totiž v mnoha případech nedovolují rozhodnout (uveden je pouze právní vztah k hlavě domácnosti a není uveden ani věk, který by mohl napovědět) o jaký příbuzenský vztah se v případě další osoby/sekundárního rodinného jádra jedná.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

Příloha č. 10.3 – Domácnosti podle sociální postavení hlavy domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1850 a 1869, absolutní počty

Typy domácností	1850						1869					
	sedlák	domkář	podruh	čeledín	nejz.	celkem	sedlák	domkář	podruh	čeledín	nejz.	celkem
1) Domácnosti jednotlivců	3	3	–	–	1	7	2	3	–	–	1	6
1a) ovdovělé osoby	2	3	–	–	1	6	2	3	–	–	1	6
1b) svobodné osoby	1	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
2) Vícečlenné nerodinné domácnosti	–	2	1	–	–	3	2	1	–	–	1	4
2a) společně žijící svobodní sourozenci	–	–	1	–	–	1	1	–	–	–	–	1
2b) jinak příbuzní spolubydlíci	–	2	–	–	–	2	1	1	–	–	1	3
3) Jednoduché rodinné domácnosti	42	74	62	10	5	193	49	86	49	11	10	205
3a) manželský pár	2	10	15	3	–	30	3	12	12	–	3	30
3b) manželský pár s dětmi	38	57	36	6	5	142	45	64	28	10	4	151
3c) vdovec s dětmi	–	1	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1
3d) vdova s dětmi	2	6	11	1	–	20	1	9	9	1	3	23
4) Rozšířené rodinné domácnosti	8	10	3	–	2	23	9	10	3	–	–	22
4a) ascendentní	7	8	2	–	2	19	5	4	1	–	–	10
4b) descendentní	–	–	–	–	–	–	1	1	1	–	–	3
4c) kolaterální	1	1	1	–	–	3	2	2	–	–	–	4
4d) kombinace 4a–4c*	–	1	–	–	–	1	1	3	1	–	–	5

Typ domácnosti	1748	1750	1752	1754	1755	1757	1761	1762	1764	1767	1770	Celkem
5) Složené rodinné domácnosti	12	10	–	–	1	23	8	10	1	1	1	21
5a) sekundární rodinné jádro je ascendentní	10	7	–	–	–	17	8	7	–	–	–	15
5b) sekundární rodinné jádro je descendentní	1	2	–	–	–	3	–	1	–	–	1	2
5c) sekundární rodinné jádro je kolaterální	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1
5d) Frèrechés	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	–	2
5e) ostatní*	1	1	–	–	1	3	–	1	–	–	–	1
Celkem	65	99	66	10	9	249	70	110	53	12	13	258

Poznámky: * V těchto kategoriích jsou v roce 1750 zařazeny i *rozšířené/složené rodinné domácnosti* s nejasnou strukturou. Soupis duší v tomto roce totiž v mnoha případech nedovoluje rozhodnout (uveden je pouze právní vztah k hlavě domácnosti a není uveden ani věk, který by mohl napovědět) o jaký příbuzenský vztah se v případě další osoby/sekundárního rodinného jádra jedná.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.

Příloha č. 10.4 – Domácnosti podle sociální postavení hlavy domácnosti ve farnosti Tuklaty podle typologie Petera Lasletta v letech 1850 a 1869, relativní počty (v %)

Typy domácností	1850						1869					
	sedlák	domkář	podruh	čeledín	nezj.	celkem	sedlák	domkář	podruh	čeledín	nezj.	celkem
1) Domácnosti jednotlivců	4,6	3,0	–	–	11,1	2,8	2,9	2,7	–	–	7,7	2,3
1a) ovdovělé osoby	3,1	3,0	–	–	11,1	2,4	2,9	2,7	–	–	7,7	2,3
1b) svobodné osoby	1,5	–	–	–	–	0,4	–	–	–	–	–	–
2) Vícečlenné nerodinné domácnosti	–	2,0	1,5	–	–	1,2	2,9	0,9	–	–	7,7	1,6
2a) společně žijící svobodní sourozenci	–	–	1,5	–	–	0,4	1,4	–	–	–	–	0,4
2b) jinak příbuzní spolubydlíci	–	2,0	–	–	–	0,8	1,4	0,9	–	–	7,7	1,2

Typ domácnosti	1748	1750	1752	1754	1755	1757	1761	1762	1764	1767	1770	Celkem
3) Jednoduché rodinné domácnosti	64,6	74,7	93,9	100,0	55,6	77,5	70,0	78,2	92,5	91,7	76,9	79,5
3a) manželský pár	3,1	10,1	22,7	30,0	0,0	12,0	4,3	10,9	22,6	–	23,1	11,6
3b) manželský pár s dětmi	58,5	57,6	54,5	60,0	55,6	57,0	64,3	58,2	52,8	83,3	30,8	58,5
3c) vdovec s dětmi	–	1,0	–	–	–	0,4	–	0,9	–	–	–	0,4
3d) vdova s dětmi	3,1	6,1	16,7	10,0	–	8,0	1,4	8,2	17,0	8,3	23,1	8,9
4) Rozšířené rodinné domácnosti	12,3	10,1	4,5	–	22,2	9,2	12,9	9,1	5,7	–	–	8,5
4a) ascendentní	10,8	8,1	3,0	–	22,2	7,6	7,1	3,6	1,9	–	–	3,9
4b) descendentní	–	–	–	–	–	–	1,4	0,9	1,9	–	–	1,2
4c) kolaterální	1,5	1,0	1,5	–	–	1,2	2,9	1,8	0,0	–	–	1,6
4d) kombinace 4a–4c*	–	1,0	–	–	–	0,4	1,4	2,7	1,9	–	–	1,9
5) Složené rodinné domácnosti	18,5	10,1	–	–	11,1	9,2	11,4	9,1	1,9	8,3	7,7	8,1
5a) sekundární rodinné jádro je ascendentní	15,4	7,1	–	–	–	6,8	11,4	6,4	–	–	–	5,8
5b) sekundární rodinné jádro je descendentní	1,5	2,0	–	–	–	1,2	–	0,9	–	–	7,7	0,8
5c) sekundární rodinné jádro je kolaterální	–	–	–	–	–	–	–	0,9	–	–	–	0,4
5d) Frèreches	–	–	–	–	–	–	–	–	1,9	8,3	–	0,8
5e) ostatní*	1,5	1,0	–	–	11,1	1,2	–	0,9	–	–	–	0,4
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámky: * V těchto kategoriích jsou v roce 1750 zařazeny i rozšířené/složené rodinné domácnosti s nejasnou strukturou. Soupis duší v tomto roce totiž v mnoha případech nedovoluje rozhodnout (uveden je pouze právní vztah k hlavě domácnosti a není uveden ani věk, který by mohl napovědět) o jaký příbuzenský vztah se v případě další osoby/sekundárního rodinného jádra jedná.

Zdroj: Soupisy duší, vlastní výpočty.